ISSN 2075 – 9584

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ТОҶИКИСТОН
ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

ТАДЖИКИСТАН
И СОВРЕМЕННЫЙ МИР

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

TAJIKISTAN
AND CONTEMPORARY WORLD

№ 1 (73) 2021

Душанбе – 2021

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2003 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Учредитель: Центр стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
Журнал основан в 2003 году. Периодичность издания – 4 раза в год.

Founder: Center for Strategic Research under the
President of the Republic of Tajikistan
The journal was founded in 2003. The journal is published four times per year.

Главный редактор: ЗИЁӢ Х.М

Редколлегия: *Мухаммадзода П.А., доктор политических наук, К. Олимов, доктор философских наук, академик НАНТ, Ш. Рахимзода, доктор экономических наук, Курбонов А., доктор философских наук, Р. Нуриддинов, доктор политических наук, Дж. С. Пирзода, доктор экономических наук*, *профессор, Л.Саидмурадов, доктор экономических наук, профессор, чл.корр. НАНТ, Р.Р. Кудратов, доктор экономических наук, профессор, К.К. Давлатзода, доктор экономических наук, профессор, Хаким А., кандидат политических наук, З. Давлатов (ответственный секретарь),*

Перевод и редактура таджикских текстов: З. Давлатов

Перевод и редактура русских и английских текстов: М.Назарова.,

Технический редактор: В.Олимзода

Маҷаллаи “Тоҷикистон ва ҷаҳони мирӯз” ба феҳристи маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 марти соли 2020 таҳти №96 ворид карда шуд. Инчунин,, маҷалла дар индекси иқтибосҳои илмии Россия (РИНЦ) пайваста ворид карда мешавад.

Журнал «Таджикистан и современный мир» включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК) Министерства образования и науки Российской Федерации. А также журнал входит в индекс рецензируемых научных журналов России (РИНЦ). Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации (№ 135/МҶ - 97 от 24 июля 2019 года).

Подписной индекс журнала: 77968
Адрес редакции: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 89. Тел: (992 37) 221-11-00, 221-16-36; e-mail: info@mts.tj

МУНДАРИҶА

СИЁСАТШИНОСӢ

МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН,
ПАЁМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ – РОҲНАМОИ СТРАТЕГӢ:
ТАҲЛИЛИ МАСОИЛИ СИЁСАТИ ХОРИҶӢ ВА АМНИЯТИ МИЛЛӢ....13

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛ,
ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ
ҶАҲОНИ ПОЛИСЕНТРӢ: НАТИҶАҲОИ СОЛИ 2020.....23

ЗОКИРОВ ГУЛМАҲМАД НОЗИМОВИЧ,
НУРИДДИН ПАРВИН РАЙМАЛИХОН,
СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ОИД БА КАДРҲО
ДАР КИШВАРҲОИ ХОРИҶӢ.....35

МУҲАММАД САЪДӢ АБДУРАҲМОН,
НАҚШИ РАМЗҲОИ СИЁСӢ ДАР ТАШАККУЛИ
ХУДШИНОСӢ ВА ҲУВИЯТИ МИЛЛӢ.....50

САФАРАЛИЗОДА ХУҶАМУРОД ҚУДДУСӢ,
ШИНОХТИ ТАҲДИДҲО ДАР ШАРОИТИ
ТАҒЙИРПАЗИРИИ РАВАНДҲОИ СИЁСӢ.....62

АЗИМОВА МОМОҚИЗ МИРОВНА,
АМАЛҲОИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИРИ ҶАҲОНИШАВӢ.....79

ТОШОВ ҲОҶИАКБАР МУҲИДИНОВИЧ,
ҲАМКОРИИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ БО СОЗМОНИ
МИЛАЛИ МУТТАҲИД ДАР ТАҲКИМИ АМНИЯТИ МИНТАҚАВӢ.....87

ИСМОИЛОВ СИНО РУСТАМОВИЧ,
МОҲИЯТ ВА ТАСНИФОТИ «МАНФИАТҲОИ МИЛЛӢ»
ДАР ИЛМҲОИ СИЁСӢ.....97

ИҚТИСОДИЁТ

ҶУРАХОНЗОДА САОДАТИ ХУРСАНД,
ТАҲЛИЛИ ХИЗМАТРАСОНИИ ТАЪМИНИ ХАДАМОТИ ШУҒЛИ
АҲОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....106

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

ҚОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАҲРИДДИН,
ОДИЛОВА РУХШОНА КОМИЛОВНА,
ҶАНБАИ ҲУДУДИИ ИДОРАКУНИИ МАҶМААИ
ТУРИСТӢ ВА ФАРОҒАТӢ.....119

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ,
ТОЛИБИ ТОИРӢ,
МАСЪАЛАҲОИ ДАСТРАСӢ БА ЗАХИРАҲОИ ҚАРЗӢ:
ВАЗЪ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОН……...…127

НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ,
МАҲМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,
МАСОИЛИ ИЛМУ МАОРИФ ВА ҲИФЗИ ИҶТИМОӢ
ДАР ПАЁМИ ПЕШВОИ МУАЗЗАМИ МИЛЛАТ.....137

ҚОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАҲРИДДИН,
ҚАЮМОВА ШАҲЗОДА ТАҒОЕВНА,
ЗАРУРАТИ МОНИТОРИНГИ АМНИЯТИ САРМОЯГУЗОРӢ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....147

АКИЛҶОНОВ ФУРҚАТҶОН ШАРИФОВИЧ,
ТАЪЙИНОТИ ВАЗИФАВИИ МУНОСИБАТҲОИ ТАҚСИМОТӢ
ДАР ТАШАККУЛЁБИИ ДАРОМАДИ АҲОЛӢ.....155

ҶӮРАЕВА ХАЙРИНИСО ҲАЙДАРОВНА,
ШОДИЕВ БУРҲОНИДДИН САЙДАЛИЕВИЧ,
СОҲИБКОРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ
ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА.....170

ДАВЛАТМУРОДОВ ШОҲМУРОД МИРЗОМУРОДОВИЧ,
ҒУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА,
ВАЗЪИ ҲОЗИРАИ ҲОЛАТИ МОЛИЯВӢ–ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА
ВА САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ ОН.....179

АМИНОВ ФОТЕҲҶОН ИНОМҶОНОВИЧ,
ОИД БА ЗАРУРИАТИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ РАҚОБАТНОКИИ
БИЗНЕСИ ХУРД ВА МИЁНА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....188

РАҲМОН ӮЛМАСОВ,
ПАНОРАМАИ МУҲОҶИРАТ ВА САЙР:
АФЗАЛИЯТҲОИ СИЁСАТИ МУҲОҶИРАТ.....198

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

ҶОМЕАШИНОСӢ

ЗИЁӢ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,
САНОАТИКУНОНӢ ҲАМЧУН ПАДИДАИ ИҶТИМОӢ.....210

САФОЛЗОДА МУҲАММАДӢ ҚУРБОН,
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ЭМОМАЛӢ РАҲМОН
ВА ТАШАККУЛИ ПРИНСИПҲО ВА ЧАҲОРЧӮБИ КОНСЕПТУАЛӢ
БАРОИ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(ДАР ЗАМИНАИ РОҲҲОИ ҶУСТУҶӮИИ ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ
АФҒОНИСТОН).....219

НАЗРИЕВА ОЙНИЁЛ ШАРИФОВНА,
ДАРКИ ФАЛСАФАИ НАВРӮЗ.....241

ХУДОЙДОДОВА ФАРЗОНА ИСЛОМИДИНОВНА,
НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА,
РУШДИ БАЪЗЕ САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ СОҲАИ
ТАНДУРУСТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....248

ПИРОВ АЛАМШО КАРИМОВИЧ,
ВИЖАГИҲОИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛИЯТИ ФАРҲАНГӢ
ДАР МУҲИТИ СУБЭТНИКӢ.....259

АБДУЛЛОЗОДА МАСРУР АҲМАД,
МАСЪАЛАҲОИ ЭҲЁИ ҲУВИЯТИ ОРИЁӢ ДАР
ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ.....268

САФОЛЗОДА МУҲАММАДИ ҚУРБОН,
ТАШАККУЛИ ПРИНСИПҲО ВА ЧАҲОРЧӮБИ КОНСЕПСИЯИ
СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(ДАР ЗАМИНАИ ҶУСТУҶӮҲОИ ҲАЛЛИ
МУШКИЛОТИ АФҒОНИСТОН).....281

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН,
ПОСЛАНИЕ ЛИДЕРА НАЦИИ – СТРАТЕГИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО: АНАЛИЗ ВОПРОСОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....13

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛЬ,
ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЦЕНТРИЧНОГО МИРА: ИТОГИ 2020 ГОДА.....23

ЗОКИРОВ ГУЛМАХМАД НОЗИМОВИЧ,
НУРИДДИН ПАРВИН РАЙМАЛИХОН,
ГОСУДАРСТВЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ.....35

МУХАММАД САЪДИ АБДУРАХМОН,
РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ СИМВОЛОВ В ФОРМИРОВАНИИ САМОПОЗНАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ.....50

САФАРАЛИЗОДА ХУДЖАМУРОД КУДДУСИ,
ОСОЗНАНИЕ УГРОЗ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ.....62

АЗИМОВА МОМОКИЗ МИРОВНА,
НАЦИОНАЛЬНЫЕ ДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 79

ТОШОВ ХОДЖИАКБАР МУХИДИНОВИЧ,
СОТРУДНИЧЕСТВО СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ С ОРГАНИЗАЦИЕМ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ В УКРЕПЛЕНИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....87

ИСМОИЛОВ СИНО РУСТАМОВИЧ,
ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ «НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ» В ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИХ НАУКАХ.....97

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТИ ХУРСАНД,
АНАЛИЗ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ СЛУЖБ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН.....106

КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАХРИДДИН,
ОДИЛОВА РУХШОНА КОМИЛОВНА,
ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ УПРАВЛЕНИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫМ КОМПЛЕКСОМ.....119

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,
ТОЛИБИ ТОИРИ,
ВОПРОСЫ ДОСТУПА К КРЕДИТНЫМ РЕСУРСАМ: СОСТОЯНИЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ……127

НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ,
МАХМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,
ВОПРОСЫ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В ПОСЛАНИИ ЛИДЕРА НАЦИИ.....137

КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАХРИДДИН,
КАЮМОВА ШАХЗОДА ТАГОЕВНА,
НЕОБХОДИМОСТЬ МОНИТОРИНГА ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.....147

АКИЛДЖАНОВ ФУРКАТДЖОН ШАРИФОВИЧ,
ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ 155

ДЖУРАЕВА ХАЙРИНИСО ХАЙДАРОВНА,
ШОДИЕВ БУРХОНИДДИН САИДАЛИЕВИЧ,
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА.....170

ДАВЛАТМУРОДОВ ШОХМУРОД МИРЗОМУРОДОВИЧ,
ГУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА,
АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО ФИНАНСОВО–ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ РЕГИОНА И ПРИОРИТЕТЫ ЕГО РАЗВИТИЯ.....179

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

АМИНОВ ФОТЕХДЖОН ИНОМДЖОНОВИЧ,
О НЕОБХОДИМОСТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.....188

РАХМОН УЛЬМАСОВ,
ПАНОРАМА МИГРАЦИИ И МОБИЛЬНОСТИ:
АБСОЛЮТНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ.....198

СОЦИОЛОГИЯ

ЗИЁИ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,
ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ.....210

САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН,
ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЭМОМАЛИ РАХМОН И СТАНОВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (ВКОНТЕКСТЕ ПОИСКА ПУТЕЙ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА) 219

НАЗРИЕВА ОЙНИЁЛ ШАРИФОВНА,
ОСМЫСЛЕНИЕ ФИЛОСОФИИ НАВРУЗА.....241

ХУДОЙДОДОВА ФАРЗОНА ИСЛОМИДИНОВНА,
НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА,
РАЗВИТИЕ НЕКОТОРЫХ ПРИОРИТЕТОВ В СЕКТОРЕ ЗДРАВООХРАНЕИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН.....248

ПИРОВ АЛАМШО КАРИМОВИЧ,
ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ КУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ В СУБЭТНИЧЕСКОЙ СРЕДЕ.....259

АБДУЛЛОЗОДА МАСРУР АХМАД,
ПРОБЛЕМЫ ВОЗРОЖДЕНИЯ АРИЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ.....268

САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН,
СТАНОВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА ПУТЕЙ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА).....281

CONTENT

POLITICAL SCIENCE

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON,
ADDRESS BY THE LEADER OF NATION – STRATEGIC GUIDLINE: ANALYSIS OF FOREIGN AND NATIONAL SECURITY ISSUES.....13

GUZEL MAITDINOVA,
TAJIKISTAN IN AFORMATION OF THE POLYCENTRIC WORLD: THE 2020 RESULTS 23

ZOKIROV GULMAHMAD NOZIMOVICH,
NURIDDIN PARVIN RAIMALIKHON,
STATE PERSONNEL POLICY IN FOREIGN COUNTRIES.....35

MUHAMMAD SADI ABDURAHMON,
THE ROLE OF POLITICAL SYMBOLS IN THE FORMATION OF SELF-COGNITION AND NATIONAL IDENTITY.....50

SAFARALIZODA KHUJAMUROD QUDDUSI,
PERCEPTION OF THREATS IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF POLITICAL PROCESSES.....62

AZIMOVA MOMOKIZ MIROVNA,
NATIONAL ACTIONS IN THE CONDITION OF THE GLOBALIZATION 79

TOSHOV HOJIAKBAR MUHIDINOVICH,
COOPERATION OF CENTRAL ASIA COUNTRIES WITH THE UNITED NATIONS IN STRENGTHENING REGIONAL SECURITY.....87

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

ISMOILOV SINO RUSTAMOVICH,
CONCEPT AND CLASSIFICATION OF "NATIONAL INTERESTS"
IN POLITICAL SCIENCES.....97

ECONOMICS

JURAHONZODA SAODATI HURSAND,
ANALYSIS OF SERVICE PROVISION OF EMPLOYMENT
SERVICES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.....106

KODIRZODA DILOVAR BAHRIDDIN,
ODILOVA RUKHSHONA KOMILOVA,
THE TERRITORIAL ASPECT OF THE MANAGEMENT OF
THE TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX.....119

ODINAEV AMIN IBRAGIMOVICH,
TOLIBI TOIRI,
ISSUES OF ACCESS TO CREDIT RESOURCES:
STATE AND WAYS OF ITS SOLUTION.....127

NASRIDDINOV FIRDAVS INOYTOVICH,
MAHMADBEKZODA MOYONSHO SHODMON,
SCIENCE, EDUCATION AND SOCIAL PROTECTION OF
THE POPULATION IN THE ADDRESS OF
THE LEADER OF THE NATION.....137

KODIRZODA DILOVAR BAHRIDDIN,
KAYUMOVA SHAHZODA TAGOEVNA,
THE NEED FOR MONITORING INVESTMENT SECURITY IN
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.....147

AKILDZHANOV FURKATDJON SHARIFOVICH,
FUNCTIONAL APPOINTMENT OF DISTRIBUTION
RELATIONS IN IMPROVING POPULATION INCOME.....155

DZHURAEVA KHAIRINISO KHAIDAROVNA,
SHODIEVBURKHONIDDINSAIDALIEVICH,
ENTREPRENEURSHIP AS A FACTOR OF ECONOMIC
DEVELOPMENT OF THE REGION.....170

DAVLATMURODOV SHOHMUROD MIRZOMURODOVICH,
GULOMNOSIROVA FARZONA MAMADNOSIROVNA,
ANALYSIS OF THE CURRENT FINANCIAL AND
ECONOMIC STATE OF THE REGION AND
THE PRIORITIES OF ITS DEVELOPMENT.....179

AMINOV FOTEHDZHON INOMDZHONOVICH,
ON THE NEED TO INCREASE COMPETITIVENESS OF
SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN….....188

RAHVON ULMASOV,
PANORAMA OF MIGRATION AND MOBILITY.
THE ABSOLUTE PRIORITIES OF MIGRATION POLICY.....198

SOCIOLOGY

ZIYOI KHURSHED MAKHSHULZODA
INDUSTRIALIZATION AS A SOCIAL PHENOMENON.....210

SAFOLZODA MUHAMMADI QURBON,
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
EMOMALI RAHMON AND THE FORMATION OF
PRINCIPLES AND CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR
FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (
IN THE CONTEXT OF SEARCHING WAYS TO RESOLVE
THE PROBLEM OF AFGHANISTAN).....219

NAZRIEVA OYNIYOL SHARIFOVNA,
PERCEPTION OF THE PHILOSOPHY OF NAVRUZ.....241

KHUDOYDODOVA FARZONA ISLOMIDINOVNA,
NAZIROVA MARKHAMAT NAZAROVNA,
DEVELOPMENT OF SOME PRIORITIES IN THE HEALTH SECTOR
OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.....248

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

PIROV ALAMSHO KARIMOVICH,
FEATURES OF THE FORMATION OF CULTURAL INTERACTIONS IN THE SUB-ETHNIC ENVIRONMENT.....259

ABDULLOZODA MASRUR AHMAD,
PROBLEMS OF ARYAN IDENTITY REVIVAL IN THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE.....268

SAFOLZODA MUHAMMADI QURBON,
FORMATION OF PRINCIPLES AND CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (IN THE CONTEXT OF SEARCHING WAYS TO SOLVE THE PROBLEM OF AFGHANISTAN).....281

УДК:329.7

ПАЁМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ – РОҲНАМОИ СТРАТЕГӢ: ТАҲЛИЛИ МАСОИЛИ СИЁСАТИ ХОРИҶӢ ВА АМНИЯТИ МИЛЛӢ

МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН,
доктори илмҳои сиёсӣ, муовини директори
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 40;
тел.: 992-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

Дар мақолаи мазкур масоили сиёсати хориҷӣ ва амнияти миллӣ дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлилу баррасии ҳамаҷониба қарор гирифта, ба андешаи муаллиф Паём дар татбиқ ва таъмини масоили мазкур ҳамчун роҳнамои стратегӣ нақши калидӣ дошта, рушди ҳама соҳаҳои фаъолият маҳз аз самтгирии минбаъдаи сиёсати хориҷӣ ва таъмини амнияти миллӣ вобастагии калон дорад.

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, Пешвои миллат, Паём, сиёсати хориҷӣ, амнияти миллӣ, зиракии сиёсӣ, роҳнамои стратегӣ, дурнамои стратегӣ, ҳадафҳои стратегӣ, шарикони стратегӣ, муносибатҳои дуҷониба, созмонҳои байналмилалӣ ва марказҳои зеҳнӣ.*

Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дастурамали муҳим ва роҳнамои стратегию геополитикие ба шумор меравад, ки барои ҳар як шаҳрванд ва рушди минбаъдаи давлатдории миллии мо муҳиммияти хосса дорад.

Бояд тазаккур дод, ки Паёмҳои ҳамасолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо хусусиятҳои таҳлилӣ ва самтгирии муайяни соҳаҳои гуногун фарқкунанда буда, ҳамчун роҳнамои стратегӣ барои рушди давлатдории миллӣ мусоидат менамояд.

Вобаста ба ин, агар мо ба таҳлили мундариҷавии Паём назар афканем, пас маълум мегардад, ки Паёми навбатии Пешвои миллат бо ироаи масоили мубрами муносибатҳои байналмилалӣ, баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми кишвар, баррасии масоили иқтисодию иҷтимоӣ, илму маориф, забон, таъриху фарҳанги миллат тоҷик, татбиқи ҳадафҳои стратегии

кишвар ва ҷиҳати расидан ба ин ҳадафҳои олӣ, инчунин, таҳлил ва баррасии масоили сиёсати хориҷӣ ва дигар масъалаҳои муҳим анҷом пазируфт.

Дарвоқеъ, амалӣ гардидани ҳадафҳои стратегии кишвар мақсади асосии Пешвои миллат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки раванди рушду нумӯи кишварро метезонад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки масъалаи татбиқи муштараки лоиҳаҳои ояндадори сармоягузорӣ ва зерсохториро, ки барои расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвари мо, аз ҷумла саноатикунонии босуръат мусоидат мекунанд, бояд дар низоми сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи мазкур аҳамияти бештар ва махсус зоҳир карда шавад.

Аз ин нуқтаи назар, ба андешаи мо татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар дар низоми сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалият дошта, ҳукумати кишвар ҳадафҳои мазкурро дар доираи ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба баҳри рушди устувор ва таъмини зиндагии шоиста ва беҳрӯзии шаҳрвандони Тоҷикистон амалӣ менамояд.

Аз ин лиҳоз, татбиқи ҳадафҳои стратегӣ дар низоми сиёсати хориҷии Тоҷикистон яке аз самтҳои калидӣ ба ҳисоб рафта, татбиқи амалии он дар дурнамои наздик воқеият дорад.

Ба андешаи мо, дар Паёми Пешвои миллат масъалаҳои сиёсати хориҷӣ ва таъмини амнияти миллӣ яке аз мавзӯҳои муҳим ва бахши асосии он ба ҳисоб рафта, диққати махсус зоҳир мегардад. Аз ин рӯ, Паём ҳамчун дастурамали муҳимми стратегӣ барои амалишавӣ ва таъмини масъалаҳои мазкур нақши муҳим дорад.

Ба назари мо, тамоми дастовардҳои сиёсати хориҷӣ ва масъалаҳои таъмини амният, сулҳу субот, ваҳдату ягонагӣ, пешрафт ва рушди устувори Тоҷикистон маҳз аз конститутсия, консепияву стратегияҳои соҳавӣ ва ин санади ҳаётан муҳим – Паёмҳои солонаи Президенти кишвар сарчашма мегиранд. Вобаста ба масоили татбиқи сиёсати хориҷӣ ва таъмини амнияти миллӣ андешаҳо гуногунанд, аммо ба назари мо масоили рушди минбаъда, пешрафти соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла ҷалби сармояи хориҷӣ ва сайёҳони хориҷӣ, рушди ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодию сиёсӣ ва таъмини амнияти дастаҷамъӣ маҳз аз самтгирии минбаъдаи фаъолияти сиёсӣ вобастагӣ дорад. Масъалаҳои мазкур ҳамасола дар Паёмҳои Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як дастурамали корӣ барои дурнамо тарҳрезӣ гардида, дар он самтҳои фаъолияти минбаъда муайян гардидааст.

Барои тасдиқи гуфтаҳои боло пешниҳодҳои ҷолиб ва мақсадноки Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро оид ба мусоидати рушди соҳаҳои дигари кишвар ва таъмини амнияти дастаҷамъӣ ки тавссути сиёсати хориҷии кишвар амалӣ мешаванд ва ё вобастагӣ аз фаъолияти ин самт доранд, метавон

аз суханрониҳои Пешвои миллат дар Паёми имсола ёддовар шуд, ки чунин ибрози ақида намуданд: «Зарур аст, ки ҷиҳати ҷалби бештари сайёҳон ва сармоягузорони хориҷӣ ин раванд боз ҳам такмил дода шавад». Ё дар ҷойи дигар Президенти кишвар изҳор доштанд, ки «Тоҷикистон дар арсаи мубориза бар зидди терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, маводи мухаддир, киберҷинояткорӣ ва дигар ҷиноятҳои муташаккили фаромиллӣ шарики табиии давлатҳо ва созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ мебошад. Аз ин рӯ, Прокуратураи генералӣ, Вазорати корҳои дохилӣ ва Кумитаи давлатии амнияти миллиро зарур аст, ки ҳамкориро бо сохторҳои марбутаи давлатҳои хориҷӣ ва минтақавию байналмилалӣ дар ин самт тақвият бахшанд»[1].

Ба андешаи мо, пешниҳод ва дастуру супоришҳои мазкур ба рушди соҳаҳои дахлдор такони ҷиддӣ мебахшанд.

Илова бар ин, метавон гуфт, ки маҳз муроҷиат ва натиҷаи ироаи Паёмҳои солона Пешвои миллат ҳамчун ҳуҷҷати муҳимми барномавӣ буд, ки дар асоси он сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дуруст ва дақиқ роҳандозӣ гардида, дар натиҷаи амалишавии сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 30 соли соҳибистиқлоли бо 179 кишвари ҷаҳон робитаҳои дипломатӣ барқарор карда, узви фаъоли созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ гардид. Илова бар ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоло барои шаҳрвандони 112 кишвари ҷаҳон тартиби содаи таҳия ва ба расмият даровардани раводидро муқаррар кардааст, ки барои ҷалби сайёҳон ва сармояи хориҷӣ мусоидат намуда, ин ҳама бозгӯи намунаи ҳамкории судманд ва равиши сиёсати бобарори хориҷии Тоҷикистон мебошад.

Ҳамчунин, соли 2020 дар шароити буҳрони ҷаҳонии коронавирус дар низоми равобити дуҷониба ва бисёрҷониби байналмилаливу минтақавӣ сиғаи нави нишаст ва вохӯриҳои роҳбарони давлатҳо ва созмонҳо дар қолаби “вебсаммитҳо” ё видеоконфронсҳо бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар фазои маҷозӣ ба амал омад, ки ин раванд аз ҳар як кишвар ва созмонҳои байналмилалию минтақавӣ пешбурди сиёсати хориҷии рақамиро тақозо намуда, ба манфиати ҳар яки онҳо мебошад [3]. Дар чунин шароит Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ ҷиҳати тавсеаи муносибатҳо бо шарикони анъанавӣ ва созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ вохӯриҳои дуҷонибаву бисёрҷониба ва мулоқотҳои сатҳи олӣ анҷом дода, дар аксари чорабиниҳои байналмилаливу минтақавӣ дар қолиби “вебнишастҳо” ё ҷаласаҳои онлайнӣ иштирок намуда, бо суханрониҳои пурмуҳтавои худ ташаббусҳои амиқу дақикро ҷиҳати густариши минбаъдаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо дигар акторҳои муносибатҳои байналмилалиро ироа намуданд.

Бояд гуфт, ки самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Тоҷикистон бо кишварҳои дуру наздик ва созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ дар Паёми навбатии Пешвои миллат ба таври мушаххас ироа гардид.

Ба андешаи мо, барои боз ҳам возеҳу равшан шарҳ додани масоили сиёсати хориҷӣ ва амнияти миллӣ инчунин,, масоили татбиқ ва таъмини он, метавон аз суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба рушди ҳамкорҳои дуҷониба ва ҳамкориҳои минтақавӣ мисол оварем. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми муайян намудани самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола зимни ироаи Паём масоили рушди ҳамкориҳои дуҷониба ва минтақавиро яке аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии кишвар арзёбӣ намуда, ба ин мавзуъ таваҷҷуҳи махсус медиҳанд. Зеро имрӯзҳо коршиносони аксари марказҳои зеҳнии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ аллакай консепсия ва равишҳои наверо бо воқеияти равандҳои нав минтақаи моро коркард менамоянд.

Вобаста ба ин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паём таъкид намуданд, ки «Муносибатҳои дӯстона ва ҳамкории мо, пеш аз ҳама, бо ҳамсояҳои наздикамон – кишварҳои Осиёи Марказӣ, ҳамчунин, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ки дар низоми муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистон мақоми хосса доранд, дар ҳамаи самтҳо тақвият ёфта истодаанд ва мо ин сиёсатро дар оянда низ густариш медиҳем»[1].

Дар Паёми соли 2019 низ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки «Мо ба таҳкими робитаҳои дӯстӣ ва рушди ҳамкориҳои гуногунҷанба дар минтақаи Осиёи Марказӣ аҳаммияти аввалиндараҷа медиҳем. Густариш ва таҳкими муносибатҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, чун анъана, дар асоси дӯстиву эътимод, ҳусни ҳамҷаворӣ ва ҳамкории судманд ба роҳ монда шуда, ба иҷрои ҳадафу вазифаҳо, ҳамчунин, рафъи мушкилоти муштарак равона гардидааст» [2].

Агар ба ин ду иқтибоси дар боло зикргардида таваҷҷуҳ намоем ва онҳоро таҳлил намоем, пас равшан мегардад, ки муҳтавои асосии матнҳоро ибораҳои ҳамкорӣ ва робитаҳои дӯстӣ, яъне масоили сиёсати хориҷӣ ва ибораҳои рафъи мушкилоти муштарак, таҳдид ва чолишҳои нави ҷаҳонӣ яъне масоили таъмини амният ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, метвон гуфт, ки муҳиммияти асосии ин нуқтаҳои Паёми Пешвои миллат аз ду ибораи калидӣ иборат мебошад – сиёсати хориҷӣ ва таъмини амният, ки масаъалаҳои дигар низ маҳз ба ин ду ибора алоқамандии ногусастанӣ доранд.

Хулоса, бо пуштибонӣ аз чунин равиши сиёсати хориҷӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳама марҳалаҳо идеяи рушди ҳамкориҳо ва лоиҳаҳои ҳамгироии минтақавиро дастгирӣ менамояд.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми имсола вобаста ба самтгирии стратегии сиёсати хориҷии Тоҷикистон, махсусан самтҳои афзалиятноки он чунин қайд намуданд: “Масъалаҳои таҳкиму густариши ҳамкориҳои гуногунҷанба бо шарикони стратегӣ ва рушди мо - Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Иттиҳоди Аврупо ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико чун ҳамеша дар сархати авлавиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон боқӣ мемонанд. Мутобиқ бо ҳадафҳои дарозмуддати стратегии худ муносибатҳои дӯстона ва ҳамкориҳои барои ҷонибҳо судмандро бо кишварҳои ба мо дӯсту хайрхоҳи ҷаҳони ислом, Ховари Миёна, Осиёи Ҷанубӣ, Ҷануби Шарқӣ, Уқёнуси Ором, Африқову Амрико ба роҳ монда, рушду тавсеа хоҳем бахшид. Ба ин манзур, мо дар оянда низ фаъолияти байналмилалии худро мутобиқ ба муқаррароти Консепсияи сиёсати хориҷии давлатамон бо саъю талоши бештар идома хоҳем дод”[1].

Меъмори сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пиромуни нақш ва мақоми сиёсати фаъоли хориҷии кишвар ва имиҷи байналмилалии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ, ки ҳамчун кишвари пешбар дар ҳалли масоили мубрами амниятӣ, обу экология ва тағйирёбии иқлим эътироф гардидааст, суханронӣ намуда, вобаста ба самтгирии ҳамкориҳои бисёрҷонибаи Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ чунин изҳор доштанд, ки “Ҳамкориро бо Созмони Милали Муттаҳид ва ниҳодҳои тахассусии он, Созмони Ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастҷамъӣ, Созмони Амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ ва Созмони ҳамкории исломӣ, ҳамчунин, бо шарикони рушд ва ниҳодҳои молиявии байналмилаливу минтақавӣ идома ва густариш медиҳем” [1].

Мазмун ва муҳтавои нуқтаи зикршуда нишон медиҳад, ки Паёми Пешвои миллат ҳамчун барномаи таҳрезишуда ҷиҳати пешбурди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ нақши калидӣ дорад. Зеро татбиқи ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон вобаста ба масъалаҳои об аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид ва аксари кишварҳои ҷаҳон якдилона дастгирӣ ёфта, чорабиниҳои сатҳи баланду фарогири созмон дар масоили захираҳои об баъди зиёда аз чил соли баргузории нахустин Конфронси созмон дар соҳаи об аз ҷониби Дабири кулли он даъват карда мешавад, ки аз ин нуқтаи назар мо метавонем Паёми Пешвои миллатро ҳамчун нақшаи амали дарозмуҳлат низ арзёбӣ намоем.

Бояд тазаккур дод, ки дар солҳои охир шаҳри Душанбе ба маркази баррасии масъалаҳои глобалӣ ва минтақавӣ табдил ёфта, як қатор чорабиниҳои муҳимми байналмилалӣ баргузор шуданд, ки аз густариши сиёсати хориҷии кишвар ва эътирофи бештари кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ дарак

медиҳад. Дар ин росто, Тоҷикистон соли 2020 раёсати Тоҷикистон дар Хазинаи Байналмилалии Наҷоти Баҳри Арал, Созмони Ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ ва Раванди Истамбул оид ба Афғонистон оғоз шуд. Соли 2021 дар Тоҷикистон чорабинии байналмилалӣ дар ҳошияи Қалби Осиё – Раванди Истанбул, Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамъӣ, инчунин,, Саммити 20 - солагии таъсисёбии Созмони Ҳамкории Шанхай баргузор мегардад.

Қайд кардан зарур аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии сиёсати хирадмандона ва дурбинонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки яке аз бунёдгузорони Созмони Ҳамкории Шанхай ба ҳисоб рафта, аз рӯзҳои аввали таъсисёбии он дар рушду тақвияти минбаъдаи созмони мазкур дар арсаи ҷаҳонӣ саҳми назаррас гузошта аст.

Хулоса, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти воқеиятҳои нави байналмилалӣ бо аксари кишварҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ муносибатҳои нек ва ҳамкориҳои судманди гуногунҷанбаро дар соҳаҳои гуногун ба роҳ монда, минбаъд низ фаъолиятро дар ин самт тақвият мебахшад.

Масъалаи таъмини амният яке аз мавзӯъҳои меҳварӣ ва калидии Паёми Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳисоб рафта, ҳамасола зимни ироаи Паём ба ин мавзӯъ диққати махсус зоҳир мегардад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми имсола масоили мубрами ҷаҳони муосирро таҳлили ҳамаҷониба намуда, вобаста ба таҳдиду хатарҳое, ки ба амнияти ҷаҳонӣ ва миллӣ таҳдид мекунанд чунин ибрози ақида намуданд: “Вазъи тағйирёбандаи ҷаҳони имрӯза ва хусусияти устувор пайдо намудани зуҳуроти хатарноки замони муосир, аз ҷумла терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, киберҷиноятҳо ва дигар ҷиноятҳои фаромиллӣ, ки башариятро ба ташвиш овардаанд, моро водор месозад, ки ба масъалаҳои таъмини амнияти кишварамон диққати аввалиндараҷа диҳем” [1].

Вобаста ба масъалаи мазкур Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти фаъолияти сохторҳои марбута доир ба масъалаи таъмини амният масъалагузории таҳия ва тарҳрезии барнома ва стратегиҳои алоҳида бо мақсаду ҳадафҳои мушаххас дар муболиза ба таҳдидҳои амнияти миллӣ ва минтақавиро пешниҳод менамоянд, ки дар самти мазкур хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ яке аз аввалин кишварҳои ба ҳисоб меравад, ки вобаста ба таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ “Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020” қабул намуда буд, ки имсол муҳлати

амали он ба охир расид. Бинобар ин, дар Паёми имсола Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба масъалаи мазкур инчунин,, бо мақсади идомаи корҳо ва тақвият бахшидани тадбирҳо дар самти таъмини амнияти миллӣ дар Паём таҳияи лоиҳаи нави «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2021 –2025»-ро ба сохторҳои дахлдор супориш доданд.

Инчунин,, вобаста ба масъалаи таъмини амнияти миллӣ Пешвои миллат дар Паём ҳамеша пиромуни "зиракии сиёсӣ" махсус таъкид менамоянд, ки ин нуқта хеле муҳим мебошад. Ҳамин тавр, ҳар нафаре ки ба умқи маънии он сарфаҳм меравад, пас ба ӯ маълум мегардад, ки он баҳри ҳимояи манфиатҳои миллии тоҷикон равона гардида, дар худ ободӣ, рушду пешравӣ, сулҳу субот, ваҳдати миллӣ, ватандорӣ, худшиносӣ ва худогоҳии миллӣ ва содиқ будан ба онро дар бар мегирад.

Бинобар ин, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ вобаста ба ҳолати ҳассосе, ки созмонҳои террористиву экстремистӣ ва душманони миллат бо ҳадафҳои нопоку ғаразноки худ талоши бесуботу барҳам задани оромиву амнияти кишварро доранд, махсус хушдор доданд, ки мо "Зиракии сиёсиро аз даст надиҳем, зеро пайравони созмонҳои террористиву экстремистӣ барои ноором сохтани вазъият дар ҷомеа ва тафриқаандозиву барангехтани низоъҳои диниву мазҳабӣ кӯшиш карда, барои гумроҳ сохтани сокинони мамлакат, бахусус, ҷавонон ва ба созмонҳои манъшуда ҷалб намудани онҳо аз шабакаҳои интернетӣ васеъ истифода мебаранд. Таъкид месозам, ки хоинони миллат ва хоҷаҳои хориҷии онҳо то ҳанӯз аз нақшаҳои нопоку ғаразноки худ, ки ибтидои солҳои 90–ум доштанд, даст накашидаанд" [1].

Бояд гуфт, ки масъалаҳои пешгирӣ намудан аз зуҳуроти номатлуб ва дигар таҳдиду хатарҳои замони муосир, нагаравидани ҷавонон ба сафи созмонҳои террористиву экстремистӣ, иттилоотонии аҳолии кишвар бо маълумотҳои дақиқу саривақтӣ, баланд бардоштани савияи дониши сиёсиву ҳуқуқии марудуми кишвар, инчунин,, пешниҳоди нақшаи таъмини минбаъдаи амният дар доираи барномаҳои мушаххаси алоҳида ва стратегияҳои нав, вазифадор намудани сохторҳои марбута ҷиҳати таъмини амният дар Паём масъалагузорӣ карда мешванд, ки ин ҳама "зиракии сиёсӣ"- ро маънидод менамояд. Дар ин самт Паёми Пешвои миллатро метавон ҳамчун санади муҳимми стратегии пешгирикунанда, огоҳкунанда ва қутбнамои таъмини амнияти миллӣ арзёбӣ намуд.

Яъне Паёми Пешвои миллат амнияту суботи кишварро ҳамчун вазифаи меҳварӣ ва асосии ҳар як шаҳрванди ватандӯст ҷиҳати таъмини амнияти

миллӣ маънидод намуда, дар роҳи таҳкими истиқлолият ва ҳифзи манфиатҳои кишвари азизамон раҳнамоӣ менамояд.

Дар самти таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ Пешвои миллат дар Паёми имсола махсус таъкид намуданд, ки "фаъолияти чунин равияҳои экстремистӣ, радикалӣ ва хурофотпарастӣ яке аз омилҳои асосии хатарзо барои имрӯзу фардои Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақа ба шумор меравад ва аз мо андешидани чораҳои муштаракро талаб менамояд"[1].

Дарвоқеъ, дар самти муборизаи дастаҷамъона бар зидди терроризм ва экстремизм бояд кишварҳо аз низоми духӯрагӣ даст кашанд.

Илова бар ин, Пешвои миллат дар Паём худ вобаста ба масъалаи таъмини амнияти Тоҷикистон ва кишвари ҳамҷаворӣ мо Афғонистон махсус қайд менамоянд, ки "Ҳукумати Тоҷикистон бо дарназардошти вазъи мураккаби минтақа ба таҳкими доимии ҳифзи сарҳад, махсусан сарҳади Тоҷикистону Афғонистон, диққати аввалиндараҷа дода, барои пешгирӣ кардани қочоқи маводи мухаддир, силоҳ, адабиёти экстремистӣ ва дигар ҷиноятҳои фаромиллӣ дар хатти сарҳади давлатӣ тадбирҳои зарурӣ меандешад. Мо минбаъд низ бо кишварҳои минтақа ва ҳамҷавор, аз ҷумла бо Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ва дигар шарикони худ ҳамкории зичу судмандро дар соҳаи амният идома хоҳем дод. Мо итминон дорем, ки ба суботу амнияти пойдор дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон метавон танҳо аз тариқи раванди сулҳе расид, ки аз ҷониби Ҳукумати Афғонистон ва мардуми он идора, назорат ва пеш бурда мешавад" [1].

Дар умум, метавон гуфт, ки масоили сиёсати хориҷӣ ва амнияти миллӣ ҳамчун мафҳумҳои калидӣ ба ҳисоб рафта, муайянкунандаи рушду пешрафти тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти инсонӣ ва пешрафти соҳаҳои гуногун ба шумор меравад, ки мо бояд ба ин масъала эътибори ҷиддӣ дошта бошем. Зеро агар амният таъмин набошад, пешравии кишвар ва рушди иқтисодии он низ имконнопазир аст. Илова бар ин, маълум мегардад, ки сиёсати муосири хориҷии кишвари мо аз ҷониби меъмори он, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле дурбинона тарҳрезӣ гардидааст.

Бояд тазаккур дод, ки Паёми навбатии Пешвои миллатро ҳамчун роҳнамои стратегӣ оид ба татбиқи сиёсати хориҷӣ ва таъмини амнияти миллӣ бояд ҳамачониба омӯхта, дар татбиқи амалии он саҳмгузор бошем. Илова бар ин, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Паёми мазкур дастури муҳимми иҷтимоию сиёсӣ буда, ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро дарбар мегирад. Аз ин рӯ, муассисаҳои илмию таҳқиқотӣ ва дигар сохторҳои марбутаи кишвар бояд барои омӯзишу таҳқиқи Паём ҳамчун дурнамои стратегӣ ташаббус нишон дода, бо назардошти ба инобат гирифтани нуктаҳо ва масъалагузориҳои Паём

дар самти фаъолияти худ навоварӣ ва рушди марҳалавии соҳавиро роҳандозӣ намуда, натиҷаҳои назарраси кориро таъмин созанд.

Муҳақиқон ва таҳлилгарони Маркази тадқиқоти стратегӣ низ дастуру супоришҳои Пешвои миллатро вобаста ба самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ сармашқи кору фаъолияти худ қарор дода, аз сиёсати пешгирифтаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳимоя мекунанд. Илова бар ин, дар оянда низ дар ин самт корро ҷоннок намуда, дар тарғибу ташвиқи сиёсати давлатӣ, пешрафти кишвар, таҳкими сулҳу субот, ҳифзи арзишҳо ва дастовардҳои истиқлоли давлатии Тоҷикистон саҳми арзандаи худро мегузоранд.

Паёми Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун роҳнамои стратегӣ дар рушди минбаъдаи кишвар нақши муҳим дошта, барои таҳкими сиёсати хориҷӣ ва таъмини амнияти миллӣ хосса дорад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» // http://www.president.tj/node/25005. 26.01.2021

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ // http://www.president.tj/node/21975. 26.12.2019

3. Муҳаммадзода П.А. Муносибатҳои байналмилалӣ дар шароити буҳрони ҷаҳонии коронавирус// Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир–2020. –№3(71). –С.12-19.

ПОСЛАНИЕ ЛИДЕРА НАЦИИ – СТРАТЕГИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО: АНАЛИЗ ВОПРОСОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН,
доктор политических наук, заместитель директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г Душанбе, проспект Рудаки 40;
тел.: 992-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

В данной статье, всесторонне анализируяя вопросы внешней политики и национальной безопасности в свете Послания Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Та-

джикистан, автор пришел к выводу, что Послание, как стратегический ориентир, выполняет ключевую роль в реализации и обеспечении указанных вопросов. Развитие всех сфер деятельности зависит именно от дальнейшей направленности внешней политики и обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: *Таджикистан, Лидер нации, послание, внешняя политика, национальная безопасность, политическая осведомленность, стратегическое руководство, стратегическая перспектива, стратегические цели, стратегические партнеры, двусторонние отношения, международные организации и мозговые центры.*

ADDRESS BY THE LEADER OF NATION – STRATEGIC GUIDLINE: ANALYSIS OF FOREIGN AND NATIONAL SECURITY ISSUES

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON,
D. Sc. in Political Science, deputy director of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave 40;
tel.: 992-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

In this article, comprehensively analyzing the issues of foreign policy and national security in the light of the Address of the President of the Republic of Tajikistan, His Execellency Mr. Emomali Rahmon to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, the author concluded that the Address, like a strategic guideline, plays a key role in implementing and ensuring these issues. The development of all spheres of activity depends precisely on the further direction of foreign policy and ensuring national security.

Keywords: *Tajikistan, Leader of the nation, Addresses, foreign policy, national security, political awareness, strategic guideline, strategic perspective, strategic goals, strategic partners, bilateral relations, international organizations and think tanks.*

УДК: 327.36

ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЦЕНТРИЧНОГО МИРА: ИТОГИ 2020 ГОДА

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛЬ,
доктор исторических наук, профессор кафедры зарубежного регионоведения и внешней политики Российско-Таджикского (Славянского) университета, директор Центра геополитических исследований РТСУ,
член-корреспондент Таджикской Академии архитектуры и строительства
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мирза Турсунзаде 30;
тел.: (+992) 93 531 6333; e–mail:guzel-maitdinova@mail.ru

В статье дан анализ развития Таджикистана в геополитической динамике Центральной Азии в условиях формирования полицентричного мира. В работе исследовано сотрудничество Таджикистана с региональными и глобальными факторами в условиях пандемии, определены основные тренды в системе геополитических координат Центральной Азии, а также проанализировано влияние внешних факторов на региональное развитие и безопасность.

Ключевые слова: *Стратегия, полицентричный мир, международное сотрудничество, блоковая система, пандемия, геополитическая динамика, национальные интересы, региональная безопасность, интеграция.*

Беспрецедентным в истории человечества стала в 2020 году глобальная преграда классическому международному взаимодействию и усиление онлайн-сотрудничества. Глобальные изменения, происходящие в начале третьей декады XX1 века, внесли коррективы на реализацию национальных стратегий развития и на геополитические процессы в Центральной Азии. Воздействие пандемии коронавируса стало серьезным испытанием для устойчивого развития Таджикистана в 2020 году. В связи с пандемией коронавируса Таджикистан, как и многие страны мира, выбрал практику определенной изоляции от окружающих государств. В Таджикистане в целях противодействия пандемии избрали «мягкий» режим «самоизоляции», перекрыв границы, прекратив воздушные и железнодорожные перевозки.

Распространение пандемии в Таджикистане привело к определенному ослаблению имеющихся связей промышленного и сельскохозяйственного производств и поставок товаров, перерыву работ гражданских авиа- и же-

лезнодорожной коммуникации, сферы туризма и т.д. Закрытие границ уже привело к подорожанию продуктов питания и основных промышленных товаров, а из-за введенных карантинных мер в странах традиционного пребывания трудовых мигрантов упал приток денежных переводов. [1] В ближайшей перспективе Таджикистану, также как и другим государствам Центральной Азии, основные усилия придется прилагать не только для реализации Национальной стратегии развития, но и на преодоление кризиса в период и после пандемии. Принятая в Таджикистане в декабре 2016 года «Национальная Стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года», для успешной реализации требует от государства значительных ресурсов. Между тем, Таджикистаном взят старт на вторичную индустриализацию и четвертой стратегической целью государства является становление индустриально-аграрной страной к 2030 году.

В процессе распространения пандемии в Таджикистане необходима была срочная корректировка и разработка антикризисных мер, ускоренное строительство новых больниц, привлечение внешних медицинских и финансовых ресурсов, определенные тактические изменения приоритетов в работе во внешнеполитических ведомствах, экстренное принятие социально-экономических программ и пересмотры векторов внешнеторгового сотрудничества, что наглядно свидетельствуют о серьезности влияния внешних факторов для развития и стабильности государства в условиях кризиса. Правительство Таджикистана приняло антикризисные меры по предотвращению распространения COVID-19 и утвердил в середине марта 2020 года «План мероприятий правительства РТ о предотвращении воздействия потенциальных рисков пандемии коронавируса в мире на национальную экономику», привлекая для реализации принимаемых мер не только внутренние ресурсы, но и ресурсы международных доноров (ПРООН, Всемирного банка, Азиатского банка развития, ОБСЕ, USAID). [2] В вышеуказанном плане мероприятий правительства особое внимание уделяется:

- обеспечению потребительских рынков изобилием на продукцию первой необходимости (в том числе мукой, маслом, мясом, сахаром, яйцами, овощами), увеличению их производства, запасов и предотвращению роста цен.

- обеспечению своевременного выполнения социальных обязательств государства, поддержке уязвимых слоев населения

- предоставлению налоговых льгот малому и среднему бизнесу, сокращению и отсрочке неналоговых проверок

- и привлечению финансовой помощи от международных финансовых организаций. [3]

Из-за пандемии Таджикистану пришлось ввести временный запрет на экспорт продуктов. Хотя в Таджикистане в 2020 году пошла на спад торговля, но только за десять месяцев 2020-го объем производства продукции Агропромышленного комплекса по показателям оказался на 7,5% больше, чем за аналогичный период 2019-го года, а объем промышленного производства за девять месяцев составил на 10,7% больше, чем в прошлом году. При этом роста удалось добиться за счет увеличения выработки в обрабатывающей промышленности (+19,3%). [4]Особенно остро повлияли последствия пандемии на внутреннюю и внешнюю торговлю Таджикистана. Сказались они и на объёме прямых иностранных инвестиций, сфере туризма и оказания услуг, секторе перевозок. Согласно экспертным оценкам, совокупный ущерб для экономики Таджикистана будет составлять около 2 миллиардов долларов. [5] Между тем, в Таджикистане есть необходимость разработки крупных проектов для внешнего инвестора таких, как строительство и совместное владение новыми межгосударственными железнодорожными магистралями, новым крупным международным аэропортом, крупным текстильным комбинатом, вложение внешних финансовых ресурсов и доля прибыли в добыче и переработке редких металлов и редкоземельных элементов, в создание крупных предприятий большой химии, современных агрохолдингов, авиатуристического холдинга. [6]Кроме того, демографические процессы в Таджикистане в будущем потребуют значительного роста рабочих мест, домов, школ, детских садов, где нужны серьезные капиталовложения.

Таджикистану с начала 2020 года оказали гуманитарную помощь 43 страны ближнего и дальнего зарубежья. В условиях пандемии усилилось взаимодействие Таджикистана с государствами центральноазиатского региона в двустороннем формате. В Таджикистан правительство Узбекистана отправило медицинские принадлежности, медперсонал и мобильную клинику, Казахстан направил в Таджикистан партию муки. [7]Оказали взаимную поддержку Кыргызстан и Туркменистан. Взаимопомощь государств региона, которые сами испытывают негативное влияние мирового кризиса и эпидемии коронавируса на состояние своих экономик, еще раз свидетельствует о том, что стабильное развитие экономической и общественной жизни после пандемии будет зависеть от усилий регионального сотрудничества и солидарности. В тройку главных доноров, предоставившие помощь Таджикистану, вошли Узбекистан – около $2,5 млн., Китай около – $2 млн. и Россия – $865 тыс. В условиях роста заболевания населения коронавирусом региональные державы- Россия, Китай, Индия, Иран оказали

существенную гуманитарную помощь Таджикистану медикаментами и медицинским оборудованием. [8]

В условиях кризиса Таджикистан активизировал онлайн-дипломатию для противодействия пандемии совместными усилиями государств СНГ, ЕАЭС, ШОС [9] Активизация многостороннего формата взаимодействия по противодействию пандемии свидетельствует о согласованных и многосторонних усилиях государств региона. 13 мая 2020 года во внеочередном совещании министров иностранных дел государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, впервые прошедшем в режиме видеоконференции, обсудили возможные механизмы взаимодействия для смягчения негативных последствий на социально-экономическое развитие стран ШОС. Глава внешнеполитического ведомства Таджикистана отметил негативное влияние пандемии на ряд социально-экономические показатели Таджикистана и об острой проблеме сокращения доходов государственного бюджета. Он акцентировал внимание на необходимость для Таджикистана обеспечения транзитно-коммуникационных возможностей и продовольственной безопасности, а также поставок медицинского оборудования и медикаментов в условиях пандемии. [10]

В условиях роста пандемии Таджикистан ощутил помощь международных доноров. В страну поступила гуманитарная помощь от стран-доноров в виде лекарственных средств, медикаментов и продовольственных товаров. Только в первой половине 2020 года Таджикистану в борьбе с пандемией оказали помощь или изъявили желание выделить гранты иностранные доноры: Швейцарское управление по развитию и сотрудничеству, ЮНИСЕФ , Европейский Союз; США; Всемирный банк; Азиатский банк развития и др. [11]

17 декабря 2020 года состоялась церемония утверждения нового проекта Программы развития ООН (ПРООН) «Содействие в устранении экономических последствий COVID-19 посредством улучшения условий жизни, возможностей трудоустройства и регионального сотрудничества в Ферганской долине Республики Таджикистан», на реализацию которого Правительство России выделило 2 млн долл. США. Проект нацелен на улучшение в 2021-2023 гг. условий жизни и ведение бизнеса в Ферганской долине Таджикистана, в том числе за счет наращивания трансграничного сотрудничества с Узбекистаном и Кыргызстаном, обмена передовым опытом между странами Центральной Азии. [12] Для социального развития Таджикистана является важным реализация двух проектов ПРООН «Укрепление сообществ в Хатлонской области и Раштской долине Таджикистана» и «Молодежь для бизнеса и инноваций», финансируемых Россией. Следует

отметить, что с 2014 г. Россией и ПРООН в Таджикистане реализовано 9 проектов на 17 млн долл. Новый проект весьма актуален для таджикского государства, так как направлен на преодоление постпандемического кризиса в Таджикистане. Благодаря сотрудничеству России и ПРООН за последние три года в Таджикистане созданы сотни рабочих мест, более 15 тысяч человек получили возможность улучшить свои предпринимательские и профессиональные навыки.

Пандемия ясно демонстрирует взаимосвязанность и взаимозависимость государств не только региона, но и мира. В 2020 году для координации действий по ситуации с пандемией в Центральной Азии главы всех государств региона регулярно стали обмениваться мнениями. Очевидно и для Таджикистана, что ни одно государство не может на страновом уровне самостоятельно и эффективно вести борьбу с кризисом и не может в этих условиях полноценно обеспечивать собственную национальную безопасность. В этой связи, государства Центральной Азии нуждаются в региональной «дорожной карте» по противодействию пандемии и ее последствиям. Период возрождения после эпидемии коронавируса представляет собой возможность сплочения государств региона вокруг общих ценностей и целей. Это можно было бы осуществить на основе серии встреч на высшем уровне, определяющих политический вектор и направленных на продвижение последовательной повестки дня во имя развития и региональной стабильности, в таких организациях, как СНГ, ОДКБ, ШОС, ЕАЭС, а также в Астанинском формате встреч глав государств.

Кризис показал важность региональной интеграции. Очевидно, что региональная интеграция в постпандемический период будет укрепляться вокруг ЕАЭС, тому свидетельством является становление наблюдателем в организации Узбекистана. В этих условиях приобретает актуальность расширение и углубление ЕАЭС. Таджикистан пока не принял политического решения о вступлении в ЕАЭС. В условиях пандемии и в постпандемический период повышается значимость ШОС и ЕАЭС как многосторонних институтов в условиях, когда из-за конфронтации США с Китаем и Россией большинство инструментов глобального управления, включая ООН, могут быть менее действенными. С другой стороны, в последние годы снизилась роль ШОС в региональных процессах. Пока в рамках ШОС отсутствует реализация крупных проектов организации в регионе. Между тем, ядро экономического потенциала ШОС составляют крупнейшие экономики мира (России, Китая, Индии, Ирана и др.), которые все чаще предпочитают экономически взаимодействовать с государствами региона в двустороннем формате. Здесь важно было бы обсудить в рамках ШОС возможности сов-

местной реализации крупных страновых проектов, заложенных в национальных стратегиях развития государств и в стратегиях поддержки экономик в условиях кризиса. В этих условиях ШОС следует открыто позиционировать себя как один из институтов управления на макро и миди-уровне, акцентируя свою повестку на диалог членов организации о мире в целом, особенно в условиях децентрализации международных отношений, когда повышается роль средних и малых акторов. Малые и средние государства уже обладают соразмерными их потенциалу весом и ответственностью на международной арене, чему свидетельством являются глобальные инициативы центральноазиатских государств.

У членов ШОС есть политический, экономический вес и авторитет в сфере экономики и безопасности, позволяющие им в значительной мере определять глобальную и региональную повестку дня таким образом, чтобы защитить принципы рыночной экономики и содействовать стабильности. В основе этого должно лежать использование потенциала инвестиций и свободного и справедливого обмена товарами и услугами в рамках единой гигантской евразийской экономической зоны, связывающей страны ЕАЭС и ШОС, но для этого необходимо определение стратегической инфраструктуры и отраслей промышленности, которые необходимо создать, например, в рамках центральноазиатской зоны свободного рынка. Возможно, что после окончания пандемии коронавируса удастся инициировать новое стратегическое Центральноазиатское соглашение об инвестициях, развитии и обеспечению стабильности.

В условиях пандемии активизировал сотрудничество Астанинский формат. Таджикистан, Узбекистан, Кыргызстан, Казахстан активизировали двустороннее и многостороннее сотрудничество по урегулированию актуальных межгосударственных проблем и взяли курс к налаживанию углублению стратегического сотрудничества в новых геополитических реалиях в рамках данного формата. Для центральноазиатских государств астанинский формат необходим для снятия напряжения по наиболее острым региональным проблемам и он будет служить гарантом региональной стабильности, что также важно для внешних союзников и партнеров государств Центральной Азии. Центральноазиатские государства в настоящее время пришли к необходимости разработки генеральной стратегии развития Центральной Азии, включающего в себя формирование рынка сбыта собственной продукции, координации развития основных отраслей промышленности с учетом наличия сырья и энергоресурсов, развитие инфраструктуры, энергетики и других направлений.

Пандемия коронавируса подготовила почву для самых масштабных изменений в мироустройстве со второй половины XX века. Глобальные процессы буду отражаться на геополитической динамике Центральной Азии. В Центральной Азии глобальные процессы проецируются на региональном уровне со своей локальной спецификой. Очевидно, стратегическая конкуренция внешних акторов в Центральной Азии будет отражатся на интенсивности реализации экономических проектов, на приоритетных векторах взаимодействия и, наконец, на реализации стратегий развития, и на темпах региональной интеграции.

Переосмысление США геополитики как соперничества крупных держав по линии США-Китай-Россия, в котором может быть только один победитель, видимо, уже исключает дальнейшее углубление взаимозависимости в мире. Однако в формирующийся геоструктуру мира будут вносить свои коррективы возрождение России, Китая, Индии, представляющие собой отдельные цивилизации, которые исторически тесно взаимодействовали на евразийском пространстве и которые уже являются центрами силы в новом мире. Как мы отмечали, на современном этапе обостряется конфронтация США с Китаем и Россией, при этом конкуренция с Китаем на международной арене превращается в важное направление американской внешней политики и стержневую ось международных отношений. Китай, позицируя себя как лидера мирового развития, заключает с 14 государствами договор о создании самой масштабной на планете зоны свободной торговли. В ноябре 2020 года было подписано Соглашение о свободной торговле "Всестороннее региональное экономическое партнерство" (ВРЭП) Китаем и десятью государствами АСЕАН. [13]Данное соглашение еще должны ратифицировать все подписавшие государства и только тогда оно вступит в силу. Очевидно, что ведущая роль Китая в этом крупнейшем экономическом партнерстве в АТР свидетельствует об определении зоны китайского блока на 21 век, однако Центральная Азия является еще одной осью геополитики Китая.

11 мая 2020 года в англоязычной версии китайского издания People"s Daily появилась статья, в которой, была изложена точка зрения на то, как должна строиться медийная политика в рамках китайского инфраструктурного проекта «Один Пояс- Один Путь». Новостная сеть "Пояса и пути" (BRNN) направила открытое письмо 205 средствам массовой информации из 98 стран мира, где четко даны установки для государств реципиентов «Один Пояс-Один Путь». [14] Это звучит не только как манифест об учреждении большого китайского блока с включением очень многих азиатских, африканских и южноевропейских стран, но и как видение китай-

ской модели глобализации. Очевидно, что международные отношения трансформируются в соответствии с формированием новых центров силы, но модель полицентричности 21 века имеет свои особенности. Существует тенденция образования крупных геополитических блоков (трансатлантического-западного, евразийского, китайского- азиатско-тихоокеанского) и не исключено, образование британского блока, состоящего из ее доминионов. Учитывая равноудаленность внешней политики от всех центров силы, Индия, возможно, переформатирует еще одно объединение в блок- южноазиатский на базе СААРК или же, учитывая противоречия в регионе, через ШОС и БРИКС будет более активно усиливать свои позиции в мировой политике.

В условиях, когда государства региона сами готовы к запуску процесса региональной интеграции, Россия и Китай здесь тесно взаимодействуют, а с другой стороны в Центральной Азии проецируется глобальное американо-китайское противостояние, что негативно сказывается на реализации совместных с центральноатскими государствами проектов. Следует отметить, что у Казахстана, Узбекистана, Кыргызстана, Таджикистана все же приоритетным вектором внешней политики остаются центральноазиатский регион, пространство СНГ, а также сотрудничества с членами и партнерами по ШОС. В государствах Центральной Азии получают определенную выгоду от экономических и гуманитарных связей с КНР, однако, новые акторы региона, исходя из собственных национальных интересов нашли некий баланс отношений между Китаем и Россией как в двустороннем формате, так и в рамках ШОС. В Китае есть понимание того, что существуют приоритетные интересы России в постсоветской Центральной Азии и в зоне ответственности ОДКБ. Не существует серьезной конкуренции между Россией и Китаем в Центральной Азии в сфере обеспечения региональной безопасности, так как Поднебесной выгодна система безопасности, созданная в регионе с присутствием России как гаранта сохранения стабильности в неспокойном СУАР КНР. По мере уменьшения вовлеченности США в дела Центральной Азии, видимо, вышеуказанный баланс интересов будет сохранятся.

Между тем, в условиях пандемии все еще острыми остаются угрозы национальной безопасности государств Центральной Азии, исходящие из Афганистана, а также не решенные этнотерриториальные проблемы на таджикско-кыргызской границе. После сокращения американских войск в Афганистане, видимо, длительное время будут сохранятся вызовы региональной стабильности, исходящие из этой страны. В этих условиях в регионах Южной и Центральной Азии нужен новый формат системы безопас-

ности, который бы укрепил сотрудничество государств, расположенных по периметру границ Афганистана (Таджикистан, Узбекистан, Туркменистан, Иран, Пакистан, Китай) и государств имеющих приоритетные интересы в афганском государстве (Россия, США, Индия) – формат 6+3 для координации и объединения усилий для принятия превентивных мер от новых вызовов и угроз современности.

В условиях нарастания новых угроз безопасности, возможно, стоит переориентировать ОДКБ в качестве организации, обеспечивающей комплексную безопасность для сдерживания вызовов гибридных войн. Одна из реальностей, которую обнажила пандемия коронавируса, заключается в том, что безопасность не ограничивается не только военной сферой, но и охватывает виртуальное пространство, информацию, энергетику, промышленность и другую критическую инфраструктуру, систему поставок, а также систему здравоохранения, образования, науки, культуры - все это сферы, где безопасность современных обществ находится под постоянной угрозой. В прошлом ОДКБ несколько раз приспосабливалась к меняющемуся характеру угроз в условиях гибридных войн. ОДКБ должна вновь приспосабливаться, расширяя свое понимание характера угроз и вкладывая средства в инструменты, необходимые для координации политики и действий входящих в него стран по обеспечению безопасности в XXI веке.

Очевидно, что государствам Центральной Азии уже сейчас необходимо внести корректировку в свои национальные стратегии развития с учетом переформатирования мирового порядка и формирования новой экономической системы после пандемии. Проекция мирового кризиса в Центральной Азии показал необходимость наращивания регионального политического, экономического, гуманитарного взаимодействия, ускоренного решения застарелых этнополитических проблем. Объективные предпосылки по-прежнему мотивируют создавать комплексные системы принятия решений и согласовывать позиции стран между собой по целому ряду актуальных проблем регионального развития. Существуют и субъективные причины для продвижения интеграционных инициатив. Отражением возросшего интереса внешних акторов к Центральной Азии, является формирование новых форматов взаимодействия. В частности, мы наблюдаем всплеск интереса к формату «5+1» со стороны многих заинтересованных внешних сил, например, «С5+1» с США, «5+1» с КНР, в 2020 году формируетя формат С5+Россия. В данном формате стали вести консультации Япония - «Япония плюс Центральная Азия», Корея - «Южная Корея плюс страны Центральной Азии. Разработка общей Стратегии Евросоюза в Центральной Азии и даже его участие в министерском диалоге руководителей

внешнеполитических ведомств региона и формирование диалоговой площадки С5+ЕС свидетельствует о возросшей геополитической роли центральноазиатского региона.

Таджикистан всегда стремился поддерживать региональную интеграцию, координировал свои действия с региональными акторами при реализации своей Национальной стратегии - 2030, стремился к разработке согласованной позиции по многим актуальным проблемам регионального развития, а также принимал участие в выработке общих подходов к перспективам развития региона в условиях регионализации и усиления глобализации. Геополитика Таджикистана на XX1 век четко очерчена, выработаны ее механизмы реализации и она эффективно адаптируется к быстрому изменению геополитической динамики Центральной Азии и условиям формирования нового мироустройства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кризис впереди: что ждет экономику Таджикистана после коронавируса //- https://centrasia.org/newsA.php?st=1608638760

2.«Коронакризис» в Центральной Азии: экономические последствия пандемии // https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fcabar.asia%2Fen%2Fthe-corona-crisis-in-central-asia-economic-impact-of-the-pandemic

3. Чоршанбиев П. МВФ назвал антикризисные меры правительства Таджикистана эффективными. А что они сделали? // http://www.toptj.com/News/2020/11/05/mvf-nazval-antikrizisnye-mery-pravitelstva-tadzhikistana-effektivnymi-a-chto-oni-sdelali

4. Кризис впереди: что ждет экономику Таджикистана после коронавируса //- https://centrasia.org/newsA.php?st=1608638760

5. Будущее Центральной Азии определили в стенах ООН // https://ia-centr.ru/publications/budushchee-tsentralnoy-azii-opredelili-v-stenakh-oon/?fbclid=IwAR3u99nlan3Dmg_r13Y27ClphjTDh-bgz7uHSrv1CYqY9xklsuQnpxNOwS4

6. Захватов А.Стратегия – 2030». Где найти деньги на её реализацию? //

https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fwww.dialog.tj%2Fnews%2Fstrategiya-2030-gde-najti-dengi-na-ejo-realizatsiyu%3Ffbclid%3DIwAR3KEaCCErmZaBmQTaUBNNMJpwsJo47CA6H4u6CG ; журнал Иктисодчи №22, (01) январь-февраль, 2019г.

7. Узбекистан направил в Таджикистан медиков для борьбы с коронавирусом //http://infoshos.ru/ru/?idn=24498 ; Гуманитарная помощь: Таджикистан от Казахстана получил 5 тысяч тонн муки //https://l.facebook.

com/l.php?u=http%3A%2F%2Favesta.tj%2F2020%2F05%2F13%2Fgumanitarnaya-pomoshh-tadzhikistan-poluchil-ot-kazahstana-pyat-tonn-tys-muki

8. Иран отправил в Таджикистан 6 тонн медикаментов в качестве гум-помощи //http://www.toptj.com/News/2020/05/12/kitay-prodolzhaet-okazyvat-tadzhikistanu-pomosh-v-borbe-s-koronavirusom ; Китай продолжает оказывать Таджикистану помощь в борьбе с коронавирусом // ИА "Авеста" ;

9. Главы МИД стран СНГ в формате видеоконференции обсудили коронавирус и другие вопросы//http://infoshos.ru/ru/?idn=24522 ;ТАСС: Норов призвал к преодолению конфронтации в борьбе с пандемией и другими вызовами //http://infoshos.ru/ru/?idn=24457

10. Юлдашев А. Глава МИД Таджикистана: COVID-19 создал острую проблему сокращения доходов госбюджета // http://www.toptj.com/News/2020/05/14/glava-mid-tadzhikistana-COVID-19-sozdal-ostruyu-problemu-sokrasheniya-dokhodov-gosbyudzheta

11. Обзор значимых событий Центральной Азии за апрель 2020 //https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fcabar.asia

12.Официальная информация Посольства РФ в РТ //https://www.facebook.com/russianembassyintajikistan/?__cft__[0]=AZXYB4HG_WdcF-X6cInw1soZ0IAC4Zzb5CD97slxVk-zdWFQMB8Ge2A

13. Иванов А. Китай стал сверхдержавой. К нему сбежали даже старые союзники США // https://centrasia.org/newsA.php?st=1605475080

14.Дробницкий Д. Мир будет поделен на постглобальные блоки //https://centrasia.org/newsA.php?st=1589725860

ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛЁБИИ ҶАҲОНИ БИСЁРҚУТБА: НАТИҶАИ СОЛИ 2020

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛ,
доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи минтақашиносии хориҷӣ ва сиёсати хориҷии Донишгоҳи Славянии Русия ва Тоҷикистон, директори Маркази тадқиқоти геополитикии ДСРТ, узви пайвастаи Академияи архитектура ва сохтмони Тоҷикистон.
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к.Мирзо Турсунзода 30;
тел. 992-93-531-63-33, guzel-maitdinova@mail.ru

Дар мақола рушди Тоҷикистон дар фазои геополитикии Осиёи Марказӣ дар шароити ташаккулёбии ҷаҳони бисёрқутба таҳлил гардидааст. Дар мақолаи мазкур ҳамкории Тоҷикистон бо кишварҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар шароити пандемия таҳқиқ шуда, тамоюлҳои асосӣ дар низоми геополитикии Осиёи Марказӣ муайян карда шуда,

инчунин, таъсири омилҳои берунӣ ва рушди минтақавӣ ва амнияти минтақавӣ таҳлил гаштааст.

Калидкалимаҳо: *Стратегия, ҷаҳони бисёрқутба, ҳамкории байналмилалӣ, низоми блокӣ, пандемия, фазои геополитикӣ, манфиатҳои миллӣ, амнияти минтақавӣ, ҳамгироӣ.*

TAJIKISTAN IN AFORMATION OF THE POLYCENTRIC WORLD: THE 2020 RESULTS

GUZEL MAITDINOVA,
Doctor of Historical Sciences, professor of the Department of the Foreign Regional Studies and Foreign Policy, Russian-Tajik (Slavic) University (RTSU), the Head of the Center of Geopolitical Research at RTSU, the Corresponding Member of the Tajik Academy of Architecture and Urban Planning
Mirzo Tursunzade 30, Dushanbe - 734025, Tajikistan;
tel:. (992) 93-531-63-33, e-mail: guzel-maitdinova@mail.ru

The present paper analyzes the development of Tajikistan in the geopolitical dynamics of Central Asia in a formation of the polycentric world. The research examines the cooperation of Tajikistan with the regional and global actors during the pandemic, defines the main trends in the system of geopolitical location of Central Asia, as well as analyzes the influence of the foreign factors on the regional development and security.

Keywords*: strategy, polycentric world, international cooperation, block system, pandemic, geopolitical dynamics, national interests, regional security, integration.*

УДК: 327

СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ОИД БА КАДРҲО ДАР КИШВАРҲОИ ХОРИҶӢ

ЗОКИРОВ ГУЛМАҲМАД НОЗИМОВИЧ,
доктори илмҳои сиёсӣ, профессори кафедраи
сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш.Душанбе, х. Рӯдакӣ 17;

НУРИДДИН ПАРВИН РАЙМАЛИХОН,
номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992 37) 227-59-80; e–mail:panurama@mail.ru

Дар мақолаи мазкур сиёсати давлатии кадрҳои кишварҳои хориҷӣ мавриди таҳлили муқоисавӣ қарор гирифтааст. Ба ақидаи муаллифон, омӯзиши таҷрибаи амалӣ намудани сиёсати давлатии кадрҳои кишварҳои рушдёфта ҷолиб аст ва имкон медиҳад, ки нуқсонҳои ташкилии хизмати давлатии шакли нав ошкор карда шаванд. Аз ин нигоҳ таҷрибаи англосаксонӣ ва аврупоию континенталӣ имкони басандаро барои муқоиса медиҳад. Сарфи назар аз он ки дастгоҳи давлатии Британияи Кабир яке аз куҳнатарин дар Аврупо ва ҳатто дар ҷаҳон мебошад, англисҳо онро мукаммал намешуморанд ва вақт ба вақт онро замонасозӣ мекунанд. Яке аз чунин замонсозии бештар назаррас дар охири солҳои 1960 бо тавсияи Комиссияи лорд Фултон, ки махсус ба ин мақсад ташкил шуда буд, амалӣ гардид. Дар натиҷаи чунин замонасозӣ шароити мусоидтар барои ҷалби одамони нав ба дастгоҳи давлатӣ фароҳам оварда шуд ва ин таъсири мутахассисон–технократҳоро дар он то андозае таҳким бахшид. Ҳамзамон, дар мақола қайд гардидааст, ки низомҳои сиёсӣ, ки аз идеологияи муайян пайравӣ мекунанд ба сиёсати давлатии кадрии мутобиқ ба худ афзалият медиҳанд. Дар натиҷа, метавон дар бораи шаклҳои либералӣ, консервативӣ, консервативии нав, сотсиал–демократӣ ва коммунистии сиёсати давлатии кадрҳо сухан гуфт. Намунаҳои баррасишаванда то андозае ҷанбаи истисноӣ доранд ва дар шакли соф амалан дучор намешаванд.

Калидвожаҳо: *сиёсати давлатии кадрҳо, хизмати давлатӣ, идоракунии давлатӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Британияи Кабир, Аврупо ва ғ.*

Масъалаи сиёсати давлатӣ дар макон ва замони гуногун ба таври доимӣ рӯзмарра буда, таваҷҷуҳи муҳаққиқон ва коршиносони сиёсиро ба таври ҳамешагӣ ба худ мекашад. Таҳия ва амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаҳои гуногун, махсусан. дар бахши кадрҳо, дарки моҳият ва хусусиятҳои он дар маркази диққат қарор гирифтаанд. Масъалаи мазкур ҳам аҳамияти назариявию методологӣ ва ҳам арзиши бузурги сиёсию амалиро касб менамояд. Аз ин хотир, омӯзиши назариявӣ ва таҷрибаи амалӣ намудани сиёсати давлатии кадрҳои кишварҳои пешбари ҷаҳон хеле ҷолиб аст. Он имкон медиҳад, ки хатою иштибоҳҳо ва нуқсониҳои ташкилии хизмати давлатии шакли нав ошкор гарданд.

Дар шароити олами муосир таҷрибаи кишварҳои англосаксонӣ ва европоию континенталӣ имкони бештареро фароҳам меоранд. Сарфи назар аз он ки дастгоҳи идоракунии давлатии Британияи Кабир яке аз куҳнатарин дар Аврупо ва ҳатто дар ҷаҳон ба шумор меравад, англисҳо онро мукаммал намешуморанд. Аз ин ҷост, ки онро ба таври мунтазам такмил медиҳанд. Яке аз чунин ҳолати навсозии бештар назаррас дар охири солҳои 60-уми асри XX бо тавсияи Комиссияи лорд Фултон ба амал омадааст. Дар натиҷа шароити мусоидтар барои ҷалби одамони нав ба дастгоҳи давлатӣ фароҳам оварда шуд. Чунин навсозӣ таъсири мутахассисон–технократҳоро дар низоми идоракунии кишвар то андозае таҳким бахшид. Барои таҳкими омодагии касбӣ ва такмили кадрҳои роҳбарикунанда Коллеҷи хизмати шаҳрвандӣ таъсис доданд.

Ислоҳоти хадамоти давлатии Британияи Кабир, ки аз тарафи ҳукуматҳои М. Тэтчер ва Д. Мейҷор дар солҳои 1980–1990 анҷом гирифт, хислати қатъӣ дошт. Вазифаҳои назораткунанда чӣ дар худи дастгоҳи давлатӣ ва чӣ аз болои он хеле тақвият ёфт ва ба ин мақсад хадамоти қаблан вуҷуддоштаи тафтишотӣ ва хадамоти дигари дорои ҷанбаи ҳуқуқӣ тавсеа дода шуданд, ки мебоист мунтазам идораҳо, агентиҳо ва воҳидҳоро тафтиш намуда, оид ба фаъолияти онҳо хулосаҳои воқеъбинонаи худро пешниҳод намоянд.

Яке аз хусусиятҳои ислоҳоти дастгоҳи давлатиро тиҷоратикунонии он ташкил менамуд. Таҷрибаи пардохти музди меҳнат аз рӯйи самаранокии кори ниҳодҳо ва кормандони онҳо тақвият ёфт. Шартҳои рақобатии хизматрасонӣ дар сохторҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии амалкунанда дар доираи худидоракунии маҳаллӣ ҷорӣ шудан гирифтанд. Дар ҳолатҳои муайян он хосияти маҷбуриро низ касб менамуд.

Тарзи дигари тиҷоратикунонии идоракунии давлатӣ дар шароити Британияи Кабир ворид намудани технологияи идории дар доираи сохторҳои бузурги хусусии дастаҷамъӣ амалишуда мансуб мегардид.

Мудирони ширкатҳои пешбари олам, аз ҷумла ширкати «Марк энд Спенсер», «Юниливер» ва ғайра як силсила пешниҳодотро дар мавриди раванди идоракунӣ таҳия намуданд, ки мебоист услуби ҳукмрони расмию маъмуриро дар дохили хадамоти давлатӣ ба таври назаррас тағйир медоданд.[12] Чунин муносибат на хосияти шаклӣ, балки тарзи моҳиятии муносибатро муқаррар менамуд, зеро ҳадафи асосии навсозиҳоро тағйири муносибатҳо ва натиҷаҳои фаъолият ташкил менамуданд.

Пайванди ин ду омили асосии ислоҳот – *тиҷораткунонӣ* ва *назоратнамоии махсус* – ягонагии таркибӣ ва муассирии ислоҳотро таъмин мекарданд. Усулҳо ва унсурҳои нисбатан қавии он, аз ҷумлаи рақобати солим, пардохт аз рӯйи меҳнат, робитаи мутақобили марказияти идоракунӣ ва мухторият ба тамоми низоми ислоҳот таъсир расонида, ба таври мақсаднок ҳам хадамоти идоракунии давлатӣ ва ҳам шаффофияти ахлоқии маъмуронро такмил доданд. Алҳол дар Британияи Кабир дар низоми идоракунии давлатӣ такя ба ислоҳоти конститутсионӣ мекунанд, ки аллакай ба он шурӯъ намудаанд.[11]

Хадамоти давлатии амрикоӣ аз чунин фаъолиятҳои ниҳодҳои авропоӣ тафовути ҷиддӣ дорад. Маъмурияти рушдёфта дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико баъд аз ташаккул ва рушди идоракунии демократӣ ва таҳкими асосҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба вуҷуд омадааст. Америкоиҳо салоҳияти ҳокимиятро ба маҷлиси шаҳрвандон ва шахсони интихобшаванда доданд ва дар ибтидо гумон мекарданд, ки бе фаъолияти воҳиди кормандони доимӣ метавон қаноат кард. Аммо бо таассуф мушоҳида карданд, ки ашхоси интихобшаванда ҳам мисли хизматчиёни доимӣ даст ба суиистифода мезананд. Набудани маъмурони касбӣ боиси бенизомӣ ва ҳатто беҳокимиятӣ гардид ва дар натиҷа дар Конститутсия мақоми шахсони таъйиншаванда ба вазифаҳо пайдо шуд.

Дар соли 1829 Президенти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Э. Ҷексон низоми таъйини хизматчиёни давлатӣ аз рӯйи усули «ғанимат – ба ғолиб»–ро ҷорӣ кард. Ин маънои онро дошт, ки намояндагони ҳизби ғолиб, аниқтараш фаъолони маъракаи интихоботӣ, даъвои вазифа мекарданд. Андешаи дигари Э. Ҷексон сода кардани муносибатҳои маъмурӣ то ҳадде буд, ки онро ҳар як шахси бомаълумот иҷро карда тавонад. Бар хилофи хадамоти давлатии аксарияти кишварҳои европоӣ, ин андеша сифати қавии мусбат дорад: яъне самтгирӣ ба шаҳрванд – «мизоҷ», на ба як навъ манфиатҳои олии давлат. Ин махсусияти хадамоти давлатии амрикоиро муайян мекард.

Дар таҳкими низоми идоракунии давлатии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико санади Пендлтон нақши муҳим бозидааст. Он «Дар бораи хадамоти

шаҳрвандӣ» буда, соли 1883 қабул гардидааст ва сароғози хадамоти давлатии муосир мансуб мегардад. Тавассути он дар раванди идоракунии сиёсии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико хусусиятҳои гуногуне ворид намуданд, ки ба принсипҳо ва меъёрҳои мушаххас такя менамуданд. Аз ҷумла, тавассути он низоми ягонаи вазифаҳо, маҳдуд гардонидани ҳолатҳои протексионизм дар вақти таъини вазифаҳо ва муносибатҳои байниҳамдигарии маъмурони давлатӣ, тартиби ташкили музди меҳнат ва имтиҳони такмили ихтисос супоридани хизматчиёни давлатӣ ва ғайраро ҷорӣ намуданд.

Президенти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико В. Вилсон низ дар ислоҳоти хадамоти давлатии америкоӣ саҳми шоиста гузошт. Он дар бисёр мавридҳо аз М. Вебер пешӣ ҷуст ва заминаи назариявии намунаи муносиби хизмати идоракуниро барои замони оянда гузошт. Чунин аломатҳо, аз қабили ягонагии идоракунӣ, мартабаи аниқ, касбият ва назораткунӣ аз тарафи тарроҳони низоми сиёсати кадрӣ иқтибос карда шуданд. В. Вилсон нисбат ба М. Вебер дар масъалаҳои тақсими сиёсат ва идоракунӣ бештар мавқеи консервативӣ дошт. Ӯ ба касбияти зиёди хизмати давлатӣ исрор намуда, мулоҳизаҳои «Қонуни Пендлтон»-ро рушд дод ва чунин мешуморид, ки байни онҳо марзгузорӣ кардан мушкил аст.

«Қонуни Ҳэтч», ки соли 1939 қабул шуд, «Қонуни Пендлтон»-ро дастгирӣ кард ва фаъолияти сиёсии хизматчиёни давлатӣ ва паёмади формулаи ҷексонии «ғанимат – барои ғолиб»-ро маҳдуд кард. Ин қонун ҳадафи худро дар маҳдуд кардани ҳолатҳои гуногуни фасод, таъсиррасонӣ ба таъини интихобкунандагон ба воситаи ниҳодҳои ҳукуматӣ, роҳ надодан ба имконоти сӯистифода аз мансаби хизматӣ дар доираи манфиатҳои шахсӣ мешинохт.

Бояд қайд кард, ки тамоюли пешбари даҳсолаҳои охири сиёсати кадрҳои америкоӣ «ғайрисиёсӣ» кардани хизмати давлатӣ мебошад. Президенти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Р. Никсон низ рӯҳияи зиддимаъмурӣ дошт. Ҷ. Картер, ки ҷойгузини Р. Никсон шуд, талош мекард назорати сиёсӣ бар маъмурияти давлатиро тавсеа бахшад. Ӯ самти афзалиятноки сиёсати худро модернизатсияи босуръати маъмурияти федералӣ мешуморид, ки дар соли 1978 бо қабули «Қонун дар бораи хизмати шаҳрвандӣ» ва татбиқи он анҷом ёфт.[10]

Дар мубориза бо маъмурияти идоракунӣ президент Р. Рейган бо қатъият амал мекард. Ӯ тағрибаи санҷиши бевоситаи номзад ба мансаби давлатиро муқаррар намуд. Меъёри асосиро содиқ будани номзад ба сиёсати ӯ ташкил менамуд. Президент Ҷ. Буш бошад нисбат ба номзадҳо ба вазифаи хизматӣ беэътинотар буд. Б. Клинтон андешаи танқиди маъмуриятро тарафдорӣ карда, шиори «Ҳукумате, ки камшумортар бошад, вале кори бештарро анҷом

диҳад»-ро ба миён гузошт. Чунин ҳолатҳо ва андешаҳо хосиятҳои муҳимтарини маъмурияти Амрикоро дар замони муайян ташкил менамоянд.

Дастгоҳи давлатии амрикоӣ тайи солҳои охир хеле тағйир ёфтааст. Шаҳрвандон аз андозпардози ғайрифаъол ба мизоҷони фаъол – истифодабарандагони хизматрасонии хадамоти давлатӣ табдил ёфтанд. Андешаҳои Р. Рейган ва М. Тэтчер дар бораи муносибати хизмати давлатӣ ва мизоҷ чун муносибати бозорӣ, ки тақрибан дар як замон дар Амрико ва Англия амалӣ мешуданд, самараи худро доданд. [9]

Аз соли 1979 дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико хадамоти роҳбарони олирутба ба кори худ оғоз кард. Ин хадамот бояд захираи устувори кадриро барои таъйиноти сиёсӣ таъмин мекард ва сифати кормандони маъмуриро баланд бардошта, идоракунии кормандонро ҳамоҳанг месохт. [7]

Самти умумии хадамоти давлатии Британияи Кабир ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико бо шаклу усулҳои фаъолият аз рӯйи усулҳои бозорӣ, ғайританзимкунӣ ва хусусигардонӣ сурат мегирифт.

Дар кишварҳои рушдёфта усули асосии тарҳрезӣ ва таъсиси хадамоти давлатӣ иборат аз тақсимбандии вазифаҳо аз рӯйи нишондиҳандаҳои дақиқи уҳдадориҳои мансабдорони ҳар як сатҳ ва тақсимбандии талабот нисбат ба онҳо мебошад. Пешравии зина ба зинаи корманд дар мансаби давлатӣ бо рушди касбият, маълумотнокӣ ва хизмати арзандааш вобаста аст. Масалан, дар сохторҳои давлатии Олмон 16 мартаба барои мутахассисон қабул шудааст (А1–А16). [4.] Мутобиқи мазмуни хизмати давлатӣ ва ҷанбаи фаъолияти мутахассис вазифаи ишғолкардаи онҳо ба чор сатҳ ҷудо карда мешавад:

— сатҳи аввал кормандонеро муттаҳид месозад, ки вазифаҳои одиро иҷро мекунанд. Онҳо номарасонҳо, ёварони мансабдорон ва ғайра мебошанд. Барои кормандони ин сатҳ вазифаи мушаххас ва музди меҳнат аз рӯйи категорияи аз А1 то А5 муқаррар карда мешавад;

— сатҳи миёна полисҳо, ёрирасонҳои ҳукуматӣ ва дигар мутахассисонро дар бар мегирад. Кормандони ин гурӯҳ бояд таълимоти умумии даҳсоларо азбар карда бошанд ва омодагии дусола барои хизматро гузаранд. Пас аз ин онҳо метавонанд вазифа гиранд, ки ба мартабаи аз А6 то А9 дахл дорад;

— сатҳи баландро комиссарҳои полис, бозрасонҳои молиявӣ ва ҳукуматӣ, ки бояд маълумоти умумии дувоздаҳсола дошта, омӯзиши махсуси сесоларо гузаранд, ҳамчунин собиқаи кори тайёрии се соларо дошта бошанд, ташкил медиҳанд. Ин сатҳ мартабаи аз А10 то А13–ро дар бар мегирад;

— мартабаи олии вазифавӣ маълумоти олӣ ва гузаштан аз тайёрӣ ба хизматро талаб менамояд. Мутахассисони ин сатҳ то қабули онҳо ба кори

доимӣ бояд аз муҳлати санҷишии 2–3 сола гузаранд. Ба онҳо, масалан, мутахассисони пешбари вазоратҳо ва идораҳо дохил мешаванд. Кормандони ин гурӯҳ ба хизмат аз рӯйи мартабаи олии аз А14 то А16 қабул карда мешаванд.

Барои ҳайати роҳбарикунандаи сохторҳои давлатӣ феҳристи махсуси мартаба амал мекунад (В1–В11). Масалан, барои сардори *(мудири)* шуъбаи магистрати шаҳрӣ мартабаи В5 амал мекунад.

Шарти ҳатмӣ барои номзад ба вазифаи маъмурӣ (ба ғайр аз сиёсӣ) супоридани имтиҳони дахлдор, гузаштан аз озмун ва аттестатсияи ҳарсола мебошад. Барои интихоби номзадҳо ба мансаби давлатӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Британияи Кабир, Ҷопон ва баъзе кишварҳои дигар бо усули тестӣ, имтиҳони хаттӣ ва мусоҳиба ба кор гирифта мешаванд.

Мақомоти махсуси новобаста аз манфиатҳои тангназаронаи сиёсӣ ва идоравӣ номзадҳо ба вазифаҳои маъмурӣ ва пешрафти онҳо аз рӯйи хизматро назорат мекунанд. Вазифаи Саридораи кадрҳо назорат бар риояи усули хизмат ва амалӣ намудани роҳбарии умумӣ ба кадрҳои тамоми дастгоҳи федералӣ мебошад. Дар сохтори Директорати тафтишоти ҷиноятии Бюрои федералии тафтишоти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико шуъбаи махсус вуҷуд дорад, ки санҷиши номзадҳоро ташкил медиҳад ва дархостро ба маҳалли истиқомат, таҳсил ва кор мефиристад. Дархост барои ашхосе, ки хизмати ҳарбиро анҷом медиҳанд, ба бойгонии ҳарбӣ фиристода мешавад. Кормандони Қасри Сафед супоришро барои санҷиши махсуси номзадҳо барои кор дар муассисаҳои ҳукуматии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико омода менамоянд ва онро ирсол месозанд. Бюрои федералии тафтишот санҷишро анҷом медиҳад, ки натиҷаи он ба интихоби кадрҳо таъсир мерасонад.

Ҳадафи чунин тафтиш таъмини маъмурияти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико бо иттилооти комил ва воқеъбинона дар бораи эътимоднокӣ (садоқат ба сохти иҷтимоӣ), эътибор ва робитаҳо, хусусиятҳои хислати номзад ба вазифа дар муассисаҳои ҳукуматӣ мебошад. Дар ҷараёни тафтиш хусусиятҳо ва меъёрҳои зерин ба эътибор гирифта мешаванд:

— вазъи моддии номзад;
— иштирок дар равандҳои шаҳрвандӣ;
— сабаби озод шудан аз вазифаи пешин;
— робита бо намояндагони дигар кишварҳо;
— салоҳиятнокӣ ва касбият;
— тамоми ҳолатҳои ихтилофнок дар соҳаи бизнес;
— хулосаи табибон–равоншиносон дар бораи номзад;
— маълумот дар бораи суистифода аз вазифа;
— одат ва рафторҳои ношоиста.

Дар ҷараёни тафтиши номзадҳо ба мансабҳои роҳбарикунанда дар Қасри Сафед на камтар аз 35 нафар, аз ҷумлаи ҳар гуна шиносҳо, ки метавонанд дар бораи садоқат, хусусиятҳои хислат ва эътибори номзад изҳори назар намоянд, пурсида мешаванд, барои номзадҳо ба дастгоҳи кормандони Қасри Сафед на камтар аз 20 нафар мавриди назарсанҷӣ қарор мегиранд. [20]

Дар аксари кишварҳои рушдёфта фаъолияти дастгоҳи давлатӣ ба воситаи қонун дар бораи хизмати давлатӣ танзим мешавад. Қонуни мазкур тартиби таҳияи хизмати давлатӣ, салоҳият ва вазифаҳои онро муқаррар менамояд. Дар он актори асосӣ – маъмури давлатӣ мақоми хоссаро касб намуда, салоҳият, вазифаҳо ва уҳдадориҳои вай муайян мегарданд.

Қарор дар бораи нигоҳдории ниҳоди мансабдории касбӣ дар Қонуни асосии Олмон дарҷ шудааст. Мутобиқи он, аз мансабдори давлатӣ хизмат ва иҷрои масъулият ба манфиати шаҳрванд талаб карда мешавад ва давлат бояд чунин хизматро пурра таъмин намояд. Қонун тамоми ҷиҳатҳои фаъолияти ҳаётии хизматчиёни федералӣ: ҳуқуқ ва уҳдадориҳои онҳо, тартиботи таъин шудан ба мансаб, додани мартаба, пешрафт аз рӯйи хизматро танзим менамояд. [4]

Дар қонун талаботи муайян нисбат ба мансабдори давлатӣ шаклбандӣ шудааст:

—дар иҷрои масъалаҳои ба ӯ супоридашуда салоҳиятнок бошад;

—боинтизом бошад;

—фақат ба иҷрои уҳдадориҳои хизматӣ машғул шавад;

—мартабаи хизматиро риоя намояд;

—мутобиқи вазифаи худ музд гирад;

—мунтазам дар хизмат пешрафт намояд.

Зимни бакоргирии чунин усулҳои умумӣ дар ҳар як кишвар, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъала дар он аст, ки сатҳи бакоргирии онҳо чӣ гуна аст.

Вазифаҳои худро дастгоҳи мансабдорони касбӣ фақат дар шароити таъминоти муносиби ҳуқуқӣ ва моддӣ иҷро карда метавонад. Ба ҷумлаи усулҳои анъанавии тартиби дастгоҳи мансабдорони давлатӣ усули хизмати тамоми умр ва усули таъмин аз ҳисоби давлат дохил мешаванд.

Дар кишварҳои рушдёфта қонунҳо ба усули бетарафии сиёсӣ нисбат ба хизматчиёни касбии давлатӣ самтгирӣ мешаванд. Аммо баъзан таъйин ба мансаби маъмурӣ бе озмуни маъмулӣ бо роҳи таъйини бевосита аз тарафи роҳбари ҳокимияти иҷроия сурат мегирад. Шумораи вазифаҳое, ки аз тарафи намояндагони ҳизби ғолиб пур мешаванд маъмулан маҳдуд аст. Масалан, дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ин тақрибан ҳар чорумини вазифаҳо дар

радаҳои олии дастгоҳи давлатӣ мебошад. Категорияи «С» (си) – яъне шумораи мансабдорони сиёсӣ, ки аз тарафи президент таъйин мешаванд, тахминан 3 ҳазор нафар мебошанд.[5] Дақиқан маҳдуд кардани вазифаи хизматчиёни касбӣ ва сиёсӣ барои ҳимояи кормандони касбӣ аз таъсири манфии сиёсати ҳизбӣ ва таъмини суботи рушди касбӣ зарур аст.

Раванди тайёр кардани элитаи идоракунанда дар кишварҳои рушдёфта интихоби дақиқи шумораи ками номзадҳоро дар назар дорад. Ба ин ҳайсияти хизмати олии давлатӣ ва рақобати ҷиддӣ байни хатмкунандагони беҳтарин муассисаҳои таҳсилоти олӣ мусоидат мекунад. Масалан, дар Англия 250–300 нафар ҳамасола дар барномаи тайёр кардани номзадҳо ба мансабҳои олӣ иштирок мекунанд ва фақат баъзе аз онҳо аз тамоми санҷишҳо мегузаранд. Дар ҷараёни таълим таваҷҷуҳи асосӣ ба рушди қобилияти таҳлилӣ, малакаи қабули қарорҳои идоракунанда дар ташкилотҳои калон, маҳорати тарҳрезии стратегияи ҳалли масъалаҳои амалӣ зоҳир карда мешавад, на ба доштани дониши махсуси назариявӣ.

Маъмулан, дар кишварҳои пешрафта нисбат барои ишғоли вазифаҳо дар зинаҳои олии хизмати давлатӣ қоидаҳои умумӣ вуҷуд надоранд. Мутобиқи талаботи ҳукумат ҷобаҷогузории кадрҳо дар зинаи боло озодтар амалӣ мешавад.

Ба ташаккули ахлоқи элитарӣ дар ин табақа нақши муҳими намояндагони хадамоти олии давлатӣ дар танзими равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ, ҳайсият ва мақоми баланди ахлоқӣ, ҳамчунин низоми интихоб ва тайёр кардани кадрҳо мусоидат мекунад. Зинаи олии хизматчиёни давлатӣ аз коррупсия ва тақсимоти ҳизбӣ нисбатан озоданд ва аксаран чун танзимгари субот ва мавзунияти идоракунии давлатӣ дар вазъияти ҳассоси сиёсӣ хизмат мекунанд.

Истифодаи самараноки таҷрибаи кишварҳои мутамаддин барои натиҷагирӣ дар мавриди рӯйоварӣ ба таҷрибаи таърихии хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон чун яке аз боарзиштарин манбаъҳо, ҳамчунин муроҷиат ба таҷрибаи хориҷии ислоҳоти идоракунии маъмурӣ асос медиҳад ва бо кумаки он, дар сурати истифодаи эҷодкорона, метавон самти ислоҳоти хизмати давлатиро такмил ва таҳким бахшид.

Асоси таъсиси шакли нави ниҳодҳои сиёсати давлатии кадрҳоро арзиши рушди ҷамъиятӣ, шакли муосири муносибатҳои субъектҳои иҷтимоӣ дар давлат ва ҷомеа, равияи нави идоракунии иҷтимоӣ ташкил медиҳанд. Таҳқиқи муқоисавӣ ва таърихии таҷрибаи давраи советӣ ва таҷрибаи кишварҳои дигар маводи фаровонро ҷиҳати тарҳрезии муосир ва амалӣ намудани сиёсати давлатии кадрҳо пеш мегузоранд. Дар натиҷаи таҳлил мо

метавонем дар бораи се намунаи гуногуни ташкилии хизмати давлатӣ ва сиёсати давлатии кадрҳо ибрози андешан намоем:

— автократӣ, ки бештар дар шароити ҷомеаи табақотӣ–подшоҳӣ зоҳир мешавад. Дар он усулҳои асосӣ бо самтгирӣ ба ҳайсияту нуфузи ҳоким *(подшоҳ)*, ҳукмфармоии арбоби давлатӣ алоқаманданд;

— идеократӣ, ки дар он нақши пешбарро на усулҳои умумишаҳрвандӣ ва ҳуқуқи инсон, балки муносибати синфӣ, миллӣ ва шохавӣ бозӣ мекунанд;

— демократӣ, яъне муносибати яксон ба тамоми шаҳрвандон ва ба арзишҳои ҳуқуқ ва озодии инсон ва риояи усулҳои маъмурияти оқилона дар идоракунии давлатӣ ва самтгирии низоми ҳокимият асосёфта.

Бо дарназардошти хусусиятҳои давлатдории кунунии Тоҷикистон ва тағйири муносибатҳои иҷтимоӣ, барои таъсиси хадамоти муассири Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёр ниҳодҳои сиёсати давлатии кадрҳои кишварҳои таҳқиқшударо бомуваффақият истифода намудан мумкин аст.

Мутаассифона, бояд қайд кард, ки сиёсати давлатии кадрҳо дар марҳалаи муосир аз нигоҳи ҳаҷми талаботи ниҳодӣ, сатҳи таъмини ҳуқуқӣ ва коркарди ҳуқуқии санадҳои қабулшаванда, ҳамчунин аз лиҳози ҳаҷми фаъолияти қонунэҷодкунӣ ва феҳристи ниҳодҳои хизмати давлатӣ, ки бояд аз рӯйи усулҳои меъёрӣ танзим шаванд, аз асоси меъёрии ҳуқуқии давлатҳои муосир хеле ақиб мондааст.

Таҳқиқоти захираҳо ва воситаҳои кадрӣ дар анъанаи таълимоти сиёсӣ ва сиёсатшиносии муосир имкон медиҳад, ки намунаҳои сиёсати давлатии кадрҳоро тақсимбандӣ карда, ба туфайли ин сабабҳои пайдоиш, таҳаввул ва инкишофи онҳо ошкор гарданд. Дар муддати рушди ҷомеаи инсонӣ усулҳои сиёсати давлатии кадрҳо, қабл аз ҳама, аз рӯйи манфиатҳои элитаи ҳукмрон ва сипас, аз рӯйи низом ва вазифаҳои идоракунӣ муайян шудааст. Бинобар ин, асоси бештар эътимодноки тақсимбандии сиёсати давлатии кадрҳо «шакли ҳукмронии сиёсӣ» (ба шарти замонасозии назарияи мазкур бо дарназардошти хусусиятҳои имрӯза) мебошад. Онро дар аввал М. Вебер ҳамаҷониба асоснок намудааст.

Ба ақидаи М. Вебер, низоми хосаи маъмуриро аввалин бор дар давлатҳои анъанавӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Ин доираи мансабдорон, пеш аз ҳама, хизматгорони шахсии хоҷаҳо буданд. «Намунаи анъанавӣ»–и сиёсати давлатии кадрҳо ба муносибати протесионистӣ дар таъйиноти кадрҳо ва қувват гирифтани мансубияти қавмӣ ё ҳамдиёрӣ вобаста аст. Мансубияти табақавӣ, этникӣ ва динию мазҳабӣ низ ба интихоб ва пешрафти мансабдорон таъсир мерасонанд.[3]

М. Вебер ба чунин хосиятҳои низоми идоракуние таваҷҷуҳи хоса зоҳир намудааст, ки имкони ба навъ ва шаклҳои мухталиф тақсимбандӣ намудани онҳоро фароҳам меоранд:

а) салоҳияти воқеъбинона ва тақсимоти устувор (ба ҷойи салоҳияти корӣ рақобат байни супоришҳо ва салоҳиятҳои додаи ҳоким сараввал ихтиёрона ва баъдан доимӣ ва ниҳоят, аксар вақт анъанавии қолабӣ ҷой дорад);

б) мартабаи қонунии устувор (аксар вақт номувофиқӣ байни мақоми расмӣ ва ғайрирасмии шахси мансабдор ҷой дорад);

в) аз рӯйи шартномаи озод таъйин кардан ба вазифа ва пешрафт дар хизмат мутобиқи тартиботи муқарраршуда (пешрафт дар хизмат аз ихтиёр ва иродаи хӯҷаин вобаста аст);

г) омӯзиши касбӣ (хӯҷаин номзадро аз рӯйи мансубияташ ба доираи муайян бе тахассус интихоб мекунад);

д) музди кори собит ба пул (масалан, диктатори Конго Мобуту ба мансабдорони худ музд намедод ва зиндагии онҳоро аз ҳисоби пора қонунӣ мекард).

Намунаи анъанавии идоракунии давлат нахустин шакли ҳукмронии сиёсӣ буда, доимо тағйир меёбад, вале моҳиятан аз байн намеравад. Мисоли чунин замонасозии сатҳӣ советикунонии Осиёи Миёна ва Қафқоз шуда метавонад, ки ҳатто дар солҳои "сотсиализми мутараққӣ" мавҷудияти сиёсати кадрҳои анъанавӣ ба таври ниҳонӣ идома меёфт. Пош хӯрдани Иттифоқи Советӣ ва касби истиқлоли ҷумҳуриҳо боиси эҳёи ҳақиқии сиёсати кадрҳои анъанавӣ дар ҷумҳуриҳо гардид.

Шакли дуюми ҳукмронии сиёсиро М. Вебер ҳокимияти харизматикӣ, яъне ба як навъи сифатҳои олӣ асосёфта, ки ба шахсият нисбат медиҳанд, шуморидаааст. Сарфи назар аз таносуби мантиқии муайянкардаи М. Вебер дар доираи тақсимбандии муосир, ӯ низ ба низоми модерникунонӣ ниёз дорад.

Намунаи сеюми идоракунии давлатиро ҳамчун навъи ҳимоятӣ тақсимбандӣ намудан мумкин аст. Чунки пешво ё мансабдори олирутба, ки дастаро аз рӯйи усули садоқати шахсӣ интихоб менамояд, на ҳама вақт аз тарафи атрофиёни худ шахси харизматикӣ *(пешво)* шинохта мешавад. Дар ин намуна интихоби мансабдорон аз ҷумлаи шахсоне ба амал меояд, ки садоқати шахсӣ дар ҷойи аввал қарор мегирад.

Унсурҳои сиёсати кадрҳои ҳимоятиро дар доираи ҳар гуна низоми сиёсӣ мушоҳида кардан мумкин аст, аммо бо таносуб ва андозаи гуногун. Масалан, дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико амалияи ҳимоятӣ фақат нисбат ба ёрдамчиёни наздик, мушовирон ва котибот иҷозат дода мешавад. Асоси иҷтимоии чунин шакли интихоби кадрҳо дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико аз манбаъҳои зерин ташаккул меёбад: «уҳдадории сиёсӣ, таҷрибаи фаъолияти муштараки ҳизбию сиёсӣ; наздикии муқаррароти идеологӣ; касбият ва дӯстии шахсӣ».[6]

Шакли чоруми ҳокимияти сиёсиро М. Вебер ҳамчун низоми легитимият (эътибор ва эътирофи иҷтимоӣ) муайян кардааст. Ин намунаи сиёсати давлатии кадрҳо чунин тавсиф мешавад:

— мавҷуд набудани азхудкунии шахсии ҷойи хизмат;

— хизмати корманд аз рӯйи шартнома ба асоси интихоби озод аз рӯйи тахассус ва касбият ва сатҳи маълумот, ки санадҳои маълумотнокӣ тасдиқ менамоянд;

— интихоби номзадҳо ба вазифа тавассути озмун ва шакли дигари имтиҳон сурат мегирад;

— пешрафт ба «зинаҳои боло» аз рӯйи муҳлати хизмат ё муваффақият дар кор ба амал меояд;

— интизоми қатъӣ ва назорати доимию ҷиддӣ;

— хизмат аз рӯйи меъёрҳо ва қоидаҳои техникӣ, ки барои истифодаи онҳо шахс бояд касбияти зарурӣ дошта бошад.

Ба намунаҳои сиёсати легитимии кадрҳо инҳо дохил мешаванд: лаёқатмандӣ, низоми хизмат, интихобӣ ва низоми номенклатурии интихоби кадрҳо. Низоми хизмат ё лаёқатмандӣ, ё «гилдеӣ» интихоби кадрҳоро ба мансабҳои болотар аз табақаҳои поёни ҷомеа ба амал бароварда, пешрафти зина ба зина ба мансабҳои болотар, ҳамчунин «сатҳи баланди ниҳодсозии раванди интихобро» дар назар дорад. Нақши меъёрро, яъне талабот барои ишғоли вазифаро метавонанд мансубияти ҳизбӣ, синну сол, собиқаи корӣ, хислатномаи додаи роҳбарият ва ғайра бозӣ кунанд. [14]

Намунаи интихобии амалӣ намудани сиёсати кадрии давлатиро мавҷудияти доираи васеи интихобкунандагонро ташкил менамояд. Он метавонад тамоми интихобкунандагони округи ҳудудӣ, минтақа ва ҳатто кишварро дарбар гирад, ки бо шаффофияти зиёди равандҳои кадрӣ тавсиф мешавад. Чунин шуморида мешавад, ки низоми интихобӣ бештар ба низоми сиёсии демократӣ мутобиқат дорад, аммо усули хизматии интихоби кадрҳо асоси сиёсати давлатии кадрҳоро дар мақомоти маъмурии бисёр давлатҳои демократӣ ташкил медиҳад. Дар айни замон, набояд дар мавриди сатҳи шаффофияти низоми интихобӣ муболиға кард. Имрӯз рушди арзиши маъракаи интихоботӣ чунин аст, ки дар бораи иштироки мустақилонаи намояндагони табақаи поёни ҷомеа ва ҳатто табақаҳои миёна дар интихобот сухан гуфтан нашояд. Дастгирии номзад аз тарафи ин ё он сохтори тиҷоратӣ, ширкатҳои тиҷоратию саноати бузург ҳамчун ниҳодҳои бонуфуз, маъмулан, дар сарнавишти сиёсатмадор ва ё хизматчии сатҳи олии давлатӣ нақши муайянкунанда мебозад.

Тамоюли ҷаҳонии тақвияти саҳми тиҷорати калон дар якҷоягӣ бо саноати бузург боиси пешрафти намунаи дигар, яъне намунаи «қонунӣ»–и сиёсати давлатии кадрҳо дар шароити муосири сиёсӣ гардидааст. Ин намуна аз бозсозии

сиёсат бо усули PR–мудири тиҷорат – сохтор, аз ҷумла истифодаи баъзе воситаҳои идоракунии равандҳои кадрӣ, ба шумул аутсорсинги [1] кадрӣ иборат мебошад. [2] Усули кирояи якумрӣ, кафолати иҷтимоӣ ва ахлоқи иттиҳодиявии хизматӣ ҷойи худро ба шуғли маъмулии шартномавӣ медиҳад, ки хосси сохторҳои тиҷоратӣ мебошад.

Ҳамчунин, ба натиҷагирӣ дар бораи ҷоиз набудани тақсимбандии сиёсати давлатии кадрҳо аз рӯйи меъёри самтгирии сиёсию идеологии он расидем. Масалан, намунаи интихобии кадрҳо бештар ба идеологияи либералӣ мутобиқат дорад, намунаи ҳимоятӣ ба консерватизм, лаёқатмандӣ ба идеологияи сотсиал–демократӣ, таъйинотӣ ба идеологияи коммунистӣ ва легитимӣ ба неоконсерватизм бештар мутобиқ аст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки системаҳои сиёсӣ, ки аз идеологияи муайян пайравӣ мекунанд, ба сиёсати давлатии кадрии мутобиқ ба худ афзалият медиҳанд. Дар натиҷа, метавон дар бораи шаклҳои либералӣ ва ё неолибералӣ, консервативӣ, неоконсерватӣ, сотсиал–демократӣ ва коммунистии сиёсати давлатии кадрҳо сухан гуфт.

Намунаҳои баррасишаванда то андозае ҷанбаи истисноӣ доранд ва дар шакли соф амалан дучор намешаванд. Ҳамчунин, бисёр чиз аз хусусиятҳои инкишофи минтақавӣ ва рушди глобалии акторҳои асосӣ вобастаанд. Дар Иттифоқи Аврупо ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико метавон омехтаи намунаҳои лаёқатмандӣ ва интихобии сиёсати кадрӣ мушоҳида гарданд. Дар Ҷумҳурии Мардумии Чин намунаи ҳимоятӣ–лаёқатмандӣ ва дар Федератсияи Русия намунаи ҳимоятии сиёсати давлатии кадрҳо амал мекунанд. Ҳамчунин бояд таъкид кард, ки барои намунаҳои сиёсати давлатии кадрҳои ривоҷёфта дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо ва Федератсияи Руссия тақвияти тадриҷии хусусиятҳои намунаи легитимӣ хос аст.

АДАБИЁТ

1. Аутсорсинг — яистифодаи манбаи беруна дар хориҷи кишвар.

2. Василенко Л. А. Аутсорсинг–инновационная кадровая технология государственной службы [текст] / Л. А. Василенко. — М. : Наука, 2007. — С. 59.

3. Вебер М. Хозяйство и общество [текст] / М. Вебер [манбаи электронӣ] URL : http://www.i-.ru/biblio/archive/unknoun_type_of_having/?search=%c2%e5%e1%f0#st (санаи муроҷиат: 5.05.2018).

4. Волгин А. П. Управление персоналом в условиях рыночной экономики (опыт ФРГ) [текст] / А. П. Волгин. — М. : Дело, 1992. — С. 38–40, 40–43.

5. Загладин Н. В. Государственная служба в США : современное состояние [текст] / Н. В. Загладин // Государственная служба в Российской Федерации: концепция, опыт, проблемы. — М., 1993. — С. 103.

6. Лазарев М. В. Проверка политической лояльности кадров на государственные должности [текст] / М. В. Лазарев // ЧиновникЪ. — 2003. — № 2. — С. 36.

7. Лобанов В. В. Служба высших руководителей в США [текст] / В. В. Лобанов // Государство и право. — 1996. — № 6. — С. 131–139.

8. Нуриддинов Р. Ш., Нуриддинов П. Р. Хадамоти дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ. Китоби дарсӣ [матн] / Р. Ш. Нуриддинов, П. Р. Нуриддинов. — Душанбе: «ЭР-граф», 2018. — С. 104-107.

9. Оболонский А. В. Эволюция государственной службы в Великобритании [текст] / А. В. Оболонский // Государство и право. — 1996. — № 6. — С. 121–130.

10.Организация управления и требования к гражданской службе в США // Вестник государственной службы, 1992. — №4. — С. 57.

11.Перегудов С. П. Великобритания после выборов 1997 г. : обычная смена власти или прорыв в XXI век? [текст] / С. П. Перегудов // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — № 3. — С. 74–89.

12.Перегудов С. П. Тэтчер и тетчэризм [текст] / С. П. Перегудов. — М. : Наука, 1996. — С. 134–136.

13.Полднев К. Ю. Социальная сущность государственной кадровой политики в органах власти и управления : дис. … канд. социол. наук. [текст] / К. Ю. Полднев. — М.: РАГС, 2004. — С. 24.

14.Пугачёв В. П. Введение в политологию [текст] / В. П. Пугачёв, А. И. Соловьёв. — М. : Аспект-Пресс, 2003. — С. 149.

15.Сулемов В. А. О социальной природе и целеустремленности государственной кадровой политики [текст] / В. А. Сулемов // Государственная кадровая политика: проблемы формирования и реализации: материалы «Круглого стола». — М., Сыктывкар, 2001. — С. 16–17.

16.Турчинов А. И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики. [текст] / А. И. Турчинов. — М. : Крафт+, 1998. — С. 82.

17.Турчинов А. И. Человек в социальной политике государства и организации // Управление персоналом. [текст] / А. И. Турчинов. — М.: Крафт+, 2002. — Гл. 1. — С. 25.

18. Управление персоналом в условиях социальной рыночной экономики [текст] / под. ред. Р. Марра и Г. Шмидта. — М. : «Сова», 1997. — С. 5.

19. Управление персоналом : Энциклопедический словарь [текст] / под ред. проф. А. Я. Кибанова. — М. : Ладомир, 1998. — С. 344.

20. Чтоб комар носа не подточил. Процедура проверки кандидатов на высшие посты в администрации США // Независимая газ. — 1992. — 27 нояб.

21. Энциклопедический словарь работника кадровой службы [текст] / под общ. ред. В. М Анисимова. — М. : «Сова», 1999. — С. 92.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

ЗОКИРОВ ГУЛМАХМАД НОЗИМОВИЧ,
профессор кафедры политологии Таджикского
национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17.

НУРИДДИН ПАРВИН РАЙМАЛИХОН,
кандидат политических наук, доцент
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992 37) 227-59-80; e–mail:panurama@mail.ru

В данной статье сделано компаративистский анализ государственной кадровой политики зарубежных стран. По мнения авторов, изучение опыта реализации государственной кадровой политики развитых стран весьма показательно и позволяет выявить недостатки организации государственной службы нового типа. В этом плане англосаксонский европейский и континентальный опыт дают достаточно вариативное поле для сопоставлений. Несмотря на то, что государственный аппарат Великобритании — один из старейших в Европе, да и во всем мире, англичане отнюдь не считают, что он является верхом совершенства, и время от времени осуществляют его более или менее далеко идущую модернизацию. Одна из наиболее значительных таких модернизаций была проведена в конце 1960-х годов по рекомендации специально созданной для выработки соответствующих предложений Комиссии лорда Фултона. В ходе этой модернизации были созданы более благоприятные условия для притока новых людей в государственный аппарат, это несколько укрепило в нем влияние специалистов-технократов. Одновременно в статье отмечается, что политические режимы, разделяющие определённую идеологию, отдают предпочтение соответствующему ей типу государственной кадровой политики, вплоть до принуждения к её принятию своих политических сателлитов. В результате можно говорить о либеральном, консервативном, неконсервативном, социал-демократическом и коммунистическом типах государственной кадровой политики. Рассмотренные модели во многом носят абстрактный характер и в чистом виде практически не встречаются.

Ключевые слова: *государственная кадровая политика, государственная служба, государственная управления, Соединенные Штаты Америки, Великобритания, Европа и т.д.*

STATE PERSONNEL POLICY IN FOREIGN COUNTRIES

ZOKIROV GULMAHMAD NOZIMOVICH,
professor of the Department of political sciences Tajik national university.
17, Rudaki Avenue, Dushanbe, Tajikistan, 734025.

NURIDDIN PARVIN RAIMALIKHON,
candidate of political science, associate professor.
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 89;
tel.: (+992 37) 227-59-80; e–mail:panurama@mail.ru

The article gives a comparative analysis of state staffing policy of the countries On the authors opinions, studying of experience of realization of the state policy of developed countries is very significant and allows us to identify the shortcomings of the public service of the new type. In this regard, the Anglo-Saxon and continental European experience provide a fairly variable field for comparison. Despite the fact that the state apparatus of Great Britain is one of the oldest in Europe, and in the whole world, the British do not believe that it is the height of perfection, and from time to time they carry out its more or less far — reaching modernization. One of the most significant such modernizations was carried out in the late 1960s on the recommendation of the Lord Fulton Commission, which was specially created to develop relevant proposals. In the course of this modernization, more favorable conditions were created for the influx of new people into the state apparatus, which somewhat strengthened the influence of technocrat specialists in it. At the same time, the article notes that political regimes that share a certain ideology give preference to the corresponding type of state personnel policy, up to the point of forcing their political satellites to adopt it. As a result, we can talk about liberal, conservative, neoconservative, social-democratic and communist types of state personnel policy. The considered models are largely abstract in nature and practically do not occur in their pure form.

Keywords: *state personnel policy, public service, public administration, United States of America, Great Britain, Europe etc.*

УДК:316.75

НАҚШИ РАМЗҲОИ СИЁСӢ ДАР ТАШАККУЛИ ХУДШИНОСӢ ВА ҲУВИЯТИ МИЛЛӢ

МУҲАММАД САЪДӢ АБДУРАҲМОН,
номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, сардори кафедраи фаннҳои ҷамъиятии Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон
734024, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Мастонгулов 3;
тел.: 992 904-19-69-60; e-mail: mahmadov.2014@mail.ru

Дар мақола, раванди татбиқкунонии рамзҳои сиёсӣ вобаста ба ташаккули худшиносии миллӣ дар замони соҳибистиқлолӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст, ки муаллиф онро дар доираи илмҳои сиёсӣ яке аз масъалаҳои муҳими таҳқиқотӣ мешуморад. Маълум аст, ки дар такмилу дигаргуниҳои аломату нишонаҳо, ормонҳои мардум ва кишвар ҳамеша ба назар гирифта мешуданд. Аз ин рӯ, рамзҳои сиёсӣ дар бисёр ҳолатҳо омили асосии ташаккулдиҳандаи худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ мегардиданд. Дар айни ҳол, ба тавассути рамзҳо арзишҳои муҳимми давлатдорӣ ба одамон фаҳмонида мешавад ва рамзҳо, бемуҳобот, дар вуҷуди шаҳрвандони кишвар ҳисси худшиносиву худогоҳиро бедор месозанд.

Ҳамзамон, мавриди қайд аст, ки то ҳанӯз мавқеи манфии рамзҳои сиёсӣ дар инқилобу тазоҳурот ва «инқилобҳои ранга» аз назари пажӯҳишгарони илмҳои сиёсӣ дур мондааст. Маҳз ба воситаи рамзҳои сиёсӣ ҳисси худшиносии мардум баланд гашта, ҳувияти миллӣ ташаккул меёбад. Яъне рамзҳои сиёсӣ кумак менамоянд, то одамон арзишҳои миллиро дурусттар дарк намоянд ва дар рушду инкишофи ҳувияти миллӣ саҳм дошта бошанд.

Калидвожаҳо: *рамзҳои сиёсӣ, худшиносӣ, ҳувияти миллӣ, давлатҳои тозаистиқлол, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Осиёи Марказӣ, субъектҳои сиёсат, парчам, конститутсия, нишон, суруди миллӣ.*

Дарвоқеъ, баланд бардоштани ҳисси худшиносӣ тавассути рамзҳои сиёсӣ аҳаммияти бисёр муҳим дорад.

Бояд қайд намуд, масъалаи худшиносӣ ва ҳуввияти миллӣ бештар таваҷҷуҳи ҳар як фарди худогоҳи миллатро ба худ ҷалб месозад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доимо ба масъалаи худшиносиву худогоҳӣ ва ҳувияти миллӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир намуда, мардуми кишварро ба дарки истилоҳи «бедориву ҳуввияти миллӣ ва зиракии сиёсиву таҳаммулпазирӣ» ҷалб месозанд [4].

Бояд тазаккур дод, ки имрӯзҳо ин масъала ҳар фарди ҷомеаро водор менамояд, ки ҷанбаҳои гуногуни ташаккули худшиносӣ ва ҳувияти миллиро мавриди таҳлилу баррасии амиқ қарор диҳад. Аз ин рӯ, мо низ тасмим гирифтем, раванди татбиққунонии рамзҳои сиёсӣ вобаста ба ташаккули худшиносии миллӣ дар замони соҳибистиқлолиро мавриди таҳлилу омӯзиш қарор диҳем, зеро ба андешаи мо мавзӯи мазкур дар доираи илмҳои сиёсӣ яке аз масъалаҳои муҳимми таҳқиқотӣ ба шумор меравад.

Рамзҳои сиёсӣ дар раванди дигаргуниҳои ҷомеа мавқеи худро на танҳо ба ҳодисаҳои бавуқӯъомадаи гурӯҳҳои алоҳида, балки ба ҷараёни сиёсати давлат низ мутобиқ намуда, шаҳрвандонро барои баланд бардоштани ҳисси миллӣ ва пешрафти давлату миллат сафарбар менамоянд. Дар баробари ин, ҳимояи арзишҳои миллӣ ва дар маҷмӯъ, рамзҳои сиёсӣ бояд аз ҷониби дигар миллату халқиятҳое, ки дар Тоҷикистон умр ба сар мебаранд, низ ҳамчун муқаддасоти миллӣ шуморида шаванд ва арҷгузорӣ гарданд. Маънои асосии тарбияи миллӣ тарбияи шаҳрвандони кишвар аст, ки бевосита ба сиёсати миллӣ вобастагӣ дорад ва дар ин раванд нақши рамзҳои сиёсӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Бояд гуфт, ки дар аксари давлатҳои пасошӯравӣ баъди ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ мақому мартабаи рамзҳои сиёсӣ хеле афзоиш ёфтанд. Олимону муҳаққиқони илмҳои ҷомеашиносӣ бештар кӯшиш намуданд, ки дар ин раванд нақши рамзҳои сиёсӣ ва ҷойгоҳи онҳоро бо такя ба қарору қонунҳои марбута ва сиёсати пешгирифтаи давлат мутобиқ намоянд. Нақши тарбияи миллӣ дар замони соҳибистиқлолӣ барои дарки муқаддасоти миллӣ, худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ хеле арзишманд буда, барои пешрафти миллати хеш дар пояи манфиатҳои миллӣ ҷой дорад.

Файласуфи машҳури рус Н.А. Бердяев вобаста ба масъалаи худшиносӣ чунин навиштааст: «Юнониён ибтидои фалсафаро дар худшиносӣ дида буданд» ва идомаи фикраш чунин аст: «Шахси ман як воқеияти таҳияшуда нест, ман худ шахси худро дар он ҳангоме ҳам, ки ба шинохтани худ машғул ҳастам, меофаринам» [1, 316].

Мавриди қайд аст, ки мақсаду вазифаҳои ниҳоии рамзҳои сиёсӣ гуногун буда, дар ташаккули инсони комил ва ба даст овардани муваффақиятҳо ва ё дар амал тасдиқ намудани мақсадҳои дарпешистода хизмат менамоянд.

Ба воситаи рамзҳо арзишҳои миллӣ дар тафаккур ва зеҳни шаҳрвандон ҷой мегиранд. Эҳтиром гузоштан ба рамзҳои сиёсӣ худ як навъ худшиносии миллӣ буда, вазифаи шаҳрвандии ҳар як нафар мебошад. Яке аз рамзҳои муҳими сиёсӣ, ки инъикоскунандаи ҳувияти миллии тоҷикон аст, Парчами давлатӣ мебошад.

Дар парчами ҳар давлат нишонаҳои муҳиму арзишманди фарҳанги ҳар миллат ва роҳи таърихии тайкардаи ӯ таҷассум меёбанд. Ҳанӯз аз замонҳои қадим дар рӯйи парчами мо рангу рамзҳои мухталиф тасвир карда мешуд, ки онҳо ифодагари миллати муборизу тавоно ва худогоҳу худшинос будани тоҷикон буданд. Дар замони Куруши Кабир тасвири уқоб дар парчам нишонаи қудрату тавоноӣ дониста мешуд ва ҳанӯз аз он замонҳо парчам рамзи як давлати неруманду устувор ба ҳисоб мерафт. Ливои Коваи оҳангар нишони возеҳи матонату ҷасорат ва ҷоннисориҳои халқи тоҷик арзёбӣ мегардад.

Ниёгони мо тӯли ҳазорсолаҳо зери ливои хеш саф кашида, ватану миллат, номусу озодӣ, забону фарҳанг ва марзу буми аҷдодиро ҳимоя кардаанд. Ҳувияти миллии ягонаро ташаккул дода, давлати худро ҳифз намудаанд. Парчам ҳамчун рамзи давлат ба ифтихори дастоварду пирӯзиҳои фарзандони фарзонаи миллат дар майдонҳои варзишӣ баробари садо додани Суруди миллӣ барафрохта мешавад. Боиси ифтихору сарфарозист, ки имрӯз дар пешгоҳи бинои Созмони Милали Муттаҳид ва дигар созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ Парчами Тоҷикистон партавафшонӣ мекунад.

Арҷгузорӣ ба арзишҳои миллӣ, аз ҷумла ба Парчами давлатӣ, рамзи худшиносии миллӣ ва ҳувияти миллӣ аст. Ҷашн гирифтани Рӯзи Парчами давлатӣ ба хотири эҳтиром ва бузургдошти миллат, ба хотири онҳоест, ки барои ҳимояи нангу номус ва марзу буми ин кишвар ҷоннисорӣ намуда, забон, фарҳанг ва ҳуқуқи давлатдории ин миллати куҳанбунёдро ҳифз намуда, бегазанд то ба замони мо расонидаанд. Яъне ин эҳтиром ба рӯҳу равони ниёгон ва садҳову ҳазорон абармардони гузаштаи тоҷик аст. Ин ҷашн ҳар фарди баномуси кишварро бори дигар ба ифтихору сарфарозӣ аз давлату давлатдорӣ, таҳкими истиқлолияти миллӣ, ҳифзи дастовардҳои он ва саъю талоши ҳамешагӣ барои ободию озодии кишвар ҳидоят месозад. Муҳаббат ва садоқат ба Парчами давлатии Тоҷикистон ифодагари ҳақиқии эътиқоду имон ба миллат, давлат, сарзамин, тамаддуну фарҳанг ва тамоми арзишҳои миллии халқи тоҷик мебошад. Имрӯз Парчами миллии мо чун рангинкамон болои сари мо парафшон аст. Парчам низ ба мисли Нишону Суруди миллӣ барои боло рафтани ҳисси худшиносии мардум ва ташаккули ҳувияти ягонаи миллӣ воситаи муҳим маҳсуб мешавад.

Бояд гуфт, ки худшиносӣ, қабл аз ҳама, ин хештаншиносӣ ва дарк намудани арзишҳои миллӣ, бунёди ҳувият ва озодӣ мебошад, ки аз ҳама шаҳрвандони кишвар доштани ҳисси миллиро тақозо менамояд. Дарвоқеъ, ҳисси ватандорӣ нишонаи музаффариятҳои ҳувияти хоси миллӣ мебошад, ки новобаста ба дигар равандхои ҷомеа меҳру муҳаббатро нисбат ба Ватан

пос медоранд. Шояд дар як марҳилаи таърихӣ бузургтарин дастоварди миллату халқиятҳо чунин буд, ки онҳо кишварҳояшонро бо номи миллати бумӣ нигоҳ дошта тавонистанд. Яъне нахуст ғояи миллӣ сарҷамъ шудан дар атрофи як миллат ё қавмест, ки нишонаҳои асосии миллат дар он таҷассум гаштааст. Ба андешаи мо, Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз нахустин ва муҳимтарин ғояи миллии тоҷикистониён аст, ки барои рушди он камари хидмат бояд баст. Ба ибораи дигар, андешаҳо перомуни ғояи миллӣ барои рушди ҷомеаи мо боз дигар ғояҳои нави созандаеро ба миён меоранд, ки боиси пешравии кишвар хоҳанд гашт.

Дар баробари нишон, артиш ва пули миллӣ парчам низ яке аз муқаддасоти миллӣ ва рукнҳои давлатдорист. Парчам баёнгари хусусият, ифшогари ниёзҳо ва инъикоскунандаи сарватҳои маънавию моддии миллат аст. Парчам дар тӯли садсолаҳои зиёд мояи ифтихору ғурури гузаштагони мо буда, дар қатори рамзу аркони давлатдории онҳо мақому манзалати арзишманде доштааст. Вақте ки ба таърихи гузаштаи халқамон назар меандозем, возеҳ мебинем, ки ниёгонамон дар зери Парчам саф кашида, барои ҳимояи марзу буми хеш чӣ ҷонбозиҳо кардаанд. Аз ин рӯ, эҳтиром ва арҷ гузоштан ба парчам маънои эҳтирому арҷгузорӣ ба арзишҳои деринаи таърихӣ ва фарҳангиву маънавии миллӣ ва гузашта аз ин, эҳтироми миллат ва давлату давлатдорӣ мебошад, зеро Парчам дар баробари Конститутсия, Нишон ва Суруди Миллӣ, аз ҷумлаи муқаддасоти милливу давлатӣ маҳсуб мешавад.

Парчами давлатӣ барои мо – тоҷикон нишонаи бақои давлат, ваҳдату ягонагӣ, ҳувияти миллӣ ва беҳтарин василаи тарбияи наврасону ҷавонон дар рӯҳияи ифтихор аз давлатдории миллӣ ва ҳифзи арзишҳои таъриху фарҳанги халқамон мебошад. Аз ин рӯ, ҳар як фарди ҷомеа, бахусус, насли ояндасози миллат, бояд аз Парчами миллии худ ифтихор намояд ва эҳтироми онро ҳамчун рамзи пойдории давлату миллат ба ҷо оварад.

Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рамзи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дӯстиву бародарии ҳамаи миллатҳои он ба шумор меравад. Ин рамзи давлатӣ шаҳрвандонро ба зиндагии ором, сулҳу осоиш ва талош ба хотири ҳаёти арзанда, рушду нумӯи ҳаматарафа ва соҳибихтиёрию соҳибдавлатӣ сафарбар менамояд[5].

Барои баланд бароштани ҳисси худшиносӣ, ташаккули ҳувияти миллӣ, ғояи ягонаи миллӣ рамзҳои сиёсӣ аҳаммияти бисёр муҳим доранд. Ғояи миллӣ падидаи оламшумул буда, ҳувият як рукни асоси он мебошад. Ғояи миллии комил бошад, иқтидори миллатро пурзӯр намуда, роҳҳои фароҳам овардани мақсадҳои миллиро возеҳу равшан карда метавонад. Бо дарназардошти хусусиятҳои биосотсиологии гурӯҳҳои этникӣ ҳувияти миллӣ ин зуҳуротест, ки ба ирратсионализми ғояи миллӣ сару кор дорад. Агар инсон

ба ҳукми ақлу дониш дар ин самт амал карда тавонад, пас ин амал афзалияти идеяи миллӣ ба ҳисоб меравад. Ғояи миллӣ ҳамчун зуҳуроти фарогир бояд ба давлат ва тамоми шаҳрвандони он тааллуқ дошта бошад. Ба ибораи дигар, фаҳмиши муосири миллат бояд шаҳрванд бошад, ки идеяи миллӣ хоси вай аст. Далел он аст, ки идеяи миллӣ бо раванди давлатсозӣ ва ниҳодигардонии муносибатҳои миллӣ дар робитаи зич қарор дорад.

Таҳлили конститутсияҳои давлатҳои алоҳида нишон медиҳад, ки истифодаи мафҳумҳои калидии ифодакунандаи ғояи миллӣ ба таври гуногун истифода шудаанд. Аз ҷумла, мафҳумҳои арзишҳои миллӣ, манфиатҳои миллӣ, худшиносии миллӣ, озодӣ, манфиатҳои ҳаётан муҳими миллӣ, фарҳанги миллӣ, ахлоқи миллӣ, ватандӯстӣ, истиқлоли миллӣ, амнияти миллӣ ва монанди инҳо. Мафҳумҳои мазкур барои устувории ғояи миллӣ замина гузошта, ҳувияти миллиро ҳаматарафа тақвият дода метавонанд.

Яке аз рамзҳои муҳиме, ки дар нишони давлатии Тоҷикистон инъикос ёфтааст, тоҷ (кулоҳ) мебошад. Кулоҳ нишонаи нажодӣ ва этноними ориёиҳо ба ҳисоб меравад.

Кулоҳ дар ақоиди ориёиҳо аз мақоми хос бархӯрдор буд. Кулоҳи нӯкборики қавмҳои ориёии саҳронавард (тиграхуд) ва тоҷи шоҳон, шоҳзодагон, аъёну ашроф, мубадони зардуштия, моликони шаҳру вилоятҳои ориёӣ ва ғайра нишонаи этникӣ, шаҳомат ва салобати ин нажод ба шумор мераванд [6,13].

Ҳанӯз дар асри V пеш аз милод падари таърих, муаррихи юнони қадим Ҳеродот навишта буд, ки ҳамаи саккоиҳо (скифҳо) кулоҳи нӯгборик доранд.

Ба ақидаи муҳаққиқ Мирошина дар нақшҳои кулоҳи скифҳо ба сурати ҳатмӣ мазмунҳои вобаста ба ҳайвонот (гавазн, нарғум, бузи кӯҳӣ, парандаҳо), наботот (рустаниҳои хӯшадор, ғунчагулҳо, гули нилуфар ва ғайра) ва нақшкошӣ (доира) вуҷуд доранд. Масалан, дар кулоҳҳои аз гӯристонҳои қадимаи скифӣ пайдошуда ороиш аз тиллобарг бо расмҳои гавазн, нарм, бузи кӯҳӣ, паранда, асп, хӯшаи гандуму ҷав, гули нилуфар. дарахти ҳаёт, нақшҳои шабеҳи офтоб тасвир ёфтаанд [3].

Фарра нишонаи бузургию тавоноӣ ва ҷузъи рамзии кулоҳи ориёӣ мебошад. Фарра ҳамчун рамзи тоҷи шоҳони ориёӣ дорои мазмуни мазҳабии мураккаб буд. Масалан, дар кулоҳи шоҳони сакоӣ ба шакли одам–паранда, аспи шохдор, бузи кӯҳӣ, сару гардани парандаи бо бадани нарғум тасвир шудаанд. Дар баъзе кулоҳҳо сари асп, сари бузи кӯҳӣ ва паранда дар ҳолати парвоз болои ҳам акс ёфтаанд. Нӯги тези кулоҳ бо паранда рамзи пайвастан бо Худованд ва мансубият ба фарр, ба олами боло маҳсуб мешуд.

Дар Каёняшт, ки яке аз қадимтарин бахшҳои “Авесто” мебошад, одатан, аз ду ҷавҳари илоҳӣ – зиндагӣ ва фарр ёд мешавад. Яке фарри ориёиён – Апуапет Хуагепо ва дигаре фарри Кавӣ – Кауаепет Хуагепо. Дар баъзе маврид ҳар ду фарр якҷоя низ омадаанд. Фарри ориёиён ба маънои шукӯҳу ҳашмат, давлату савлат буда, ақлу хирад ва донишу илмро низ ифода мекунад. Фарри Каёниён мутааллиқ ба бузургону шоҳон ва покони ориёӣ мебошад [6,27].

Фарра дар сиккаҳои кушонӣ эзади мустақил буда, нигаҳбони давлати ин сулола ба ҳисоб мерафт. Фарра ба шакли боша дар тоҷи шоҳони дудмонҳои гуногун, аз ҷумла Хоразмиён, Сосониён ва Ҳайтолиён тасвир шудааст. Акси паранда дар ороиши тахти шоҳони ориёинажод як суннати маъмулӣ буд. Дар байни тоҷикон афсонаи бози давлат машҳур аст. Аз бози давлат дар сурати набудани вориси тоҷу тахт истифода мешуд, бозро дар маҷлиси умум парвоз медоданд ва он дар сари ҳар касе менишаст, ӯро ба подшоҳӣ мепазируфтанд [6,28].

Тоҷикон воқеан, мардуми куҳанбунёд ва озодипараст буда, барояшон истиқлоли сиёсӣ бузургтарин арзишест, ки ба он ифтихори беҳамто доранд. Истиқлол ин асоси давлатдориест, ки солиёни дароз миллати тоҷик онро интизорӣ мекашид. Бинобар ин, дигар ҳеҷ як қувваи носолим ва пастию баландиҳои ҳаёти иҷтимоӣ наметавонанд, ки ин ғояи бузурги миллии моро халалдор намоянд. Истиқлол дурнамои рушди миллату кишвари мо ва ояндаи дурахшони ин сарзамин аст.

Пажӯҳишҳо собит намудаанд, ки инсонҳо дар раванди рушду такомули хеш дар тӯли ҳазорон сол аз фард ба хонавода, қабила, қавм ва билохира, ба марҳалаи миллат ё давлат-миллат расидаанд. Дар чунин давлат миллат ба як сатҳи андешаи сиёсӣ ва ҳуқуқӣ баромада, моҳияти қавмию фарҳангии худро аз даст медиҳад. Миллатҳо ба таври механикӣ сохта намешаванд ва бо мурури замон ва тағйири шароит метавонанд мустаҳкам ва ё заифу нотавон гарданд.

Муҳимтарин унсур ва ё омил дар ин миён давлати миллӣ аст, яъне давлате, ки бар асоси иродаи озоди мардум ба вуҷуд омада, адолати иҷтимоӣ, яъне шароитҳои баробари рушду инкишофро барои ҳамаи шаҳрвандони кишвар фароҳам месозад. Дар чунин давлат тафаккур ва эҳсоси шаҳрвандӣ низ рушду инкишоф намуда, заминаҳои хуберо барои эҷоди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати миллӣ фароҳам меоварад. Фақат дар чунин ҷомеае, ки ҷой барои вобастагиҳои қавмӣ, маҳалгароӣ ва ғайра дар байни давлат ва ҷомеа боқӣ намондааст, заминаҳои воқеии айнӣ ва зеҳнӣ барои эҷод ва истеҳкоми ваҳдати миллӣ таъмин мегарданд.

Бояд дар хотир дошт, ки бо ба вуҷуд овардани давлати миллӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ метавон шароити комилро барои эҷоди истиқлоли миллӣ фароҳам сохт, вале бо он ҳам охирин насли пойдор, давомдор ва такмилкунандаи раванди истиқлоли миллӣ метавонад фақат “довталабӣ” бошад.

Истиқлоли миллӣ падидаи созандаест, ки маҳсули тафаккур ва ақлу хиради солим буда, инъикосгари пирӯзии рӯшноӣ бар зулмот, некӣ бар бадӣ ва мушаххасан, пирӯзии ақл бар ҳиссиёт мебошад. Инро мо дар мисоли истиқлоли миллии бисёр кишварҳои узви ИДМ дида метавонем. Дар ин масъала метавон омилҳоеро номбар кард, ки барои ба даст овардани истиқлоли миллӣ мусоидат намудаанд. Ба сифати яке аз омилҳо вазъи иҷтимою сиёсии Тоҷикистони тозаистиқлол, тамоми давлатҳои собиқ Шӯравӣ ва умуман ҷаҳонро метавон арзёбӣ кард. Дарвоқеъ, он шабу рӯз барои миллати тоҷик масъалаи ҳаёту мамот ҳаллу фасл мешуд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки самараи истиқлоли бадастомада на танҳо сулҳу оромӣ дар қаламрави Тоҷикистон, балки ташаккулу ҳувияти миллӣ ва побарҷо мондани як давлати соҳибистиқлол дар арсаи ҷаҳонӣ аст. Барои ба даст овардани сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон мутамарказонидани неруи ҳаракату ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон, СММ ва дигар давлатҳою ташкилотҳои байналмилалӣ ба хотири расидан ба як ҳадаф ва эҳтирому эътирофи як арзиши воқеан ҳам наҷиби инсонӣ сурат гирифт. Дар ин давра муносибатҳои қувваҳои сиёсӣ аз амалиёти ҷангӣ ба мизи муколама ва баъд ба раванди барқарор кардани сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон интиқол ёфтанд.

Истиқрори сулҳу салоҳ баъди воқеаҳои нангини Тоҷикистони азизамон яке аз дастовардҳои бузургтарини миллати тоҷик дар қарни XX-ум ба шумор меравад. Махсусан, ба имзо расидани Созишномаи, умумии сулҳ ба хотири ризояти миллӣ, ки 27-уми июни соли 1997 дар шаҳри Маскав бо унвони «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризояти миллӣ дар Тоҷикистон» сурат гирифта буд, барои ваҳдати миллӣ заминаи боэътимоде гузошт. Аз ин рӯ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тақвияти сулҳу салоҳ ва муътадил гардонидани вазъият дар кишвар ба бисёр масъалаҳое рӯ овард, ки ба сатҳи зиндагии мардум таъсири мусбат расониданд. Яке аз ин масъалаҳо тақсими замин ба аҳолӣ мебошад, ки дар беҳтар намудани сатҳи зиндагии мардум нақши муассир бозид.

Пойдории истиқлоли миллӣ бештар ба он вобаста аст, ки то кадом андоза ин истиқлолиятро барои бунёдкорию созандагӣ метавон истифода кард ва чи гуна ҳувияти миллиро бояд эҷод намуд.

Ҳамдигарфаҳмии бадастомада, назар ба манфиатҳои ахлоқию динӣ бештар ба манфиатҳои прагматикӣ асос ёфта, метавонад ба инкишофи ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавӣ такони бузург бахшад. Дар натиҷа таҳаммулпазирии ҷомеа нисбат ба барномаҳои идеологии аҳзобу ҷунбишҳои гуногун мақоми баландтару бартариятдошта пайдо намуда, ин тамоюлот маҳдудкунӣ ва коҳиши ҳуқуқҳои сиёсии аъзои ҷомеаро аз ҷониби ҳизбҳо, гурӯҳҳо ва давлатҳои алоҳида беоқибат мегардонад.

Бидуни муболиға, метавон гуфт, ки оғози муваффақиятҳои ҳозираи ҷомеаи Тоҷикистон маҳз ба истиқлол ва ризояти миллӣ вобаста мебошад. Ҳамаи ин ба беш аз пеш дарк намудани манфиатҳои миллӣ ва тақвияти тамоюлоти ҳимоя ва таҳкими Тоҷикистони соҳибистиқлол ва суботи он оварда расонд. Ва имрӯз шаҳрвандони мо барои ободию пешрафти кишварамон талош менамоянд.

Маълум аст, ки Тоҷикистон дар қатори дигар кишварҳо пайваста ҷонибдори соҳибистиқлолӣ, амният ва субот дар Осиёи Марказӣ мебошад. Хусусиятҳои минтақа, мавқеи геополитикии Осиёи Марказӣ дар он зоҳир мегардад, ки дар сурати ба амал омадани нооромиҳо дар минтақа он метавонад яке аз нишондиҳандаҳои бесуботӣ дар минтақаҳои дигар гардад. Бояд қайд кард, ки дар Осиёи Марказӣ тақрибан сад миллион одамон ба гурӯҳҳои гуногуни этникӣ ва мазҳабӣ мансубанд ва мавқеи рамзҳои сиёсӣ дар ташаккули худшиносӣ ва ҳувияти миллии онҳо ҷойгоҳи худро дорад.

Дар минтақаи Осиёи Марказӣ субъектҳои сиёсати байналмилалӣ бевосита манфиатҳои миллии худро доранд, ки метавонанд ба манфиатҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон ё инчунин, манфиатҳои шарикони дигар мувофиқат кунанд ё не. Албатта, на танҳо Тоҷикистон дар ташаккули худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ дар шароити соҳибистиқлолӣ ҳадафҳои геополитикии худро дорад, балки дигар субъектҳои минтақа низ вуҷуд дорад ва ин далел барои онҳо низ дар ин раванд имкониятҳои васеъ фароҳам меорад.

Ҳамин тавр, тамоми хусусиятҳои муносибатҳои Тоҷикистон дар ташаккули давлатдории миллӣ дар робита бо ҳамкориҳои дуҷонибаю бисёрҷониба тақозо менамояд, ки барои рушду инкишофи давлатдорӣ дар минтақа манфиатҳои аввалиндараҷаи хешро ҳимоя карда тавонад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҳимояи манфиатҳои миллӣ ҳамчун кишвари соҳибистиқлол бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ – Созмони Милали Муттаҳид, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Конфронси Исломӣ, Иттиҳоди Аврупо, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Иттиҳоди Иқтисодии Авру Осиё ва Созмони Ҳамкории Шанхай ҳамкориҳои мутақобилан судмандро ба роҳ мондааст. Чунин ҳамкориҳои

судманд ҷомеаи ҷаҳониро бо сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд муаррифӣ мекунад. Пас аз ба даст овардани истиқлол ва соҳибихтиёрии кишварҳои Осиёи Марказӣ, нақш ва мавқеи рамзҳои сиёсӣ дар ташаккули худшиносӣ ва ҳувияти миллии ин кишварҳо низ дигар пайдо намуд. Муносибати давлату шаҳрвандони ин кишварҳо маънои нав пайдо намуда, дар рушду дигаргуниҳои равандҳои сиёсии нав тағйиротҳои куллӣ ба миён омад. Дар аксарияти кишварҳои Осиёи Марказӣ тағйироти гуногун дар рамзҳои сиёсии ин давлатҳо ба вуқӯъ пайвастанд. Тамоми рамзҳои асосии сиёсии парчам, нишон, суруди миллӣ, пули миллӣ, артиш ва ғайра ба куллӣ тағйир дода шуда, таваҷҷуҳи мардум ба худшиносию худогоҳӣ ва ҳувиятсозӣ равона гардиданд. Чунин муносибатҳо бо татбиқи сиёсати дӯстӣ, ҳамсоягии нек ва дахолат накардан ба корҳои дохилии ҳамдигар то ҷое мусоидат менамуд. Аммо дар баъзе кишварҳои ҳамсоя раванди азхуд намудани ғановати таърихӣ ва дигар моҷароҳои нуҳуфта ба майдон омад, ки як андоза ба раванди давлатсозӣ таъсири манфӣ бахшид.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки агар давлати Руссия сиёсати худро дар ин кишварҳо дуруст ба роҳ монда метавонист, ҳалли осоиштаи тамоми масъалаҳои баҳсталаб, аз ҷумла масъалаҳои таърихӣ, фарҳангӣ, сарҳадӣ ва обӣ-энергетикӣ ба тавассути муколама ва гуфтушунидҳо дар асоси эътимоди тарафҳои манфиатдор ва эътирофи усули баробарӣ ва тақсимнопазирии амният дар минтақа бояд ҳалли худро ҳамон замон пайдо мекарданд. Аммо, мутаассифона, ин кишвар низ сару калобаи худро гум карда, барои бартараф кардани нооромиҳои зиёде, ки дар собиқ минтақаҳои Иттиҳоди Шӯравӣ рух дода буданд, ёрӣ расонида наметавонист. Ин марҳалае ба ҳисоб мерафт, ки аксари мардумони ин кишварҳоро ба истиқлол ҳидоят менамуд.

Зиёиёни аксари мамлакатҳои пасошӯравӣ ба чанд гурӯҳ тақсим шуда, муборизаҳои гуногуни сиёсию фарҳангиро пеша менамуданд. Сафи миллатгароён низ меафзуд. Баҳсу мунозираҳо вобаста ба атрибутҳои давлат, шакл, намуд ва ранги онҳо қариб ки дар аксари ин давлатҳои тозаистиқлол авҷ мегирифт. Аммо, дар маҷмӯъ, ин раванде буд, ки дар он мардум ба бедории сиёсӣ рӯ оварда буданд. Новобаста ба камбудиву норасоиҳои иқтисодӣ раванди худшиносию худогоҳӣ ва ҳувиятсозӣ дар ин кишварҳо хеле боло гирифта буд. Рамзҳои сиёсии мардумони ин кишварҳо дар ташаккули давлатдории миллии онҳо нақши бориз доштанд.

Имрӯзҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ вобаста ба манфиатҳои миллии худ, ҷумҳуриҳо кӯшиш мекунанд, ки самтҳои асосии сиёсати фарҳангии худро устувор намоянд. Аллакай он равандҳои ташаккулёбӣ суръати худро

пасттар намуда, ин давлатҳои миллӣ тамоми атрибутҳои давлатдории хешро муайян намудаанд. Яъне дар фазои АвруОсиё, аз ҷумла дар Тоҷикистон системаи, нави муносибатҳои байналмилалӣ ба вуҷуд омадааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон замони соҳибистиқлолӣ ба майдони созандагию бунёдкорӣ табдил дода шуд. Новобаста ба оне ки ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ панҷ сол давом кард, шаҳрвандони кишвари мо бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон кишварро аз ҳолати садамавӣ ба оромию ватансозӣ бароварда тавонистанд. Дар ин раванд нақши аломату рамзҳои сиёсӣ низ дар ташаккули худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ мақоми худро доштанд.

АДАБИЁТ

1. Бердяев Н. А. Самопознание. -Москва,1991.
2. Қонуни ҶТ «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». (АМОҶТ с. 2007, №5, мод. 362; с. 2009, №9-10. мод. 551; с.2011, №3, м.162; №6, м.451;с.2016,№11, мод.892)
3. Мирошина Н.В. Некоторые типы скифских женских головных уборов 4-3 вв. до н.э.- СА, 1981 №4- С. 52-53.
4. Самадова Дилбар. Пешвои миллат ва худшиносии миллӣ// https://www.hgu.tj/news/post/peshvoi-millat-va-khudshinosii-millii.html
5. Холбойзода Неъматулло. Парчами давлатии Тоҷикистон рамзи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.// https://www.parlament.tj/news/661-parchami-davlatii-to-ikiston-ramzi-isti-loliyati-davlatii-um-urii-to-ikiston-meboshad- 20 ноябри 2020
6. Ю. Якубшоҳ. Таърихи пайдоиши этноним ва забони тоҷик.-Душанбе, 2018.

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ СИМВОЛОВ В ФОРМИРОВАНИИ САМОПОЗНАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

МУХАММАД САЪДИ АБДУРАХМОН,
кандидат политических наук, доцент, заведующий кафедры общественных дисциплин Академии Министерства внутренних дел Республики Таджикистан
734024, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мастонгулова 3;
тел.: 992 904196960; e-mail: mahmadov.2014@mail.ru

В статье анализируется и исследуется процесс применения политических символов, связанных с формированием национальной идентичности в период независимости, что автор считает одним из важнейших исследовательских вопросов в области политологии. Понятно, что при совершенствовании и преобразовании знаков и символов всегда учитывались чаяния народа и страны. Поэтому политические символы во многих случаях становились ключевым фактором формирования самопознании и национальной идентичности. При этом важные ценности государства разъясняются народу через символы, а символы, без сомнения, пробуждают чувство самопознания у граждан страны.

В то же время следует отметить, что негативное положение политических символов в революциях, демонстрациях и «цветных революциях» еще не изучено политологами в полной мере. Именно через политические символы усиливается чувство самопознании людей и формируется национальная идентичность. Другими словами, политические символы помогают людям лучше понять национальные ценности и способствуют развитию национальной идентичности.

Ключевые слова: *политические символы, самопознание, национальная идентичность, новые независимые государства, Республика Таджикистан, Центральная Азия, субъекты политики, фалаг, конституция, герб, государственный гимн.*

THE ROLE OF POLITICAL SYMBOLS IN THE FORMATION OF SELF-COGNITION AND NATIONAL IDENTITY

MUHAMMAD SADI ABDURAHMON,
Candidate of political sciences, associate professor,
Head of the department of social sciences of the Academy of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan
734024, Tajikistan, Dushanbe city, st. Mastongulova 3;
tel.: 992 904196960; e-mail: mahmadov.2014@mail.ru,

The article analyzes and investigates the process of applying political symbols associated with the formation of national identity in the period of independence, which the author considers one of the most important research issues in the field of political science. It is clear that when improving and transforming signs and symbols, the aspirations of the people and the country were always taken into account. Therefore, political symbols in many cases became a key factor in the formation of self-cognition and national identity. At the same time, the important

values of the state are explained to the people through symbols, and symbols, no doubt, awaken a sense of self-cognition and self-awareness among the citizens of the country.

At the same time, it should be noted that the negative position of political symbols in revolutions, demonstrations and "color revolutions" has not yet been fully studied by political scientists. It is through political symbols that people's sense of self-cognition is strengthened and national identity is formed. In other words, political symbols help people better understand national values and contribute to the development of national identity.

Keywords: *political symbols, self-cognition, national identity, new independent states, Republic of Tajikistan, Central Asia, subjects of politics, flag, constitution, coat of arms, national anthem.*

УДК 327.88; 32.019.51

ШИНОХТИ ТАҲДИДҲО ДАР ШАРОИТИ ТАҒЙИРПАЗИРИИ РАВАНДҲОИ СИЁСӢ

САФАРАЛИЗОДА ХУҶАМУРОД ҚУДДУСӢ,
номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, докторанти кафедраи равандҳои сиёсӣ дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: +992 98- 812-73- 83; e-mail: quddusov@mail.ru

Шинохти таҳдидҳо, дарк намудани оқибатхои ногувори онҳо ва муайян карда тавонистани сарчашмаҳои пайдоиши падидаҳои мазкур яке аз омилҳои баланд бардоштани самаранокии таъмини амнияти миллӣ маҳсуб меёбанд. Дар шароити рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар баробари давлату ҳукумат инчунин, шаҳрвандони кишвар ва қишрҳои гуногуни ҷомеа низ бояд дар мавриди шинохти таҳдидҳо дониш ва тасаввуроти зарурӣ дошта бошанд. Зеро ҷангҳои иттилоотӣ ва ҳуҷумҳои иттилоотию психологӣ дар ҳолати баръакс метавонанд ба афкори ҷамъиятӣ таъсири манфӣ расонанд. Гарчанде таҳдидҳо аз ҷониби олимони гуногун омӯхта шуда бошанд ҳам, ба масъалаи шинохти таҳдидҳо он қадар таваҷҷуҳи зиёд дода нашудааст. Ҳамзамон, дар шароити муосир табиати таҳдидҳо низ ба дигаргунии ҷиддӣ рӯ ба рӯ шуда истодаанд. Масалан солҳои қаблӣ субъекти таҳдид мақсади худро ба таври ошкоро эълон менамуд, аммо дар замони муосир вай кӯшиш менамояд, ки мақсадҳои худро пинҳонӣ анҷом диҳад. Бо дарназардошти чунин вазъ омӯзиши ин масъала дар шароити муосир хеле муҳим гардидааст. Дар алоқамандӣ бо ин, дар мақолаи мазкур мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додани роҳу усулҳои шинохти таҳдидҳо мақсади ин тадқиқотро ташкил медиҳад. Омӯзиши ин масъала нишон дод, ки шинохти таҳдидҳо аз дониш, таҷриба ва иттилооти саривақтӣ вобаста аст. Аз ин рӯ, субъекти амният метавонад мавҷудияти таҳдидро эҳсос накунад (агар дар бораи табиати ин гуна таҳдидҳо иттилоти зарурӣ надошта бошад) ва ҳамзамон метавонад таҳдидҳои дар оянда пайдошавандаро пешгӯӣ намояд (агар дониш ва таҷрибаи кофӣ дошта бошад). Таҳқиқоти мазкур барои муайян намудани тафовутҳои байниҳамдигарии таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолӣ аҳамиятнок мебошад. Инчунин, маводи таҳқиқот барои асоснок намудани

зарурияти ташаккули зиракии сиёсии шаҳрвандон, муайян намудани субъектҳои таҳдидҳои эҳтимолӣ ва дарк намудани сарчашмаҳои таҳдидҳои воқеӣ муҳим мебошанд.

Калидвожаҳо: *таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолӣ, субъекти таҳдид, шинохти таҳдид, мубориза бо таҳдид, сарчашмаҳои таҳдид, секюритизатсия.*

Яке аз масъалаҳои муҳимтарини соҳаи таъмини амният шинохти таҳдидҳо мебошад. Ба ибораи дигар, сатҳу сифати амнияти миллӣ ва дар кадом вазъ қарор доштани таъмини он аз шинохти таҳдидҳо вобаста аст. Ин аст, ки дар кишварҳои гуногуни олам ба воқеаву ҳодисаҳо, равандҳои сиёсию иҷтимоӣ ва махсусан, ба рафтори субъектҳои мухталиф баҳои гуногун медиҳанд. Ҳамчун таҳдид шинохта шудани падидаҳои манфӣ ва ё то кадом андоза хатарноку зиёновар дониста шудани ин гуна падидаҳо аз донишу таҷриба вобастагии калон дорад. Ин равандро дар илм «стигматизатсия» номидаанд. Яъне, то кадом андоза ин ё он падида ва ё омил ҳамчун таҳдид тасаввур гардида истодааст ва ҷомеа то кадом сатҳ омода аст, ки онҳоро ҳамчун таҳдид қабул намояд. Аз ин рӯ, таҳдидшиносӣ унсури муҳимтарини давлатдории миллиро ташкил менамояд. Зеро қарорҳое, ки дар сатҳи мақомоти давлатӣ қабул мегарданд, ҳамагӣ барои бартараф намудани мушкилиҳои ҷойдошта нигаронида шудаанд. Зеро ҳалли масъалаҳо ва бартараф кардани мушкилиҳои ҷойдошта ҷиҳати таъмини рушди минбаъдаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ зарур мебошанд. Хавфҳо ва таҳдидҳо падидаҳое ҳастанд, ки дар раванди амалишавии ҳадафҳои стратегии давлату ҳукумат дар ин ё он шакл монеа эҷод менамоянд ва мушкилиҳои навро ба вуҷуд оварда, рушди соҳаҳоро боз медоранд. Дар байни онҳо як қатор таҳдидҳо ба суботи сиёсӣ ва устувории ниҳодҳои давлатию сиёсӣ таъсири манфӣ расонида, қобилият ва иқтидори онҳоро коҳиш медиҳанд, ки дар раванди қабули қарорҳо ва махсусан, дар рафти татбиқи онҳо мушкилиҳои ҷиддӣ пайдо мешаванд. Аз ин рӯ, таъмини рушду инкишоф аз безараргардонии хавфу хатарҳо оғоз меёбад. Аммо барои он, ки таҳдиду хатарҳо безарар ва камзарар гардонида шаванд, сараввал шинохти онҳо ва муайян намудани сарчашмаҳои пайдоиши онҳо хеле муҳим аст.

Гузашта аз ин, таҳдидшиносиро унсури муҳимми маданияти стратегӣ низ донистан зарур мебошад. Зеро барои шинохти таҳдидҳо донишҳои сиёсӣ, идеологӣ, технологӣ, иқтисодӣ ва ниҳоятан стратегӣ заруранд. Шинохти таҳдидҳо ҳам барои роҳбарияти сиёсии кишвар, ки ба қабули қарорҳои муҳим машғуланд ва ҳам барои қишрҳои дигари ҷомеа хеле муҳим аст. Дар баробари роҳбарияти олии мамлакат, элитаи илмӣ ва зиёиён

низ метавонанд дар самти шинохти таҳдидҳо саҳми зиёд гузоранд. Зеро ба ғайр аз роҳбарияти олии мамлакат, ки дар мавриди идоракунии корҳои давлатию сиёсӣ бо иттилооти зарурӣ таъминанд, инчунин, олимону зиёиён низ огоҳтарин қишри ҳар як ҷомеа маҳсуб меёбанд. Ҳатто олимону донишмандон дар заминаи донишҳои илмию назариявии худ метавонанд дар бораи пешомадҳо ва дурнамои рушди соҳаҳо ояндабинии худро ироа созанд. Дар маҷмӯъ, чи гунае, ки табиб роҳу воситаҳои табобати бемориро муайян мекунад, дар ҳалли масъалаҳо ва бартараф сохтани мушкилиҳо олимон низ ҳамин мавқеъро соҳибанд. Аз ин рӯ, истифодаи иқтидори илмию зеҳнии олимон дар самти шинохти таҳдидҳо хеле зарур буда, барои муайян намудани сарчашмаи пайдоиш, иқтидор ва роҳу усулҳои пешгирӣ намудани оқибатҳои номатлуби падидаҳои манфӣ метавонанд хизмат намоянд. Дар ин самт ёдоварӣ намудани андешаҳои донишманди италиявӣ Н.Макиавелли хеле бамаврид аст. Ба қавли ӯ, «бемории силро дар аввалин лаҳзаҳои пайдоиш муайян намудан мушкил, аммо табобат карданаш осон аст. Замоне, ки ин беморӣ авҷ гирад, муайян карданаш осон, аммо табобаташ душвор мегардад. Ба ҳамин монанд, дар корҳои давлатӣ ва идоракунии ҷомеа низ агар мушкилиҳои ҷойдошта саривақт муайян карда шаванд, бартараф намуданашон осон аст, аммо то сатҳе рафта расад, ки мавҷудияти онро ҳар як нафар эҳсос намояд, пешгирӣ карданаш душвор мегардад» [5, с.16]. Аз ин рӯ, олимону донишмандон метавонанд дар самти саривақт муайян намудани мушкилиҳои ҷойдошта ва ё мушкилиҳои бавуҷудоянда саҳми худро гузоранд. Масъалаҳои ҷалбу иштироки олимон дар ин равандҳо, бетарафӣ зоҳир намудани онҳо ва дар кадом сатҳ қарор доштани омодагии касбии онҳо баҳси дигар аст, ки онҳоро дар тадқиқоти алоҳида баррасӣ намудан зарур аст. Дар маҷмӯъ, олимону зиёиён на танҳо ҷомеаро аз мавҷудияти таҳдиду хатарҳо метавонанд огоҳ намоянд, балки дар мавриди пешгирии онҳо тадқиқоти илмӣ анҷом дода, барои ҳукумат роҳу усулҳои безарар гардонидани таҳдидҳо ва ҳимоя намудани манфиатҳои миллиро манзур созанд.

Ғайр аз ин, дар шароити кунунӣ, ки раванди тавсеаи ҷангҳои иттилоотию психологӣ ба мушоҳида мерасад, барои шаҳрвандони кишвар ва махсусан, ҷавонону насли миёнасол донишҳои амниятӣ ва шинохти таҳдидҳо хеле зарур аст. Зеро онҳо агар тафаккури танқидию таҳлилӣ надошта бошанд, дӯст ва душман, фоида ва зарарро аз ҳам фарқ карда натавонанд, дар зери таъсири ҳуҷумҳои иттилоотӣ ба осонӣ ба доми тундгароён ва тахрибкорон меафтанд. Чунин ҳолат таҳдиди воқеӣ ба суботи сиёсии ҷомеа мебошад. Бо дарназардошти ин вазъ як қатор муҳаққиқон дар атрофи ташаккули иммунитети иҷтимоӣ суҳбат намуда истодаанд. Иммунитети

иҷтимоию сиёсӣ қобилияти мустақилона муайян карда тавонистани ҳама гуна таъсиррасониҳои беруна аз рӯйи меъёри «худӣ ва бегона», «фоидаовар ва зараровар», «ба рушду инкишоф мусоидаткунанда ва ё ба таназзул нигаронидашуда» ва монанди инҳо мебошад. Муҳаққиқи рус Р.И. Балбек иброз медорад, ки «эҳтимоли ба амал омадани бесуботӣ дар системаҳои сиёсие дида мешавад, ки дар онҳо агар мутобиқшавӣ бо таъсиррасонии беруна ва қобилияти ба таври танқидӣ баҳогузорӣ намудани ин гуна падидаҳо дида нашавад. Ба ибораи дигар дар ин гуна ҷомеаҳо иммунитети иҷтимоӣ дар муқобили падидаҳои манфӣ рушд накардааст» [1, с.33]. Чунин тарзи баррасии масъала фаъолияти системаи муҳофизатии организми инсонро ба хотир меоварад. Аз соҳаи иммунология маълум аст, ки системаи муҳофизатии организм ё худ иммунитети бадан маҷмӯи ҳуҷайраҳое мебошанд, ки барои безарар гардонидани вирусҳо хизмат мерасонанд. Сатҳу сифат ва самаранокии чунин безараргардонӣ аз шинохти онҳо вобаста мебошад. Баъзан вақт дар ҳолати бо вируси нав рӯ ба рӯ гардидани организм ба таври сунъӣ подтан (антитела)-ҳои мушаххасро ба бадани инсон ворид менамоянд, ки мақсад аз ин кор шинос намудани организм бо вирусҳо мебошад, то ки онҳоро безарар карда тавонад. Дар ҷомеа низ чунин механизми безараргардонӣ мушоҳида мегардад. Онҳое, ки дар бораи падидаҳои манфӣ дониш ва маълумоти кофӣ доранд, метавонанд ба доми иғвогарон ва тундгароён наафтанд. Аммо дар муносибат бо нафароне, ки ин гуна тасаввуротро надоранд, ҳолати баръаксро дидан мумкин аст. Аз ин рӯ, фиреби сиёсӣ ҳамчун технологияи мубориза аз ҷониби душманон барои иғвоангезӣ намудан, тағйир додани рафтори сокинони кишвар ва ниҳоятан коҳиш додани самаранокии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ истифода бурда мешаванд. Дар ин гуна вазъият ташаккули иммунитети иҷтимоӣ барои шинохти падидаҳои манфӣ зарур маҳсуб меёбад. Аз ин баррасӣ хулоса ин аст, ки дар раванди таъмини амният дар баробари ниҳодҳои давлатӣ инчунин, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шаҳрвандони қаторӣ низ бояд иштирок намоянд. Аммо сатҳу сифати иштироки онҳо дар таъмини амният аз он вобаста аст, ки онҳо то кадом андоза таҳдидҳои мавҷударо мешиносанд ва дар муқобили онҳо мубориза мебаранд.

Ҳамин тариқ, то он замоне, ки табиати таҳдидҳо пурра муайян карда нашавад, мубориза бо онҳо натиҷаи дилхоҳ намедиҳад. Гузашта аз ин, шинохти табиати таҳдидҳо имкон медиҳад, ки субъекти таҳдид ва иқтидори он муайян карда шавад. Вобаста ба иқтидори таҳдид барои пешгирӣ намудан ва ё безарар гардонидани он сипас манбаҳои зарурӣ истифода бурда мешавад. Файласуфи Чини Қадим Сун Тзи дар ин бора андешаҳои хеле ҷолиб баён намудааст. Ба ақидаи ӯ, «агар мо иқтидори худро донем ва

иқтидори душманро донем, ҳама вақт ҳангоми мубориза ғолиб мешавем, агар иқтидори худро донему иқтидори душманро ба инобат нагирем, агар як бор ғолиб шавем, дафъаи дуюм мағлуб мешавем. Агар на иқтидори худ ва на иқтидори душманро донем, сад бор, ки дар муқобили онҳо мубориза барем, ҳеҷ гоҳ ғолиб намешавем» [8, с.135]. Мутаассифона, ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки пешгирӣ ва ё мубориза бо таҳдидҳо бе дарназардошти иқтидори таҳдид амалӣ мегардад, ки дар аксар маврид чунин амал натиҷаи дилхоҳ намедиҳад. Сиёсатшиноси амрикоӣ Ф.Фукуяма дар ин маврид иброз менамояд, ки самаранокии манбаҳои сафарбаргардида аз он вобаста аст, ки иқтидори таҳдиди сиёсӣ то кадом дараҷа зиёд аст [9, с.97]. Ӯ дар мавриди тундгароии исломӣ ин гуна вазъиятро таҳлил намуда, қайд мекунад, ки «агар аксари мусулмонони ҷаҳон омода бошанд, ки ба сафи террористони худкуш шомил гарданд ва дар муқобили ИМА мубориза баранд, пас неруҳои қудратии Амрико қобилияти пешгирӣ намудани онҳоро аз даст медиҳанд. Аммо шумораи террористони хатарнок агар камтар бошанд, мубориза бо онҳо имконпазир мегардад. Аз ин рӯ, баҳогузорӣ намудани ин таҳдид бо дарназардошти имкониятҳои тундгароёни исломӣ бояд сурат гирад» [9, с.97].

Дар баробари ин гуфтаҳо равоншиносони амрикоӣ Ҷ.Кипер ва Р.Сосис дар тадқиқоти худ иброз медоранд, ки «ба баҳсу мунозираҳои бешумори сиёсӣ ва барномаҳои тӯлонии телевизионӣ нигоҳ накарда, гуфтан мумкин аст, ки таҳдиди эҳтимолӣ ва тахминӣ метавонад на он қадар хатарнок бошад, ба мисле, ки онро тасаввур менамоянд» [17, с.110]. Онҳо дар мисоли таҳдиди терроризм чунин фарзияи худро асоснок намуда, иброз медоранд, ки «дар муқоиса бо таҳдидҳои дигар, ба монанди садамаҳо ва бемориҳои сироятӣ, амалҳои террористӣ он қадар бештар рух намедиҳанд ва на ҳамаи онҳо метавонанд амалӣ шаванд. Гузашта аз ин, агар терроризм ҳамасола якчанд миллион доллар зарару зиён расонад, танҳо ИМА баъди воқеаҳои 11 сентябри соли 2001 то имрӯз дар самти мубориза бо терроризм зиёда аз 1 трлн доллар масраф намудааст» [17, с.111]. Онҳо ба саволи ин, ки «чаро одамон имкониятҳои террористонро ин қадар зиёд нишон медиҳанд?» посух дода, қайд менамоянд, ки «чунин рафтор дар доираи ғаризаҳои тарсу ҳарос ба амал меояд. Масалан, рафтори одам ҳангоми дидани каждум ва ё мор тағйир меёбад, зеро ғаризаҳои тарс онҳоро ҳамчун рамзи зӯроварӣ ва марг муайян менамоянд, новобаста ба он, ки сатҳи таҳдид дар кадом дараҷа (паст ё баланд) қарор дорад. Дар муносибат бо терроризм низ ғаризаҳои тарс новобаста аз воқеиятҳои терроризм зарурати мутобиқгардонии роҳу усулҳои безараргардонии таҳдидҳои террористиро ба миён меоваранд» [17, с.111].

Чунин ҳолат бо он асоснок карда мешавад, ки дар раванди шинохти таҳдидҳо мавҷудияти иттилооти зарурӣ нақши калидӣ мебозад. Чи қадаре, ки дар бораи таҳдид маълумоти бештар мавҷуд бошад, ҳамон қадар тарсу ҳарос аз он камтар мешавад. Аз чунин шакли баррасии масъала ба хулосае омадан мумкин аст, ки аз таҳдидҳои воқеӣ дида, таҳдидҳои эҳтимолӣ одамонро бештар метарсонанд. Зеро одамон дар бораи таҳдидҳои эҳтимолӣ, аз ҷумла роҷеъ ба иқтидори онҳо, оқибатҳои онҳо, дар кадом миқёс таъсири манфӣ доштани онҳо ва махсусан дар бораи пешгирии ин гуна падидаҳо маълумоти кофӣ надоранд. Аз ин рӯ, иттилооти пурра ва мукаммал дар бораи таҳдид ба мақомоти дахлдори соҳа имкон медиҳад, ки дар самти пешгирии оқибатҳои ногувори таҳдиду хатарҳо чораҳои саривақтӣ андешанд. Барои мисол, дар муносибат бо терроризм як гурӯҳ муҳаққиқон иброз медоранд, ки пешгӯинашаванда будани рух додани амали террористӣ тарсу ҳароси мардумро бештар менамояд [12, с.623]. Аз ҷониби террористон интихоб гардидани макон, замон ва қурбониёни амали террористӣ ба таври пинҳонӣ амалӣ карда мешавад ва аз ин рӯ, одамон барои коҳиш додани хавфу хатари он оҷизанд. Тавсия намудани худдорӣ варзидан аз ҷойҳои серодам на барои ҳама қобили қабул аст ва баъзан номумкин аст [21, с.185]. Тариқи ВАО ҳамарӯза намоиш додани амалҳои террористӣ тарсу ҳароси оммавиро аз ин таҳдид бештар менамояд. Инчунин, худи ташкилотҳои террористӣ низ дар аксар маврид тариқи шабакаи Интернет амалҳои террористӣ ва қатлу кушторҳои бераҳмонаро паҳн менамоянд, ки чунин ҳолат ба афкори ҷамъиятӣ ва тафаккури омма таъсири манфӣ мерасонанд.

Ҷомеашиноси немис Н.Луман дар мавриди шинохти хавфҳо андешаҳои хеле ҷолиб пешниҳод намудааст, ки онҳоро дар самти таҳдидшиносӣ низ ба кор бурдан имконпазир аст. Ӯ аслан шинохти хавфҳоро аз дониш ва иттилооти зарурӣ вобаста менамояд. Ба андешаи ӯ, «дар бораи масъалаҳои номаълум чи қадаре, ки маълумоти зиёд дар ихтиёр бошад, ҳамон қадар зудтару хубтар дарки хавфҳо ба амал меояд. Вақте ки оянда норавшан аст, хавфҳо низ вуҷуд дошта метавонанд. Ин аст, ки дар самти омӯзиши хавфҳо илми алоҳида ташаккул дода шудааст. Ҷомеаи муосири дорои хавфҳои гуногун танҳо натиҷаи муайян намудани оқибатҳои техникӣ нест. Шинохти хавфҳо бо тавсеи имконияти тадқиқотӣ ва афзун гардидани дониш оғоз гардидааст» [4, с.155]. Дар маҷмӯъ, олимону донишмандон дар раванди шинохти таҳдидҳо муайян намудани иқтидори онҳоро шарти аввали мубориза бо таҳдидҳо медонанд. Аммо шинохти таҳдидҳо бо чунин амал анҷом намеёбад.

Сиёсатшиноси исроилӣ Р.Кохен дар раванди шинохти таҳдидҳо ду равanди муҳимро нишон медиҳад. Ба андешаи ӯ, «дар шароити мавҷуд будани далелҳои объективӣ агар таҳдид шинохта нашавад, сафарбар намудани манбаъҳо ғайриимкон аст ва баръакс, дар шароите, ки рақиб нияти бад надорад, таҳдид метавонад шинохта шавад ва чораҳои пешгирӣ намудани он низ қабул гарданд» [13, с.93]. Дар мавриди аввал сухан дар бораи таҳдидҳое меравад, ки субъекти амният ҳанӯз ҳам дар бораашон маълумоти зарурӣ надорад. Дар мавриди дуюм сухан дар бораи таҳдидҳое меравад, ки субъекти амният пеш аз пайдоиши таҳдид аллакай дар бораи сарчашмаҳои он маълумоти зарурӣ пайдо намудааст. Бо дарназардошти ин гуна вазъ се сатҳи шинохти таҳдидро муайян намудан мумкин аст (Ниг. ба ҷадвали №1).

Сатҳи якум	Субъекти таъмини амният дар бораи сарчашмаи таҳдидҳои эҳтимолӣ маълумоти зарурӣ дорад ва барои пешгирӣ намудани он омодагӣ мегирад.
Сатҳи дуюм	Субъекти таҳдид дар бораи таҳдидҳои воқеӣ маълумот дорад ва барои пешгирӣ намудани онҳо манбаъҳои заруриро сафарбар намудааст.
Сатҳи сеюм	Субъекти таҳдид дар бораи таҳдидҳои мавҷуда иттилооти зарурӣ надорад ва аз ин рӯ, наметавонад, ки манбаъҳои заруриро барои пешгирӣ намудани он сафабар намояд.

Барои шинохти таҳдидҳо ва махсусан барои муайян намудани афзалиятнокӣ ва мушаххас намудани эҳтимолияти ба вуқуъ омадани онҳо андешаҳои олими англис Е.Крахманн хеле ҷолиби диққатанд. Ӯ муътақид аст, ки муайян намудани таҳдидҳои аввалиндараҷа аз тасаввуроти субъектҳо ва баҳогузории онҳо вобаста мебошад [18, с.8]. Воқеан ҳам чунин мулоҳизаронӣ ҳақиқати бебаҳс аст. Чунончӣ, анҷомёбии ҷанги сард таҳдиди ба амал омадани ҷанги ядроиро, ки дар байни ду абарқудрати ҷаҳонӣ ҳоло ҳам мавҷуд аст, аз байн набурд. Дар соли 2003 маълум гардид, ки ҳам ИМА ва ҳам Россия 7-8 ҳазор адад яроқи ҳастаиро дар ихтиёри худ нигоҳ медоранд. Аммо бо дарназардошти он, ки ин абарқудратҳо даъвоҳои худро дар сиёсати хориҷӣ тағйир доданд, хавфи ба амал омадани ҷанги ядроӣ низ коҳиш ёфт. Айни замон аз таҳдиди ҷанги ядроӣ дида, таҳдиди терроризм бештар дониста мешавад. Чунин ҳолат на танҳо бо дарназардошти паҳншавии яроқи қатли ом, ки метавонад ҳангоми рух додани амалҳои террористӣ истифода бурда шавад, балки эҳтимоли ба вуқуъ омадани амалҳои террористӣ, мақсадҳои эҳтимолии онҳо, шиддат ва таъсири манфии онҳо муайян

карда мешавад. Яъне, афзалияти таҳдидҳо аз тасаввурот ва баҳогузории субъект вобаста мебошад. Ҳатто дар чунин раванд таҳдиди воқеӣ метавонад ҳамчун таҳдиди эҳтимолӣ ва баръакс таҳдиди эҳтимолӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ баҳогузорӣ гардад. Яъне, дар раванди муайян намудани афзалиятнокии таҳдид онҳо метавонанд баъзан дуруст ва баъзан вақт ба таври нодуруст муайян карда шаванд. Субъект метавонад дар раванди муайян намудани афзалиятнокии таҳдидҳо ба иштибоҳ роҳ диҳад, ки чунин ҳолат аз иттилоот, дониш ва таҷрибаи субъект вобаста мебошад.

Як қатор олимон дар раванди шинохти таҳдидҳо ба сохтори онҳо диққати бештар дода, масъалаи муайян намудани субъекти таҳдидро хеле муҳим мешуморанд. Ин аст, ки дар атрофи субъекти таҳдид ва шинохти онҳо ҳанӯз ҳам баҳсу мунозираҳо идома доранд. Барои мисол, олимони Шветсия Ҷ.Эрриксон ва Е.Норин дар яке аз мақолаҳои илмии худ модели махсуси шинохти таҳдидҳоро пешниҳод намудаанд, ки дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ аҳамияти зиёди стратегӣ дорад. Дар тадқиқоти олимони мазкур субъект ва объекти таҳдид ба таври мушаххас муайян гардида, сарҳади байни онҳо нишон дода мешавад. Онҳо пешниҳод менамоянд, ки кадом падидаҳо ва ё омилҳо ҳамчун таҳдид баромад менамоянд (субъекти таҳдид) ва кадоме аз онҳоро ҳамчун таҳдид донистан мумкин аст (объекти таҳдид) [14]. Модели пешниҳоднамудаи Ҷ.Эрриксон ва Е.Норин тақозои онро менамояд, ки таҳдидро на танҳо намояндагони ҳокимияти давлатӣ, балки ҷомеаи шаҳрвандӣ низ бояд эътироф намоянд. Чунин шакли баррасии масъала ҳарчанд муҳим ба шумор равад ҳам, каме нофаҳмиҳоро дар худ нигоҳ медорад. Муҳиммияти андешаҳои онҳо дар ин аст, ки кулли ҷомеа бояд мавҷудияти таҳдидро эътироф намояд. Аммо дар бораи субъект ва объекти таҳдид андешаҳои онҳо каме баҳсноканд. Масалан, оқибатҳои ногувор, зарару зиёни имконпазирро агар объекти таҳдид муаррифӣ кунем ба мақсад мувофиқтар аст. Аммо худи падидаҳоро субъекти таҳдид гуфтан иштибоҳ аст. Зеро ба он нигоҳ накарда, ки баъзе таҳдидҳо субъекти мушаххас надоранд, субъекти таҳдид (агар мавҷуд бошад) бавуҷудоваранда ва ё ташкилкунандаи воқеаи нохуш ва оқибати ногувор бояд дониста шавад.

Ин масъаларо олими дигари Шветсия Р.Шёстедт хеле хуб ҳаллу фасл намудааст. Ӯ дар раванди шинохти таҳдидҳо нақши субъектро дар маркази диққат қарор дода, дар ин замина ду гурӯҳи таҳдидҳоро нишон медиҳад. Ӯ симои таҳдидҳоеро, ки аз рафтори субъектҳои мушаххас вобастаанд, аз симои таҳдидҳое, ки аз субъект вобаста нестанд, аз ҳам ҷудо менамояд. Ба андешаи ӯ, «Ал-Қоида» ҳамчун ташкилоти террористӣ ифодагари симои таҳдиде мебошад, ки бо рафтори субъекти мушаххас алоқаманд аст, ҳол он ки тағйирёбии иқлим таҳдиде мебошад, ки бо рафтори субъект алоқамандӣ

надорад [19, с.25]. Яъне, таҳдиди аввал ҳадафмандона ба вуҷуд оварда мешавад, дуюмӣ бошад натиҷаи рафторҳое мебошад, ки нияти расонидани зарарро надоранд.

Муносибати дигаре, ки барои шинохти субъекти таҳдид нигаронида шудааст, консепсияи «симои бегонагон» мебошад. Консепсияи мазкур аз ҷониби олими амрикоӣ Т.Хопф ҳамаҷониба ташаккул дода шудааст. Тибқи он дар раванди муайян намудани таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ симои бегонагон бояд ошкор карда шавад [16]. Барои мисол, дар як қатор давлатҳо, аз ҷумла дар Федератсияи Россия ташкилотҳои ғайриҳукуматие, ки аз хориҷи мамлакат маблағгузорӣ шудаанд, ҳамчун агенти хориҷӣ шинохта мешаванд [6]. Дар Ҷумҳурии Қирғизистон низ аз моҳи январи соли 2020 чунин муносибат нисбат ба ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ пешбинӣ гардид [2]. Ғайр аз ин, дар ҳамаи кишварҳои олам бо қарори мақомоти олии судӣ фаъолияти як қатор ҳизбу ҳаракатҳои террористию экстремистӣ дар қаламрави онҳо мамнуъ эълон карда мешаванд. Масалан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарорҳои Суди Олии мамлакат номгӯи ташкилотҳои террористию экстремистие, ки фаъолияташон дар қаламрави мамлакат манъ карда шудаанд, таҳия гардидааст. Аҷобати кор дар ин аст, ки номгӯи ташкилотҳои террористию экстремистие, ки аз ҷониби давлатҳо муайян карда мешаванд, аз ҳамдигар тафовут доранд. Чунин ҳолат аз омилҳои гуногун вобастааст ва яке аз он омилҳоро шинохти таҳдидҳо ва муайян намудани иқтидори душманон ташкил медиҳад.

Бо дарназардошти бархӯрди тамаддунҳо ва омилҳои фарҳангӣ андешаҳои С.Хантингтон дар самти шинохти таҳдидҳо хеле муҳим мебошанд. Ӯ иброз медорад, ки «кишварҳои олам ҳадафҳои стратегӣ ва ниятҳои давлатҳои дигарро ба инобат гирифта, таҳдидҳоро муайян менамоянд. Чунин ниятҳо ва роҳу воситаҳои дар амал татбиқ намудани онҳо дар аксар маврид дар зери таъсири фикру андешаҳои фарҳангӣ пайдо мешаванд. Ҳодимони ҷамъиятӣ ва арбобони сиёсӣ дар рафтори одамоне, ки барои онҳо ошно ҳастанд, таҳдидро камтар мебинанд. Онҳо ба чунин одамон бо дарназардошти умумияти забон, дин, низоми арзишҳо, қонунҳо ва фарҳанг эътимоди бештар доранд. Чунин сиёсатмадорон таҳдидҳоро дар кишваре мебинанд, ки барояшон фарҳанги бегона дорад ва ҳамин тариқ, онҳо ин кишварҳоро намефаҳманд ва ба онҳо бовар ҳам намекунанд» [10, с.36].

Чи гунае, ки дар боло таъкид гардид, дар шароити муосири давлатдорӣ, махсусан дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар баробари давлату ҳукумат, инчунин, оммаи мардум низ бояд аз мавҷудияти таҳдидҳо ва оқибатҳои ногувори онҳо огоҳ бошанд. Дар ташаккули огоҳии мардум нисбат ба мавҷудияти таҳдидҳо ва умуман дар ташаккули зиракии сиёсии онҳо

нақши давлату ҳукумат хеле калон аст. Чунин равандро дар илмҳои сиёсии Ғарб секюритизатсия номидаанд. Ҳарчанд назарияи секюритизатсия аз ҷониби сиёсатшиноси англис Б. Бузан ҳамаҷониба ташаккул дода шуда бошад ҳам, дар бораи хусусиятҳои он олимони зиёд андешаронӣ намудаанд. Зеро дар ҳамаи давлатҳои олам ин равандро дар ин ё он сатҳ мушоҳида намудан мумкин аст. Чунончӣ, ба андешаи олими Шветсия Е.Гауфман, унсурҳои асосии сохтори секюритизатсия инҳо мебошанд: субъектҳои таъмини амният, объекти амният, таҳдидҳои воқеӣ ва ё эҳтимолӣ, аудитория, ки мавҷудияти таҳдидро эътироф менамояд [15, с.26]. Унсурҳои номбаргардида дар раванди таъмини амният нақши калидӣ мебозанд. Аммо дар шароити муосир, ки рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба амал омада истодааст, яке аз марҳилаҳои асосии раванди секюритизатсия боваркунонии мардум маҳсуб меёбад. Яке аз мутахассисони ин соҳа олими амрикоӣ Т.Балзак низ ба масъалаи боваркунонии мардум оид ба мавҷудият ва оқибатҳои ногувори таҳдид диққати махсус зоҳир намудааст. Чи гунае, ки дар расми поён дида мешавад, қабули меъёрҳои сиёсӣ барои мубориза бурдан бо таҳдидҳои мавҷуда марҳилаи ниҳоии секюритизатсия дониста шудааст. Т.Балзак иброз медорад, ки агар марҳилаи чоруми секюритизатсия амалӣ нагардад, ин раванд анҷомёфта маҳсуб намеёбад [11]. Инчунин,, агар мардум ба мавҷудияти таҳдид шубҳа дошта бошанд, чораҳои сиёсӣ низ натиҷаи дилхоҳ намедиҳад. Дар маҷмӯъ, секюритизатсияро ҳамчун занҷираи даврашакл тасаввур намудан мумкин аст, ки аз марҳилаҳои зерин иборат мебошад: ҳукумат ва ё дигар субъектҳое, ки аз мавқеи ҳукумат пуштибонӣ мекунанд, дар бораи таҳдидҳои мавҷуда суҳбат менамоянд, сипас ВАО аз мавҷудияти таҳдидҳои воқеӣ мардумро огоҳ менамоянд, оммаи мардум таҳдидро қабул ва ё инкор мекунанд ва дар охир ҳукумат барои мубориза бо таҳдид чораҳои сиёсӣ меандешад.

Расми №1. Раванди секюритизатсия

Қобили тазаккур аст, ки секюритизатсия ҳамчун раванди шинохти таҳдидҳо ва ташкил намудани мубориза бо онҳо дар ҳамаи кишварҳо дида мешавад. Аммо дар шакле, ки олимони Аврупо ва Амрико онро тасаввур мекунанд, хоси давлатҳои демократӣ мебошад. Дар давлатҳои ғайридемократӣ ин равандро каме дигар шарҳ додан мумкин аст. Аммо аз он сабабе, ки аксарияти кишварҳои оламро давлатҳои демократӣ ташкил медиҳанд ва аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон низ давлати демократӣ мебошад, мо низ дар атрофи ин назария дар шакли ғарбии он назар меандозем. Дар ин замина саволе пайдо мегардад, ки шинохти таҳдидҳо дар кадоме аз ин марҳилаҳо муҳим аст? Таҳлили назарияи мазкур нишон медиҳад, ки шинохти таҳдидҳо қариб, ки дар ҳамаи марҳилаҳо муҳим мебошад. Дар марҳилаи аввал, ки таҳдид бояд аз ҷониби ҳукумат муайян карда шавад, шинохти таҳдид дар сатҳи мақомоти давлатӣ хеле зарур аст. Дар марҳилаи дуюм, ки бо фаъолияти ВАО алоқаманд мебошад, касбияти рӯзноманигорон, коршиносони масоили сиёсӣ ва амниятӣ заруранд, то ки вокеияти таҳдидро дарк намоянд ва ба таври эътимодбахш ба бинандагону шунавандагон мавҷудияти онҳоро асоснок карда тавонанд. Дар марҳилаи сеюм на танҳо барои намояндагони ҳукумат ва рӯзноманигорон ин навъи дониш муҳим аст, балки бовар кунонидани мардум хеле зарур мебошад. Дар ин раванд сатҳи дониши оммаи мардум низ нақши ҳалкунанда мебозад. Зеро агар одамон ба далелҳо ва гуфторҳои ҳукуматӣ камтар бовар намоянд ва ё камтар сарфаҳм раванду ба гуфторҳои неруҳои зиддиҳукуматӣ зиёдтар сарфаҳм рафта, таваҷҷуҳ зоҳир намоянд, амалӣ намудани чораҳои сиёсие, ки дар муқобили таҳдид равона мегардад, дар аксар маврид ғайриқонунӣ дониста мешавад ва ё натиҷаи дилхоҳ намедиҳад.

Шинохти таҳдидҳо бояд, пеш аз ҳама, дар ду самт амалӣ карда шавад: якум, дар сиёсати дохилӣ ва дуюм, дар сиёсати хориҷии давлат. Зеро таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки масъалаи шинохти таҳдидҳо ҳам дар шароити муносибатҳои байналхалқӣ ва ҳам дар шароити вазъи дохилии давлат ба амал меояд. Инчунин, сарчашмаҳои таҳдидҳо низ дохилию хориҷӣ мешаванд. Аз ин рӯ, шинохти таҳдид аз муайян намудани сарчашмаҳои пайдоиши он бояд оғоз гардад. Ин аст, ки як қатор муҳаққиқон таҳдидро ҳамчун ояндабинӣ ва пешгӯӣ намудани оқибатҳои ногувор муаррифӣ намудаанд, ки чунин муносибат бо дарназардошти сарчашмаи пайдоиши таҳдид сурат мегирад. Чунончӣ, С.Г. Кардонский ва Д.К. Дехант таҳдидҳоро ояндабиние медонанд, ки дар заминаи он дар зери таъсири омилҳои табиӣ ва антропогенӣ ба амал омадани оқибатҳои ногувор пешгӯӣ карда мешавад. Ба андешаи онҳо, оқибатҳои ногувори пешгӯишаванда шояд дар оянда ба амал наоянд, аммо чунин тарзи рафтор ба фаъолияти мақо-

моти давлатӣ таъсиргузор мебошад [3, с.52]. Аз чунин тарзи баррасии масъала ба хулосае омадан мумкин аст, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо мақсади амалӣ намудан ва ҳимоя кардани манфиатҳои миллӣ дар аксар маврид бо масъалаи безарагардонии таҳдидҳо сару кор доранд.

Инчунин, омилҳои минтақавӣ, байналмилалӣ ва геополитикии пайдоиши таҳдидҳоро ба инобат гирифтан хеле зарур аст. Дар ин маврид сарчашмаи пайдоиши таҳдид бо дарназардошти равандҳои оштинопазири минтақавӣ ва ҷаҳонӣ сурат мегирад. А.Г. Смирнова иброз медорад, ки «субъекти таъмини амният замоне метавонад дар бораи мавҷудияти таҳдид хулоса барорад, ки агар ин ё он давлат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ барои мустаҳкам намудани мавқеи худ ва заиф гардонидани рақиби худ амалҳои мушаххасро анҷом дода истода бошад» [7, с.66]. Аз ин гуна баррасӣ ба осонӣ дарк намудан мумкин аст, ки сарчашмаи пайдоиши таҳдид дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ҷойгир аст. Маҳз муносибатҳои оштинопазири субъектҳои низоми муносибатҳои байналхалқӣ боиси ба вуҷуд омадани низоъҳои гуногун мешаванд.

Сиёсатшиноси амрикоӣ С.Хантингтон дар мавриди пайдоиши низоъҳо андешаронӣ намуда, иброз медорад, ки «ҳисси нафрат ва бадбинӣ хоси инсоният мебошад. Аз ин рӯ, барои худмуайянкунӣ ва асоснок намудани рафтори худ ба одамон рақибон заруранд: дар тиҷорат рақибон, дар вақти ба даст овардани муваффақият ҳарифон ва дар сиёсат душманон заруранд. Одамон ба нафароне, ки аз онҳо тафовут доранд ва имконияти зарар расониданро доранд, бовар намекунанд ва ин гуна ашхосро ҳамчун таҳдид мешиносанд. Ҳалли як низоъ ва аз байн бурдани як душман неруҳои шахсӣ, ҷамъиятӣ ва сиёсиро меафзоянд, ки чунин вазъият барои ба амал омадани низоъҳои нав замина фароҳам меоварад» [10, с.209]. Албатта, бо чунин андешаҳо розӣ шудан мумкин аст, аммо на ҳама вақт. Зеро на ҳамаи одамон ва ё умумиятҳои иҷтимоию сиёсӣ чунин хислатҳоро доро мебошанд. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки чунин хислатҳо, ба монанди бадбинӣ, рашку ҳасад, душманӣ варзидан ва ғ. аслан хоси миллатҳое мебошанд, ки онҳо дастовардҳои назарраси иқтисодию ҳарбӣ ва илмию техникиро соҳиб гаштаанд ва на танҳо намехоҳанд, ки дигарон аз онҳо иқтидори бештар дошта бошанд, балки мехоҳанд, ки иқтидори худро зина ба зина боло бардошта, дигаронро идора намоянд. Ана дар чунин шароит ва дар муносибат бо чунин миллатҳо ва умумиятҳо истифодаи андешаҳои С.Хантингтон дуруст аст. Зеро омӯзиш ва баррасии тадқиқоти С.Хантингтон дар мавриди бархӯрди тамаддунҳо нишон медиҳад, ки ӯ назарияи мазкурро дар доираи чунин қонуният ташаккул додааст ва ба амал омадани низоъҳои минбаъдаро низ бо чунин далел асоснок менамояд.

Махсусан давлатҳои тараққикардаи Ғарбро рушду инкишофи давлатҳои Шарқ дар ташвиш оварда истодаанд. Чунин ҳолатро дар яке аз навиштаҳои ӯ ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Ба ақидаи С.Хантингтон, «Давлатҳои сарватманд метавонанд дар байни ҳамдигар ҷангҳои тиҷоратӣ анҷом диҳанд, давлатҳои камбизоат дар байни ҳамдигар ҷангҳои хунин анҷом медиҳанд, аммо ҷанги байналмилалии дорои хусусияти синфӣ дар миёни Ҷануби камбизоат ва Ғарбӣ гулгулшукуфон аз воқеият хеле дур аст» [10, с.33].

Барои шинохти таҳдидҳо, ниҳоятан, шинохти амнияти миллӣ низ хеле зарур мебошад. Дар тадқиқоти олимон амнияти миллӣ низ ба таври гуногун шарҳ дода шудааст. Аммо он муҳаққиқоне, ки амнияти миллиро ҳамчун система баррассӣ кардаанд, дар самти шинохти таҳдид саҳми арзанда гузоштаанд. Зеро таҳлили андешаҳои ин муҳаққиқон нишон медиҳад, ки таҳдидҳо дар системаи амнияти миллӣ яке аз унсурҳои муҳимтарини онро ташкил медиҳад. Як қатор муҳаққиқон дар раванди баррасии ин масъала ба иштибоҳҳои илмию методологӣ роҳ медиҳанд. Масалан, амнияти миллӣ аз амнияти шахс, ҷомеа ва давлат иборат аст ва онҳо дар якҷоягӣ амнияти миллӣ номида мешаванд. Аммо дар бисёре аз мавридҳо муҳаққиқон амнияти миллӣ ва амнияти давлатиро як мешуморанд, ки дар натиҷа ба нофаҳмиҳои зиёд оварда мерасонад. Ҳол он, ки амнияти давлатӣ ҷузъи таркибии амнияти миллӣ мебошад. Дар тадқиқоти ин гуна муаллифон ибораҳои «манфиатҳои миллии давлат», «амнияти миллии давлат», «системаи амнияти миллии давлат», «системаи таъмини амнияти миллии давлат» ва монанди инҳо хеле зиёд во мехӯранд, ки чунин баррасӣ аз лиҳози назариявию методологӣ каме нодуруст мебошад ва ба хатогиҳои илмию методологӣ оварда мерасонад.

Ҳамин тариқ, шинохти таҳдидҳо моҳияти асосии таъмини амнияти миллиро ташкил медиҳад. Зеро амният ҳолати ҳимоятшавандагии объект аз таҳдидҳо мебошад. Гузашта аз ин бақои объекти амният аз ҳолати ҳимоятшавандагии он вобастааст. Объекти амният гуногун аст: ҳудудҳои давлат, давлат, субъектҳои ғайридавлатӣ (миллат, гурӯҳҳои этникӣ, синфҳои ҷамъиятӣ), маҷмӯи меъёрҳои танзимкунандаи рафтор ва ё ниҳодҳо (масалан, қоидаҳои тартиботи сиёсию иқтисодӣ), табиат (муҳити атроф, пиряхҳо, дарёҳо, бешазор ва ҷангалзорҳо ва ғ.). Ба ҳамин монанд пайдоиши таҳдидҳо низ сарчашмаҳои гуногун доранд: рафтори давлатҳои агрессивӣ, фаъолияти ташкилотҳои экстремистӣ ва гурӯҳҳои муташаккили ҷиноӣ, тамоюлоти ногувори иҷтимоӣ (масалан, афзоиши аҳолӣ ва ё баръакс), империализми фарҳангӣ (масалан, вестернизатсия) ва ғ. [20] Ғайр аз ин, таҳдидҳо дар самтҳои гуногун ва дар соҳаҳои гуногун зоҳир мешаванд ва

ҳарчанд падидаи сиёсӣ ҳам, ки бошанд, метавонанд хусусияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, фарҳангӣ, ҳарбӣ, иттилоотӣ ва ғайра дошта бошанд.

Ҳамин тариқ, аз баррасии масъалаҳои марбут ба шинохти таҳдидҳо хулосаҳои зеринро пешниҳод намудан мумкин аст:

– субъекти амният мавҷудияти таҳдидро замоне метавонад муайян намояд, ки агар дар бораи таҳдид маълумоти кофӣ дошта бошад. Аз ин рӯ, дар шароити мавҷудияти таҳдид низ субъекти амният метавонад таҳдидро эҳсос накунад (агар дар бораи таҳдид маълумоти кофӣ надошта бошад). Баръакс, субъекти амният метавонад дар бораи таҳдид пеш аз пайдоиши он чораҷӯӣ намояд ва оқибатҳои манфии онро пешгирӣ кунад (агар равандҳои сиёсию иҷтимоиро дар асоси иттилооти дақиқ ояндабинӣ намояд). Аз ин рӯ, таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолиро аз ҳам фарқ намудан мумкин аст. Таҳдидҳои воқеӣ падидаҳои номатлубе мебошанд, ки аллакай мавҷуданд. Таҳдидҳои эҳтимолӣ дар оянда ба амал меоянд ва метавонанд баъзан вақт ба амал наоянд. Аз ин рӯ, муваффақият дар самти таъмини амнияти миллӣ бо он ҳолат асоснок карда мешавад, ки субъекти амният на танҳо дар бораи таҳдидҳои воқеӣ маълумоти кофӣ бояд дошта бошад, балки таҳдидҳои эҳтимолиро низ баҳогузорӣ карда тавонад. Дар ҳолати баръакс вазъияти хеле ногувор ба амал меояд. Зеро мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки баъзе кишварҳо мавҷудияти таҳдидҳои воқеиро эҳсос карда наметавонанд, ҳол он, ки ояндабинии таҳдидҳои эҳтимолӣ шарти дуюми мубориза бо таҳдидҳо мебошад. Яъне, агар шарти аввал иҷро нагардад, иҷроиши шарти дуввум ғайримантиқист.

– масъалаи дигаре, ки аз шинохти таҳдидҳо бармеояд, муайян кардани афзалияти таҳдидҳо мебошад. Ин амал аз тасаввурот ва баҳогузории субъект вобаста мебошад. Ҳатто дар чунин раванд таҳдиди воқеӣ метавонад ҳамчун таҳдиди эҳтимолӣ ва баръакс таҳдиди эҳтимолӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ баҳогузорӣ гардад. Субъект метавонад дар раванди муайян намудани афзалиятнокии таҳдидҳо ба иштибоҳ роҳ диҳад, ки чунин ҳолат аз иттилоот, дониш ва таҷрибаи субъект вобаста мебошад.

АДАБИЁТ

1. Бальбек Р.И. Технологии обеспечения политической стабильности в условиях внешних дестабилизирующих влияний (на примере Республики Крым): дис. … канд. полит. наук: 23.00.02 / Р.И. Бальбек. –М., 2019. –318 с.

2. Иностранные агенты появятся и в Киргизии [Электронный ресурс]. URL: https://www.ng.ru/cis/2020-01-27/5_7778_kyrgyzstan.html (дата обращения: 13.09.2020 г.)

3. Кордонский С.Г., Дехант Д.К. Нейтрализация угроз как форма деятельности органов власти // Микроэкономика. – 2014. –№6. –С.52-58.

4. Луман Н. Понятие риска // THESIS. – 1994. –№5. –С.135-160.

5. Макиавелли Н. Государь. О военном искусстве. Пер. с итал. Г.Муравьевой. –М.: Изд-во АСТ, 2019. –416 с.

6. Российский ответ на «список Магнитского»: НПО как иностранные агенты [Электронный ресурс]. URL: https://www.golos-ameriki.ru/a/crossfire-npo/1364510.html (дата обращения: 13.09.2020 г.)

7. Смирнова А.Г. Могущество как фактор восприятия угрозы: анализ с позиций теории образа государства // Власть. – 2014. –№10. –С.66-72.

8. Сунь-Цзы. Искусство войны. Пер. с англ. М. Михайлова. –М.: Изд-во АСТ, 2019. –160 с.

9. Фукуяма Ф. Америка на распутье. Демократия, власть и неоконсервативное наследие. Пер. с англ. А.Георгиева. –М.: АСТ, 2008. –282 с.

10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Пер. с анг. Т. Велимова. – М.: Изд-во «АСТ», 2019. –640 с.

11. Balzacq T. Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve. London: Routledge, 2010. –272 p. DOI: 10.4324/9780203868508

12. Christensen D.A., Aars J. Does Democracy Decrease Fear of Terrorism? Terrorism and Political Violence. – 2017. – Vol. 31. – No. 3. – P. 615–631. DOI: 10.1080/09546553.2017.1287700

13. Cohen R. Threat Perception in International Crisis // Political Science Quarterly. – 1978. – Vol. 93. – No. 1. – P.93-107. DOI: 10.2307/2149052

14. Eriksson, J., Noreen E. Setting the Agenda of Threats: An Explanatory Model. – Uppsala: Uppsala University, 2002. – 26 p.

15. Gaufman E. Security Threats and Public Perception. Digital Russia and the Ukraine Crisis. – Cham: Palgrave Macmillan, 2017. – 230 p. DOI 10.1007/978-3-319-43201-4

16. Hopf T. Social Construction of International Politics. Identities and Foreign Policies: Moscow, 1955 and 1999. – Ithaca: Cornell University Press. 2002. – 320 p.

17. Kiper J., Sosis R. Why Terrorism Terrifies Us. – Evolutionary Psychology and Terrorism. Ed. by M. Taylor, J. Roach, K. Pease. L., N.Y.: Routledge. 2016. P. 103-123.

18. Krahmann E. From State to Non-State Actors: the Emergence of Security Governance // New Threats and New Actors in International Security / ed. by E. Krahmann. – New York, 2005. – P.3-22.

19. Shostedt R. Talking Threats. The Social Construction of National Security in Russia and the United States. PhD diss., Uppsala University, 2010.

20. Skidmore D. Security: A New Framework for Analysis // American Political Science Association. – 1999. – № 93 (4). –P.1010-1011. DOI: 10.2307/2586187

21. Todd A., Wilson C., Casey Sh. Comparing British and Australian Fear of Terrorism Pre and Post the Iraqi War. Psychiatry, Psychology and Law. – 2005. – Vol. 12. – No. 1. – P. 184–193.

ОСОЗНАНИЕ УГРОЗ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

САФАРАЛИЗОДА ХУДЖАМУРОД КУДДУСИ,
кандидат политических наук, доцент,
докторант кафедры политических процессов в Таджикистане
Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел.: (+992) 98 -812- 73-83; e-mail: quddusov@mail.ru

Осознание угроз, понимание их негативных последствий и способность идентифицировать источники этих явлений являются факторами, способствующими повышению эффективности обеспечения национальной безопасности. В условиях развития информационно-коммуникационных технологий и формирования информационного общества, наряду с государством и правительством, граждане страны и различные слои общества должны обладать необходимыми знаниями и достаточными представлениями о существующих угрозах. В противном случае информационные войны и информационно-психологические атаки могут оказать негативное воздействие на общественное мнение. Хотя на достаточном уровне угрозы изучались различными учеными, однако до сих пор осознанию угроз уделяется мало внимания. В то же время в современных условиях характер угроз также претерпевает значительные изменения. Например, в предыдущие годы субъект угрозы открыто заявлял о своей цели, но в современных условиях он пытается достичь своих целей тайным путем. В связи с этим, цель исследования в данной статье является анализ и рассмотрение способов осознания угроз. Изучение этого вопроса показали, что осознание угроз зависит от знаний, опыта и своевременной информации. Поэтому, субъект безопасности может не ощущать угрозы (если у него нет необходимой информации о характере таких угроз) и в то же время может предвидеть потенциальные угрозы (если он обладает достаточными знаниями и опытом). Выполненное исследование имеет существенное значение для выявления отличительных признаков реальных и потенциальных угроз. Кроме того, материалы данного исследования

также важны для обоснования необходимости развития политической бдительности граждан, выявления субъектов потенциальных угроз и понимания источников реальных угроз.

Ключевые слова: *реальные и потенциальные угрозы,* субъект угрозы, осознание угроз, борьба с угрозами, источники угроз, секьюритизация.

PERCEPTION OF THREATS IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF POLITICAL PROCESSES

SAFARALIZODA KHUJAMUROD QUDDUSI,
Ph.D. on Political Sciences, Associate Professor, doctoral student of the Department of Political Processes in Tajikistan of the Tajik National University
734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave. 17,
Tel.: +992 98 -812 -73-83; e-mail: quddusov@mail.ru

The perception of threats, understanding of their negative consequences and the ability to identify the sources of these phenomena are factors contributing to an increase in the effectiveness of ensuring national security. In the context of the development of information and communication technologies and the formation of the information society, along with the state and government, the citizens of the country and various layers of society must have the necessary knowledge and sufficient understanding of the existing threats. Otherwise, information wars and information-psychological attacks can have a negative impact on public opinion. Although threats have been studied at a sufficient level by various scientists, little attention is still paid to threat perception. At the same time, in modern conditions, the nature of threats also undergoes significant changes. For example, in previous years, the subject of the threat openly declared his goal, but in modern conditions he is trying to achieve his goals secretly. In this regard, the purpose of the research in this article is to analyze and consider ways of perceiving threats. Research on this issue has shown that threat perception depends on knowledge, experience and timely information. Therefore, the security subject may not feel the threat (if he does not have the necessary information about the nature of such threats) and at the same time can anticipate potential threats (if he has sufficient knowledge and experience). The performed research is essential for identifying the distinguishing features of real and potential threats. In addition, the materials of this study are also important for substantiating the need to develop the political acumen of citizens, identifying the subjects of potential threats and understanding the sources of real threats.

Keywords: *real and potential threats, subj*ect of threat, perception of threats, fight against threats, sources of threats, securitization.

УДК: 1:321

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

АЗИМОВА МОМОКИЗ МИРОВНА,
к. ф. н., доцент кафедры общественных дисциплин Государственное образовательное учреждение «Таджикский государственный медицинский университет имени Абуали ибн Сино»
734003, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 139;
tel.: (+992) 907 80 90 66; e-mail:azimova.marijon@gmail.com

Совершенно очевидно, что глобальные проблемы современности изменяют содержания феномена национального действия, поскольку их решение требует новых методов и подхода к их осмыслению, совместных усилий нескольких или группы государств, а также всего мирового сообщества.

Сегодня трудно отрицать тот факт, что мир стал многополярным, и идея двухполярного мира, связанной с противостоянием коммунизма и капитализма, ушло в прошлое, и ее место заняла противостояние национальных государств глобальным системам. На данном этапе развития глобализации, действует противоречие новых систем и старых социальных общностей, в котором нации пытаются сохранить свою духовную самобытность, а глобальные системы идут по пути создания единого мирового культурного пространства.

Поэтому в данной статье осуществляется попытка определить взаимосвязанность глобализационных процессов и действия нации, а также выявить отрицательные и позитивные моменты данного процесса для той или иной этнической общности.

Ключевые слова: *национальное действие, глобализация, политика, мир, государство, народ, национализм и др.*

Как известно, различные аспекты проблемы глобализации освещены в трудах таджикских, российских и западных ученых, которые ставили своей целью выявить её тотальное влияние на современное общество. Тем не менее, до сих пор исследователями почти не изучен вопрос влияния современных глобализационных процессов на жизнедеятельность этнических общностей, особенно национальных действий социального субъекта. Хотя проблема взаимодействие глобализационной и национальной культуры в

традиционных обществах нашла своего частичного отражения в публикациях отечественных исследователей А.С. Саидова и Х.У. Уруновой [5; 14].

К тому же, стоит особо отметить труды Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона, в которых четко обозначена стратегия реализации национальных действий в новых условиях глобализирующегося мира [8; 9; 10].

Безусловно, нынешняя мировая система глобальной экономики, где в роли доминирующих выступают высокоразвитые страны и корпорации крайне отрицательно воспринимают каждое проявление национального действия в данной сфере, поскольку она открывает пути развития для тех стран и народов, которые имеют слаборазвитую экономику. При такой ситуации своевременность и целенаправленность действий конкретного этноса становятся главным фактором сохранения национальной государственности. В то же время, исторический опыт показывает, что ни одна нация, ни один народ без приобщения к общечеловеческим ценностям и достигнутым успехам цивилизации не способны подняться до необходимых культурных высот, и сохранить себя на протяжении тысячелетий [13, с. 676].

В нынешних условиях главный вопрос на пути самосохранения нации является способы её сохранения и противостояния, возникающим глобальным угрозам современного мира. Поэтому, вне всякого сомнения, самосохранение становится основным направлением национальных действий субъекта. Труднее всего в современном глобализирующем мире становится этническим меньшинствам, которые не могут противостоять титульным нациям, в силу своей малочисленности и ограниченности возможностей. При этом всеобщий порядок национальных действий не только определяет возможностей нацменьшинств и крупных этносов, но и определяет их место в мировом разделение труда.

Совершенно очевидно, что нации реализуют, свойственные им, действия, которые признаются в качестве бренда данного социума. К примеру, можно назвать индийские фильмы, швейцарские часы, голландский сыр, китайский ширпотреб и многое другое. Безусловно, конкуренция наций отражается на, осуществляемые ею, массовые социальные действия. В этой связи совершено обосновано утверждение С. Хантингтона, «что в нарождающемся мире основным источником конфликтов будет уже не идеология, а экономика. Важнейшие границы, разделяющие человечество, и преобладающие источники конфликтов будут определяться культурой. Нация – государство будет по-прежнему главным действующим лицом в международных делах, но при этом наиболее значимые конфликты глобальной политики будут разворачиваться между современными цивилизациями.

Столкновение цивилизаций станет доминирующим фактором мировой политики, и линия разлома между цивилизациями – это и есть линии будущих фронтов» [6, с. 33].

Исторический опыт показывает, что стремление к справедливому разделению труда среди народов на нашей планете свойственно распространяется и на их социальные действия, хотя в условиях жестокой конкуренции на мировом рынке производства такие действия пока нельзя назвать соответствующими реальностью.

Примечательно, что особую тревогу народов стран третьего мира вызывает не столько их экономические интересы, сколько посягательство на их культурные ценности и религию. А современный мир превратился в одно мега общество, в котором действуют почти одна экономическая система, одна культура и одна социальная общность, превращающие личность в «космополита» - гражданина мира.

Как не парадоксально, с космополитической точки зрения, "народность есть только натуральный факт, не имеющий нравственного значения", следовательно, индивид несет ответственность за свои действия не перед народом как таковым, а перед отдельным человеком, независимо от его принадлежности к какой-то народности.

Вместе с тем, характерной особенностью развития глобализационных процессов является система дистанционного управления народов – форма неоколониализма, при котором развитые государства посредством институтов глобального общества управляют странами третьего мира. По нашему мнению, именно система дистанционного управления процессами глобализации увеличило уязвимость слаборазвитых стран перед угрозой потери своей национальной независимости во всех его аспектах. Но еще большую опасность для стран третьего мира представляет вмешательства развитых стран в духовную жизнь народов третьего мира, когда создаются общемировые критерии нравственности, заменяющие традиционные национальные ценности.

В связи с этим, в системе глобального мира созданы мировые институты управления, которые определяют нравственные признаки национального действия, и определяют степень ответственности этнических общностей. С ростом космополитических взглядов национальные действия также принимают характер безграничного действия, ориентируясь все больше на общечеловеческие ценности. Национализм становится остатком прошлого, а взамен ему наступает эра космополитизма. Более того, национальные политические лидеры не являются более выразителями воли своих избирателей. То, есть, «практически в каждом аспекте глобализации можно наблю-

дать определенный вызов национальному суверенитету. Но само по себе это не является новшеством, суверенным и автономным, а общества - полностью оторванными от других цивилизаций» [1, с. 372].

При тотальной глобализации уменьшение влияние государства на внутреннюю и внешнюю политику, не повышает свободу действия народу, поскольку с потерей своего суверенитета, наступает снижение уровня национальных интересов. Все это привело к тому, что во многих странах ныне началось движение народа, которое получило название «антиглобализм».

Следует отметить, что антиглобалисты не являются национальными объединениями, и они выступают в интересах локальных проектов, но их влияние на процесс глобализации очень низок и отдельные группы антиглобалистов не в силах остановит этот мировой процесс. Формально их движение, в определённой степени, напоминает движение Луддитов (конец XVII — начало XIX вв.) против внедрения машин в производство в Великобритании. Разумеется, процесс глобализации вызвано ростом мировой экономики, и отдельные страны или движения протеста не могут остановить данный процесс. Элементом роста недовольства расширению глобализации, по мнению некоторых исследователей, являются тенденции национализма и регионализма, пропагандирующие создание мусульманского халифата, великоросского шовинизма и других националистических идей, которые подтверждают тот факт, что национализм стало формой борьбы наций и народов против западных ценностей [3].

В создавшейся ситуации функциональное значение национального действия зависит также от политического строя и государственного режима, поскольку именно режим власти в некоторых случаях становится причиной свершения определенных действий, имеющих этнические оттенки. Более того, если в таких случаях государство выступает основным компонентом реализации национальных действий, то снижение его функций приводит к денационализации внутри страны. Государство, выполняя свою регулятивную функцию, вместе с тем, распространяет идеи, которые призваны создать ценностные ориентиры массового и национального поведения побуждая этническую общность к выполнению определенных действий. Наряду с этим происходит вмешательство государства в политические идеалы, принципы, нормы, установки, мотивы нации, что обуславливает процесс формирования национального сознания, которое используется властью при осуществлении своих политических целей.

Роль государства в реализации национальных действий является важным и в том плане, что оно противостоит переходу действие нации к национализму - к идеологии, которая способствует развалу единого госу-

дарства. Думается, в этой цепи вспомнить Н. Бердяева, который выявлял два типа национализма: стихийный (зоологический) национализм, суть которого заключается в отрицании национальной идеи, национальной особенности, и национализм творческий, для которого национальное бытие – это творческое задание, и ему характерно самокритика и перевоспитание во имя национальной идеи.

В эпоху глобализации, национальные действия выходят за рамки внутригосударственных границ и начинают активно проводит свою политику в мировом масштабе. В частности создание в зарубежных странах национальных культурных центров, диаспор, национальных выставок и других форм проявления национального действия доказывает активную позицию нации в мировом масштабе [4, с. 56].

Заметим, что главным качеством национального действия в условиях усиливающегося глобализма является его правовое содержание по отношению к действиям других этносов. Это обосновывается тем, что в отдельных случаях некоторые действия нации могут носить откровенно националистический характер, и они направлены на ущемление и даже на уничтожение представителей другой этнической общности (например, геноцид). Поэтому гуманизация действий национального субъекта в современной эпохе глобализации должна опираться на три фактора, которые в перспективе могут определить их содержание и направления, а также сохранить национальную самобытность: первый – система образования и воспитания, второе – национальное самосознание, которая характерна для конкретного этноса, и третьим фактором рассматривается сохранение национальной идентичности в плане физически-расового типа [6, с. 350].

Таким образом, подводя итог вышеизложенному анализу, можно заключить, что в действиях национального субъекта периода современной глобализации в качестве преобладающих направлений можно выделить две генеральные линии:

- первое - это освоение знаний и освоение новейших технологий. Посредством этих парадигм, развитие нации сохраняет свою позицию среди наиболее передовых стран мира;

- второе – сохранение национальной идентичности субъекта.

В рамках этих линий национальные действия получают своё гармоничное развитие, как с мировыми тенденциями, так и в направление самопознания национального элемента. Однако приспособление национального субъекта к отдельным процессам современной глобализации вовсе не означает, что традиционное общество национальной модификации не будет оказать сопротивление западному мультикультурализму и другим деструк-

тивным элементам вестернизации. По большому счёту, на наш взгляд, чем больше нарастает влияние глобализации на национальные общества, тем больше будет усиливаться сопротивление в духовной, семейной и религиозной жизни людей, что будет проявляться в особых видах действий национального субъекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гранин Ю.Д. Глобализация и национализм: история и современность. Социально-философский анализ. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing. - 2011.

2. Зокиров Г.Н. Хокимияти сиёси: тавонои, тақсимот ва самаранокии он. –Душанбе. - 2013.

3. Нарочницкая Е.А. Национальный фактор в эпоху глобализации// Процессы глобализации: экономические, социальные и культурные аспекты/ РАН ИНИОН. - М. - 2000.

4. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование. - М. - 2000.

5. Саидов А.С. Нация как субъект социального действия. – Минск-Душанбе. – 1999.

6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций?// Полис. – 1994. - №1.

7. Хантингтон С. Модель грядущего конфликта. Традиции и изменения// Полис. – 1994. - №1.

8. Э. Рахмон. Конуни милли кафолати зиндагии осоишта. - Душанбе. - 2010.

9. Э. Рахмон. Истиклолияти Точикистон ва эхёи миллат . - Ч. 2. - Душанбе. - 2002.

10. Э. Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации. – Душанбе. - 2006.

11. Э. Рахмон. Таджики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. - Душанбе: «Ирфон». - 2012.

12. Ellul J. The Technological Society. - N.-Y. - 1965.

13. Rostow W. W. The Stages of Economic growth. A Non-Communist Manifesto.

- Cambridge University Press. - 1960.

14. Saidov A.S., Urunova H.U. Devaluation of the national culture in the traditional societies in the period of globalization// 4-th International Academic Conference on Humanities and Social Sciences and presented the paper (Milan – Italy, 18-20 September, 2020)

15. Sallevan T., Thomson K. Introduction to social problems. – N-Y. – 1988.

АМАЛҲОИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИРИ ҶАҲОНИШАВӢ

АЗИМОВА МОМОҚИЗ МИРОВНА,
номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи «фанҳои ҷомеашиносии»
Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии тиббии
Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино»
734003, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 139;
tel.: (+992) 907 -80 -90- 66; e-mail:azimova.marijon@gmail.com

Комилан аён аст, ки мушкилоти глобалии замони муосир мундариҷаи падидаи амали миллиро тағйир медиҳанд, зеро ҳалли онҳо дар ҷомеа усулҳои нав ва муносибати фаҳмиши онҳо, саъйҳои муштараки якчанд ё як гуруҳ давлатҳо, инчунин, тамоми ҷаҳонро талаб мекунад.

Имрӯз инкор кардани он душвор аст, ки ҷаҳон ба бисёрқутба табдил ёфтааст ва ғояи ҷаҳони дуқутба, ки бо муқовимати байни коммунизм ва капитализм алоқаманд буд, як мафҳуми замони гузашта боқи мондааст ва ҷойгоҳи онро давлатҳои миллӣ ва системаҳои ҷаҳонӣ ишгол намудаанд. Дар ин марҳилаи рушди ҷаҳонишавӣ, зиддияти байни системаҳои нав ва ҷомеаҳои куҳнаи иҷтимоӣ ба миён меояд, ки дар онҳо миллатҳо кӯшиши нигоҳ доштани ҳуввияти маънавии худро доранд ва системаҳои ҷаҳонӣ ба сӯи ташкили фазои ягонаи фарҳангии ҷаҳонӣ ҳаракат мекунанд.

Аз ин рӯ, дар мақола алоқамандии равандҳои ҷаҳонишавӣ ва амалҳои милли инчунин,, ҷиҳатҳои манфӣ ва мусбати ин раванд барои ҷомеаи мушаххаси этникӣ муайян гардидааст.

Калидвожаҳо: *амали миллӣ, ҷаҳонишавӣ, сиёсат, сулҳ, давлат, мардум, миллатгароӣ ва ғ.*

NATIONAL ACTIONS IN THE CONDITION OF THE GLOBALIZATION

AZIMOVA MOMOKIZ MIROVNA,
Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department of Social Disciplines of the State Educational Institution "
Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino"
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave 139;
tel.: (+992) 907 -80- 90- 66; e-mail:azimova.marijon@gmail.com

It is quite obvious that the global problems of our time change the content of the phenomenon of national action, since their solution requires new methods

and an approach to their understanding, joint efforts of several or a group of states, as well as the entire world community.

Today it is difficult to deny the fact that the world has become multi polar, and the idea of a bipolar world associated with the confrontation between communism and capitalism has become a thing of the past, and its place has been taken by the opposition of national states to global systems. At this stage in the development of globalization, there is a contradiction between new systems and old social communities, in which nations are trying to preserve their spiritual identity, and global systems are moving towards creating a single world cultural space.

Therefore, in this article we make an attempt to determine the interconnectedness of globalization processes and the actions of the nation, as well as to identify the negative and positive aspects of this process for a particular ethnic community.

Key words: *national action, globalization, politics, peace, state, people, nationalism, etc.*

УДК: 327.7 (374/575)

ҲАМКОРИИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ БО СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД ДАР ТАҲКИМИ АМНИЯТИ МИНТАҚАВӢ

ТОШОВ ҲОҶИАКБАР МУҲИДИНОВИЧ,
докторанти PhD соли дуюми кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ
734003, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121;
тел.: +992 93-442-77-07; e-mail:akbar.00007@mail.ru

Дар мақола ҷанбаҳои гуногуни ҳамкории кишварҳои Осиёи Марказӣ бо Созмони Милали Муттаҳид (СММ) дар таҳкими амният ва сулҳу субот дар минтақа, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. СММ имрӯз ягона ниҳоди эътирофшудаи ҷаҳониест, ки вазифаҳои идора кардани ҷаҳонро доро мебошад ва тибқи оиномаи худ ташкилоти байналмилалии истиқрор ва таъминкунандаи асоссии сулҳу субот дар ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, нақши СММ дар суботи ҷаҳон аввалин дараҷа арзёбӣ карда мешавад.

Кишварҳои минтақа баъди соҳибистиқлол гардидани худ ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо созмонҳои бонуфузи минтақавӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла бо Созмони Милали Муттаҳид (СММ) барои нигоҳдории амният, по барҷойии сулҳ дар минтақа ба роҳ мондаанд. Кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ – Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Ӯзбекистон ва Туркманистон дар Иҷлосияи 46-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид, ки дар санаи 2-юми марти соли 1992 баргузор гардид, узви комилҳуқуқи СММ гардиданд. Инчунин,, бо мурури вақт дар пойтахти ҳар кишвари минтақа намояндагиҳои доимии созмони болозикр ифтитоҳ гардиданд.

Калидвожаҳо: *Созмони Миллали Мутаҳид, Осиёи Марказӣ, сулҳу субот, яроқи ҳастаӣ, терроризми байналмилалӣ, амнияти минтақавӣ, қочоқи маводи мухаддир, стратегия, таҳкими амният.*

Созмони Милали Муттаҳид (СММ) – ниҳоди байналмилалест, ки дар соли 1945 таъсис ёфта, ҷойгузини лигаи Милатҳо мебошад. СММ бо ҷонибдории 51 кишвар ташкил ёфта, имрӯз 193 кишвар узви комилҳуқуқи он мебошанд. СММ яке аз созмони бонуфузва дорои намояндагиҳои зиёд

дар арсаи байналмилалӣ ба ҳисоб меравад. Вазифаҳои аввалин дараҷаи созмон ин нигоҳ доштани сулҳусубот, ҳалли муштараки мушкилоти мавҷудаи сайёра, таҳкими ҳамкорӣ, эътимоднокӣ ва ҳамбастагии кишварҳо, решакан намудани нажодпарастӣ дар рӯйи олам, мусоидат ба пешрафти кишварҳо ва ҳимояи ҳуқуқи инсон мебошад [14].

Дар охирҳои асри XX ва ибтидои асри XXI фазои геополитикии харитаи ҷаҳон бояк қатор таҳаввулоти гунонгун ва ҳодисаҳо мувоҷеҳ шуд ва инсоният бо таҳдидҳои нави амниятӣ, ки аз пайдоиш ва шиддат гирифтани муноқишаҳои минтақавӣ ва қавмӣ, хатари терроризми байналмилалӣ, қочоқи маводи мухаддир, харидуфурӯши одамон, мушкилоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ, ки барои кишварҳо ва минтақаҳои ҷаҳон хатари ҷиддӣ доранд, дучор гардид. Аз ҷумла, дар кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ низ як қатор мушкилот пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ пайдо гардиданд.

Пас аз пошхӯриикишвари абадқудрати Шӯравӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ панҷ кишвари аз ҷиҳати ҳудуд мустақил ва соҳибистиқлол дар харитаи сиёсии ҷаҳон пайдо гардиданд, ки ин ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Қирғизистон, Ӯзбекистон, Тоҷикистон ва Туркманистон мебошанд. Баъди ба даст овардани истиқлолият, мақсади асосии кишварҳои минтақа нигоҳ доштани сулҳу субот ва амният дар минтақа ва рушди боустувори он буд. Дар ибтидоӣ солҳои 90-уми қарни гузашта кишварҳои минтақа ба мушкилоти зиёд ба рӯбарӯ гардиданд, ки пеш аз ҳама, ба мушкилоти амниятӣ рабт дорад. Мушкилот ва масъалаҳои муҳимтарине, ки дар сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ, махсусан Тоҷикистон инъикос гардидаанд, ин таъмини амният ва суботи минтақавӣ, мубориза барзидди қочоқи маводи мухаддир, хариду фуруши одамон,мубориза бар зидди тероризм ва зуҳуроти он, ки метавонад ба мардуми минтақа таҳдид кунанда аст, мебошад.

Бо мақсади нигоҳдории сулҳу аминят дар минтақа ва ҷаҳон кишварҳои Осиёи Марказӣ бо созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ аз қабили Созмони Милали Муттаҳид, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастҷамъӣва инчунин,, бо як қатор созмонҳои байналмилалӣ ва ғайридавлатӣ ҳамкориҳои зичро бо мурури вақт ба роҳ мондаанд. Ёдовар бояд шуд, ки аввалин иқдомоте, ки кишварҳои минтақа баъди ба даст овардани истиқлолияти худ, пеша карданд, албатта ин пайвастан ба СММ ва эътироф намудани конвенсияҳо ва эъломияҳои он мебошад.

Кишварҳои минтақа, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, шумораи зиёди санадҳои байналмилалиро дар доираи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз қабили СММ ва ниҳодҳои махсуси он, Созмони Амният ва

Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА), Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СҲШ), Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ (СҲИ), Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (САД) ва ғайраро ба тавсиб расонидаанд, ки бевосита масъалаҳои ҳамкориро доир ба амният, мубориза бар зидди терроризм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва ғайра пешбинӣ мекунад [13].

Мамлакатҳои Осиё Марказӣ дар ҳамкорӣ бо СММ ба як қатор комёбиҳои назаррас дар масъалаҳои зерин ноил гардиданд. Аз ҷумла, эълон намудани минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун минтақаи озод аз яроқи ҳастаӣ, қабул намудани қарор дар мубориза бар зидди қочоқ ва фуруши маводи мухаддир дар минтақа, таъсис додани Маркази минтақавии СММ барои дипломатияи пешгирикунанда дар Осиёи Марказӣ ва бо роҳи гуфтушунид ҳал намудани масъалаи сулҳу субот дар Афғонистон, мебошанд. Инчунин,, вобаста ба амнияти байналмилалӣ, минтақавӣ, масъалаҳои рушди устувор, масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ, экологӣ, фарҳангӣ ва илмӣ-таълимӣ байни кишварҳои Осиёи Марказӣ ва СММ як қатор лоиҳаҳои бузург амалӣ гардиданд. Имрӯзҳо доираи ҳамкорӣ миёни кишварҳои минтақа ва СММ торафт васеъ гардида, намояндагиҳои СММ дар минтақа фаъолияти худро фаъолона ба роҳ мондаанд.

Кишварҳои минтақа иштироки худро дар кори ин гуна як созмони бонуфузи байналмилалӣ ҳамчун имконияти хуби ҷалб намудани таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар мушкилоти мубрами мавҷуда, аз қабили таъмини амният, сулҳ ва ризоят дар минтақаи Осиёи Марказӣ мешуморанд. Имрӯз бо дарназардошти гуногунрангии созмонҳои байналмилалӣ, ки бо масъалаи амниятӣ ҳамаҷониба алоқаманд мебошанд, танҳо СММ дорои хусусияти тавоноии пурраи пуштибонӣ ва таъмини устувории сулҳу амният дар ҷаҳон мебошад[2].

Воқеан, пайваста саронии кишварҳои минтақа дар иҷлосияҳои Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид суханрониҳо намуда, таваҷҷуҳи давлатҳои узви созмон ва ҷомеъаи ҷаҳониро доир ба масъалаҳои таъмини амнияти минтақавӣ ва таҳкими сулҳу субот ҷалб менамоянд. Дар иҷлосияҳо бештар ба масъалаҳои мубрами минтақа, аз қабили амнияти минтақавии кишварҳои Осиёи Марказӣ, таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад.

Доир ба масъалаи суботу амният дар аввалин форуми СММ, ки дар он ҳайати Ҷумҳурии Қазоқистон ҳамчун узви комилҳуқуқ иштирок намуд, ин Иҷлосияи 47-уми Ассамблеяи Генералии СММ мебошад, ки тирамоҳи соли 1992 баргузор гардид. Дар ин иҷлосия собиқ Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Н.Назарбоев дар бораи муносибатҳои байналмилалии Қазоқистон ва доир ба масъалаи таҳкими амният дар минтақа ва ҷаҳон

суханронӣ намуда, якчанд пешниҳодҳо кард. Пешниҳодҳо ё ин ки ташаббусҳои асосие, ки аз ҷониби собиқ Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон дар доираи СММ пешниҳод гардид, инҳоянд: ғояи даъват намудани Машварат оид ба ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё таҳти сарпарастии СММ; таъсис намудани баталони сулҳовар дар Осиёи Марказӣ; таъсис додани Фонди СММ доир ба таҳкими сулҳ тибқи формулаи "як ҷамъи як" ва ғайра мебошад.

Инчунин,, дар ҷаласаи махсуси Маҷмааи Умумии СММ, ки дар санаи 24-уми октябри соли 1995 бахшида ба 50-солагии СММ баргузор гардид, якчанд пешниҳодҳо ҷиҳати таъмини амнияти минтақавӣ ва ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Ӯзбекистон ироа гардиданд. Аз ҷумла, баргузор намудани семинари СММ доир ба масъалаи амният ва ҳамкорӣ дар Осиёи Марказӣ, минтақаи озод эълон намудани минтақаи Осиёи Марказӣ аз яроқи ҳастаӣ; дар минтақа ба роҳ мондани ҳамкориҳо дар самти қочоқи маводи мухаддир; таъсиси гурӯҳи махсус дар Шӯрои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид оид ба таҳлили низоъҳои байналмилалӣ; таъсис додани Комиссияи минтақавии СММ. Дар ҳақиқат, ин масъалаҳо метавонанд ба афзалият ва рушди ҳар як кишвари минтақа таъсирӣ манфӣ расонанд. Бояд қайд намуд, ки ин масъалаҳо на танҳо барои минтақа балки барои ҷомеаи ҷаҳонӣ актуалӣ ва муҳим мебошанд [1].

Дар суханрониҳои сарони кишварҳоиминтақа бештар мавридитаъкид мегардад, ки амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ ба сулҳу субот ва вазъи низомии кишвари ҳаммарз Ҷумҳурии Исломии Афғонистон алоқаманд мебошад ва то вақте, ки дар ин кишвар фазои ноороми амниятӣ боқӣ мемонад, метавонад пайваста оқибатҳои он ба кишварҳои минтақа таъсир расонад [9].

Чӣ хеле, ки дар боло қайд гардид, яке ҷанбаи асосии пойдории амният дар минтақаи Осиёи Марказӣ вазъ дар Афғонистон мебошад. Ҳамзамон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун субъекти ташаббускор дар роҳи ҳалли мушкилоти асри XXI борҳо дар минбари СММ ва дар сафарҳои кории худ ба давлатҳои гуногуни хориҷа суханронӣ намуда, даъвати муборизаи омро ба муқобили чунин падидаҳои номатлуби замони муосир талаб кардаанд. Инчунин,, вобаста ба вазъи кунунии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи 72-юми Маҷмааи Умумии Созмони Миллали Муттаҳид чунин баён намудаанд: “Вазъи низомиву сиёсӣ ва иҷтимоиву иқтисодии Афғонистони ҳамҷавор омили калидии таъмини

суботу амният дар ҳавзаи Осиёи Марказию Ҷанубӣ ва дигар минтақаҳои ҳамсоя аст” [12].

Дар тӯли ин солҳо як қатор ташаббусҳо ҷиҳати истиқрори сулҳ ва ҳалли вазъ дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон амалӣ карда шуданд. Аз ҷумла, бо иштироки кишварҳои минтақа ва бо дастгирии СММ, гурӯҳи 6+2 (кишварҳои ҳамсоя: Эрон, Покистон, Тоҷикистон, Туркманистон, Ӯзбекистон, Чин, инчунин,, Русия ва ИМА) ташкил карда шуданд, ки ба ҳалли мушкилоти Афғонистон ва таъмини амнияти минтақавӣ нигаронида шудааст. Ҷаласаи аввалини гурӯҳ соли 1997 дар иёлоти Ню-Йорки ИМА ва дуюм дар моҳи июли соли 1999 дар шаҳри Тошканд баргузор гардид. Дар нишасти НАТО дар Бухарест дар моҳи апрели соли 2008, собиқ Президенти Ҷумҳурии Ӯзбекистон И.Каримов пешниҳодро дар бораи қобилияти барқарор ва тавсеаи ташаббуси сулҳи 6+2 бо ҳамроҳ кардани НАТО ба ин гурӯҳ ва ба 6+3 табдил додани он пешниҳод кард. Иштирок дар кори гурӯҳи 6+3, маблағгузорони асосии барқарорсозии Афғонистон – Ҳиндустон, Ҷопон ва дигар кишварҳои манфиатдор ба муколамаи боз ҳам босамари байналмилалӣ мусоидат хоҳанд кард. Инчунин,, соли 1998 бори дигар дар масъалаи таҳкими амният дар Афғонистон ва ҷомеъа ҷаҳонӣ аз таҳдидҳои хусусияти экстримизм ва терроризм дошта, паҳншавии маводи мухаддир, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи 20-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид пешниҳоди бунёди «камарбанди амниятӣ»-ро дар атрофи Афғонистон ба миён гузошт, ва мутассифона, ин пешниҳод аз ҷониби кишварҳои дахлдор дар вақти зарурӣ амалӣ карда нашудва дар натиҷа воқеаҳои фоҷеабори ИМА амалӣ шуданд ва Афғонистони бесубот ба макони терроризми байналмилалӣ мубаддал гардид [9].

Дар умум, кишварҳои минтақа қатъиян зидди терроризми байналмилалӣ дар ҳамаи шаклҳояш буда, муттаҳидсозии талошҳои ҷомеаи байналмилалиро дар сатҳи глобалӣ, минтақавӣ ва миллӣ ҷонибдорӣ менамоянд. Дар самти мубориза бар зидди терроризм ва дигар зуҳуроти номатлубкишварҳои минтақа бо СММ ва зерсохторҳои он ҳамкории мутақобилан судмандро ба роҳ мондаанд ва кишварҳои минтақа як қатор конвенсияҳои байналмилалие, ки самти амниятиро ба танзим медаронанд,пазируфтаанд. Аз ҷумла, ба муқобили хариду фурӯши одамон [3], мубориза ба мубориза бо маблағгузории терроризм [4] зидди шиканҷа [5], муқобили ҷинояткории муташаккили трансмиллӣ [6] ва ғайра.

Инчунин,, кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ Стратегияи ҷаҳонии зиддитеррористии СММ, ки соли 2006 аз ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ дар шакли қатънома ва Нақша чорабиниҳои амалишаванда

(A/RES/60/288) якдилона бо ҷонибдории кишварҳои узви созмон қабул гардид, дастгирӣ намудаанд. Ин стратегия санади муҳим буда, барои беҳтар намудани кӯшишҳои миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ оид ба мубориза бо терроризм замина гузошта, имконияти муттаҳид намудани кӯшишҳои 30 созмони байналмилалии шомил ба Гурӯҳи мақсаднок оид ба амалӣ намудани чорабиниҳои зиддитерористии СММ, ки соли 2005 аз ҷониби Дабири кулли СММ бо мақсади мусоидат ҷиҳати татбиқи стратегияи СММ дар соҳаи мубориза бар зидди терроризм таъсис дода шудааст, фароҳам меоварад.

Бояд тазаккур дод, ки моҳи декабри соли 2007 бо мақсади амали намудани Стратегияи зиддитерористии СММ ва ҷиҳати дастгирии сулҳ ва амният дар минтақаи Осиёи Марказӣ бо ташаббуси ҳукуматҳои панҷ кишвар (Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон ва Ӯзбекистон) Маркази минтақавии СММ оид ба дипломатияи боздоранда дар Осиёи Марказӣ, таъсис дода шуд. Маркази болозикр вазифаи махсуси сиёсии СММ ба ҳисоб рафта, ҳадафи асосии он мусоидат ва дастгирии ҳукуматҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар рушди тавоноиҳои онҳо ҷиҳати дастгирии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо терроризм ва экстремизм, пешгирии низоъ тавассути муколама,шарикӣ ва ҳамкориҳои минтақавӣ мебошад. Ҳамзамон, Маркази минтақавии СММ оид ба дипломатияи боздоранда дар Осиёи Марказӣдар ҳамкорӣ бо кишварҳои минтақа вагурӯҳи кории Гурӯҳи мақсаднок оид ба амалӣ намудани чорабиниҳои зиддитерористии СММ Нақшаи муштараки минтақавӣ доир ба амалиёт дар чаҳорчӯби Стратегияи ҷаҳонии зиддитерористии СММ дар Осиёи Марказӣ таҳия намуданд. Баъдан ин нақшаи муштарак дар як нишасти сатҳи баланд 30 ноябри соли 2011 аз ҷониби намояндагони Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон ва Туркманистон бо иштироки Узбекистон ба ҳайси нозир тасдиқ карда шуд.

Мушкилоти дигаре, ки кишварҳои минтақа тавонистанд дар ҳамкорӣ бо СММ тавонистанд ҳал намоянд ин масъалаи озод намудни минтақа аз силоҳи ҳастаӣ мебошад. Чӣ тавре, ки маълум аст мушкилоти аз байн бурдани силоҳи ядроӣ яке аз муҳимтарин мушкилоти амниятии ҷомеаи ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад. Ин мушкилот низ дар Осиёи Марказӣ актуалӣ ва масъалаи аввалиндараҷа мебошад. Доир ба ин масъалаи собиқ Президенти Ҷумҳурии Ӯзбекистон Ислом Каримов дар ҷаласаи 43-юми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид суханронӣ намуда, пешниҳод кард, ки минтақаи Осиёи Марказӣ, минтақаи озод аз силоҳи ҳастаӣ эълон карда шавад. Ин пешниҳод аз ҷониби Қазоқистон, Қирғизистон, Туркманистон, Тоҷикистон ва дигар кишварҳо пурра дастгирӣ гардид .

Пас аз ҳамкориҳои бисёрсолаи муштараки намояндагони кишварҳои Осиёи Марказӣ ва коршиносони байналмилалӣ, моҳи сентябри соли 2006 дар шаҳри Семипалатинск (Ҷумҳурии Қазоқистон) "Созишнома дар бораи минтақаи озод аз силоҳи ядроӣ дар Осиёи Марказӣ" [15] дар сатҳи роҳбарони вазирони корҳои хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ ба имзо расонида шуд. Ба имзо расонидани созишномаи мазкур имконияти саҳми воқеии кишварҳои минтақаро ҷиҳати амали намудани "Созишнома оид ба паҳн накардани силоҳи ҳастаӣ" дар сатҳи ҷаҳонӣ фароҳам овард.

Ҳамин тариқ, то соли 1991 дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон иқтидори бузурги силоҳҳои қатли ом: 1040 адад бомбаи ҳастаӣ барои мушакҳои балластикии континенталӣ ва 370 адад пайкон барои мушакҳои зидди ҳавоӣ мавҷуд буданд. Ин иқтидори ҳастаӣ дар ҷаҳон баъд аз Русия, ИМА, Чин дар ҷойи чорум қарор дошт. Аммо, сарфи назар аз пешниҳодҳои гуногун оид ба таркиши ин қудрат, Ҷумҳурии Қазоқистон ихтиёран роҳи аз байн бурдани силоҳи пурраи ҳастаиро интихоб намуд.

Бо вуҷуди ин, давлатҳои узви минтақаҳои озод аз силоҳи ядроӣ муваззаф мегарданд, ки дар ҳудуди кишвари худ силоҳи ҳастаӣ ё дигар дастгоҳҳои таркандаи атомиро, ки дар қатли ом истифода мешаванд, коркард ва аз дигар кишварҳои дорои чунин иқтидор ба даст наорад ва ҳеҷ гуна кӯмакро дар ин маврид қабул накунад. Аз ин рӯ, таъсиси минтақаҳои озод аз силоҳи ҳастаӣ яке аз воситаҳои умумиҷаҳонии пешгирии паҳншавии силоҳи ҳастаӣ дар ҷаҳон мебошад.

Маълум аст, ки дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Қазоқистон дар майдони озмоиши ҳастаии Семипалатинск беш аз 450 озмоиши ҳастаӣ гузаронида шудааст, ки ба бошандагон ва муҳити зисти он минтақа таъсири манфӣ расонидааст [10].Охирин зарядҳои ядроӣ 27 майи соли 1995 ва нақби охирини озмоиши ҳастаӣ дар собиқ озмоишгоҳи ҳастаии Семипалатинск 29 июли соли 2000 нобуд карда шуд [11]. Бо ташаббуси Ҷумҳурии Қазоқистон 2-юми декабри соли 2009 дар Иҷлосияи 64-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид 29-август Рӯзи байналмилалии муқобили озмоишҳои ҳастаӣ эълон гардид ва қатъномаи 64/35 якдилона қабул карда шуд [7]. Инчунин,, Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон соли 2012 дар Ассамблеяи Генералии СММ суханронӣ намуда пешниҳод кард, ки Эъломияи Умумиҷаҳонии бидуни яроқи ҳастаӣ қабул карда шавад.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ дар созишномаҳо ва шартномаҳои муҳими байналмилалӣ дар соҳаи нобудсозӣ ва паҳн накардани силоҳи қатли ом, Конвенсия оид ба силоҳҳои кимиёвӣ ва биологӣ ҳамроҳ шудаанд. Кишварҳои минтақа узви Оҷонсии байналмилалӣ оид ба энергияи атомӣ

(АБЭА) гардида, бо таҷрибаи ҷаҳонӣ ва технологияҳои пешрафта дар истифодаи усулҳои ядроӣ дар илм, тандурустӣ, кишоварзӣ ва дигар соҳаҳо ва коркарди бехатари маводи ҳастаӣ дастрасӣ пайдо намуда, дар якҷоягӣ бо узви кишварҳои АБЭА беш аз даҳ лоиҳаи миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалиро амалӣ кардаанд.

Бо вуҷуди ин, дар замони муосир даҳҳо давлат бо сабабҳои гуногун кӯшиши аз худ намудани яроқи ҳастаӣ ва дигар намудҳои яроқҳои қатли омро доранд. Моҳи сентябри соли 2013 тасмим гирифта шуд, ки силоҳи кимиёвии Сурия таҳти назорати байналмилалӣ қарор дода шавад, ки ин, албатта, яке аз нишонаҳои кӯшиши пурзӯр намудани назорати ҷомеаи ҷаҳонӣ нисбат ба чунин омилҳои хатарнок мебошад. Дар ин ҷо нақши СММ ниҳоят муҳим арзёбӣ мегардад, аз ин рӯ, мувофиқи мақсад шуморида мешавад агар чунин раванд бо дигар кишварҳо ва минтақаҳои ҷаҳон идома дода шавад.

АДАБИЁТ

1. Каримов И.А. От региональной безопасности с глобальной безопасности. //По пути созидание. Том 4. Ташкент.«Узбекистан» 1996, стр. 56.

2. Каримов И.А. Узбекистан на пороге XXI века: угрозы безопасности, условия стабильности и гарантии прогресса. Т.: «Узбекистан», 1996. ст. 300.

3. Конвенсия дар бораи мубориза ба муқобили хариду фурӯши одамон ва истисмори фоҳишагӣ аз ҷониби шахсони сеюмhttps:// undocs.org/ru/A/RES/317%28IV%29

4. Конвенсияи байналмилалӣ оид ба мубориза бо маблағгузории терроризмhttps://undocs.org/ru/A/RES/54/109

5. Конвенсияи зидди шиканҷа ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф https://undocs.org/ru/A/RES/39/46

6. Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид ба муқобили ҷиноятқории муташаккили трансмиллӣ https://undocs.org/ru/A/RES/55/25

7. Международный день действий против ядерных испытаний 29 августа https://www.un.org/ru/observances/end-nuclear-tests-day

8. Рахимов М.А. Многостороннего сотрудничества Республики Узбекистан с Организация Обеденных Нации. //первые страницы истории независимого Узбекистана. – Ташкент, 2000. С.185–198.

9. Сарвари давлат, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар бораи масъалаҳои мубрам ва ибтикороти сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон– Душанбе. «Контраст», 2019 саҳ 244.

10. Сколько испытаний провели на Семипалатинском полигонеhttps://ru.sputniknews.kz/infographics/20180829/7018400/semipalatinskij-poligon.html

11. Сотни ядерных взрывов за 40 летhttps://www.gazeta.ru/science/2015/07/29_a_7660565.shtml

12. Суханронӣ дар мубоҳисаҳои умумии Иҷлосияи 72-юми Маҷмаи Умумии Созмони Миллали Муттаҳид 19.09.2017. https://www.president.tj/node/16227

13. Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон – Душанбе. «Ирфон», 2012 саҳ 23.

14. Basic Facts About the United Nations. New-York, 1998. P. 3–5.

15. Central Asian Nuclear Weapon Free Zonehttps://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asian_Nuclear_Weapon_Free_Zone

СОТРУДНИЧЕСТВО СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ С ОРГАНИЗАЦИЕМ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ В УКРЕПЛЕНИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ТОШОВ ХОДЖИАКБАР МУХИДИНОВИЧ,
докторант PhD второго года кафедры политологии
Таджикский государственный педагогический университета
имени Садриддина Айни
734003, Таджикистан, г Душанбе, проспект Рудаки 121;
тел.:+992 93 -442- 77 - 07; e-mail:akbar.00007@mail.ru

В статье рассматриваются различные аспекты сотрудничества стран Центральной Азии и Организации Объединенных Наций (ООН) в укреплении региональной безопасности, мира и стабильности в регионе.Сегодня Организация Объединенных Наций – единственный признанный глобальный орган, наделенный функциями управления миром, и в соответствии со своим уставом – является международной организацией стабильности и основным поставщиком мира и стабильности в современном мире. Поэтому роль ООН в мировой стабильности имеет первостепенное значение.

С момента обретения независимости страны региона установили взаимовыгодное сотрудничество с влиятельными региональными и международными организациями, включая Организацию Объединенных Наций (ООН), для поддержания безопасности и мира в регионе. Страны Центральной Азии – Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Узбекистан

и Туркменистан – стали полноправными членами ООН на 46-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, состоявшейся 2 марта 1992 года. Со временем Организация Объединенных Наций открыла постоянные представительства в столицах каждой страны региона.

Ключевые слова: *Организация Объединенных Наций, Центральная Азия, мир и стабильность, ядерное оружие, международный терроризм, региональная безопасность, незаконный оборот наркотиков, стратегия, укрепление безопасности.*

COOPERATION OF CENTRAL ASIA COUNTRIES WITH THE UNITED NATIONS IN STRENGTHENING REGIONAL SECURITY

TOSHOV HOJIAKBAR MUHIDINOVICH,
PhD student of the Department of Political Science,
Tajik state pedagogical university named after Sadriddin Aini
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave 121;
тel: +992 93-442-77-07; e-mailakbar.00007@mail.ru;

The article discusses various aspects of cooperation between the countries of Central Asia and the United Nations (UN) in strengthening regional security, peace and stability in the region. The United Nations is the only recognized global organization with the functions of managing the world and, in accordance with its charter, is an international organization for stability and the main provider of peace and stability in the modern world. Therefore, the role of the UN in global stability is of paramount importance.

Since independence, the countries of the region have established a mutually beneficial cooperation with influential regional and international organizations, including the United Nations (UN), in order to maintain security and peace in the region. The countries of Central Asia - Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan and Turkmenistan - became full members of the UN at the 46th session of the UN General Assembly, held on March 2, 1992.Over time, the United Nations opened permanent missions in the capitals of each country in the region.

Keywords:*United Nations, Central Asia, peace and stability, nuclear weapons, international terrorism, regional security, drug trafficking, strategy, strengthening security.*

УДК: 32.019.5

МОҲИЯТ ВА ТАСНИФОТИ «МАНФИАТҲОИ МИЛЛӢ» ДАР ИЛМҲОИ СИЁСӢ

ИСМОИЛОВ СИНО РУСТАМОВИЧ,
унвонҷӯйи Институти сиёсатшиносӣ, фалсафа ва ҳуқуқи Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А. Баҳовaддинов,
мутахассиси пешбари Раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати хориҷии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 89;
тел.:(+992) 934-74-77-77; e–mail: r.sino01@yahoo.com

Муаллиф дар мақолаи мазкур мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» ва самтҳои назариявии онро таҳлилу таҳқиқ намудааст. Дар баробари ин, муаллиф мафҳуми "амнияти давлатӣ"–ро низ баррасӣ карда, бо кадом омилҳо пайваст будани онро шарҳ додааст, ки дар маҷмуъ алоқамандии манфиатҳои миллӣ ва амнияти миллиро ифода мекунад. Бояд зикр кард, ки манфиатҳои миллӣ дар муқоиса бо амнияти миллӣ ва манфиатҳои ҳаётан муҳим аз назари мафҳуми ҷудогона буда, дар таснифоти илмӣ якдигарро пурра менамоянд. Баҳси манфиатҳои миллӣ дар илмҳои сиёсӣ таърихи тӯлонӣ дошта, вобаста ба тахассусҳои муносибатҳои байналмилалӣ ва равандҳои сиёсӣ мавқеи устувори илмӣ пайдо намудааст.

Калидвожаҳо: *Ҷумҳурии Тоҷикистон, манфиатҳои миллӣ, амнияти давлатӣ, манфиатҳои ҳаётан муҳим, ҷаҳонишавӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, равандҳои сиёсӣ*

Мафҳуми "манфиатҳои миллӣ" дар фаъолияти касбии ҳаррӯзаи сиёсатмадорон ва дар сатҳи шуури оммавии шаҳрвандон васеъ истифода мешавад. Андешаву назарҳои гуногун дар мавриди мафҳуми мазкур мавҷуд мебошанд ва бисёре аз муҳаққиқон ин падидаро дар муқоиса бо мафҳуми "амнияти миллӣ" баррасӣ мекунанд ва дар баъзе мавридҳо манфиатҳои миллиро бо "манфиатҳои давлатӣ" шабеҳи ҳам мешуморанд.

Баъзан мафҳуми "манфиатҳои миллӣ" бо вазифаҳои сиёсати дохилӣ алоқаманд ҳисобида мешавад ва равишҳои гуногуни тафсири ин мафҳум истифода мегарданд. Аз тарафи дигар, манфиатҳои миллӣ ҳамчун воситаи таҳлили сиёсати хориҷӣ амал мекунанд. Ин равиш, масалан, барои мактаби реализми сиёсӣ, алалхусус барои М.Моргентау, хос мебошад.

Истилоҳи "манфиат" инчунин,, дар Ғарб ба таври васеъ истифода мешавад ва муддатҳои тӯлонӣ яке аз таркибҳои асосӣ ва системаъмоли консепсияи "манфиатҳои миллӣ" ба шумор меравад. Истифодаи васеъи ин мафҳум дар луғатномаи сиёсӣ аз асри 17 оғоз меёбад.

Аввалин кӯшиши аз нуқтаи назари манфиат шарҳ додани муносибатҳои сиёсӣ аз ҷониби файласуфони фаронсавӣ – энсиклопедистон К.Гелветсей, П.Голбах, Д.Дидро сурат гирифтааст. Ба ақидаи онҳо, агар олами ҷисмонӣ ба қонуни ҳаракат тобеъ бошад, пас олами сиёсат ба қонуни манфиат итоат мекунад.

Дар рушди назарияи манфиат Г.Гегел нақши муҳимро иҷро намудааст, ки бар хилофи файласуфони фаронсавӣ аз фитрати табии инсон ҷудо будани манфиатро таъкид намудааст. Ӯ қайд менамояд, ки манфиат васеътар аз муҳтавои ният ва шуур аст. Г.Гегел манфиатро бо шуури ҷаҳонӣ ва ғояи комил айният додааст, ки тавассути ниёзҳо ва манфиатҳои гуногун амалӣ мешавад [1].

Равиши дигар нисбат ба муҳтавои ин консепсия аз он иборат аст, ки муҳаққиқон манфиатҳои миллиро бо манфиатҳои давлат як мешуморанд. Ҳамин тавр, сиёсатшиноси рус Э.А. Поздняков қайд мекунад, ки "манфиатҳои миллӣ аз давлат ҷудонопазиранд, дар асл ин ду мафҳум як маъноро ифода мекунанд ва ин монандӣ хусусан дар сиёсати хориҷии давлатҳо аён мегардад[2]". Аммо муҳаққиқи рус М.А. Гареев нуқтаи назари дигарро ҷонибдорӣ мекунад. Вай бар ин назар аст, ки “манфиатҳои миллӣ” ва “манфиатҳои давлатӣ” бо як хусусият фарқ мекунанд, аввалӣ аз охирин васеътар аст, зеро он на танҳо манфиатҳои сохторҳои расмиро, балки манфиатҳои тамоми ҷомеаро низ инъикос менамояд [3].

Дар тафсири ин мафҳум хулосаҳо ва андешаҳои яке аз асосгузорони назарияи реализми сиёсӣ Г.Моргентау таваҷҷуҳи бештарро ба худ ҷалб менамояд. Моҳияти он дар тафсири муҳаққиқ А.П. Цыганков ба таври зерин шарҳ дода мешавад:

1. Манфиати миллӣ аз як тараф, ба хусусиятҳои ҷойгиршавии ҷуғрофии давлат, хосиятҳои рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии он, аз тарафи дигар, бо хусусиятҳои табиати инсон асос ёфтааст. Аз ин рӯ, манфиати миллӣ заминаи устувори сиёсати байналмилалии давлат ба шумор меравад.

2. Манфиати миллӣ барои бавуҷудории фаҳмиши оқилонаи ходимони давлатӣ комилан мувофиқ аст. Ходимони давлатӣ бояд донанд, ки сиёсати хуб сиёсати оқилонаест, ки бо манфиатҳои дуруст дарккардаи миллӣ асос ёфтааст.

3. Манфиати миллӣ аз манфиати ҷамъиятӣ куллан фарқ мекунад. Агар аввалӣ дар муҳити анархияи байналмилалӣ арзи вуҷуд дошта бошад, дув-

вум бо системаи қонунҳои танзимкунандаи сиёсати дохилӣ алоқаманд аст[4].

Ҳамин тавр, дар тӯли ду даҳсолаи охир нисбат ба мафҳуми "манфиатҳои миллӣ" фаҳмишҳои хеле гуногун ба вуҷуд омадаанд. Масалан, дар сиёсатшиносии Ғарб, доираи баҳсҳо акнун на байни "объективистҳо" ва "субъективистҳо", балки дар байни тарафдорони равишҳои реалистӣ ва либералӣ–идеалистӣ ҷараён дорад.

Намояндагони реализм чунин мешуморанд, ки «манфиатҳои миллӣ бидуни истисно категорияи бунёдии ҳамаи давлатҳои ҷаҳонанд ва беэътиноӣ кардан ба онҳо на танҳо хато, балки бениҳоят хатарнок хоҳад буд». Яъне манфиати миллӣ аз нуқтаи назари онҳо на танҳо бо маҷмӯи манфиатҳои шаҳрвандон маҳдуд намешавад, балки омилҳои зиёди объективонаи иҷтимоию иқтисодӣ, геополитикӣ ва ғайраҳоро дар бар мегирад.

Бовуҷуди серистеъмол буданаш, пайдоиши ибораи "манфиатҳои миллӣ" дар фарҳанги сиёсии мо таърихи чандон тулонӣ надорад. Баробари ворид шуданаш ба фарҳанги сиёсӣ, атрофи манфиатҳои миллии тоҷикон фаҳмишҳои комилан нав ба вуҷуд омаданд. Пеш аз ҳама, маълум шуд, ки манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ як чиз нестанд.

Дарвоқеъ, аз нигоҳи миқёс "манфиатҳои миллӣ" назар ба мафҳумҳои "манфиатҳои давлатӣ", "манфиатҳои ҳаётан муҳим" ва ғайра, ки дар амалияи сиёсӣ истифода мешаванд, васеътар мебошад. Манфиатҳои миллӣ василаи ҳамгироӣ, ифодаи ниёзҳо ва арзишҳои ҳаётан муҳими шахс, ҷомеа ва давлат ба ҳисоб мераванд. Дар асоси ин гуфтаҳо манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро метавон натиҷаи эҳтиёҷи омма барои зинда мондан, амният ва рушди кишвар, инчунин, баланд бардоштани дарҷаи некӯаҳволии аксарияти шаҳрвандон маънидод намуд.

"Манфиати миллӣ" консепсияи бунёдӣ ва аз ҷиҳати методологӣ муҳими сиёсати давлатӣ буда, асоситарин самтҳои рушди миллат, роҳҳои тавсеаи қудрати он, инчунин, амалкарди роҳбарияти кишвар ва тамоми мақомоти давлатиро ифода мекунад, ки ба нафъи мардум ва тамоми шаҳрвандони Тоҷикистон равона шудааст.

Аз ҷиҳати фарогирӣ, он нисбат ба мафҳумҳои "манфиатҳои давлатӣ", "манфиатҳои ҳаётан муҳим" ва ғайра, ки дар амалияи сиёсӣ истифода мешаванд, васеътар мебошад. Манфиатҳои миллӣ василаи ҳамгироӣ, ифодаи ниёзҳо ва арзишҳои ҳаётан муҳими шахс, ҷомеа ва давлат ба ҳисоб мераванд. Дар асоси ин гуфтаҳо манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро метавон натиҷаи эҳтиёҷи омма барои зинда мондан, амният ва рушди кишвар, инчунин, баланд бардоштани дарҷаи некӯаҳволии аксарияти шаҳрвандон маънидод намуд.

Муаллифони китоби "Манфиатҳои миллии Тоҷикистон" чунин мешуморанд, ки "манфиатҳои миллӣ" ниёзҳо ва манфиатҳои даркшудаи давлат аст, ки бо мавқеи иқтисодӣ ва геополитикӣ, анъанаҳои фарҳангию таърихии давлат, зарурати таъмини амният, муҳофизати аҳолӣ аз таҳдидҳои беруна ва вайронкориҳои дохилӣ, офатҳои экологӣ, инчунин, ҳадафҳои умедбахши рушди кишварҳо асос ёфтааст[5].

Дар адабиёти ватанӣ ва сиёсӣ оид ба мундариҷаи истилоҳи «манфиатҳои миллӣ» нуқтаи назари гуногун мавҷуданд. Дар раванди рушди таърихӣ, қайд мекунад муҳаққиқи тоҷик С.С.Ятимов, «инсоният, дурусттараш қисми элитаи он, масъулияти ба зиммаи ӯ вогузоршударо дарк намуда, барои дар шакли формулаҳо инъикос намудани ин консепсия, истилоҳи «манфиатҳои миллӣ»–ро ба матнӣ иҷтимоию сиёсии ҷомеа дохил кардааст[6]. Муҳаққиқони дигари тоҷик чунин мешуморанд, ки «таърифи манфиати миллӣ на танҳо ба дарк ва огоҳии воқеият аз ҷониби субъекте, ки онро ташаккул медиҳад, балки аз самтҳои арзишии ӯ, "ҷанбаҳои ҷаҳонбинӣ, хусусиятҳои шахсӣ ва дараҷаи таъсири гурӯҳҳои манфиатдор ба он вобаста мебошад[5]".

Ҳамин тавр, манфиатҳои миллӣ ин таносуби ниёзҳои миллат бо шароити мавҷуда ва омилҳои татбиқи онҳост. Мутаносибан, дар зери фишори омилҳо ва шароити нави рушди ҷаҳон – тавсеаи соҳаҳои нуфузи иқтисодӣ, такмили воситаҳои иртиботи оммавӣ, интернатсионализатсияи тамоми ҷанбаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, пайдоиш ва шиддат ёфтани мушкилоти глобалӣ, афзоиши майли одамон ба демократия, шаъну қобилияти шахсӣ ва некӯаҳволии моддӣ манфиатҳои миллӣ ба таври назаррас дигаргун мешаванд ва шакл мегирад.

Дар баробари ин, манфиатҳои миллиро бидуни чунин шароити мавҷудияти давлат, ба монанди суботи дохилӣ, некӯаҳволии иқтисодӣ, ҳаёти маънавии ҷомеа, амнияти ҳарбӣ–стратегӣ, амнияти экологӣ, сиёсати мусоиди хориҷӣ ва нуфузу эътибор дар арсаи ҷаҳонӣ таъмин кардан ғайриимкон аст.

Агар мо ин манфиатҳоро дар маҷмӯъ баррасӣ кунем, пас манфиатҳои миллию давлатӣ дар асоси параметрҳои геополитикӣ, захираҳои давлат ва бо дарназардошти шумораи зиёди самту соҳаҳои ба ҳам алоқаманди манфиатҳо, афзалиятҳо ва ғайра муайян карда мешаванд. Ин афзалиятҳо дар сатҳи муайяни рушди иқтисодии кишвар, аҳамият ва ҷойгоҳи он дар арсаи ҷаҳонӣ, анъанаҳои милливу фарҳангӣ ва ғайра ташаккул меёбанд.

Бояд қайд кард, ки таъмини манфиатҳои миллӣ танҳо дар заминаи тавозуни мақсадҳои зикршуда ва иборат аз системаи кушоди унсурҳои ба ҳам вобаста ва ҳамдигарро пуркунанда ба даст оварда мешавад. Таъмини пурраи ҳар кадоми онҳо танҳо аз нуқтаи назари консептуалӣ имконпазир мебошад, дар амалияи бошад, ҳолатҳои мавҷуд набудани ягон унсур ва шароит ё

рушди нокофии онҳо ба назар мерасанд, ки тавассути рушди интенсивии дигар ҷанбаъҳои он ҷуброн карда мешаванд. Таъмини ин тавозун аз моҳият ва санъати татбиқи муваффақонаи манфиатҳои миллии ин ё он давлат вобастагии қавӣ дорад. Афзалияти асосӣ дар ин самт манфиатҳои аввалиндараҷа ва ҳаётан муҳими миллатҳо: ҳифзи тамомияти арзӣ, соҳибихтиёрӣ дар қабули қарорҳо оид ба сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, рушди иқтисодӣ ва некӯаҳволии аҳолӣ, ки аз ҳамкорӣ бо муҳити беруна вобастагии қавӣ доранд, маҳсуб меёбанд.

Ба манфиатҳои миллии дигар ҳамон манфиатҳое шомил мебошанд, ки аз мушкилоти мушаххаси рушд ё ҳолатҳои буҳронӣ бармеоянд. Ин манфиатҳо тағйирёбанда буда, вобаста ба вазъи ба вуҷуд омадаистодаи байналмилалӣ доимо ислоҳ мешаванд. Татбиқи онҳо тавсеа, афзоиш ва тақвияти миқёси манфиатҳои ҳаётан муҳимро пешбинӣ мекунад. Аммо, самти асосии сиёсии давлат ҳамеша ба манфиатҳои афзалиятноки миллӣ такя мекунад, ки ҳатто ҳангоми тағйир ёфтани самтҳои алоҳидаи сиёсати давлат ва самти стратегии он бетағйир боқӣ мемонанд. Дар навбати худ, устувории стратегия аз он вобаста аст, ки он то чӣ андоза ба ин манфиатҳои афзалиятноки миллӣ ҷавобгӯ мебошад.

Ин гурӯҳбандии манфиатҳои миллӣ аз рӯйи миқёс ва инчунин, аз рӯйи сатҳи аҳамият ба ҳар давлат дахл дорад. Аз тарафи дигар, манфиатҳои миллӣ метавонанд аз як ҳалқа ба доираи дигар гузаранд ва вобаста ба вазъи минтақавию ҷаҳонӣ, инчунин, омилҳое, ки вазъи кунунии рушди иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодиро муайян мекунанд, тасҳеҳ карда шаванд.

Мусаллам аст, ки барои ислоҳоти сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ субот ва амнияти дохилӣ ва берунии давлат муҳим мебошанд, ки бидуни онҳо давлат ба шикаст рӯ ба рӯ хоҳад шуд.

Амният ҳолати набудани таҳдид, хавфу хатар ба ҳастӣ ва мавҷудияти механизмҳои боэътимоди ҳифз мебошад, ки бехатарии субъекти ҳастиро кафолат медиҳад. Аз замони пайдоиши башарият, вазъи амният асоситарин ниёзи инсон, муҳимтарин шарти зиндагӣ ва устувории системаҳои иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Ҳолати субъективии амният аз замонҳои дур танҳо натиҷаи фаъолият мебошад. Азбаски ҳастӣ комилан бехатар буда наметавонад, муҳофизат низ мутлақ буда наметавонад, таҳдид ҳамеша имконпазир аст, пас ҳолати бехатарии инсон вобаста аз муваффақияти ӯ дар самти таъмини бехатарии ҳастӣ вобаста аст, яъне аз он ки ба инсон чӣ қадар муяссар шудааст, барои анҷом додани фаъолиятҳои худ шароити нисбатан мусоидро фароҳам орад. Мо дар пайравӣ бо як қатор муҳаққиқон миллатро пеш аз ҳама ҳамчун ваҳдати давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мешуморем[7].

Ин аст, ки дар қатори дигар давлатҳо, Тоҷикистон пайваста ҷонибдори таъмини амният ва субот дар Осиёи Марказист. Хусусияти ин минтақа, мавқеи геополитикии он чунин аст, ки дар сурати мураккабшавии вазъият, метавонад ба "бомба"–и ноустуворӣ дар минтақаҳои дигар гардад. Гуфтан кифоя аст, ки дар Осиёи Марказӣ тақрибан ҳаштод миллион нафар одамон ба гурӯҳҳои гуногуни қавмӣ ва динӣ зиндагӣ мекунанд. Дар ин ҷо силоҳи ҳастаӣ ва аслиҳаи маъмулии қудратҳои бузурги харобиовар ҷамъ оварда шудаанд.

Аҳамияти манфиатҳои миллӣ барои давлат ва халқ имкон медиҳад, ки ҳар гуна таҳдид ба ин манфиатҳо ҳамчун масъалаи амнияти миллӣ баррасӣ карда шавад. Аз ин рӯ, ҳам манфиатҳои миллӣ ва ҳам амнияти миллӣ ба таври органикӣ ба ҳам пайваст ва бо ҳамдигар алоқаманд мебошанд.

Дар шакли умумӣ, амнияти миллӣ – қобилияти давлат барои аксуламали муносиб ба таҳдидҳои дохилӣ ва хориҷӣ ё бартараф кардани онҳо бо истифода аз воситаҳои инфиродӣ ё дастаҷамъӣ мебошад.

Аз нуқтаи назари методологӣ маҳз манфиатҳои миллӣ асоси бунёдии воситаҳои омӯзиши мушкилоти амнияти миллиро ташкил медиҳанд, ки чун «ҳолати ҳимояи манфиатҳои ҳаётии шахс, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои дохилӣ ва хориҷӣ», ба таносуби се унсури асосии худ: манфиатҳо – таҳдидҳо – ҳимоя асос ёфтааст [8].

Мусаллам аст, ки амнияти миллӣ танҳо аз омилҳои муҳити беруна ва таҳдидҳо вобаста нест. Сиёсати амниятӣ барои вокуниши кофӣ ба таҳдидҳо ва чолишҳои гуногун таҳия шудааст, ки на танҳо дорои хусусияти ҳарбӣ ва сиёсӣ, балки хусусияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошанд. Ба ибораи дигар, он бояд ба таҳдидҳое, ки на танҳо аз берун, балки аз дарун ба миён меоянд, вокуниш нишон диҳад ва ҳам суботи берунӣ ва ҳам дохилии давлатро таҳким бахшад.

Ҳадафи таъмини амнияти миллӣ, дар маҷмӯъ, кафолати ваҳдат, соҳибихтиёрӣ ва истиқлоли давлат, тамомияти арзӣ ва сохти конститутсионии он, инчунин, ҳаёт ва моликияти шаҳрвандон мебошад. Метавон гуфт, ки амнияти миллӣ тавассути пешбурди сиёсати ягонаи давлатӣ, системаи тадбирҳои дорои хусусияти иқтисодӣ, сиёсӣ, ташкилӣ, низомӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра ба даст оварда мешавад.

Дар ҷаҳони баҳамвобастаи имрӯз як чиз маъмулӣ шудааст, ки амнияти давлатҳоро танҳо тариқи тадбирҳои дастаҷамъӣ кафолат додан мумкин аст. Ин фаҳмиши амният бо як қатор ҳолатҳо вобаста аст, ки дар байни онҳо имкониятҳои маҳдуди ҳар як давлат сабаб мешавад.

Пайдоиши таҳдидҳои нав сиёсатмадорон ва олимонро водор месозад, ки роҳҳои ғайримуқаррарии амнияти кишвари худро таҳия кунанд. Дар ин ра-

диф таҳдидҳои ғайримуқаррарӣ дар мадди аввал қарор мегиранд. Имрӯзҳо дар тамоми қаламрави пасошӯравӣ се намуди таҳдидҳои ғайримуқаррарии амният бартарӣ доранд: ҷиноятқории муташаккил, аз ҷумла қочоқи маводи мухаддир ва шустушӯи пул, сипас терроризм дар ҳама шаклҳо ва зуҳуроти он ва ниҳоят, таҳдидҳои марбут ба муҳоҷират, ҷудоихоҳии қавмӣ ва хушунат. Чунин таҳдидҳо барои бисёр давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ аҳамияти махсус доранд.

Мушкилоти болозикр ба андозаи зиёд тавассути рушди фавқулодаи робитаҳои ба ҳам вобаста, ки ҷаҳонишавӣ номида мешаванд ва инчунин иртиботи бидуни марз ба вуҷуд омадаанд. Чун дар ҳама равандҳои дигари иҷтимоию иқтисодӣ, ҷаҳонишавӣ низ ҷанбаҳои мусбат ва манфии худро дорад. Агар мо ҷанбаи мусбат, имкониятҳое, ки ҷаҳонишавӣ тавассути афзоиши самаранокии иқтисод дар заминаи баҳамвобастагии иқтисодӣ ё афзоиши вуруди сармоягузорӣ фароҳам меорад, дида бароем, пас мо метавонем тахмин кунем, ки аз ин нуқтаи назар аксари кишварҳои ИДМ хеле суст "ҷаҳонӣ" шудаанд.

Ҷанбаи манфиии ҷаҳонишавӣ аз бисёр ҷиҳат ба мушкилоти якхелаи кишварҳо дар самти таъмини амнияти миллӣ алоқаманд мебошад ва ҳатто давлатҳои дар робита бо ҷаҳонишавӣ пешрафта низ гирифтори он мебошанд. Терроризм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, шустушӯи пул ва ғайра, аз ҷумлаи таҳдидҳое мебошанд, ки кишварҳои пасошӯравӣ барои мубориза бо онҳо қобилиятҳои техникӣ ва молиявии хеле камтар доранд.

Бояд зикр намуд, ки сохтори системаи муносибатҳои байналмилалӣ ба таври мушаххас тағйир ёфтааст. Дар натиҷаи тағйироти баамаломада, муқовимати шадиди дуқутба ҷойи худро ба маҷмӯи муносибатҳои сустназоратшавандае супорид, ки бар пояи қобилият ва манфиатҳои қудратии кишварҳо асос ёфтааст. Тавре ки аксар вақт дар системаи муносибатҳои дохилии сиёсӣ ба мушоҳида мерасад, холигии қудрат дар системаи муносибатҳои байналмилалӣ зуд аз ҷониби ҳама гуна неруҳои экстремистӣ ва дигар қувваҳои харобиовар пур карда шуда манфиатҳои миллӣ ва амнияти миллиро дар ростои хатарҳои ҷиддӣ қарор медиҳад.

Ҳамин тариқ, дар адабиёти ватанӣ ва сиёсӣ атрофи манфиатҳои миллӣ нуқтаи назари гуногун мавҷуданд. Ихтилофи асосӣ дар атрофи масъалаи барандагони асосии манфиатҳо ба мушоҳида мерасад. Баъзе муҳаққиқон ин мафҳумҳоро муродиф меҳисобанд, дигарон бошанд, дар бораи моҳияти фарқкунандаи онҳо андеша меронанд. Ба андешаи мо "манфиатҳои миллӣ" дар шакли умумии худ ин робитаи эҳтиёҷоти миллат бо шароити ҳозира ва омилҳои нав ва шароити рушди ҷаҳонӣ – тавсеаи соҳаҳои иқтисодӣ, беҳбудии иртиботи оммавӣ, интернатсионализатсияи ҳама ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, пайдоиш ва шиддат ёфтани мушкилоти глобалӣ, хоҳиши афзояндаи

мардум ба демократия, шаъну шарафи шахсӣ ва беҳбудии моддӣ – “манфиатҳои миллӣ” ба таври назаррас тағйир меёбанд. Хуллас, манфиатҳои миллӣ дар ҳаёти ҳар як давлат нақши пешбаранда доранд ва бидуни манфиатҳои муштарак, ки ниёзҳои асосии тамоми аҳолии давлатро инъикос мекунанд ва ҳифзу зинда мондани онро таъмин мекунанд, кишварҳо ба шикасти ҷиддӣ рӯ ба рӯ хоҳанд гашт.

АДАБИЁТ

1. Философский энциклопедический словарь.–М.: Советская энциклопедия.1983.–С.2014.

2. Поздняков Э.А. Нация. Национализм. Национальные интересы.–М.:Прогресс, 1994.– С.78

3. Гареев М. А. Национальные интерсы и военная доктрина: Материалы заседания круглого стола «Армия и общество»//полис.–1994.–№ 4.–С. 153–157

4. Цыганков А.П. Моргентау: взгляд на внешнюю политику//Власть и демократия: зарубежные ученые о политической науке.–М., 1992.–С.162–180

5. Махмадов А.Н., Асадуллоев И.К. Национальный интерес Таджикистана (методическое руководство). Душанбе: ООО «Авесто», 2009.–С.9

6. Ятимов С. Асарҳо. Ҷилди 7. Идеология ва манфиати миллӣ.–Душанбе, 2019.–С.15.

7. Общая теория национальной безопасности /Под общ.ред. А. Прохожева. – М.: РАГС, 2002.– С. 21.

8. О безопасности.//Российская газета.–1992.– 6 мая.

ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ «НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ» В ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИХ НАУКАХ

ИСМОИЛОВ СИНО РУСТАМОВИЧ,
соискатель института политологии, философии, права национальной Академии наук Республики Таджикистан,
ведущий специалист Управления анализа и прогнозирования внешней политики Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.:(+992) 934-74-77-77; e–mail: r.sino01@yahoo.com

Автор в данной статье анализирует термин «национальных интересов», а также исследует их основные теоритические направления. Наряду

с этим, автор изучает общность «государственной безопасности» и связанными с ней факторами, которые выражают тесную взаимосвязь национальных интересов и государственной безопасности. Необходимо заметить, что национальные интересы, государственная безопасность и жизненно важные интересы, являясь разными терминами в научной классификации, дополняют друг друга. Полемика термина «национальных интересов» имея давнюю историю в политологических науках, в зависимомсти от специфики международных интересов и политических процессов начинает приобретать своё устойчивое положение в современной науке.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, национальные интересы, государственная безопасность, жизненно важные интересы, глобализация, международные отношения, политические процессы*

CONCEPT AND CLASSIFICATION OF "NATIONAL INTERESTS" IN POLITICAL SCIENCES

ISMOILOV SINO RUSTAMOVICH,
Postgraduate studentat the Institute of Political Science, Philosophy, Law of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan,
Leading Specialist of the Department for Analysis and Forecasting of Foreign Policy of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave 89;
phone.:(+992)934-74-77-77; E–mail: r.sino01@yahoo.com

The author in this article analyzes the term "national interests", and also explores their main theoretical directions. Along with this, the author studies the generality of "state security" and related factors that express the close relationship between national interests and state security. It should be noted that national interests, state security and vital interests, being different terms in the scientific classification, complement each other. The controversy of the term "national interests" having a long history in political science, depending on the specifics of international interests and political processes, begins to acquire its stable position in science.

Keywords*: the Republic of Tajikistan, national interests, state security, vital interests, globalization, international relations, political processes*

УДК:331.5.024.5

АНАЛИЗ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ СЛУЖБ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТИ ХУРСАНД,
кандидат экономических наук, заместитель директора
Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел. +992 907- 98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru,

В статье рассмотрены основные направления деятельности служб занятости, которые направлены на снижение уровня безработицы и бедности в стране. Проведен анализ предоставления услуг служб занятости населения Республики Таджикистан за последние 5 лет в области профессиональной подготовки кадров и повышение квалификации, по вопросу трудоустройства, трудоустройства через службы занятости по отраслям и тд.

Ключевые слова: *служба занятости, рынок труда, трудоустйство, профобучение, работодатели, работа с населением, подготовка кадров, вакансии.*

В современных условиях важное значение приобретает вопрос о трансформации трудовых отношений в экономике страны, возникновение их новых форм в связи с функционированием рыночных отношений. Взаимодействие трудовых и рыночных отношений, возникающих в сфере труда, значительно и непосредственно оказывает влияние на его эффективность. Именно эффективный труд как более качественный и производительный обеспечивает рациональное использование природных и материальных ресурсов и на этой основе увеличение объема производства жизненных благ, удовлетворяющих потребности людей. Важнейшая задача экономической науки заключается в том, чтобы обосновать методологические подходы и научные принципы к исследованию трудовых отношений, содействующих не только повышению эффективности труда, но и улучшению качества услуг центров занятости на рынке.

Услуги на рынке труда оказываются преимущественно Агентством труда и занятости населения Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан. В регионах Республики оно представлено

Главными управлениями Агентства труда и занятости населения по регионам Республики Таджикистан, которые были созданы 3 марта 2007 года постановлением Правительства Республики Таджикистан, № 102 на базе действующих центров по трудоустройству. Финансирование управлений осуществляется за счет средств республиканского бюджета.

Услуги службы занятости на рынке труда оказываются с применением современных информационных технологий. В 1991 г. началась деятельность по автоматизации работы службы занятости. Сначала специалисты вручную заполняли карточки персонального учета, перелистывали подшивки поступивших данных о вакансиях для подбора подходящего рабочего места, с 1995 г. каждый специалист был обеспечен автоматизированным рабочим местом.

Сейчас в службах занятости Республики Таджикистан автоматизированы практически все операции, которые требуют определенной работы. К ним, на наш взгляд, можно отнести:

- учет и оперативное оформление информации о вакансиях;
- персональный учет обратившихся в службу занятости;
- подбор вакансий для обратившихся;
- начисление пособий и стипендий;
- учет информации о направлении безработных на обучение;
- тестирование по профориентации;
- другие участки работы.

Рассмотрим основные направления деятельности Главных управлений Государственного агентства по труду, занятости населения по регионам Республики Таджикистан, которые направлены на снижение уровня безработицы и бедности в стране.

Работа с населением. Наибольшее распространение получили услуги по трудоустройству и профориентационному содействию. С 1991 г. динамично развивается такое направление, как профессиональная подготовка, переподготовка, повышение квалификации безработных граждан с целью их трудоустройства. Наблюдается спад числа безработных, направленных на профессиональное обучение. Если в 2008 г. на профобучение было направлено 20411 чел., в 2009 - 20932 чел., то за 2012 г. эта цифра составляет 20019 человек (см.: табл. 1). В профессиональное обучение входят такие направления, как: профессиональная подготовка, повышение квалификации и стажировка на предприятиях и организациях.

Таблица 1

Профессиональная подготовка кадров и повышение квалификации на предприятиях и в организациях по регионам Республики Таджикистан (человек) [5; 156]

	2015	2016	2017	2018	2019	2015г. к 2019 г., в %
Всего по Республике Таджикистан, в том числе:	**21888**	**29987**	**46507**	**53220**	**49750**	**227,29**
ГБАО	**8**	**119**	**123**	**106**	**271**	**в 33 раз**
Хатлонская область	**2632**	**2293**	**1700**	**3218**	**3988**	**151,5**
Согдийская область	**9672**	**19258**	**23106**	**26502**	**28262**	**292,20**
гор. Душанбе:	**9390**	**4880**	**7393**	**6351**	**6140**	**63,38**
РРП	**4426**	**3136**	**14183**	**17043**	**11089**	**250,5**

Данные таблицы показывают, что по всем регионам страны, кроме города Душанбе, наблюдается увеличение объема услуг по переподготовке кадров. Хатлонская область, как в абсолютном, так и в относительном значениях находится на четвертом месте, после ГБАО, Согдийской области и РРП.

Профобучение проводят в таких образовательных учреждениях, как Центры обучения взрослых Агентства по труду и занятости населения; учебно-курсовые комбинаты, технические школы, отделы предприятий и организаций; учреждения начального профессионального образования; учреждения среднего и высшего профессионального образования, институты повышения квалификации и их филиалы; другие образовательные учреждения.

Также Агентством по труду населению оказываются такие виды услуг, как профориентационное содействие и психологическая помощь, здесь можно получить профессиональную информацию; профессиональную консультацию; психологическую поддержку.

Общественные работы проводятся службами занятости начиная с 1992 г. Организация общественных работ проводится как в целях материальной поддержки безработных граждан, так и предотвращения явлений застойной безработицы. Необходимо чтобы и предприятия были заинтересованы в организации общественных работ. С этой целью администрациями районов, городов и областей установлены льготы на прибыль предприятиям, участвующим в проведении общественных работ.

Заинтересованность работодателей определяется тем, что они имеют возможность выбрать достойного работника из числа практикантов, а заработная плата, в период прохождения молодежной практики, частично компенсируется из фонда службы занятости (до 50 % средней заработной платы на предприятии и до 50 % заработной платы по отрасли в городе).

С 1994 г. службы занятости населения Республики Таджикистан помогают безработным не только найти работу по своей профессии, но и организовать собственное дело, заняться предпринимательством. Специалисты службы занятости оказывают консультационные услуги, помогают составить бизнес-план, проводят тестирование. При заключении годового договора о содействии в организации собственного дела значимым является и предоставление субсидии, рассчитанной в размере 12-месячного пособия по безработице, причитающегося безработному. Основными видами предпринимательской деятельности являются услуги населению: производство товаров народного потребления; художественные ремесла; торгово-закупочная деятельность.

В работе службы занятости существуют формы психологической поддержки безработных. Очень многие безработные, имея неплохое образование и опыт, оказываются неспособны правильно провести собеседование с работодателем, составить анкету или резюме, подчеркнуть свои сильные стороны, да и просто неуверенны в себе. Преодолеть эти трудности помогают специалисты и психологи, работающие в службе занятости.

Работа с предприятиями. Службы занятости населения разрабатывают и развивают новые направления своей деятельности на каждый год, руководствуясь при этом требованиями, которые диктует динамично развивающийся рынок труда.

Организация ярмарок вакансий с участием безработных и работодателей позволяет в полной мере использовать возможности широкого информирования граждан о свободных рабочих местах, а также об услугах, которые оказывает населению и работодателям государственная служба занятости населения. Такие мероприятия мотивируют граждан к активному поиску работы, дают высокий процент трудоустроенных, а также направляют их на переподготовку. В 2019 г. по программе содействия занятости было проведено 685 ярмарок рабочих мест.

Для оказания реальной помощи в поиске работы гражданам, особо нуждающимся в социальной защите, в управлении занятости г. Душанбе с 1993 года ведется работа по квотированию рабочих мест на предприятиях, на основе договоров, заключаемых между органами местного самоуправления и работодателями. Постановлениями глав администраций районов города

при участии служб занятости предприятиям устанавливаются квоты на прием или сохранение рабочих мест для каждой слабо защищенной группы населения (инвалиды, многодетные и др.).

С 1994 г. Агентством по труду и занятости населения Республики Таджикистан реализуется программа оказания безвозвратной финансовой помощи предприятиям. Помощь выделяется на конкурсной основе - предприятиям, признанным победителями конкурса бизнес-проектов по организации дополнительных рабочих мест.

Также служба занятости населения готова оказать предприятиям и предпринимателям помощь в подборе кадров. У службы занятости населения есть постоянные клиенты среди работодателей, с которыми сложились устойчивые отношения. Предприятие подает заявку на свободные рабочие места, а служба занятости производит подбор кандидатур из числа граждан, которые состоят на учете в службе занятости, а также из тех, кто просто обратился за консультацией.

В 1999 г. в Республике Таджикистан был создан банк высококвалифицированных специалистов, который содержит информацию не только о безработных, которые состоят на учете службы занятости, но и о занятых гражданах, желающих поменять прежнее место работы на более престижное и высокооплачиваемое.

Кроме этого, сотрудничество с предприятиями осуществляется по следующим направлениям:

- работа по предупреждению массового высвобождения;
- работа с подлежащими высвобождению работниками;
- работа по подготовке и переподготовке безработных;
- организация общественных работ.

Созданию более тесных контактов с работодателями способствует проведение и других мероприятий, таких как «ярмарки вакансий», «дни открытых дверей», «дни безработного», выездные семинары, выездные отделы кадров, которые обеспечивают взаимодействие работодателей и наемных работников, либо их представителей для решения основных вопросов найма.

Наибольшее распространение получили трудоустройство, профориентационное содействие и психологическая помощь, профобучение, направление части обратившихся граждан на досрочную пенсию. При этом агентством особое внимание уделяется численности лиц, обратившихся по вопросу трудоустройства в службы занятости населения (см.: табл. 2).

Таблица 2

Численность лиц, обратившихся по вопросу трудоустройства в службы занятости Республики Таджикистан (тыс. человек) [6; 139]

	1992	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**1992г. к 2019 г., в %**
Всего обратившихся по вопросу трудоустройства, в том числе:	40,2	**77,3**	**79,6**	**92,6**	**106,5**	**2,6 раз**
незанятые трудовой деятельностью	39,4	**77,3**	**79,6**	**92,6**	**106,5**	**2,7 раз**
в % от обратившихся	98,0	100	100	100	100	102
занятое население и учащиеся, желающие работать в свободное от работы (учебы) время	0,8	-	-	-	-	-
в % от обратившихся	2,0	-	-	-	-	-
трудоустроено	13,0	**39,1**	**49,5**	**63,1**	**76,4**	**5,8 раз**
в % от обратившихся	32,3	**50,6**	**62,1**	**68,1**	**71,7**	**2,2 раз**

За исследуемый период спрос на услуги Государственного агентства по труду и занятости населения Республики Таджикистан со стороны обратившихся граждан был неравномерным: в 1998-1999 гг. наблюдался спад (с 44674 чел. до 26542 чел. или на 40 %), с 2016-2019 гг. - произошло увеличение (от 77,3 тыс. чел. до 106,5 тыс. чел. или на 36,7%).

Динамика изменения численности трудоустроенных граждан имеет тенденцию к увеличению: начиная с 2015 года, количество трудоустроенного через службы занятости населения стабильно возрастает: в 2016-2017 гг. рост составил 26,6 % (в 2010 г. было трудоустроено 53,6 тыс. чел.), а в 2018-2019 гг. – 21 % (см.: табл. 3).

Таблица 3

Распределение населения трудоустроенного через службы занятости по отраслям Республики Таджикистан (человек) [5; 151]

	2015	2016	2017	2018	2019	2015г. к 2019 г., в %
Всего по Республике Таджикистан, в том числе по формам собственности:	37952	39067	49480	63115	76374	в 2,1 раза
- государственная	21012	20375	26294	35873	40330	191,9
- негосударственная	16940	18692	23186	27242	36044	В 2,12 раз
По отраслям:						
- промышленность	2439	3125	3672	4940	4554	186,7
-сельское хозяйство	4827	5316	6548	8166	9004	186,5

- строительство	3881	3319	3307	3684	5520	142,2
- здравоохранение	5213	5472	5558	6032	7249	139
- образование	445	592	7159	7745	10202	В 23 раз
- другие отрасли	10136	9806	14448	21076	26863	В 2,6 раз

За исследуемый период динамика численности граждан, поставленных на учет в службах занятости в качестве безработных, имела тенденцию к уменьшению. За период 2015-2020 гг. этот показатель увеличился на 11,8 % и составил в 2020 г. 49,0 тыс. чел (что на 6,5 тыс. чел. меньше, чем в 2015г.). По г. Душанбе также численность безработных, зарегистрированных в службе занятости, имеет тенденцию к увеличению. Так, если в 2015 г. безработных по городу Душанбе было 2,5 тыс. чел., то уже в 2020 году их насчитывалось 3,3 тыс. чел., т.е. на 32% больше. Если сравнить данные за январь 2015-2020 гг., то численность безработных сократилась только в Хатлонской и Согдийской областях. РРП и ГБАО по данному показателю показывают увеличение. (см.: табл. 4).

Таблица 4

Численность безработных, зарегистрированных в службах занятости по регионам Республики Таджикистан, на 1 января (тыс. человек) [5; 140-141]

	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2015г. к 2020 г., в %**
Численность безработных всего по Республике Таджикистан, в том числе:	55,5	51,0	53,1	49,7	47,5	49,0	88,2
ГБАО	3,3	3,0	4,4	4,9	5,1	4,5	136,4
Хатлонская область	24,3	21,0	18,9	16,0	15,0	14,6	60,1
Согдийская область	10,9	11,0	10,8	9,7	8,1	8,9	81,6
гор. Душанбе:	2,5	2,7	2,5	2,5	2,7	3,3	132
РРП	14,5	13,3	16,6	16,6	16,6	17,6	121,4

Численность трудоустроенных безработных также изменилась: она увеличилась в 2,1 раз (или на 38,4 тыс. чел.) в период 2015-2020 гг. Это повлекло за собой возрастание такого показателя, как удельный вес трудоустроенных безработных от общего числа обратившихся по вопросу трудоустройства (в 2015 г. – 50,1 %, а в 2020 г. уже 71,7 %).

Услуги для социально незащищенных групп населения являются особенно необходимыми в период реформ. Поэтому уделяется внимание уменьшению численности безработных подростков. В период 2015-2017 гг. этот показатель имел тенденцию к увеличению, в 2018 году - к спаду, а затем в 2019-2020 годы увеличился на 0,3 тыс. человек. Так, с 2015 г. по 2017 г. численность безработных подростков выросла на 9,5 процентных пункта и составила 2,3 тыс. человек (в 2015 г. – 2,1 тыс. человек), а начиная с 2018 г. произошло со-

кращение этого показателя. Меньше всего безработных подростков зарегистрировано в г. Душанбе и в ГБАО (см.: табл. 5).

Таблица 5

Распределение безработных (в возрасте до 18 лет), зарегистрированных органами службы занятости по регионам Республики Таджикистан, на 1 января (тыс. человек) [5; 142-143]

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015г. к 2020 г., в %
Численность безработных всего по Республике Таджикистан, в том числе:	2,1	2,1	2,3	2,2	2,5	2,6	123
ГБАО	-	-	-	-	-	0,05	0,05
Хатлонская область	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	50
Согдийская область	0,9	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	33,3
гор. Душанбе:	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,08	80
РРП	0,9	1,1	1,3	1,3	1,7	2,0	в 2,2 раз

Таким образом, в г. Душанбе развит широкий спектр услуг населению. Рассмотрим, какие услуги службой занятости предлагаются работодателям. Прежде всего, возможно оказание работодателям помощи в подборе кадров из числа граждан, которые состоят на учете в службе занятости, а также из тех, кто просто обратился за консультацией. За исследуемый период число работодателей, сообщивших в службу занятости, сведения о потребности в рабочей силе для замещения свободных рабочих мест увеличилась. В 2015 г. 704 предприятий подали заявки на кадры; в 2019 г. этот показатель показал рост на 37,6 процентных пункта (на 265 предприятий). Общая потребность в рабочей силе, заявленная в службу занятости, имела тенденцию к увеличению. Она увеличилась за период 2015-2019 гг. на 40,2 процентных пункта, т.е. в 2015 г. зарегистрировано 7275 вакантных рабочих мест, а в 2019 г. – 10201 (см.: табл. 6).

Таблица 6

Число предприятий, предоставивших сведения о вакантных рабочих местах и их потребность в рабочей силе, заявленная в органы службы занятости по формам собственности на конец года. [5; 149-150]

	2015	2016	2017	2018	2019	2015г. к 2019 г., в %
Всего предприятий (единиц), в том числе по формам собственности:	704	690	795	852	969	137,6

- государственная	560	516	608	648	665	118,8
- негосударственная	154	174	187	204	304	197,4
Потребность предприятий в работниках, заявленная в службы занятости (число вакансий)	7275	9224	7998	8982	10201	140,2

Несмотря на денационализацию экономики, потребность в рабочей силе в государственном секторе преобладала над потребностью негосударственного сектора на протяжении всего изучаемого периода. В период с 2015 по 2016 годы наблюдается снижение спроса в государственном секторе и резком увеличении в 2016 по 2019 гг. Количество вакансий в государственных предприятиях и организациях за анализируемый период увеличилось на 18,8 процентных пункта и составило к 2019 году 665 ед. В свою очередь, количество вакансий в негосударственном секторе значительно увеличивается и составляет 94,4 процентных пункта и составило к 2019 году 304 ед.

Число работодателей, сообщивших сведения о вакансиях, в 2015 г. было в 10,3 раза меньше, чем общая потребность в рабочей силе, заявленная в органы занятости. В 2016 г. - в 13,4 раза меньше, в 2017 г. - в 10,1 раз меньше, а в 2019 г. - в 10,5 раз меньше. Это значит, что число заявленных вакансий, приходящихся в среднем на одно предприятие, было наибольшим за изучаемый период в 2016 г. (13 вакансий на одно предприятие), а наименьшее число заявленных вакансий было в 2017-2019 гг. (10 вакансий на одно предприятие). Таким образом, выявлено, что число работодателей, сообщивших сведения о вакансиях, увеличивается, но при этом число вакансий, приходящихся на одно предприятие, уменьшается. Противоположная ситуация наблюдается с фактически высвобожденными работниками по регионам РТ, т.е. происходит сокращение их численности от общей численности выбывших, а их основная часть приходится на работников, покинувших рабочие места по собственному желанию (см.: табл. 7).

Таблица 7

Выбытие работников предприятий и организаций по причинам с разбивкой по регионам Республики Таджикистан на конец года (тыс. человек). [5; 125]

	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2015г. к 2019 г., в %**
Всего по Республике Таджикистан, в том числе:	**88,7**	**71,7**	**66,4**	**75,0**	**80,9**	**91,2**
ГБАО	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,3**	**0,3**	**В 3 раза**
Хатлонская область	**28,2**	**7,5**	**11**	**17,6**	**20,3**	**72,0**

Согдийская область	**17,8**	**15,1**	**19,5**	**19,8**	**24,5**	**137,6**
гор. Душанбе:	**29,5**	**29,1**	**22,3**	**23,3**	**21,6**	**73,2**
РРП	**16,8**	**15,9**	**18,0**	**20,1**	**17,8**	**105,9**

За период с 2015-2019 гг. сократилось количество фактически высвобожденных работников на 7,8 процентных пункта. Стоит отметить, что в период с 2015-2019 гг. ситуация немного улучшилась: интенсивность высвобождений существенно сократилась.

Все вышесказанное позволяет сделать следующие выводы. Основная часть услуг службы занятости г. Душанбе, несомненно, оказывается населению. Налицо положительные тенденции к уменьшению безработицы на 11,8%, однако, за исследуемый период доля граждан, поставленных на учет в качестве безработных, увеличилась на 46,9 %. Удельный вес граждан, поставленных на учет в качестве безработных, в числе обратившихся также увеличился:

- если в 2015 году он составлял 70,5 %, то в 2019 году – 46,0 %;

- уровень трудоустройства обратившихся граждан за весь период возрос на 41,7 %, а в 2019 г. уровень трудоустройства составил 95,4 % граждан;

- в общем объеме оказываемых услуг незначительно уменьшилась доля профессионально-ориентационных услуг и психологической помощи (с 50 до 47,7 %);

- численность граждан, направленных на профобучение, возросла с 35,9 % до 36,6 %; численность обученных и переобученных граждан за период возросла на 2,7 процентных пункта и составила в 2019 г. 17018 человек;

- доля трудоустроенных после профобучения составляет 65 %, остальные ищут работу самостоятельно;

- численность обученных навыкам активного поиска возросла в 2 раза, однако в целом составляет незначительное количество в общей численности обратившихся в службу занятости граждан;

- численность безработных подростков выросла на 23 процентных пункта и составила 2,6 тыс. человек (в 2015 г. – 2,1 тыс. человек). Меньше всего безработных подростков зарегистрировано в г. Душанбе и в ГБАО.

Услуги, оказанные работодателями, можно охарактеризовать с количественной и с качественной стороны. Прежде всего, можно отметить, что с 2015 по 2019 гг. привлекательность службы занятости для работодателей увеличилась, это подтверждается тем фактом, что число работодателей, сообщивших сведения о вакансиях, увеличилась с 714 до 969. Настораживает то, что число работодателей, сообщивших сведения о высвобождениях, сократилось на фоне роста числа высвобождений работников. Одной из при-

чин этого может быть нежелание, незаинтересованность работодателей сообщать о высвобождении кадров на своих предприятиях.

Таким образом, развитие занятости населения как г. Душанбе, так и Республики Таджикистан в целом, характеризуется неоднозначностью происходящих изменений. С одной стороны - налицо положительные тенденции к увеличению трудоустройства безработных, развитию конкуренции между работниками за лучшие рабочие места и между работодателями за наиболее ценные кадры, свободой выбора места работы, формированием принципиально нового отношения к труду и т.д.

С другой стороны, сохраняются отрицательные моменты - низкая эффективность занятости и использования трудового потенциала; уменьшение спроса на рабочую силу и систематическое нарастание объемов нереализованных предложений рабочей силы. Современное состояние рынка труда города не означает достижения профессионально-квалификационного соответствия вакантных рабочих мест желающим занять их. Основной массив вакансий малопривлекателен для безработных граждан по условиям работы, уровню заработной платы, престижности.

Проведенный анализ выявил, что в 2015-2020 гг. произошло изменение ситуации на рынке труда, характеризующееся постепенным повышением спроса на рабочую силу и заметным снижением ее предложения, особенно со стороны высококвалифицированных работников. Сокращение численности обратившихся в службу занятости граждан, сопровождаемое еще более ощутимым падением количества безработных, стоящих на учете, явная невостребованность большинства из них на рынке труда, с одной стороны; рост количества вакансий и вариантов самостоятельного трудоустройства ищущих работу граждан - с другой, привели к снижению возможностей службы занятости в удовлетворении возросшего спроса на рабочую силу со стороны работодателей.

Таким образом, можно отметить, что в деятельности службы занятости проявляются такие черты как:

- ограничение влияния службы занятости на рынке труда тем количеством безработных, которое соответствует сегодня ее финансовым возможностям;

- углубление дисбаланса между спросом и предложением рабочей силы по квалификации, полу, возрасту и растущее несоответствие спроса и предложения на рынке труда;

- трудности в заполнении вакансий, заявленных работодателями, предъявляющими повышенные требования к качеству рабочей силы, в то время

как значительная часть ищущих работу граждан не обращается в службу занятости и не зарегистрирована в ней;

- ухудшение имиджа службы занятости, искажение объективных представлений общественности о ее функциях, услугах, возможностях, отсутствием в работе служб занятости современных информационных услуг.

Все это свидетельствует о том, что центральной проблемой становится уже не только количественная нехватка рабочих мест, но и качественное несоответствие между структурой вакансий и составом безработных, а также недоверие и неприятие службы занятости работодателями.

Причина всех этих проблем, на наш взгляд, заключается в том, что в настоящее время служба занятости постепенно превращается в замкнутую структуру, нацеленную не на реальный вклад в регулирование рынка труда, а скорее на самосохранение и самообеспечение.

Изменение внешней среды функционирования службы занятости, растущая конкуренция со стороны негосударственных организаций, сокращение количества и качества ее клиентов, формирующих рынок труда, наряду с определенным несоответствием деятельности ее персонала новым интересам, потребностям и запросам работодателей требуют разработки новой модели деятельности службы занятости.

ЛЕТЕРАТУРА

1. Государственная программа содействия занятости населения Республики Таджикистан на 2018 - 2019 годы от 26 октября 2017 года, № 499.

2. Государственная стратегия развития рынка труда Республики Таджикистан до 2020 года от 2 июня 2011 гоа №277.

3. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030 года Душанбе 2016.

4. Отчет о деятельности Государственного агентства по труду и занятости населения Республики Таджикистан. – Душанбе: 2017, 2018, 2019.

5. Рынок труда в Республике Таджикистан. - Душанбе: 2020, с. 125, 139, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 156.

6. Таджикистан: 15 лет государственной независимости. - Душанбе: 2006. – С. 96; Статистический ежегодник Республики Таджикистан. - Душанбе: 2014. – С. 94.

ТАҲЛИЛИ ХИЗМАТРАСОНИИ ТАЪМИНИ ХАДАМОТИ ШУҒЛИ АҲОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТИ ХУРСАНД,
н.и.и., Муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии
дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел. +992 907 -98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru,

Дар мақола самтҳои асосии фаъолияти хадамоти шуғл, ки ба паст кардани сатҳи бекорӣ ва камбизоатӣ дар кишвар нигаронида шудаанд, баррасӣ карда мешавад. Хизматрасонӣ аз ҷониби хадамоти шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 5 соли охир дар соҳаи таълими касбӣ ва такмили ихтисос, оид ба масъалаҳои шуғл, шуғл тавассути хадамоти шуғли аҳолӣ аз рӯйи соҳаҳо ва ғайра таҳлил карда шудааст.

Калидвожаҳо: *хадамоти шуғл, бозори меҳнат, шуғл, таълими касбӣ, корфармоён, кор бо аҳолӣ, тарбияи кадрҳо, ҷойҳои холии корӣ.*

ANALYSIS OF SERVICE PROVISION OF EMPLOYMENT SERVICES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

JURAHONZODA SAODATI HURSAND,
PhD in Economics, Deputy Director of the Center for Strategic Studies
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 89;
тel. +992 907 986913; e-mail: s.mutieva@mail.ru

The article discusses the main areas of activity of employment services, which are aimed at reducing the level of unemployment and poverty in the country. The analysis of the provision of services of employment services for the population of the Republic of Tajikistan over the past 5 years in the field of professional training and advanced training, on the issue of employment, employment through employment services by industry, etc.

Keywords: *employment service, labor market, employment, vocational training, employers, work with the population, personnel training, vacancies.*

УДК:338.43(575.3)

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ УПРАВЛЕНИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫМ КОМПЛЕКСОМ

КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАХРИДДИН,
доктор экономических наук, профессор, заместитель
Министра образования и науки Республики Таджикистан
734024, Таджикистан, г. Душанбе, улица Нисормухаммад 13а;
тел.: +992 902-01-18-81; e-mail:dilovark@mail.ru

ОДИЛОВА РУХШОНА КОМИЛОВНА,
учёный секретарь Центра стратегического исследования
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр.Рудаки 89;
телефон: +992 918-64-50-13; e-mail:r_odilova@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы управления туристско-рекреационным комплексом в регионах. Для эффективного развития туристической деятельности в регионах необходимо разработать комплекс мер со стороны государства, направленных на «поощрение точек роста», селективной поддержке регионов, стимулирование развития сопредельных отраслей экономики – торговли, транспорта, связи.

Ключевые слова: *туристическая деятельность, территориальная инфраструктура, селективная поддержка, мультипликационный эффект, программно-целевой подход.*

Предоставление туристических услуг подразумевает множество взаимосвязей между различными субъектами хозяйствования - это предоставление и транспортных услуг, и услуг гостиничного комплекса, и услуг связи и пр., которые представляют собой единый комплекс. Так же необходимо отметить ещё одну особенность туристической индустрии – привязанность к конкретной территории, её ресурсам, трудовому потенциалу, развитию данной территории, историческому наследию. Всё это предполагает комплексное решение многосложных задач по управлению и регулированию как территориальной туристско-рекреационной деятельностью, так и всей туристической индустрии республики в целом.

Цели и задачи управления туристско-рекреационной деятельностью в регионах отражают приоритеты развития всего туристско-рекреационного комплекса республики. В связи с этим одной из основных задач выступает развитие социальной сферы, инфраструктуры и стимулирование экономического развития регионов республики.

При этом выделяются две основные составляющие государственного регулирования развития регионов в контексте смягчения региональных диспропорций:

- текущая поддержка регионов через инструменты межбюджетного регулирования;
- инвестиционная поддержка регионов путем финансирования, создания и развития инфраструктуры и (или) социально значимых предприятий, предпринимательства в проблемных регионах.

В этом аспекте, в рамках региональной экономической политики страны и государственного регулирования развития регионов важно определиться с выбором региона (или регионов), как своеобразной «точки» воздействия.

Однако в республике отдельно не выделяется региональная экономическая политика. Представляется, что региональный контекст экономической политики в относительно большей степени привязан к отраслевым приоритетам, к «поощрению точек роста» в рамках республики в целом. Но, конечно, при этом используется механизм перераспределения средств республиканского бюджета между экономически относительно сильными и слабыми регионами, что свидетельствует о стремлении к «региональному выравниванию», правда только финансовых бюджетных возможностей.

Поскольку речь идет именно о селективной поддержке отдельных регионов, возникает сложнейшая задача объективного отбора регионов, наиболее нуждающихся в этой поддержке, чтобы ощутимо и оправданно потратить государственные ресурсы.

Представляется, что поступательное развитие экономики регионов республики невозможно без:

- соответствующих структурных изменений всей экономики страны;
- обоснованием приоритетов и стратегий развития регионов.

Правовые рамки действий государства должны быть определены в специальном законе «О государственной поддержке проблемных регионов», в котором содержалось бы правовое установление предмета, субъектов, принципов, форм и методов государственной селективной поддержки территориального развития. Предлагаемый закон должен внести ясность относительно:

- сути государственной селективной поддержки регионального разви-

тия;

- субъектов вышеуказанных отношений;
- принципов государственной селективной поддержки регионального развития;
- перечня форм (видов) государственной селективной поддержки регионального развития с определением условий их применения, контуров обязательных процедур обоснования;
- механизмов и процедур принятия решений относительно оказания самой государственной поддержке.

Значимость туризма и рекреации еще более возрастает, если учесть, что регионы, как правило, представлены наименее измененными хозяйственной деятельностью ландшафтами. При минимальных затратах и в минимальные сроки обеспечить ускорение социально-экономического развития этих территорий способны некоторые виды туризма, например, эко-туризм. Но, на наш взгляд, в регионах, где развитие туризма и рекреации может рассматриваться как мера по ускорению экономического развития, мультипликативный эффект будет получен в относительно более долгосрочном периоде, так как значительная часть средств может уходить к организаторам и посредникам, которые не имеют прямого отношения к данному региону [1]. Поэтому важна активность местных органов власти в поддержке местных предпринимателей, работающих в туристско-рекреационной сфере.

Как отмечалось выше, совокупное влияние туризма на развитие территории связано с получением мультипликативного эффекта, так как способствует росту занятости местного населения, при этом сокращается уровень бедности, кроме того, растет самозанятость населения; стимулирует развитие сопредельных отраслей экономики: торговли, транспорта, связи, тем самым обеспечивая дополнительные возможности роста регионального дохода.

В создании и эффективном использовании механизма управления туристско-рекреационной деятельностью в регионах республики, государство должно сыграть значительную роль, наряду с формированием стратегий развития туристско-рекреационных зон и выбора приоритетных направлений, при условии разработки действенной системы налоговых и амортизационных льгот, займов и кредитов, ориентирующих и стимулирующих частный сектор на создание, освоение и дальнейшее развитие новейших технологий по организации среды для отдыха.

Постановка и решение стратегических задач, требующих расстановки социально-экономических приоритетов с учетом использования инстру-

ментария стратегического управления, должны осуществляться поэтапно [2, 56].

При этом каждый из этапов можно охарактеризовать определенным порядком осуществления туристско-рекреационной деятельности в регионах республики.

Начальный (первый) этап создания и использования механизма решения стратегических задач управления может начинаться с целеполагания планирования. В этом случае на стадии целеполагания производится выбор стратегических и тактических целей рекреационного развития региона (соответственно, на перспективу и на ближайший период), исходя из прогноза социально-экономического развития региона. В этой последовательности решения задач представляется правомерным в качестве стратегических целей выделить: сохранение имеющегося рекреационного потенциала, ресурсной обеспеченности региона и его упрочение в рамках единой экономической политики региона; избирательное развитие наиболее перспективных с точки зрения процесса рекреации, зон. К текущим целям, на наш взгляд, следует отнести восстановление экономического и социального равновесий на межотраслевом уровне, а также разработку комплекса мероприятий, обеспечивающих экономический рост в регионе.

После определения стратегических целей следует формировать систему приоритетов рекреационного развития, требования к которым могут выражаться в соответствии с народнохозяйственными потребностями, в сопоставлении с ресурсными возможностями региона, особенно финансовыми, в локализованности по времени, в предметности (содержательной направленности). А так как количество приоритетов ограничено, то оно и не должно охватывать всего многообразия стратегических задач, стоящих перед рекреационной ориентацией региона.

Этим требованиям обычно соответствуют приоритеты, сформулированные для реализации краткосрочных целей. К числу таких приоритетных направлений в настоящее время можно отнести: создание и использование механизма устойчивого развития с учетом ресурсосберегающих технологий; повышение конкурентоспособности рекреационного продукта.

Второй этап создания и использования механизма регулирования туристско-рекреационной деятельности должен основываться на программированности воздействий. В рыночной экономике конкретное содержание стратегического планирования и регулирования по существу определяется с позиций программно-целевого подхода. Региональные программы по осуществлению туристско-рекреационной деятельности служат важнейшим средством для концентрации всех видов потребляемых ресурсов (в

том числе и бюджетных средств) на приоритетных направлениях развития рекреационного процесса. При этом программирование туристско-рекреационной деятельности выступает не только как основная форма стратегического планирования и регулирования, но и как объект финансовой, материальной и законодательной поддержки со стороны государства.

Эффективность процессов освоения туристско-рекреационных зон в немалой степени зависит и от того, каковы будут организационно-экономические условия реализации инвестиционных проектов.

Третий этап создания и рационального использования механизма государственного регулирования туристско-рекреационной деятельности должен быть ориентирован, на наш взгляд, на государственные регулирующие воздействия, обеспечивающие реализацию комплекса мероприятий по освоению зоны рекреации организационно-правовыми структурами. Для указанных направлений реализации освоения зоны рекреации могут применяться различные экономические, организационные и правовые формы взаимоотношений. Одна из них – государственный заказ, который выражает потребности государства по созданию и освоению туристско-рекреационной зоны, реализуемые с помощью участников рекреационного рынка независимо от их форм собственности [3, 100].

На схеме 1наглядно определены основные этапы управления туристско-рекреационным комплексом, как структурного элемента национального хозяйства страны, и представлена детальная разработка научного обоснования развития, технических расчётов и объёма инвестиций ТРК.

Из схемы 1 видно, что региональные программы взаимодействия туристско-рекреационной деятельности страны представляют собой комплекс мероприятий поэтапного управления от научного обоснования развития туристической индустрии до строительства объектов. Научное обоснование развития включает такие мероприятия, как оценка туристско-рекреационных ресурсов каждого региона, определение специализации и направления развития туристско-рекреационных зон и определение оптимальных размеров и границ территорий. С помощью технических расчётов определяется состав и размещение организаций, занимающихся туристско-рекреационной деятельностью в регионах, а также объектов социальной и инженерной инфраструктуры. Расчёт численности отдыхающих и обслуживающего персонала поможет определить ёмкость туристско-рекреационного рынка для более эффективного размещения туристов в регионах.

Рис. 1. Последовательность этапов разработки и реализации концепции формирования и развития туристско-рекреационного комплекса национальной экономики.

Одним из важных вопросов, конечно, является определение объёма инвестиций, необходимых не только на развитие туристско-рекреационных учреждений, но и на создание инфраструктуры. Расчёт необходимого объ-

ёма инвестиций и разработка мер по эффективному их вложению, позволит привлечь не только внутренних, но и внешних инвесторов.

Таким образом, представление механизма государственного регулирования туристско-рекреационной деятельности и перспективного развития туристско-рекреационных зон, в виде разнообразных мер даёт возможность региональным органам управления целостно, разносторонне, рационально использовать инструментарий и технологическую последовательность осуществления регулирующих воздействий. А также на основе анализа взаимодействия и взаимосогласованного влияния элементных составляющих указанного механизма дополнять его новыми или реконструированными методами и процедурами, раскрыть и использовать резервы повышения результативности, эффективности потребления всех видов ресурсов в зоне рекреации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бухари-заде Н. Лучше гор могут быть... О перспективах развития туризма в Таджикистане [электронный ресурс]. URL: http://www.centrasia.ru/news (дата обращения 12.11.2018 г.).

2. Дустбаев Ш. Состояние и перспективы развития туризма в Республике Таджикистан // Таджикистан и современный мир, 2019. – № 5 (68). – С. 56-68.

3. Курбонов Ш.Я., Кодирзода Д.Б., Ёров Дж.Н. Некоторые вопросы совершенствования управления развития туризма и его тенденции в современных условиях // Таджикистан и современный мир, 2020. – № 1 (69). – С. 100-111.

ҶАНБАИ ҲУДУДИИ ИДОРАКУНИИ МАҶМААИ ТУРИСТӢ ВА ФАРОҒАТӢ

ҚОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАҲРИДДИН,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини
вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
734024, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нисормуҳаммад 13а;
телефон: +992 902-01-18-81; e-mail: dilovark@mail.ru

ОДИЛОВА РУХШОНА КОМИЛОВНА,
котиби илмии Маркази тадқиқоти стратегии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
телефон: +992 918-64-50-13; e-mail: r_odilova@mail.ru

Дар мақола дар бораи идоракунии маҷмааи туристӣ ва фароғатӣ дар минтақаҳо сухан меравад. Барои рушди самараноки туризм дар минтақаҳо, бояд аз ҷониби давлат маҷмӯи чорабиниҳо оид ба «ҳавасмандгардонии ҷараёнҳои рушд», дастгирии интихобии минтақаҳо, ҳавасмандгардонии рушди соҳаҳои ҳамсояи иқтисодиёт - савдо, таҳия карда шаванд. наклиёт, алока.

Калидвожаҳо: *фаъолияти туристӣ, инфрасохтори ҳудудӣ, дастгирии интихобӣ, эффекти мултипликатори, равиши ҳадафмандонаи барнома.*

THE TERRITORIAL ASPECT OF THE MANAGEMENT OF THE TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX

KODIRZODA DILOVAR BAHRIDDIN,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Deputy
Minister of Education and Science,
734024, Tajikistan, Dushanbe city, Nisormuhammad street 13a,
phone: +992 902-01-18-81, e-mail: dilovark@mail.ru

ODILOVA RUKHSHONA KOMILOVA,
Scientific Secretary of theCenter for Strategic Research under the
President of the Republic of Tajikistan,
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Ave., 89.
Phone: +992 918-64-50-13 E-mail: r_odilova@mail.ru.

The article deals with the management of the tourist and recreational complex in the regions. For the effective development of tourism in the regions, it is necessary to develop a set of measures on the part of the state aimed at "encouraging growth streams", selective support of regions, stimulating the development of adjacent sectors of the economy - trade, transport, communications.

Keywords: *tourism activity, territorial infrastructure, selective support, multiplier effect, program-targeted approach.*

УДК: 303.331.332.

МАСЪАЛАҲОИ ДАСТРАСӢ БА ЗАХИРАҲОИ ҚАРЗӢ: ВАЗЪ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОН

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ,
сардори Раёсати тадқиқоти масъалаҳои соҳибкорӣ ва инкишофи бахши хусусии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 89;
тел.:(+992) 988-55-26-90; e-mail:o-amin@mail.ru

ТОЛИБИ ТОИРӢ,
мудири кафедраи менеҷменти соҳавӣ МДКК ба номи С.Юсупова дар назди Донишкадаи куҳӣ-металлургии Тоҷикистон
734036, Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Борбад 52/1;
тел.: (+992) 987-12-12-21; e-mail: tolib1994@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои дастрасии соҳибкорон ба захираҳои қарзӣ-молиявӣ ва раванди татбиқи барномаҳои соҳавӣ дар ин самт мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Муаллиф бо дарназардошти мушкилоти ҷойдошта роҳҳои ҳалли дастраси ба захираҳои қарзиро пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: *соҳибкорӣ, бахши хусусӣ, рақобат, барнома, бонк, қарз, гарав, вазъи молиявӣ, муфлисшавӣ.*

Торафт шиддат гирифтани рақобати байналмилалӣ моро водор месозад, ки дар самти татбиқи ҳадафҳои умумимиллӣ имконоту захираҳои мавҷударо самаранок истифода карда, фазои соҳибкориву сармоягузориро боз ҳам беҳтар ва фаъолнокии иқтисодии аҳолии Тоҷикистонро баланд бардорем.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар шароити кунунӣ иҷрои самараноки ҳадафҳои дар доираи санадҳои муҳимми стратегӣ муайянгардида ва дар ин замина таъмини рушди иқтисоди миллӣ, аз бисёр ҷиҳат ба инкишофи бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд мебошад. Бинобар ин, ҳар қадаре, ки ин бахши муҳимми иқтисодиёт рушду тараққӣ кунад, ҳамон андоза кафолати рушди минбаъдаи иктисодию иҷтимоии мамлакат таъмин хоҳад гашт.

Тибқи омори расмӣ ҳоло беш аз 70 дарсади маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва 80 дарсади аҳолии аз лиҳози иқтисодӣ фаъоли кишвар низ ба бахши хусусӣ рост меояд.

Аз таҳлилҳо мушоҳида мегардад, ки дар давраи солҳои 2013-2019 бо беҳтар гардидани фазои соҳибкорию сармоягузорӣ дар мамлакат бо такя бо бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ зиёда аз 150 ҳазор ҷойи корӣ нав таъсис дода шуда, ба кам гардидани шумораи шахсоне, ки ба муҳоҷирати корӣ мераванд, мусоидат намуд [1]. Илова бар ин, дар давраи таҳлили дар кишвар аз ҷониби соҳибкорон ва намояндагони бахши хусусӣ 2092 коргоҳу корхона бо зиёда аз 49 ҳазор ҷойи корӣ нав сохта шудаанд, ки ҳоло дар самтҳои гуногуни истеҳсолӣ фаъолият карда истодаанд.

Танҳо соли 2019 аз ҷониби соҳибкорони минтақаҳои гуногуни кишвар, зиёда аз 40 адад коргоҳ ва корхонаҳои истеҳсолӣ, марказҳои савдою хизматрасонӣ, муассисаҳои таълимӣ ва ғайраҳо бо таъсис додани беш аз 2000 ҷойҳои нави корӣ бо сатҳу сифати баланд бунёд шуда, дар амалӣ гардидани солҳои 2019 - 2021 ҳамчун «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» ва ҳадафи чоруми миллӣ – саноатикунонии босуръати мамлакат, зиёд намудани ҳаҷми маҳсулоти воридотивазкунанда ва коҳиш додани ҳаҷми маҳсулоти содиротӣ, заминаи устувор гузошт [2].

Рақамҳои овардашуда далели возеҳи аҳамияти бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан, соҳибкории истеҳсолӣ дар таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ мебошад.

Фаъолияти соҳибкорӣ ва бахши хусусӣ бо дарназардошти нақши муҳим доштанаш дар ҳалли масоили иқтисодию иҷтимоии мамлакат ва ғанӣ гардонидани имкониятҳои буҷети давлатӣ зери диққати доимии ҳукумати кишвар қарор дошта, дар ин самт пайваста тадбирҳои муассир андешида мешаванд.

Ҳамин тавр, ҳоло барои фаъолияти соҳибкорӣ, махсусан соҳибкории истеҳсолӣ, қариб 110 номгӯйи имтиёз пешбинӣ шуда, субъектҳои соҳибкориро зарур аст, ки имтиёзҳо ва сабукиҳои пешбининамудаи қонунгузориро самаранок истифода баранд ва низоми пардохти андозро пурра, риоя намоянд.

Танҳо дар се соли охир ҷиҳати ҳимояву дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ ва ҷалби сармоя аз ҷониби Ҳукумати кишвар дар соҳаҳои саноати сабук, кишоварзӣ, дорусозӣ, парандапарварӣ, чорводорӣ, сайёҳӣ ва дигар бахшҳои афзалиятнок иловатан 30 навъи имтиёзу сабукиҳо ҷорӣ карда шуданд. Илова бар ин, дар давоми солҳои 2018–2019 бо мақсади дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ як қатор имтиёзҳои иловагии андозӣ ҷорӣ карда шудаанд.

Мунтазам амалӣ намудани тадбирҳои судманд дар самти беҳтар намудани фазои соҳибкорию сармоягузорӣ ба баланд гардидани мавқеи байналмилалии Ҷумҳури Тоҷикистон оид ба ташкил ва пешбурди соҳибкорӣ замина гузошта, соли 2020 дар миёни 190 кишвари узви рейтинг ҷойи 106-умро ишғол намуд, ки ин рақам дар соли 2019 ба 124 баробар буд [3].

Мавқеи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба бақайдгирии корхона, гирифтани иҷозатнома барои оғози корҳои сохтмонӣ, пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқӣ, дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ ва андозбандӣ дар ҷадвали зерин ба таври зайл нишон додашудааст:

Ҷадвали 1.

Мавқеи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ташкил ва пешбурди соҳибкорӣ дар дар солҳои 2019-2020

Нишондиҳандаҳо	DB 2020 Рейтинг	Нишондиҳандаҳои DB 2019	Нишондиҳандаҳои DB 2020	**Тағйирот дар нишон-диҳандаҳо, %**
Рейтинги соддагардонии ташкили фаъолияти соҳибкорӣ дар маҷмӯъ, байни кишварҳои ба рейтинг фарогирифта (190)	2020 - 106 2019 - 126	55,4	61,3	↑5,9
Бақайдгирии корхона	36	91	93,2	↑2,2
Гирифтани иҷозатнома барои оғози корҳои сохтмонӣ	137	60,6	60,8	↑0,2
Пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқӣ	163	47,2	51,1	↑3,9
Дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ	11	40	90	↑50
Андозбандӣ	139	60,9	60,9	**Бетағйир**

Манбаъ: Ҳисоботи Бонки Ҷаҳонӣ “Doingbussines (DB) 2020 ”http:// russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/tajikistan

Ҳарчанд солҳои охир мавқеи байналмилалии Тоҷикистон дар ҳисоботи “Пешбурди соҳибкорӣ” аз лиҳози якчанд нишондиҳандаҳо, аз ҷумла дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ, беҳтар гардида бошад ҳам, аммо сифати рушди он ҳанӯз ҳам нокифоя буда, амалӣ намудани тадбирҳои иловагиро тақозо менамояд. Илова бар ин, хавфу хатарҳои эҳтимолӣ ва коҳиш додани

таъсири онҳо ба иқтисоди миллӣ моро вазифадор месозад, ки ба масъалаҳои боз ҳам баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти истеҳсоли ватанӣ инчунин,, ҷанбаҳои сифатии рушди иқтисоди миллӣ, тақвияти нерӯйи инсонӣ, истифодаи технологияҳои муосир ва ҷорӣ намудани хатҳои нави технологии хусусияти инноватсионӣ дошта, вусъат додани коркарди ашёи хоми ватанӣ то ҳадди ниҳоӣ, баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии аҳолӣ ва тавсеаи иқтисодиёти рақамӣ, ки аз бисёр ҷиҳат ба рушди бахши хусусӣ вобаста аст, тадбирҳои зарурӣ андешем.

Тавре, ки дар боло зикр шудааст, дар таъмини рушди босуботи фаъолияти соҳибкорӣ ва инкишофи бахши хусусӣ омилҳои зиёде метавонанд таъсиргузор бошанд, аммо асоси онро дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ-молиявӣ, ташкил медиҳам. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҳар қадаре, ки соҳибкор ба воситаҳои молиявӣ дастрасии бештар дошта бошад, ҳамон андоза кафолати рушди минбаъдаи ин бахши муҳимми иқтисодиёт таъмин хоҳад гашт. Илова бар ин, агар ҳолати молиявии корхона дар ин ё он соҳа хуб бошад, он гоҳ корхонаи мазкур дар назди муассисаи дигар, вобаста ба ҷалби сармоя, дастрасӣ ба қарзҳои бонкӣ, интихоби таъминкунандагон ва ҷобаҷогузории кадрҳои баландихтисос афзалияти бештару хубтар дорад.

Аз ин хулоса мегардад, ки дар шароити кунунии рушди иқтисодиёт дарёфти қарз ҷиҳати инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ дар кулли бахшҳои асосии иқтисодиёт, одатан ягона имконият барои ҷорӣ намудани навовариҳо ва дар ин замина зиёд намудани активҳои гардон, мансуб меёбад.

Аз таҳлилҳо мушоҳида мегардад, ки солҳои охир дар натиҷаи мусоид гардидани шароити пешниҳоди гарав ба бонкҳо ва ташкилотҳои маблағгузории хурд, инчунин,, такмил ёфтани қонунгузории кишвар бо мақсади васеъ намудани дастрасии бахши хусусӣ ба воситаҳои қарзии низоми бонкӣ ва аз байн бурдани мухолифати байни санадҳои қонунгузорӣ доир ба масъалаҳои гарав ва муфлисшавӣ ҳаҷми қарзгузориҳои низоми бонкӣ ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ мунтазам тамоюли зиёдшавӣ дошта, соли 2019 –ум 7,5 млрд. сомониро ташкил додааст, ки ин рақам нисба ба соли 2018 24 дарсад зиёд мебошад. Аммо ин ҳанӯз ҳам қонеъкунанда нест, зеро талабот ба маблағҳои қарз аз ҷониби соҳибкорон зиёд буда, ҳатто низоми бонкии кишвар онро пурра қонеъ гардонида наметавонад [4].

Гарчанде дар самти пешниҳоди қарзгузориҳои низоми бонкӣ ва дигар ташкилотҳои қарздиҳанда ба рушди соҳибкорӣ тамоюлҳои мусбӣ ба назар расад ҳам, вале бо вуҷуди ин ҳама, фоизи қарзҳои пешниҳодшаванда ва

муҳлати онҳо то ҳанӯз хеле баланд буда, шароити пешниҳоди қарз мураккаб боқӣ мемонад.

Мувофиқи маълумоти Бонки милли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳоло меъёри миёнаи пешниҳоди қарзҳо бо асъори миллӣ то 1 сол ва зиёда аз 1 сол зиёда аз 21,8-24,9 дарсадро дар бар мегирад, ки ин ба соҳибкор имкон намедиҳад, ки чунин меъёрро пардохт намояд ва боз даромади устувор бадаст орад [5].

Сабабҳои асосии баланд будани меъёри қарзҳои бонкиро коршиносон ва намонядагон ташкилотҳои қарзӣ гуногун шарҳ медиҳанд. Масалан: қаблан намояндагони муассисаҳои қарзӣ, омилҳои аслии баланд будани меъёри фоизи пешниҳоди қарзҳоро дар ҷалби пасандоз (амонатҳо)-и аҳолӣ бо фоизи нисбатан баланд, арзёбӣ менамуданд, ки ин гуфтаҳо нисбатан асоси воқеӣ дошт, вале ҳоло чӣ?

Мувофиқи бюллетени омори бонкӣ агар, дар солҳои 2009-2010 меъёри солонаи фоиз аз рӯйи пасандозҳои бонкҳо, аз 19,4 –18 фоизро ташкил дода бошад, пас ин рақам дар солҳои 2012–2014-ум 16–15,5, солҳои 2017-2018-ум 14,6–12,8 ва соли 2019 бошад, зиёда аз 11,5 дарсадро дар бар мегирад [6].

Агарчи дар давоми солҳои 2009–2019 фоизи миёнаи амонатҳои қабулшудаи бонкҳо бо асъори миллӣ 8,4 банди фоизи кам гардида бошад ҳам, вале меъёри миёнаи пешниҳоди қарзҳо бо асъори миллӣ то як сол ва беш аз як сол дар ин давра қариб, ки бе тағйир боқӣ мондааст.

Баланд будани фоизи қарзҳои низоми бонкиро коршиносони масоили иқтисодӣ дар таъсири омилҳои зерин мансуб медонад:

- ба таври нокофӣ дар гардиш будани пули миллӣ;
- сатҳи баланди таваррум дар кишвар.

Ба андешаи онҳо ба иллати тарс аз имкони бештар афзоиш ёфтани сатҳи таваррум ва ҳимоя аз зиёнҳои эҳтимолӣ, бонкдорони Тоҷикистон ҳамеша мизони фоизҳои қарзро аз сатҳи муқаррарӣ болотар таъйин мекунанд. Аз сабаби баланд будани меъёри фоизҳои қарзӣ, мушкилоти норасоии воситаҳои гардон дар ҳамаи бахшҳои иқтисодиёт, аз ҷумла соҳаи кишоварзӣ низ ҳанӯз ҳам, ҷой дорад.

Бо вуҷуди он, ки Ҳукумати кишвар дар бобати паст кардани меъёри фоизи қарзҳои бонкӣ тадбирҳои зиёдеро роҳандозӣ намояд ҳам, вале ин ҳанӯз қонеъкунанда набуда, фоизи нисбатан баланди қарз яке аз омилҳои боздорандаи дастрасии соҳибкорон, хусусан, соҳибкории истеҳсолӣ ба воситаҳои қарзӣ-молиявӣ ба ҳисоб меравад.

Лозим ба ёдоварӣ аст, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2012, таҳти №201 ***«Барномаи дастгирии давлатии***

соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012–2020» тасдиқ шуда буд [7].

Ба ғайр аз ин қайд намудан лозим аст, ки соли 2018 марҳалаи сеюми татбиқи Барномаи мазкур оғоз гардид, ки дар самти дастгирии давлатии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ яке аз санадҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Дар доираи Барномаи мазкур зиёд намудани миқдори қарзҳои имтиёзнок ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба андозаи 100 дарсад ва таҳияи пешниҳодҳои асоснок оид ба паст намудани меъёрҳои фоизи қарзҳое, ки аз тарафи бонкҳо ва дигар институтҳои молиявӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна пешниҳод мешаванд, ҳамчун афзалият ва индикаторҳои асосӣ муайян гардидаанд, ки то соли 2020-ум бояд иҷро гарданд.

Аммо аз таҳлилҳо мушоҳида мегардад, ки баъзе аз бандҳои муҳими ин барнома, аз ҷумла, оид ба коҳиш додани меъёрҳои фоизи қарзҳое, ки аз ҷониби бонкҳо ва дигар ниҳодҳои молиявӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна пешниҳод мешаванд, дар сатҳи зарурӣ амалӣ нагардид.

Масалан, агар дар соли 2012 меъёри миёнаи фоизи ҳамаи қарзҳои бонкӣ бо пули миллӣ то як сол ва беш аз як сол 25,5–28,6 дарсадро ташкил медод, пас ин рақамҳо дар соли 2019 ба 21,8-24,9 дарсад баробар расид. Ҳарчанд ки давоми 8 соли охир каме тағйироти коҳишёбии андозаи фоизи қарзҳои бонкӣ ба назар расад ҳам, вале ин вазъ ҳоло ҳам қонеъкунанда нест. [8].

Тавре, ки дар боло гуфта гузаштем, то ин замон аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини рушди устувори бахши хусусӣ ва дастгирии воқеии соҳибкорон, махсусан соҳибкории истеҳсолӣ тавассути муҳайё гардонидани захираҳои молиявии имтиёзнок як зумра ислоҳотҳои муҳим ва ҷиддӣ амалӣ гардиданд. Яке аз чунин иқдомҳои муҳим ин таъсиси муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибкории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” мебошад **(**МД ФДСҲҶТ).

Бояд таъкид намуд, ки дар раванди тағйирёбии вазъияти молиявӣ дар бозори ҷаҳонӣ ва торафт шиддат гирифтани муносибатҳои рақобати миёни кишварҳои ҷаҳон дар робита ба ҷалби сармоягузорҳо, таъсиси муассиса яке аз барномаҳоии асосии зиддибуҳронии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, зеро имтиёзнок будани қарзҳо имконият медиҳанд, ки бо соҳибкорон бештар чораҳои профилактикӣ ва методии омӯзишӣ бурда, баҳри рушди иқтисодиёти милли ва фаъолияти босамари соҳибкорон макомотҳо камтар санҷишҳои мутақобилавӣ гузаронанд.

Муассиса аз ибтидои фаъолият то соли 2020 дар асоси қарорҳои Шӯрои нозирони Муассиса 175 лоиҳаи тиҷоратии субъектҳои соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба маблағи умумии тақрибан 248,6 миллион

сомонӣ дастгирӣ намудааст, ки 51 шаҳру ноҳияҳои ҷумҳуриро фаро мегирад ва ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти кишвар равона шудаанд [9].

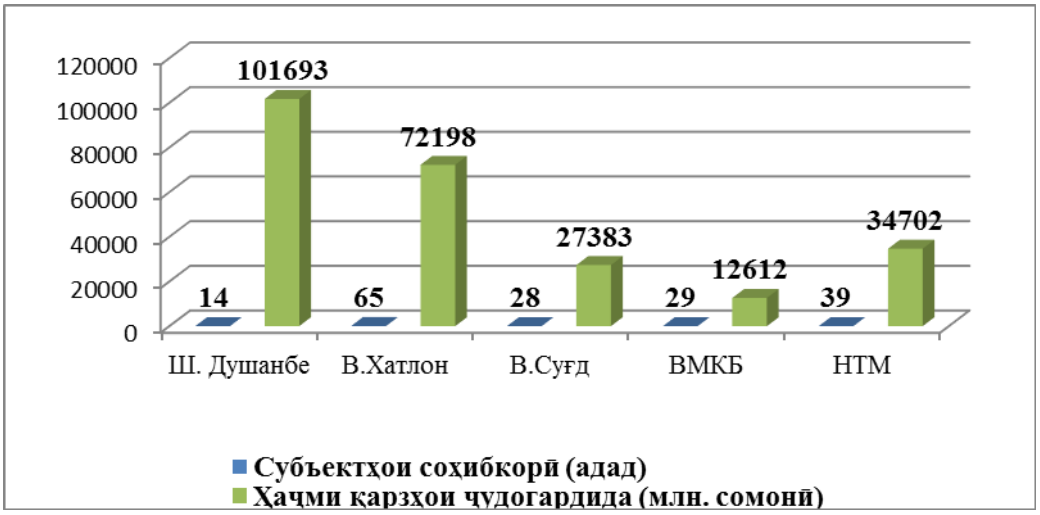

Диаграммаи 1.Ҳаҷми қарзҳои ҷудошуда аз ҷониби МД ФДСҲҶТ дар солҳои 2013–2019.

Ҳарчанд ки ҳамасола ҳаҷми маблағҳои ҷудогардида ба Муассисаи мазкур тамоюли зиёдшавӣ дошта бошанд ҳам, вале ин ҳануз басанда нест. Ёдовар мешавем, ки 14 октябри соли 2014 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми мулоқот бо соҳибкорони ватанӣ иброз дошта буданд, ки ба сармояи фонд дар ҳафт соли оянда то як миллиард сомонӣ равона карда мешавад [10]. Ин нуктаро соҳибкорон хуш пазируфта, интизор доштанд, ки ҳаҷми қарзҳои имтиёзнок бо фоизҳои нисбатан паст зиёд ва дастраси ба он беҳтару хубтар мегардад, вале мутаасифона, ин иқдом бо сабабҳои гуногун то кунун амалӣ нагардидааст. Дар ин раванд бо мақсади дастгирии корхонаҳои навтаъсис, амалкунанда ва соҳибкорони инфиродӣ барои истеҳсол, бандубаст, нигоҳдории молу маҳсулот, аз ҷумла молу маҳсулотӣ воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2020 дар заминаи Фонди мазкур бонки саноативу содиротии Тоҷикистон “Саноатсодиротбок” таъсис дода шуд. Барои фаъолияти самарабахши қарздиҳии ин бонк ҳамасола зиёд намудани ҷудо кардани маблағ аз буҷети давлатӣ пешбинӣ карда шудааст.

Бо вуҷуди мунтазам зиёд гардидани ҳаҷми маблағгузориҳои қарзӣ, дастрасии соҳибкорон ба он, боз баъзе масалаҳое дигаре ҷой доранд, ки минбаъд дар доираи фаъолияти “Саноатсодиротбок” бояд ҳаллу фасл гарданд.

- сатҳи пасти дастрасӣ ба иттилоот дар мавриди “Саноатсодиротбок” ва имкониятҳои функсионалии он, махсусан дар минтақаҳои кишвар;

- зиёд будани ҳаҷми гарав ва шумораи ҳуҷҷатҳои лозима барои гирифтани қарз;
- ба сифати гарав қабул нагардидани таҷҳизоту иншооти бунёдшаванда;
- пешниҳоди муҳлат ва имтиёзҳо барои пардохти фоизи қарз;
- дастрас набудани қарз барои дигар намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ (кор, хизматрасонӣ).

Дар иртибот ба ин, ба таъмини дурнамои рушди фаъолияти соҳибкорӣ андешидани тадбирҳои заруриро дар доираи ҳалли масъалаҳои зерин мувофиқи мақсад мешуморем:

- роҳбарони ташкилотҳои қарзӣ бояд дар самти паст намудани меъёри фоизи қарзҳо корбарӣ намуда, ҷиҳати осон намудани дастрасии соҳибкорон ба воситаҳои молиявӣ чораҳои зарурӣ андешанд;
- такмили иловагии низоми қарздиҳӣ ва пешниҳоди қарзҳо бо дарназардошти сатҳи пардохтпазирии соҳибкорон ;
- баланд бардоштани савияи донишҳои ҳуқуқӣ, молиявӣ ва иқтисодии соҳибкорон, расонидани кумак барои таҳияи лоиҳаҳои тиҷоратӣ ва дарёфти роҳҳои татбиқи онҳо, бахусус, ба субъектҳои соҳибкории навтаъсис ва ҷалби ҷавонон ба фаъолияти соҳибкорӣ;
- андешидани чораҳои судманд бо мақсади иҷро ва фаъол гардонидани раванди татбиқи банди 25-уми «Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012–2020»;
- андешидани тадбирҳо дар робита ба инкишоф додани имкониятҳои функсионалии “Саноатсодиротбок” дар доираи арзёбиҳои қарзӣ ва усулҳои нави идоракунии он инчунин,, ҷорӣ намудани воситаҳои нави амонатӣ (гарав) махсусан барои соҳибкорони минтақаҳои дурдасти кишвар;
- дар доираи “Саноатсодиротбок” барои дигар навъҳои фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, кор ва хизматрасониҳо дастрасӣ ба қарз, муайян карда шаванд;
- татбиқи низоми муосири омӯзиш дар робита ба таҳияи бизнес-нақшаҳо, маърифати соҳибкорӣ, оид ба дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ-молиявӣ ва истифодаи самаранокӣ он.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба МНМОҶТ аз 26.12.2018;
2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо кормандони соҳаи саноати кишвар,14.10.2019;

3. Ҳисоботи Бонки Ҷаҳонӣ “Doingbussines (DB) 2020” http:// russian. doingbusiness.org/data/exploreeconomies/tajikistan

4. Маълумоти кумитаи давлатии сармоягузори ва идоракунии амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020;

5. Бюллетени омори бонкӣ, №12, 2019 .С-76;

6. Бюллетени омори бонкӣ, №12, 2019.С-75;

7. Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020;

8. Бюллетени омори бонкӣ, №12, 2019.С-76;

9. Маълумоти кумитаи давлатии сармоягузори ва идоракунии амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020;

10. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулокот ба соҳибкорон, 14.10.2014.

ВОПРОСЫ ДОСТУПА К КРЕДИТНЫМ РЕСУРСАМ: СОСТОЯНИЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,
начальник Управления по вопросам исследования проблем предпринимательства и развития частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.: (+992) 988-55-26-90; e-mail:o-amin@mail.ru

ТОЛИБИ ТОИРИ,
заведующий кафедрой отраслевого менеджмента государственного учреждения горного коледжа им. С.Юсуповой при Горно-металлургическом институте Таджикистана
734036, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад 52/1;
тел.: (+992) 987-12-12-21; e-mail:tolib1994@mail.ru

В статье анализируются вопросы доступа предпринимателей к кредитно-финансовым ресурсам и процесс реализации отраслевых программ в этой сфере. Учитывая существующие проблемы, автор предлагает варианты решения проблемы доступа к кредитным ресурсам.

Ключевые слова: *предпринимательства, частный сектор, конкуренция, программа, банк, кредит, финансовое положение, банкротство.*

ISSUES OF ACCESS TO CREDIT RESOURCES: STATE AND WAYS OF ITS SOLUTION

ODINAEV AMIN IBRAGIMOVICH,
Chief Department of entrepreneurship issue research and private sector development. Center for Strategic research under the President of Tajikistan,
734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave.89, tel.(+992) 988552690, e-mail: o-amin@mail.ru

TOLIBI TOIRI,
Head of Department of sector management shate institution of monition college name of after S. Usupova under the Tajik metallurgical institute
734036, Tajikistan, Dushanbe, Borbad ave. 52/,
tel. (+992) 987 12 12 21, e-mail: tolib1994@mail.ru

The article analyzes the issues of entrepreneurs' access to credit and financial resources and the process of implementing sectoral programs in this area. Taking into account the existing problems, the author offers options for solving the problem of access to credit resources.

Keywords: *entrepreneurship, private sector, competition, program, bank, credit, financial situation, bankruptcy.*

УДК:330.59+331.5(575.3)

МАСОИЛИ ИЛМУ МАОРИФ ВА ҲИФЗИ ИҶТИМОӢ ДАР ПАЁМИ ПЕШВОИ МУАЗЗАМИ МИЛЛАТ

НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ,
сардори раёсати тадқиқоти масъалаҳои соҳавии
Маркази тадқиқоти стратегии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: +992 (372) 227–15–83; e–mail:firdavsi.tj@mail.ru

МАҲМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,
номзади илмҳои сиёсӣ, директори Муассисаи давлатии
«Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ»
734026, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Ҳувайдуллоев 270[a] ;
тел.: +992 (372) 250–16–73; e–mail: sorbon4@inbox.ru

Дар мақола роҷеъ ба нуктаҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ки аз 26 январи соли 2021 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтанд. Ҳамзамон, дастовардҳое, ки ҷумҳурӣ дар зарфи сӣ соли соҳибистиқлолӣ ба даст овардааст, бахусус дар самти ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, музди меҳнат, пардохти нафақаҳои иҷтимоӣ, таҳсилоти миёнаи касбӣ, мақоми занон дар ҷомеа мушаххасан қайд гардидаанд. Мусаллам аст, ки яке аз ҳадафҳои асосии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ тавассути таъсис додани ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани сатҳи ҳадди ақали музди меҳнат, нафақа, нафақаҳои иҷтимоӣ ва дастгирии оилаҳои ниёзманд ба шумор рафта, батадриҷ андозаи пардохтҳои номбурда афзоиш меёбанд.

Калидвожаҳо: *Паём, ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, музди меҳнат, пардохтҳои нафақаи иҷтимоӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ.*

Тайи сӣ соли Истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми самтҳои ҳаёти ҷомеаи кишвар, алалхусус, дар самти ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, пешравиҳои назаррас рух додаанд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26

январи соли 2021, бо дарназардошти муҳиммияти нақши соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ дар рушди иқтисодӣ, суботи сиёсӣ ва боло бурдани сатҳи маърифатию фарҳангии ҷомеаи навини Тоҷикистони соҳибистиқлол таъкид карда мешавад: «Дар марҳалаи кунунии пешрафти Тоҷикистон ба соҳаҳои ҳифзи иҷтимоӣ, илму маориф ва масоили гендерӣ афзалияти аввалиндараҷа дода мешавад, зеро онҳо дар таҳкими пояҳои давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявӣ нақши калидӣ мебозанд» [1].

Воқеан ҳам, устувории низоми ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ яке аз омилҳои муҳимми рушди иқтисодӣ ва суботи сиёсии ҳар кишвар маҳсуб меёбад. Дар ҳар давру замон сатҳи пешрафти иқтисодиёт ва иҷтимоёти ҳар як кишвар маҳз аз рӯйи дараҷаи ҳифозати иҷтимоии аҳолӣ, махсусан, таъмини кафолатҳои иҷтимоӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, пардохтҳои иҷтимоӣ ба ниёзмандон ва аз тибқи сатҳи зиндагии аҳолӣ баҳогузорӣ мегардад.

Бо шарофати таваҷҷуҳи ҳамешагии Сарвари давлат, сол то сол ҷанбаи устувори иҷтимоӣ доштани сиёсати давлати мо бештар эҳсос карда мешавад.

Асосҳои қонунгузории низоми ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ ва амалӣ намудани он аз меъёрҳои конститутсионию ҳуқуқӣ ва санадҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи инсон маншаъ мегиранд. Тибқи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷумҳурӣ давлати иҷтимоӣ маҳсуб ёфта, барои ҳар як фарди ҷомеа шароити мусоид ва арзандаи зиндагӣ ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад. Аз ин рӯ, таъминоти иҷтимоӣ хусусияти умумиҷамъиятӣ дорад, ҳар як фарди дорои имкониятҳои баробар, дар сурати ба миён омадани зарурат ва доштани асос, аз навъҳои гуногуни таъминоти иҷтимоӣ истифода бурда метавонад.

Дар Паёми Сарвари давлат вобаста ба вазъи иқтисодиву иҷтимоии мамлакат барномаи мукаммали пешрафти ҷомеа пешниҳод гардидааст. Пешвои муаззами миллат аз боби раванди номатлуби таъсири муассири пандемияи коронавирус ва паст рафтани фаъолнокии иқтисодӣ бо овардани далоили мушаххас ибрози назар намуданд ва бо қаноатмандӣ зикр карданд, ки дар айни замон сатҳи хуруҷи бемории COVID–19 коҳиш ёфтааст ва барои пешгирии мавҷи навбатии нав Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои заруриро андешидааст.

Чун дигар соҳаҳои калидии кишвар меҳвари Паёми солонаро таваҷҷуҳ ба масоили рушди соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ фаро гирифтааст. Масалан, буҷаи соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ дар ҳашт соли охир аз 1 миллиарду 740 миллион сомонии соли 2013 дар соли 2020 ба 2 миллиарду 100 миллион сомонӣ расонида шудааст [1].

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, алалхусус, вазъи маъюбиятро ба эътибор гирифта, онро дар қатори дигар Ҳадафҳои рушди устувори Созмони Милали Муттаҳид ба “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ва “Барномаи миёнамуҳлати рушд барои солҳои 2016–2020” ворид намуда буд. Ҳадафи қабули стратегияву барномаҳои давлатӣ, ин дастгирии табақаҳои осебпазири аҳолӣ, бахусус маъюбон мебошад. Бояд гуфт, ки тайи солҳои Истиқлолияти давлатии ҷумҳурӣ вазъи зиндагии шахсони дорои имконияти маҳдуд ба таври назаррас беҳбудӣ ёфта, пайваста андозаи пардохтҳои иҷтимоии онҳо зиёд мегардад. Ҷиҳати боз ҳам бештар боло бурдани сатҳи зиндагии ин табақаи ниёзманд Сарвари давлат дар Паёми навбатии худ пешниҳод карданд, ки аз 1 сентябри соли равон нафақаи маъюбон аз синни кӯдакӣ ва нафақаи кӯдакони маъюби то 18 – сола ба андозаи 20 фоиз, инчунин,, нафақаи маъюбони гурӯҳи якум ба андозаи 50 фоиз зиёд карда мешавад. Иқдоми Сарвари давлат имкон медиҳад, ки шароити иҷтимоии қариб 100 ҳазор нафар шаҳрвандон аз гурӯҳҳои осебпазири зикршуда беҳтар гардад [1].

Сарвати асосии ҳар як давлату миллат, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон сармояи рушдёфтаи инсонӣ ба ҳисоб меравад. Нишондиҳандаҳои рушди неруи инсонӣ аз се самти асосӣ – дастрасӣ ба таҳсилот, тандурустиву дарозумрӣ ва сатҳи шоистаи зиндагӣ таркиб меёбанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон 26 ноябри соли 1993 ба Конвенсияи № 142/150 (1975) Ташкилоти Байналмилалии Меҳнат *“Дар бораи рушди захираи инсонӣ”* ҳамроҳ шуд, ки тибқи он давлат ба уҳдадорӣ гирифт, ки ҷиҳати таъмини зиндагии арзанда шароити мусоид фароҳам меоварад.

Ба хотири рушди минбаъдаи кишвар Пешвои муаззами миллат як пешниҳоди хеле муфиду арзишмандро дар Паёми худ ироа намуданд, ки он ба рушди минбаъдаи илму маориф тааллуқ дорад. Ҳадафи Пешвои муаззами миллат аз тақвият бахшидани илму маориф, ҷомеаи навини Тоҷикистони соҳибисиқлолро фарогир шудани тафаккури техникӣ ва ҷаҳонбинии илмӣ мебошад. Маҳз омӯзиш ва пажӯҳиши пайваста ва мудомулумр доираи имконияти илмро ба воқеият табдил медиҳад ва ба он дар самти рушди тамоми ҷанбаҳои ҷомеа нақши калидиро медиҳад. Илм худ меҳвари асосии рушди ҳар як кишвар мебошад ва олимон захираи бузурги зеҳнии ҷомеа маҳсуб меёбанд.

Қобили ёдоварист ки бо ташаббуси Сарвари давлат солҳои 2020–2040–ро ҳамчун солҳои омӯзиш ва рушди илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ эълон намудан, яке аз роҳҳои муассири расидан ба ин ҳадаф аст, зеро маҳз

дар замони ҷаҳонишавӣ илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ муҳимтарин рукни ҷаҳонбинии дунявӣ ба шумор мераванд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои беҳтар гардидани вазъ дар самтҳои мазкур барномаҳои давлатӣ ва тадбирҳои иловагиро амалӣ карда, ба дастовардҳои назаррас соҳиб гардидааст.

Пешвои муаззами миллат дар Паёми хеш аз аҳаммияти роҳандозӣ гардидани ду иқдоми муҳим – озмунҳои «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ва «Тоҷикистон — ватани азизи ман» ёдовар гардида, қайд намуданд, ки онҳо «…як нуктаи бисёр муҳимро собит намуданд: дар байни наврасону ҷавонони мо истеъдодҳои нодир ба воя расида истодаанд, ки мо бояд онҳоро ҳамаҷониба дастгириву ҳавасманд гардонем».

Бо мақсади боз ҳам бештар ба илм рӯ овардани аҳли зиёи ҷомеа, Пешвои муаззами миллат дар Паёми худ пешниҳод намуданд: «Ба хотири боз ҳам бештар ба омӯзиши илмҳои риёзиву дақиқ ва табиӣ ҷалб кардани наврасону ҷавонон, олимону муҳаққиқон ва устодону омӯзгорон ҳамасола озмуни ҷумҳуриявӣ зери унвони «Илм – фурӯғи маърифат» гузаронида шавад», ки он қобили таваҷҷуҳи ҷомеа гардид.

Аҳли илми тоҷик дар тӯли таърих на танҳо пешбарандаи фарҳангу тамаддун ва расму оини миллӣ, балки таквиятдиҳанда ва вусъатдиҳандаи давлатдории миллии мутамаддин ва пешрафта буданд.

Ҳадафи Роҳбари давлат аз ин ташаббусҳо, пеш аз ҳама, баланд бардоштани сатҳи саводу маърифатнокии аҳолӣ ва дар навбати аввал, наврасону ҷавонон, тақвияти ҳисси миллӣ, ватандӯстиву ватанпарастӣ, ҳувияти миллӣ, арҷгузорӣ ва омӯхтани забон, таърих, фарҳанги бостонии тоҷикон, рушди доираи донишу ҷаҳонбинии илмиву техникӣ дар кишвар мебошад. Зеро ки илм ҳамчун унсури муҳимтарини фарҳанг ва шакли олии донишҳои инсонӣ, инчунин, нишондиҳандаи асосии фарҳанги миллӣ ва кафолати рушди бемайлони давлат низ маҳсуб меёбад.

Бо дарназардошти ин, аз ҷониби Пешвои муаззами миллат зимни ироаи Паём раванди донишандӯзии наврасону ҷавонон дар зинаҳои гуногуни таҳсилот мавриди таҳлили амиқ қарор гирифт. Дар ин радиф, Сарвари давлат таъкид намуданд, ки тибқи таҳлилҳо сатҳи касбияти коргарон ҳанӯз ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯй набуда, ин масъала ба ислоҳоти ҷиддӣ ниёз дорад.

Бояд тазаккур дод, ки маҳз тараққиёти иқтисодиву иҷтимоии кишвар аз рӯйи мутахассисони салоҳиятнок рушд меёбад. Зарурат ва моҳияти ин масъала пеш аз ҳам дар он зоҳир мегардад, ки дар баробари тарққиёти илму техика ва технологияи замонавӣ, тарзу усули кор низ такмил меёбад ва талаботи зиёди касбиро ба миё меорад. Агар шахс дар интихоби касб хато

накунад, пас вай дар оянда сазовори комёбиҳо гашта, оилаи худ ва ҷамъиятро қаноатманд мегардонад. Ҳамзамон, таъкид гардид, ки имрӯз дар Тоҷикистон зарурат ва талабот барои ҷорӣ намудани омӯзиши садҳо ихтисоси дигар вуҷуд дорад.

Сарвари давлат қайд карданд, ки ҳоло дар кишвар 62 муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ аз рӯйи 97 ихтисос ва 5 маркази таълими калонсолон бо 41 филиал ва 21 намояндагӣ аз рӯйи 93 касб кадрҳои коргарӣ тайёр мекунад. Дар асоси дастури Пешвои миллат имсол дар заминаи литсею коллеҷҳои техникӣ боз 47 маркази ҳунарҳои миллӣ ва муосир барои омӯзиши 50 касбу ҳунар ба фаъолият шурӯъ менамояд [1]. Сарвари давлат аз он изҳори нигаронӣ намуданд, ки «қисми зиёди таҷҳизоти таълимӣ дар ин муассисаҳо фарсуда гардида, истифодаи таҷҳизоту технологияҳои муосир омӯзонида намешавад. Илова бар ин, дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва марказҳои таълими калонсолон китобҳои дарсӣ ва тахассусӣ намерасанд».

Бо назардошти вазъи мавҷуда, Пешвои миллат дар Паёми худ фармуданд, ки «барои ислоҳоти ҷиддӣ, азнавсозии низоми таълим ва таҳкими заминаҳои моддиву техникии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ чораҳои мушаххас андешида шаванд». Ин таъкиди Сарвари давлат барои ҳар як олиму коршиноси соҳаи илм бояд дастуре бошад, ки иҷрои билфосила ва ҳатмиро тақозо мекунад.

Дар баробари ин, вазоратҳои меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ, маориф ва илм супориш гирифтанд, ки ҷиҳати таҷдиди назар кардани барномаву нақшаҳои таълими касбҳои коргарӣ ва ҳунарҳои мардумӣ ва таъмини муассисаҳои зикршуда бо китобҳои дарсӣ чораҳои заруриро ба роҳ монанд.

Тибқи ҳисоботи пешниҳоднамудаи Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2020 дар 62 литсейи касбии техникӣ ва филиали МД “Литсейи касбии махсуси маъюбон” дар ноҳияи Рӯшон 1722 нафар омӯзгор ва 1004 нафар устои таълими истеҳсолӣ, дар маҷмӯъ, 2726 нафар фаъолият менамоянд. Дар соли таҳсили 2020–2021 теъдоди хонандагони муассисаҳои давлатии таълимии соҳаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ аз 22491 нафар иборат мебошад, ки аз ин шумора 4354 нафар духтарон буда, аз шумораи умумӣ 19809 нафар дар гурӯҳҳои буҷавӣ ва 2682 нафар дар гурӯҳҳои шартномавӣ таҳсил намуданд. Аз шумораи умумӣ 176 нафар (62 духтарон) маъюб ва 84 нафар (16 духтар) ятими кулл мебошанд[2].

Дар соли 2020 бо мусоидати мақомоти меҳнат ва шуғли аҳолӣ дар муассисаҳои таълимии системаи Агентии меҳнат ва шуғли аҳолии Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва

дигар муассисаҳои таълимии дар ҷумҳурӣ фаъолиятдошта 14376 нафар шаҳрвандон, аз ҷумла, занону духтарони хонашин ба омӯзиши ҳунарҳои мардумӣ, аз қабили ҳунарҳои «Қолинбоф» – 500 нафар, “Қуроқдӯз” – 1225, “Бофанда” – 1122, “Гулдӯзӣ” – 652, “Дӯзанда” – 7885, “Сӯзанидӯз” – 138, “Заргар” – 128, “Зардӯз” – 95, “Оҳангар” – 159, “Дуредгар” – 338, “Адрасбоф” – 366, “Сангтарош” – 6, “Ҷомадӯз” – 88, “Бофандаи маҳсулоти пашмин” – 30, “Кешбоф” – 12, “Сабадбоф” – 61, “Тоқидӯз” – 99, “Кулолгар” – 51, “Муҳрабоф” – 94, “Дӯзанда – гулдӯз” – 83, “Кандакор” – 51, “Ресанда” – 20, “Чакандӯз” – 472, “Попурдӯз” – 389, “Дӯзанда – бурранда” – 143, “Курпадӯз” – 16, “Гилембоф” – 82, “Нонпаз” – 38, “Дӯхти либосҳои миллӣ” – 20 ва “Пардадӯз” – 13 нафар занону духтарон ва шаҳрвандон ҷалб гардиданд [2].

Бо қаноатмандӣ бояд қайд кард, ки як иқдоми басе муфиди Сарвари давлат хеле саривақтӣ ва ба манфиати кори муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ мебошад. Пешвои муаззами миллат дар Паёми худ ҷиҳати ҳаллу фасли масъалаҳои пешорӯйи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ қарордошта пешниҳод намуданд, ки «ба ҳар як муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ аз ҳисоби аъзои Ҳукумат, вакилони парламент, роҳбарони сохтору мақомоти марказӣ ва шаҳру ноҳияҳо якнафарӣ ба ҳайси сарпараст вобаста карда, дар зарфи ду соли оянда тамоми мушкилоту масъалаҳои ҷойдоштаи онҳо ҳаллу фасл карда шаванд».

Дар айни замон қисмате аз муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ бо барномаҳои муосири таъмин нестанд. Дар ин робита, зарурати такмили минбаъдаи низоми таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба миён омадааст ва бо кор таъмин намудани ҷавонони соҳибихтисос дар сиёсати иҷтимоии давлат яке аз самтҳои афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Яке аз унсурҳои асосии фаъолияти инноватсионии муассисаи таълимӣ, ин бо иттилооти муосири илмӣ – техникӣ таъмин намудани онҳо мебошад. Муассисаҳои таълимии соҳаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар навбати аввал бояд бо шабакаи иттилоотии интернетии боэътимод ва баландсуръат, ки асоси онро техникаи муосири компютерӣ ташкил медиҳад, ба таври доимӣ пайваст гарданд.

Ин тадбир имкон медиҳад, ки барои ташкил ва доир намудани видеоконференсияҳо бо мақсади руйнамоии технологияҳои инноватсионӣ (намоиши технологияҳо бо риояи ҳуқуқҳо ба ҳифзи моликияти зеҳнӣ), табодули таҷрибаи корӣ, ташкили таҳсилоти фосилавӣ ва тайёр кардани мутахассисон дар соҳаи инноватсия имконияти мусоид фароҳам гардад. Аксари муассисаҳои таълимӣ тавони ба таври алоҳида роҳандозӣ намудани фаъолияти муваффақонаи инноватсиониро надоранд, аз ин рӯ зарурати ба

роҳ мондани ҳамкориҳои онҳо бо шарикони рушди дохиливу хориҷӣ ба миён меояд.

Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамдастӣ бо шарикони рушд ва созмонҳои байналмилалӣ кӯшиш дорад, ки мутобиқи талаботи муосири бозори меҳнат мутахасисони рақобатпазирро омода намояд.

Дар ин ҷода махсусан, нақши лоиҳаи "Кумаки техникии Иттиҳоди Аврупо дар самти такмили ихтисоси муаллимони системаи таҳсилоти ибтидои касбӣ ва барномаи таълимӣ" ва лоиҳаи грантии Бонки Осиёии Рушд "Тақвияти таҳсилоти касбӣ– техникӣ ва омӯзишӣ" басе назаррас мебошад.

Муассисаи давлатии "Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ" дар соли равон маҳз бо дастгирии молиявии лоиҳаи "Кумаки техникии Иттиҳоди Аврупо дар самти такмили ихтисоси муаллимони системаи таҳсилоти ибтидои касбӣ ва барномаи таълимӣ" вазъи кунунии таснифгари касбҳо ва шуғлро дар системаи таҳсилоти ибтидои касбӣ дар Тоҷикистон мавриди таҳқиқот қарор дод.

Таҳлили доиргардида собит намуд, ки воқеан ҳам санадҳои дар ин самт қабулшудаву татбиқшаванда ба талаботи имрӯзаи бозори меҳнат, махсусияти касбу вазифаҳои нав ва меъёрҳои байналмилалӣ чандон мутобиқат намекунанд.

Яке аз камбудиҳои ҷиддии "Таснифгари умумиҷумҳуриявии шуғлҳо" дар он аст, ки намудҳои дар бозори меҳнати амалкунандаи шуғл ва корҳо дар он вуҷуд надоранд. Масалан, ба рушди фаъолонаи шаклҳои нави хизматрасонӣ ва шуғл, ҳунармандӣ ва ҳунарҳои мардумӣ дар мамлакат нигоҳ накарда, онҳо амалан дар таснифот инъикос наёфтаанд. Ин раванди ташкили ҳунарҳои мардумӣ ва вусъатёбии минбаъдаи шуғли самарабахши ин гурӯҳи аҳолиро мушкил мегардонад.

Айни замон, Лоиҳаи «Тақвияти таҳсилоти касбии техникӣ ва омӯзиш»–и назди Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасмим гирифтаст, ки "Таснифгари умумиҷумҳуриявии шуғлҳо"–ро дар заминаи "Стандарти байналмилалии таснифоти шуғлҳо–2008" (ISCO–08) Ташкилоти Байналмилалии Меҳнат омода намояд (рамзҳои касбҳо, рақамҳои назоратӣ, гурӯҳҳои заминавӣ ва дигар нишондиҳандаҳои он).

Сарвари давлат дар баромади худ олимонрро вазифадор карданд, ки «корҳои илмиву таҳқиқотиро дар доираи самтҳое, ки Ҳукумати мамлакат муайян кардааст, вусъат бахшида, дар рушди иқтисоди миллии кишвар фаъолона саҳм гузоранд».

Пешвои муаззами миллат бо мақсади дастгирии давлатӣ ва тақвияти вазъи иҷтимоии донишҷӯёну магистрҳо ва аспиранту докторантҳо пешниҳод намуданд, стипендияи онҳо аз 1–уми сентябри соли 2021 ба андозаи 30 фоиз зиёд карда шавад.

Қобили қайд медонем, ки Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Муассисаи давлатии "Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ" ҷиҳати иҷрои дастуру супоришҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 "Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии ҷумҳурӣ" тасмим гирифтанд, дар навбати аввал тадбирҳои зайлро татбиқ намоянд:

– доир намудани силсилаи семинарҳои омӯзиширо дар мавзӯъҳои мубрами рӯз, аз қабили масоили ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, танзими муносибатҳои меҳнатӣ, бозори меҳнат ва шуғли аҳолӣ дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021;

– ба ҳайси лекторон–омӯзгорон ширкат намудан дар машғулиятҳои курсҳои такмили ихтисоси Муассисаи давлатии «Маркази такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони системаи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ» ва ба шунавандагон омӯзонидани муҳтавои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– таҳия намудан ва дар саҳифаҳои маҷаллаҳои илмӣ ва матбуоти даврӣ ба нашр расонидани силсилаи мақолаҳои илмӣ–оммавӣ роҷеъ ба масъалаҳои танзими муносибатҳои меҳнатӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ ва роҳҳои бо шуғли арзанда фаро гирифтани шаҳрвандони қобили меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– гузаронидани мониторинги вазъи имрӯзаи истифодабарии технологияи иттилоотӣ дар муассисаҳои давлатии таълимии таҳсилоти ибтидоии касбии ҷумҳурӣ;

– гузаронидани таҳқиқот оид ба арзёбии меъёрҳои Конвенсияи №100 (1951) Ташкилоти Байналмилалии Меҳнат "Дар бораи подоши баробари мардон ва занон барои меҳнати арзишаш баробар";

– омода ва ба баррасии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани қарор дар бораи квотакунонии ҳатмии намояндагии занон дар роҳбарии ташкилоту муассисаҳо, новобаста ба шакли моликият.

Кормандони Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ходимони илмии Муассисаи давлатии "Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ" кӯшиш мекунанд, ки раванди таҳқиқот, алалхусус натиҷаҳои бадастомадаи илмӣ, омили фаъол дар ҷараёни иҷрои

вазифаҳои соҳаҳои меҳнат, муҳоҷират, бозори меҳнат ва шуғли аҳолӣ гарданд, зеро ки мавриди истифода қарор гирифтани натиҷаҳои таҳқиқот метавонад роҳи ба ҳадаф расидани мақомоти дахлдорро кӯтоҳу осон гардонад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 http://www.president.tj/ru (санаи воридшавӣ ба сомона 2.02.2021 с.).

2. Ҳисоботи соли 2020 Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

ВОПРОСЫ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В ПОСЛАНИИ ЛИДЕРА НАЦИИ

НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ,
начальника управления отраслевого развития Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г.Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: +992 (372) 227–15–83; e–mail:firdavsi.tj@mail.ru

МАХМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,
кандидат политических наук, директор Государственного учреждения «Научно – исследовательский институт труда, миграции и занятости населения»,
734026, Таджикистан, г. Душанбе, улица Н.Хувайдуллоева, 270[a] ;
тел.: +992 (372) 250–16–73; e–mail: sorbon4@inbox.ru

В статье анализируются отдельные аспекты Послания Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», внесенного в Маджлиси Оли Республики Таджикистана от 26 января 2021 года и их влияние на процессы развития указанных отраслей.

Также приводятся достижения страны за тридцать лет независимости, в частности, в области социальной защиты, заработной платы, пенсионного обеспечения, профессионального образования, положения женщин в обществе. Констатируется, что одной из основных целей Прави-

тельства Республики Таджикистан является сокращение бедности через создание новых рабочих мест, повышения минимальной заработной платы, пенсий, социальных пособий и поддержки малообеспеченных семей, а также постепенного увеличения размеров этих выплат.

Ключевые слова: *Послание, социальная защита населения, заработная плата, социальные и пенсионные выплаты, учреждения среднего профессионального образования.*

SCIENCE, EDUCATION AND SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN THE ADDRESS OF THE LEADER OF THE NATION

NASRIDDINOV FIRDAVS INOYTOVICH,
Chief Department of sector development
Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734026, Tajikistan, city Dushanbe, city Rudaki ave. 40;
тel.992 (372) 227–15–83; e–mail:firdavsi.tj@mail.ru

MAHMADBEKZODA MOYONSHO SHODMON,
Ph.D. director of the State Institution "Scientific Research
institute of labor, migration and employment of the population"
734026, Tajikistan, Dushanbe city, st.,N.Huvaidulloev – 270[a] ,
тel. 992 (372) 250–16–73; e–mail: sorbon4@inbox.ru

The article analyzes certain aspects of the Address of the President of the Republic of Tajikistan, Leader of the Nation Emomali Rahmon "On the main directions of domestic and foreign policy of the republic", submitted to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan on January 26, 2021 and their impact on the development of these industries.

It also cites the country's achievements over thirty years of independence, in particular, in the field of social protection, wages, pensions, vocational education, the position of women in society. It is stated that one of the main goals of the Government of the Republic of Tajikistan is to reduce poverty through the creation of new jobs, an increase in the minimum wage, pensions, social benefits and support for low–income families, as well as a gradual increase in the size of these payments.

Keywords: *Message, social protection of the population, wages, social and pension payments, institutions of secondary vocational education.*

УДК: 504.330.322. (575.3)

ЗАРУРАТИ МОНИТОРИНГИ АМНИЯТИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҚОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАҲРИДДИН,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини
вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
734024, Тоҷикистон шаҳри Душанбе, кӯчаи Нисормуҳаммад 13а;
телефон: +992 902-01-18-81; e-mail: dilovark@mail.ru

ҚАЮМОВА ШАҲЗОДА ТАҒОЕВНА,
номзади илмҳои иқтисодӣ, директори муассисаи давлатии таҳсилоти
"Коллеҷи омӯзгории шаҳри Турсунзода"–и
Вазорати маориф ва илм Ҷумҳурии Тоҷикистон
735000, Тоҷикистон, ш. Турсунзода, ҷамоати деҳоти ба номи
Турсун Туйчиев, деҳаи Дӯстӣ;
тел: (+992)907-98-22-02; e-mail: Shahi-76@mail.ru

Таъмини амнияти сармоягузорӣ дар ҳама марҳалаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии ҷомеа яке аз масъалаи муҳим ва рӯзмарраи системаи давлатдорӣ ба ҳисоб меравад. Таҷриба нишон медиҳад, ки маҳз амнияти сармоягузорӣ метавонад омили пешрафт ва рушди соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ гардида, барои таъмини шароитҳо бобати ҷалби сармоя ва сармоягузорон мусоидат намояд. Дар мақолаи мазкур амнияти сармоягузорӣ аз нуқтаи назарияи илмиву амалӣ арзёбӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: *Паём**,** амнияти сармоягузорӣ, рушди устувор, иқтисодиёти миллӣ, қобилияти мақомоти давлатӣ, афзор ва механизмҳо, баҳодиҳии амнияти сармоягузорӣ, маниторинг ва ҷалби сармоя.*

Таъмини амнияти сармоягузорӣ дар ҳама марҳалаҳои рушди иқтисодию иҷтимоии ҷомеа яке аз масъалаҳои муҳим ва рӯзмарраи системаи давлатдорӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин ҷост, ки дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, ки санаи 26 январи соли 2021 ироа гардид, доир ба ҷалби сармоягузорӣ омадааст: "Беҳтар гардидани фазои сармоягузориву соҳибкорӣ ва ҷалби сармояи мустақим барои таъмин намудани рушди устувори иқтисоди миллӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии мо ба ҳисоб меравад" [5, с.2].

Таҷриба нишон медиҳад, ки маҳз амнияти сармоягузорӣ метавонад сабаби муҳимми пешрафт ва инкишофи соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ гардида, барои таъмини шароитҳо бобати ҷалби сармоя ва сармоягузорон мусоидат

намояд. Дар шароити иқтисодии кишвар таъмини амнияти сармоягузорӣ метавонад натиҷаҳои назаррасро дар самтҳои зерин татбиқ намояд:

– таъмин намудани рушди устувори иқтисодиёти миллӣ;

– муайян намудани ҳудуди сармоягузорӣ дар минтақаҳои кишвар;

– муҳайё кардани фазои сармоягузорӣ бо татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ.

Бо ин мақсад зарур аст, ки омӯзиш, таҳлил ва баҳодиҳии тамоюлҳои асосӣ доир ба сармоягузориҳо, динамикаи онҳо, таҳлили вазъи сармоягузорӣ дар марҳалаи ҳозираи мамлакат гузаронида шаванд. Барои ин вазъи масъалаҳои зикршуда дар давоми солҳои охир дар миқёси кишвар ва дар минтақаҳои он, ҷалби сармоягузорӣ ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ, ҳаҷму самаранокии онҳо ва омода намудани пешниҳодот ҷиҳати бартараф сохтани хатарҳои мавҷуда, муайян кардани роҳҳои беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва баланд бардоштани ҳиссаи сармоягузориҳо дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар муайян карда шаванд.

Таҳқиқу пажӯҳишҳо нишон медиҳанд, ки амнияти сармоягузорӣ қобилияти таъсиррасонии мақомоти давлатӣ ба ҷараёни сармоягузорӣ дар кишвар мебошад, ки рақобатпазирӣ ва рушди устувори иқтисодиёти миллиро таъмин мекунад. Дар ин ҷо дастгирии давлатии сармоягузорӣ муҳим мебошад. Чунин иқдоми пешгирифтаи давлат дар ин соҳа, пеш аз ҳама, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ барои рушди иқтисодиёт ва ҳавасманд гардонидани сармоягузорон дар бунёд намудани истеҳсолоти нав, таҷдиди истеҳсолоти амалкунанда бо истифода аз таҷҳизот ва технологияҳои пешқадами муосир, нигоҳ доштан ва муҳайё намудани ҷойҳои нави корӣ, таъмин кардани сатҳи баланди хизматрасонӣ дар иқтисодиёти кишвар мебошад. Инчунин,, ҷалби сармоягузорӣ, татбиқи сиёсат аз ҷониби мақомоти ваколатдор, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунад, амалӣ карда мешавад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки то ҳол афзор ва механизмҳои аниқи муайян сохтани татбиқи сиёсати сармоягузорӣ аз ҷониби мақомоти дахлдор дуруст ба роҳ монда нашудааст. Вобаста ба ҳолати ҷойдошта ин нуқтаи назарро муҳаққиқ Н.М. Захватов дар асари илмии худ чунин таъкид менамояд: "Ифодаи "амнияти сармоягузорӣ" то ҳол ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст. Баъзе муаллифон онро ҳамчун мавзӯи пурра омӯхтанашуда арзёбӣ намудаанд ва баъзе ин нуктаро ёдрас карда, дар ин бобат изҳори назар намудаанд" [4, с.201].

Дар айни замон вобаста ба истифодабарии сармоягузорӣ аз нуқтаи назари пажӯҳишгар А.С. Филатова қайд мешавад, ки таъмини рушд ва қувватдиҳии амнияти сармоягузорӣ аз рӯйи чунин самтҳо амалӣ мегарданд:

– таъмини иқтисодиёт бо миқдори кофии сармоягузориҳо барои дастгирии рушди устувори он;

– ташаккули сохтори мусоиди ҳудудӣ ва соҳавии сармоягузориҳо;

– амалӣ намудани лоиҳаҳои сармоягузории амалишаванда дар сатҳи инноватсионӣ [8, с.304-307].

Бо дарназардошти натиҷаҳои таҳқиқоту пажӯҳишҳо барои баҳодиҳӣ ба амнияти сармоягузорӣ чунин самтҳоро зарур мешуморем:

– таҳлили нишондиҳандаҳои фаъолнокии субъектҳои хоҷагидор;

– таҳлили динамика ва сохтори сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ (аз рӯйи фаъолият, тақсимоти ҳудудӣ, сарчашмаҳои маблағгузорӣ);

– баҳодиҳии миқёс ва маҳсулнокии ҷараёнҳои сармоягузорӣ дар иқтисодиёт.

Дар ҳақиқат, доир ба таъмин намудани амнияти истифодаи самараноки маблағҳои сармоягузорӣ олимон, коршиносон ва мутахассисон фикру ақидаҳои ба таври гуногунро пешниҳод намудаанд. Масалан, ба ақидаи муҳаққиқ А.Н.Асаул таҳлили амнияти сармоягузорӣ ниҳоят муҳим буда, гузаронидани он чунин қадамҳоро дар бар мегирад:

– муайян намудани таҳдидҳои амнияти сармоягузорӣ ва таҳияи таснифоти онҳо;

– таҳияи объектҳои мониторинги амнияти сармоягузорӣ;

–ташаккули маҷмӯи нишондиҳандаҳои зарурӣ барои ташхиси амнияти сармоягузорӣ;

–ташаккули нишондиҳандаҳои индикативӣ ва блокҳои ташхиси амнияти сармоягузорӣ;

– гузаронидани ташхиси индикативии вазъи амнияти сармоягузорӣ дар умум;

– ҷамъбаст ва таҳлили натиҷаҳои вазъи амнияти сармоягузорӣ [1, с.325].

Бо дарназардошти гуфтаҳои болозикр, барои баҳодиҳии амнияти сармоягузорӣ индикаторҳои хавфҳои сармоягузорӣ–нишондиҳандаҳои ҳудудии инъикоскунандаи таъсири омилҳои иқтисодӣ ба амнияти сармоягузорӣ кумак-расонандаро истифода кардан зарур мегардад. Дар навбати худ индикаторҳои хавфҳои сармоягузорӣ бояд ба меъёрҳои амнияти сармоягузорӣ мутобиқ бошанд ва параметрҳои онҳоро дар сатҳҳои гуногуни зерин муайян кунанд:

– дар макросатҳ – дар сатҳи иқтисодиёти мамлакат;

– дар мезосатҳ – дар сатҳи минтақаҳо ва соҳаҳои иқтисодиёт;

– дар микросатҳ– дар сатҳи корхонаҳо, ширкатҳо ва коорпоратсияҳо.

Дар ҷараёни амалӣ намудани амнияти сармоягузорӣ ба бахши танзими ҳуқуқии фаъолияти сармоягузорӣ ва пояи қонунии он зарурати аҳамият додан пайдо мегардад. Амнияти сармоягузорӣ қисми таркибии амнияти умумии иқтисодиёти мамлакат ба ҳисоб меравад ва дар таъмини он нақши басо муҳим дорад. Одатан, маблағҳои сармоявии давлат ба рушди соҳаҳои иҷтимоӣ, ки барои пешрафти он соҳаҳо нақши ҳалкунанда дорад, равона карда мешаванд. Бинобар ин, муҳаққиқ В.А.Богомолов дуруст қайд менамояд: "Амнияти иқтисодиёт, истиқлолияти кишварро дар бар гирифта, дар асри бисту як такяро ба лаёқати илмиву техникӣ муҳим мешуморад. Чунки босуръат рушд ёфтани иқтисодиёти кишвар аз илму техника, технологияҳои муосир вобастагӣ дорад, ки ин боиси ҷалб ва равона намудани сармоя ба ин самт мегарданд" [2, с.85].

Ҳамзамон, амнияти иқтисодии мамлакат ба хотири муайян намудани таъсири хатари ба миёномада ва пешгӯйӣ намудани он бо ёрии тарзи ташхиси махсус–усули мониторинг амалӣ карда мешавад. Дар адабиёт мафҳуми мониторинг–комплекси мушоҳидаҳо ва таҳқиқҳоро дарбар мегирад, ки тағийрёбиҳоро дар муҳити атроф вобаста ба фаъолияти одамон муайян менамоянд [3, с.36].

Дар ин ҳолат вазъи мушаххаси истифодаи самараноки маблағҳои сармоягузорӣ, мониторинг–усули муқоисаи мунтазами ҳолати воқеии иқтисодиёт бо ҳолате марбут мебошад, ки мувофиқи табъ аст. Ин ҷараён бо ёрии нишондиҳандаҳои махсус гузаронида шуда, вазъияти иқтисодиётро мавриди таҳлилу ташхис қарор медиҳад ва мувофиқи натиҷаҳои ба дастомада таклифу тавсияҳои зарурӣ пешкаш карда мешаванд. Аз ин ҷо ҳадафи таҳқиқоти амнияти сармоягузорӣ ба иқтисодиёти мамлакат дар он ифода меёбад, ки қобилияти иқтисодиётро дар бобати таъмини дархостҳои ҷамъиятӣ дар сатҳи миллӣ ва сатҳи байналмилалӣ муайян ва инчунин,, рақобатпазирӣ, кафолати бехатаргардонии онро аз ҳар гуна хавфу хатарҳо дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ таъмин намояд.

Одатан, дар сатҳи мамлакат ва минтақаву соҳаҳои алоҳидаи он бехатарии иқтисодиёт аз рӯйи даромаду хароҷоти воқеӣ, мубодилаи маҳсулоту хизматрасониҳо, истифодашавии захираҳо муайян карда мешавад. Вобаста ба он омилҳое ҷой доранд, ки истифодаи нодурусти онҳо метавонанд зарари муайянро ба иқтисодиёти миллӣ расонанд. Бинобар ин, чунин вазъияти ба вуҷудомада бояд ҳам аз ҷиҳати миқдорӣ ва ҳам аз ҷиҳати сифатӣ баҳо дода шавад.

Дар ин робита, дар натиҷаи таҳлилҳо муайян гардид, ки хатари иқтисодии дохилӣ аз таъсири омилҳои зерин ба вуҷуд омада метавонад:

1. Нокифоя ҷалб гардидани сармоягузорӣ ба соҳаи истеҳсолот ва дар натиҷаи он аз кор мондани корхонаҳои саноатӣ, аз даст додани бозорҳои молҳои истеъмолии дохилӣ ва бозорҳои хориҷӣ бо мақсади содирот. Дар натиҷаи кам гардидани таваҷҷуҳи сармоягузорон пастравии истеҳсолот, арзишмандии истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои ватанӣ на танҳо дар бозори ҷаҳонӣ, балки ҳатто дар бозори дохилӣ мавқеи худро аз даст доданд, ки ин боиси хатари иқтисодиёти дохилӣ мегардад.

2. Рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ маҳз бо сабаби истифодаи технологияи қафомонда, фарсудашавии фондҳои асосӣ, сатҳи баланди арзиши аслии маҳсулот, нарасидани мутахассисони касбӣ ҳам дар бозори рақобати нархӣ ва ҳам дар бозори рақобати ғайринархӣ паст мегардад. Азбаски маҳсулоти сифатан паст ва нархаш баланд дар бозор харидорони худро пайдо карда наметавонад, бинобар ин, корхона ба мушкилоти молиявӣ мувоҷеҳ мегардад ва натиҷаи ҳолати ба фурӯш бароварда натавонистани молаш корхонаро то ба муфлисшавӣ оварда мерасонад. Вазъи баамаломада ба ширкатҳои хориҷӣ имкон фароҳам меорад, ки саҳмияҳои корхонаҳоро ба пуррагӣ харидорӣ намоянд.

3. Сатҳи баланди монополизм дар иқтисодиёт яке аз сабабҳои афзоиши хатари пастравии иқтисодиёт мегардад. Монополист мафтуни моли худ шуда, хатари рақобати бозориро намебинад, эҳтиёҷот ва таваҷҷуҳи вай ба комёбиҳои илму техника кам мегардад, ки дар натиҷа неруи илмию техникӣ дар истеҳсолот ба таври зарурӣ истифода намегардад. Бо сабаби паст шудани интегратсияи илм бо истеҳсолот на танҳо мубориза барои сохтан ва баровардани молу маҳсулоти нави рақобатпазир фаромӯш мегардад, балки мутахассисони мавҷуда бо дарназардошти кам шудани таҷрибаю малакаи кориашон ба истифодаи дурусти технологияҳои муосир сарфаҳм рафта наметавонанд.

4. Сустшавии фаъолнокии сармоягузорӣ дар амалӣ кардани навгонию навовариҳо (инноватсионӣ) ва иқтидори илмию техникӣ низ ба иқтисодиёти дохилӣ таъсири манфӣ мерасонад. Масалан, агар дар Руссия – 1,24 дарсади маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, дар Фаронса ва ИМА – 3 дарсад, дар Ҷопон – 3,39 дарсад, дар Чин – 2 дарсад ва дар Исроил – 5 дарсади маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ барои илм ҷудо карда шавад, дар Тоҷикистон бошад, барои илм 0,09% -и маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ҷудо карда мешавад [7, с.121].

5. Сармоягузорӣ дар мамлакат бо дарназардошти маҷрои ғайриистеҳсолиро пеш гирифтан, боиси рушди соҳаҳои дигар ва коҳиши инкишофу пешравии истеҳсолот мегардад. Ҳоло маблағҳои асосие, ки ба иқтисодиёт сафарбар мешаванд, бештар ба соҳаҳои тиҷорат, хизматрасонӣ, роҳу нақлиёт ва дигар инфрасохтори зарурӣ равона карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, мебояд роҳҳои ҳавасмандгардонии рушди соҳибкории истеҳсолӣ муайян ва амалӣ карда шаванд, то ин ки бо ҷалби маблағҳои сармоягузорӣ ба соҳаҳои соҳибкории истеҳсолӣ талабот ва завқи корӣ пайдо гардида, истеҳсоли маҳсулоти тайёру рақобатпазир ба роҳ монда шавад.

6. Номукаммалии сохтори истеҳсолот, махсусгардонии корхонаҳои мавҷуда бо истифода аз сармояи хориҷӣ, ки бештар на барои истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ, балки ба истеҳсоли маҳсулоти нимтайёр ва ашёи хом нигаронида шудаанд.

Аз ин рӯ, содироти ашёи хом аз мамлакат бо нархҳои арзон ва воридоти маҳсулоти тайёри саноатӣ аз хориҷи кишвар бо нархҳои гарон пешниҳод мегардад. Масалан, соли 2017 дар таркиби маҳсулоти содиротии мамлакат ҳиссаи маҳсулоти маъданӣ 40,7 дарсад, филизоти арзонбаҳо ва маснуоти онҳо 19,1 дарсад, сангу филизоти қиматбаҳо ва нимқиматбаҳо 17,8 дарсад, маҳсулоти саноати нассоҷӣ ва маснуоти онҳо 15,2 дарсад, маҳсулоти рустанӣ 2,2 дарсад ва дигар молҳо 5,0 дарсадро ташкил додаанд. Вале таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки таърихан муомилоти ашёи хом ҳанӯз ягон мамлакати дунёро ба мамлакати рушдкарда ва тараққикардаи технологӣ табдил надодааст. Бинобар ин, пеш гирифтани самти индустриализиву аграрии рушди иқтисодиёти кишвар талаб мекунад, ки маҳсулоту хизматрасониҳои рақобатпазир ҳам барои бозори дохилӣ ва ҳам барои бозори беруна бароварда шаванд [7, с.26].

7. Пурзӯр гардидани вобастагии истеъмолоти шахсӣ ва иқтисодиёти мамлакат аз маҳсулотҳои воридотӣ. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳам дар бозори истеъмолӣ ва ҳам дар бозори корхонаҳо, фаровонии молу маҳсулоти бозор асосан аз ҳисоби молҳои воридотӣ таъмин карда мешаванд. Ба маҳсулоти ватанӣ кам таваҷҷуҳ ва афзалият зоҳир мегардад. Дар сохтори гардиши молҳо дар бозори дохилии мамлакат қариб 71 дарсадро молҳои воридотӣ ташкил медиҳанд. Фақат дар сохтори молҳои кишоварзӣ ҳиссаи картошка 97,9 дарсад, сабзавот – 99,4 дарсад, мевагӣ – 96,7 дарсад, гӯшт ва маҳсулотҳои гӯштӣ – 72,0 дарсад, шир ва маҳсулоти ширӣ – 99,1 дарсад, тухм – 63,7 дарсад, маҳсулоти нонӣ – 45,2 дарсад, равғани рустанӣ–11,7дарсад аз ҳисоби истеҳсоли ватании худӣ таъмин карда мешаванд [9]. Дар чунин ҳолат бозори истеъмолӣ ва бозори корхонаҳои мамлакат аз молҳои воридотӣ вобаста мешаванд. Бинобар ин, дар ҳолати ҷой надоштани иқтисодиёти воридотивазкунанда мустақилият ва соҳибихтиёрии иқтисодии мамлакат ноустувор мемонад.

8. Нобаробарии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақаҳои мамлакат ба номусоидии шароитҳои табиию иқлимӣ, нобаробарии ҷойгиркунии қувваҳои истеҳсолкунанда, вайроншавии мувозинати байнисоҳавии иқтисодиёт ва сари вақт иҷро нагардидани барномаҳои асосноки дурнамои тараққиёт асос меёбад.

9. Ривоҷ ёфтани иқтисодиёти ниҳонӣ ва дар ҳисоб набуда (пинҳонӣ)– дар натиҷаи нодуруст гузаронидани дигаргунсозиҳои иқтисодии тобозорӣ ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ дар қайд набудан ё нодуруст ба ҳисоб гирифтани бисёр навъҳои фаъолияти ҷамъиятӣ, рӯйпӯш кардани даромадҳо ва пардохт накардани андоз, имконияти сафарбар шудани маблағҳои калон барои гирифтани пеши роҳи кушодашавии ҷиноятҳо, аз ҷумла ҷиноятҳои калони соҳаи иқтисодӣ.

Аз ин ҷост, ки дар соли 2020 ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ дар ҳаҷми умумии беш аз 5,4 млрд сомонӣ сармояи хориҷӣ, аз ҷумла 1,3 млрд сомонӣ сармояи мустақими хориҷӣ ҷалб карда шуд. Бахусус соли гузашта бо ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ дар кишвар 300 коргоҳу корхонаҳои нави саноатӣ бо беш аз 6500 ҷойҳои корӣ, 157 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳсилоти миёнаи умумӣ ва биноҳои иловагӣ барои 63 ҳазор нафар хонанда, 108 муассисаи тиббӣ ва ба масоҳати беш аз 1,2 миллион метри мураббаъ манзили истиқоматӣ сохта, ба истифода дода шуданд. Дар ин давра зиёда аз 193 ҳазор ҷойҳои кори доимӣ ва мавсимӣ ташкил карда шуда, даромади пулии аҳолӣ 10 дарсад афзоиш ёфт [5, с.2] .

Ҳамин тариқ, пешравии иқтисодиёти миллӣ бештар аз ҷалби сармоя ба соҳаҳои гуногун, бахусус соҳаи саноат, бо таъсиси корхонаҳои саноатӣ, вусъат ёфтани барқароркунӣ ва аз нав маҷаҳҳазгардонии истеҳсолот, тавлиди истеҳсолоти нав, то ба маҳсулоти ниҳоӣ коркард намудани ашёи хоми мавҷуда ва бо ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ, ба кор даровардани корхонаҳои хурду бузурги истеҳсолӣ тавассути таҷдиди истеҳсолот ва татбиқи босамари имтиёзҳо дар самти дастгирии давлатии соҳибкории истеҳсолӣ тавассути татбиқи сиёсати сармоягузорӣ вобастагӣ дорад.

АДАБИЁТ

1. Асаул А. Н. Модернизация экономики на основе технологических инноваций. – СПб: АНО ИПЭВ, 2008. – 606 с.

2. Богомолов В.А. Экономическая безопасность. –М.: ЮНИТ-ДАНА, 2009. – С.223.

3. Евдокимова Т.Г., Маховикова Г.А. Краткий словарь делового человека. – М.: Финансы и статистика, 1991. – С. 421.

4. Иқтибос аз Хрусталев Е.Ю., Славянов А.С. Проблемы разработки национальной инвестиционной стратегии в условиях финансовой нестабильности. // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. - 2009. - N 6; // Экономическая безопасность. 2008. N 10. с306.

5. Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ "Оид ба самтҳои сиёсати дохила ва хориҷии кишвар". Минбари халқ. 27 январи соли 2021, №4 (1298). С-2.

6. Рауфӣ А., Рабиева Т.М., Холиқов М.Ғ. Иқтисодиёти индустриалии инноватсионӣ асоси воридотивазкунӣ./Маводи конфроси байналмилалии илмӣ-амалӣ "Таъмини маҳсулоти воридот ивазкунандаи ватанӣ дар шароити рушди босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамоҳангсозии кишварҳои Осиёи Миёна", 29-30 ноябри соли 2019. Қисми 2. –Душанбе: Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 2019. – С. 121.

7. Рауфӣ А. Моҳияти иқтисодиёти индустриалӣ-аграрии Тоҷикистон. // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2018. - № 4.

8. Филатова А. С. Инвестиционная безопасность РФ в современных условиях. // Молодой ученый. -2015. - №1. - С. 304-307.

9. Ҳисоби мо аз рӯйи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

НЕОБХОДИМОСТЬ МОНИТОРИНГА ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАХРИДДИН,
доктор экономических наук, профессор, заместитель Министра образования и науки Республики Таджикистан;
734024, Таджикистан, г.Душанбе улица Нисормухаммад, 13а;
тел.: +992 902-01-18-81; e-mail: dilovark@mail.ru

КАЮМОВА ШАХЗОДА ТАГАЕВНА,
к.э.н. директор Государственного образовательного учреждения
«Педагогического колледжа города Турсунзаде»
Министерства образования и науки Республики Таджикистан
735000, Таджикистан, г.Турсунзаде, сельсовет имени
Турсуна Туйчиева, село Дусти;
тел.: (+992) 907-98-22-02; e-mail: Shahi-76@mail.ru

Обеспечение инвестиционной безопасности на всех этапах социально-экономического развития общества является одним из важнейших и актуальных вопросов государственного строя. Опыт показывает, что инвестиционная безопасность может быть важным фактором развития различных секторов национальной экономики и способствует созданию условий для привлечения инвестиций и инвесторов. В данной статье представлена оценка инвестиционной безопасности с научно-практической точки зрения.

Ключевые слова: *Послание, инвестиционная безопасность, устойчивое развитие, национальная экономика, потенциал органов государственной власти, инструменты и механизмы, оценка инвестиционной безопасности, мониторинг и привлечение инвестиций.*

THE NEED FOR MONITORING INVESTMENT SECURITY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

KODIRZODA DILOVAR BAHRIDDIN,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Deputy
Minister of Education and Science,
13a Nisormukhammad Street, Dushanbe, Tajikistan, 734024;
tel: +992 902-01-18-81, e-mail: dilovark@mail.ru

KAYUMOVA SHAHZODA TAGOEVNA,
Candidate of economic sciences. Director of the state educational institution
«Pedagogical College in Tursunzade»
Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan
735000, Tajikistan, Tursunzade city, village council named after
Tursun Tuychieva, the village of Dusti;
tel: (+992) 907982202; e-mail: Shahi-76@mail.ru

Ensuring investment security at all stages of the socio-economic development of society is one of the most important and pressing issues of the state system. Experience shows that investment security can be an important factor in the development of various sectors of the national economy and helps to create conditions for attracting investments and investors. This article presents an assessment of investment security from a scientific and practical point of view.

Keywords: *investment security, sustainable development, national economy, the potential of state authorities, tools and mechanisms, investment security assessment, monitoring and attracting investments.*

УДК: 330.3(575.3)

ТАЪЙИНОТИ ВАЗИФАВИИ МУНОСИБАТҲОИ ТАҚСИМОТӢ ДАР ТАШАККУЛЁБИИ ДАРОМАДИ АҲОЛӢ

АКИЛҶОНОВ ФУРҚАТҶОН ШАРИФОВИЧ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисодиёти
байналмилалии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон
734055, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев 63/3;
тел.: +992 93 -572- 77 -72; e-mail: furkat_75@mail.ru

Дар мақола шароити рушди муносибатҳои бозорӣ баррасӣ карда шуда, арзиш ва нархи меҳнат на танҳо бо маҷмӯи воситаҳои такористеҳсоли меҳнат, инчунин, бо таносуби талабот ва пешниҳод муайян карда мешавад. Яъне музди меҳнат бо мувофиқати тақозо ва арза дар низоми мувозинати умумӣ муайян карда мешавад. Диққати махсус ба ҷараёни таҷзияи қонуни такористеҳсоли меҳнат дода мешавад, ки мувофиқи он музди меҳнат ба як корманд нисбат ба арзиши меҳнат паст мегардад ва дар ин ҳолат функсияи чораҳои азнавтақсимкунӣ, ки ба баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат равона гардидаанд, фаъол гардонида мешавад. Мувофиқи ин ҳолат корфармо қувваи кориро вобаста аз қобилияти меҳнат, ки пеш аз ҳама, бо натиҷаи кор муайян карда мешавад, киро мекунад.

Калидвожаҳо: *қувваи корӣ, муносибатҳои бозорӣ, муносибатҳои тақсимотӣ, даромади аҳолӣ, музди меҳнат.*

Муносибатҳои тақсимотӣ дорои хусусиятҳои махсус мебошанд, ки ба амалигардонии пурраи вазифаҳои онҳо мусоидат менамоянд. Таъиноти функсионалии муносибатҳои тақсимотӣ дар илми иқтисодӣ доимо мавриди муҳокима қарор дорад, лекин дар амалия ба ин масъала диққати кам зоҳир карда мешавад.

Одатан, ду вазифаи муносибатҳои тақсимотиро ҷудо мекунанд: такористеҳсолӣ ва ҳавасмандгардонӣ. Е.И. Капустина гумон мекунад, ки “муносибатҳои тақсимотӣ дар ҷамъият бо мақсади таъминот ва васеъшавии такористеҳсоли қувваи корӣ, яъне тайёрии қувваи корӣ барои иштирок дар истеҳсолот аз мавқеъи маълумотнокии умумии коргар, сатҳи тахассусмандӣ ва саломатии ҷисмонии он” истифода мешавад [4, с. 5].

Таъиноти ҳавасмандгардонии муносибатҳои тақсимотӣ дар ҳама назарияҳои иқтисодӣ мушоҳида карда мешавад. Таҳлили адабиёти иқтисодӣ нисбат ба муносибатҳои тақсимотӣ имкон дод, ки чунин самтҳои асосии он дар вазифаи ҳавасмандгардонӣ ҷудо карда шаванд:

– афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва такомули он;

– баланд намудани тахассусмандӣ ва ҳосилнокии коргарон;

– фароҳам овардани шароит барои инкишофи қобилияти корӣ дар коллектив;

– ҳамоҳангсозии ягонагии низоми манфиатҳои иқтисосдии ҳама аъзоёни ҷамъият; - таъмини ҳаматарафаи инкишофи шахсият;

- мукаммалгардонии тарзи ҳаёт.

Аксари муҳаққиқон ҳама вазифаҳои ҳавасмандгардонии номбаршудаи муносибатҳои тақсимотиро ба музди меҳнат алоқаманд мекунанд. Пеш аз ҳама, чунин муносибат бо субъектон алоқаманд мебошад, ки дар натиҷа даромади тақсимшударо истифода мебаранд.

Дар адабиёти иқтисодии давраи Иттиҳоди Шӯравӣ дигар маънидодкуниҳои муносибатҳои тақсимотиро дарёфт кардан мумкин аст, ки диққати асосиро пеш аз ҳама ба баробарии заҳматкашон нисбат ба воситаҳои истеҳсолот ҷалб мекунанд. Чунин муносибат пурра ба идеологияи коммунистии давраи Иттиҳоди Шӯравӣ мутобиқат мекунад, зеро сарчашмаи асосии даромадҳои аҳолӣ дар ин давра музди меҳнат баромад карда, фарқгузории даромадҳои аҳолӣ бошад, бо таъиноти иҷтимоӣ, собиқаи корӣ ва мавҷудияти маҷмӯи имтиёзҳо муайян карда мешуд.

Гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ ба тағйироти куллӣ дар муносибатҳои тақсимотӣ оварда расонид. Дар навбати аввал чунин тағйирот бо афзоиши даромадҳои номиналии аҳолӣ ва мавҷудияти таваррум, ҳодисаи номутаносибӣ дар эҳтиёҷоти истеъмолӣ ва талаботи пардохтпазири қисми зиёди аҳолӣ алоқаманд мебошад.

Музди кор оҳиста-оҳиста аз натиҷаи фаъолияти корхонаҳо ва саҳми меҳнатии коргар ҷудо шуд. Дар давраи гузариш тамоюли пардохти музди кор вобаста аз ҳосилнокӣ ва эҳтиёҷот ба коргар мушоҳида карда мешавад. Дар натиҷа фарқгузории даромадҳо ба назар мерасад, ки ба пуррагӣ ба хислатҳои сифатии қобилияти меҳнатии коргарон мувофиқат намекунад. Дар натиҷа муносибатҳои тақсимотӣ нақши ҳавасманд-гардониро аз даст дода, бо вазифаи такрористеҳсолӣ маҳдуд шуданд. Дар шароити муосир эътироф намудани қувваи корӣ ҳамчун мол ва зарурати ислоҳоти низоми пардохти меҳнат дар асоси назарияи арзиш худро пурзӯр кардааст.

Эътирофи арзиши қувваи корӣ дар таъиноти фуксионалии муносибатҳои тақсимотӣ ҳам дар вазифаи такрористеҳсолкунӣ ва ҳам дар вазифаи ҳавасмандгардонӣ ифода меёбад. Маъмул аст, ки таркиби меҳнатии ташаккулёбии даромадҳои аҳолӣ дар амалигардонии муносибатҳои тақсимотӣ нуқтаи асосӣ мебошад. Бо баробари ин фарқ дар хароҷоти меҳнат ҳаматарафа ба инобат гирифта мешавад. Ин бо он асос меёбад, ки хароҷоти меҳнати гуногунсатҳ дар тӯли як фосилаи вақт қобил буда, арзишҳои гуногунро тавлид менамояд. Масалан: меҳнати нисбатан мураккаб дар тӯли воҳиди вақт метавонад арзиши иловашудаи зиёдтарро ба вуҷуд оварад. Новобаста аз он, ки коргар вобаста ба вақт ва сифати кори худ музди меҳнатро ба даст меорад, қайд кардан зарур аст, ки чунин пардохти меҳнат ба арзиши қувваи корӣ мувофиқат намекунад. Азбаски қобилият ба кор аз худи инсон ҷудонашаванда аст, такрористеҳсоли қувваи корӣ ба такрористеҳсоли худи коргар дар асоси истеъмолоти маҷмӯи муайяни воситаҳои рӯзгузаронӣ баробар аст.

Маълум аст, ки К. Маркс ақидаи Малтус-Лассалро оид ба “қонуни оҳанини музди меҳнат” инкор карда буд, ки дар арзиши қувваи корӣ чорчӯбаи ҳадди ақали зиндагонии физиологиро гузошта буд. Воситаҳои ҳамарӯзаи муҳим бояд мавҷудияти биологии инсонро нигоҳ доранд, ки барои фаъолнокии меҳнатӣ неруву тавон медиҳад. Меҳнат ин яке аз шаклҳои мавҷудот буда, К. Маркс воситаҳои ҳаётиро ҳамчун зарурати нигоҳдории ҳолати коргар дар сатҳи муътадил муайян намуда аст, ки ба ин мафҳум фаҳмиши “унсури ҷисмонӣ” дохил карда, эҳтиёҷоти муқаррариро қонеъ мегардонад. Дар охири асри XIX А.Маршалл таркиби воситаҳои зарурии мавҷудияти коргарро баён намуда, қайд карда буд, ки агар коргарро аз ягон унсурҳои ин воситаҳо дур кунанд, ҳосилнокии меҳнати он ба монанди ҳосилнокии аспе, ки нигоҳубин карда намешавад, паст мешавад [5,с.128]. Бо баробари ин, ӯ қайд мекунад, ки ба ғайр аз воситаҳои ҷорӣ, воситаҳои анъанавӣ вуҷуд доранд, ки барои ҳосилнокӣ зарур нестанд. Лекин агар онҳо ҳангоми пардохти музди меҳнат ба инобат гирифта нашаванд, он гоҳ одамон одатан, аз воситаҳои ҷорӣ истифода мебаранд, дар ин ҳолат ҳосилнокии меҳнат аз сатҳи муқаррарӣ паст мешавад.

Дар шароити густариши муносибатҳои бозорӣ арзиш ва нархи қувваи корӣ на танҳо бо маҷмӯи воситаҳои такрористеҳсоли қувваи корӣ, инчунин,, бо таносуби талабот ва пешниҳоди он муайян карда мешавад. Яъне музди меҳнат дар натиҷаи мувофиқати талабот ва пешниҳод дар низоми мувозинатии умумӣ муайян карда мешавад. Бо баробари ин ҷудошавӣ аз қонуни такрористеҳсоли қувваи корӣ имконпазир аст, ки

дар он пардохти меҳнати як коргарон нисбат ба арзиши қувваи корӣ паст мешавад ва дар чунин ҳолат вазифаи ҳавасмандгардонии тақсимотӣ, ки ба баландшавии ҳосилнокии меҳнат равона карда шудааст, фаъол мегардад. Мувофиқи ин ҳолат кироякунанда қувваи кориро вобаста аз қобилият ба меҳнат ҷалб мекунад, ки аз ҳаҷми воситаҳои нигоҳдории рӯзгузаронии коргар ва қобилият ба кор пеш аз ҳама аз рӯйи натиҷаҳои меҳнат муайян карда мешавад [3, с. 185].

Бекории оммавӣ ба он оварда мерасонад, ки тамоюли пастшавии нархи қувваи корӣ на танҳо коргарони алоҳидаро, инчунин,, тамоми бо шуғл машғул будагонро фаро мегирад ва ин дар навбати худ имконияти ҷорӣ намудани музди меҳнати пастро нисбат ба арзиши қувваи корӣ фароҳам меоварад. Давлати мутамаддини асри XXI ба вазъияти ҳаёти халқи худ бетараф буда наметавонад, бинобар ин давлат бояд аз болои ҷараёни такрористеҳсолоти қувваи корӣ сиёсати муайяни иҷтимоӣ-иқтисодиро амалӣ гардонад, ки чунин чораҳоро дар бар гирифтанаш зарур аст:

– мафҳуми ҳадди ақали рӯзгузаронии аслӣ бо тағйироти доимӣ вобаста ба таваррум фаро гирифта шавад;

– қонунгузории музди меҳнати ҳадди ақал дар сатҳи ҳадди ақали рӯзгузаронӣ кафолат дода шавад;

– ҳаҷми ҳадди ақали нафақа, стипендияҳо ва чубронпулиҳо барои муҳтоҷон муайян карда шавад;

– назорат аз болои амалигардонӣ ва хароҷоти мақсадноки давлатӣ барои иҷроиши вазифаи такрористеҳсолии тақсимот амалӣ карда шавад.

Дар шароити афзоиши мутасили шумораи аҳолӣ, захираҳои корӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ ва бо ин васила афзоишёбии шумораи бекорони аслӣ музди меҳнати ҳадди ақал ба пастшавии арзиши қувваи корӣ сабаб гаштааст. Ҳамаи ин ба такрористеҳсоли сармояи инсонӣ дар давраҳои оянда ва аз даст додани вазифаи ҳавасмандгардонии музди меҳнат бо баробари афзоиши рағбатҳо барои ба даст овардани даромадҳо аз иқтисодиёти пинҳонӣ таъсири худро расонида истодааст.

Дар чунин вазъият иқтисодчиён қайд мекунанд, ки беқурбшавии қувваи корӣ ва рағбати паст сабаб гардида истодааст, ки дар иқтисодиёти кишвар музди меҳнат ҳамчун категорияи иқтисодӣ ба як пардохти иҷтимоӣ мубаддал гашта, бо натиҷаҳои кор алоқамандӣ надорад. Сатҳи пасти нархи қувваи корӣ ва музди меҳнат қобилияти иҷроиши вазифаҳои такрористеҳсолиро амалӣ карда наметавонад. Чунин тарзи муайян намудани музди меҳнат ба шакли чубронпулии иҷтимоӣ мубаддал мегардад, ки метавонад иқтисодиётро ба ҳолати ногувор

оварда расонад [8, с. 116]. Бо вуҷуди ин, музди меҳнат чун шакли асосии муносибатҳои тақсимотӣ боқӣ мемонад. Дар ҳақиқат, омори расмӣ афзоиши даромадҳои соҳибкориро дар буҷети хоҷагиҳои хонавода ифода карда истода бошад ҳам, лекин дар аксари хоҷагиҳои хонавода музди кор сарчашмаи асосии ташаккулёбии даромад боқӣ мондааст.

Дар шароити пойдоргардии муносибатҳои бозорӣ дар соҳаи пардохти музди меҳнат тақсимоти даромадҳо дар шакли ғайрипулӣ ба назар мерасад. Пурра дарк накардани нақши ҳавасмандгардонии музди кор захираҳои фаъолнокии иқтисодии аҳолӣ, амалигардонии рағбатҳои меҳнатиро бозмедорад. Дар ин ҷода муҳаққиқ В.М. Белоусов дуруст қайд мекунад, ки “ҳавасмандгардонии яктарафаи “хомо экономикус” бе дарназардошти ҷиҳати иҷтимоӣ, ки дар он муносибатҳои мубодилавӣ-тақсимотӣ нақши бунёдиро мебозанд, ба ташаккули механизмҳои депрессионӣ, ғайрифаъоли иҷтимоӣ, даромадҳои ғайримеҳнатӣ, инкор кардани сифати кор, дигаргуншавии арзишҳои ҳаёти инсон ва ғайраҳо сабаб шуда метавонад” [2, с. 62].

Дар шароити муосир боз як вазифаи муносибатҳои тақсимотиро ҷудо мекунанд, ки он танзимкунанда буда, баҳамтаъсиррасонии зинаҳои занҷирбандро кушода медиҳад, ба монанди: талабот ба қувваи корӣ, сатҳи музди меҳнат, нархи молҳои истеъмолӣ. Ба фикри мо ин номгӯйро давом додан мумкин аст, агар ба он хароҷот барои истеҳсолот, пешниҳоди молҳои истеъмолӣ ва воситаҳои истеҳсолот, талабот ба ҳамаи онҳо, истеъмолоти шахсӣ ва истеҳсолиро ҳамроҳ созем.

Бо ибораи дигар, ба муносибати тақсимотӣ мансуб намудани нақши танзимкунанда ниҳоят душвор аст, зеро муносибатҳои бозорӣ ба истеҳсолот, мубодила ва истеъмолот таъсири танзимкунанда мерасонанд. Аҳаммияти талаботи пардохтпазир бешубҳа ба пешниҳод, нарх ва рақобат таъсири худро мерасонад.

Дигар шакли муносибатҳои тақсимотӣ ин трансфертҳои иҷтимоӣ мебошанд. Фондҳои истеъмолоти ҷамъиятӣ ба таври кофӣ ҳаҷман ва дастрас фаъолият мекарданд. Дар шароити васеъшавии муносибатҳои бозорӣ чунин хизматрасониҳоро қисман бо омӯзиши бепул ва хизматрасонии ройгон тавсиф намудан мумкин аст. Яъне тамоюли ивазшавии фондҳои истеъмолии ҷамъиятӣ бо низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо ба назар мерасад. Бояд қайд намуд, ки низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо асоси азнавтақсимкунии воситаҳои ғуншударо дар фондҳои суғуртавӣ бо тақсимоти минбаъда ба эҳтиёҷмандон ба воситаи ташкилотҳои ҳифзи иҷтимоӣ инъикос мекунад.

Дар шароити муосир низоми кафолат, имтиёз ва пардохтҳои иҷтимоӣ музди меҳнати ҳадди ақал, пардохтҳои иловагӣ, кумакпулиҳо барои аҳолии қобилияти корӣ надошта, нафақа, стипендияҳо, пардохти рухсатии меҳнатӣ, имтиёзҳо ва кумакпулиҳо барои кӯдакон, кумакпулӣ барои бекорон, маҷмӯи ҳадди ақалли хизматрасониҳои ройгони тандурустӣ, маориф, фарҳанг ва ғайраҳоро фаро мегирад.

Шаклҳои кафолатҳои иҷтимоӣ ва имтиёзҳо ниҳоят зиёд буда, аз онҳо беш аз 200 категорияи аҳолӣ истифода мебаранд. Дар кишварҳои Ғарб низоми кафолати иҷтимоӣ ҳаҷман ва миқдоран нисбатан кам мебошанд.

Боиси тазаккур аст, ки ба сифати танзимкунандаи ҷараёни такрористеҳсолоти коргарон ва аъзои оилаи онҳо музди меҳнат ва суғуртаи иҷтимоӣ баромад мекунанд. Паст намудани сатҳи музди кор бевосита дар ҳиссаҷудокуниҳои иҷтимоии ҳатмӣ таъсир мерасонад. Аз ин ҷо нақши ҳалкунандаи давлат дар низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо аён мегардад. Муаммо дар пардохти музди меҳнат метавонад барои тамоми низоми суғуртакунии иҷтимоӣ ва кафолати иҷтимоӣ таъсири манфӣ расонад. Вақте ки аз тарафи корхонаҳо, ташкилотҳо, муассисаҳо ва худи аҳолӣ воситаҳои зарурӣ барои низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо ҷудо намешаванд, ҷуброни ҳамаи ин кафолатҳо ба дӯши давлат мегузарад, ки ба коҳишёбии захираҳои хислати умумихоҷагидорӣ дошта оварда мерасонад. Дар натиҷа низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳои мавҷудбуда бо нақши сохторҳои давлатӣ оид ба ғункунӣ ва тақсимоти воситаҳои молиявӣ тавсиф карда шуда, вазифаи он кумаки иҷтимоӣ мебошад. Бо баробари ин имтиёзои зиёд, чубронпулиҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ ва кумакпулиҳо бо назардошти дараҷаи муҳтоҷӣ, сатҳи иҷтимоӣ ва хавфҳои касбӣ пардохт карда мешаванд. Ба фикри муҳаққиқ В.Роик ҳолати нақшавии “давлат-кордиҳандаи монополӣ” вазифаи “давлат тақсимкунандаи пардохтҳои иҷтимоиро” тавлид кардааст, ки ташаккули тафаккури оммавиро ба миён овард. Дар натиҷа кордиҳандагон ва коргарон уҳдадории иҷтимоӣ, зарурати кӯшишҳои якҷояи доир ба ташкили институтҳои ҳифзи иҷтимоиро коҳиш доданд.

Бинобар ин, аз шароити муосири низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо, ба монанди пардохти музди кор таркиби функсионалии онро муайян намудан душвор аст. Зарур аст, ки вазифаҳои низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо муайян карда шаванд. Ба фикри мо таъминоти қонеъгардонии ҷамъиятии кафолатии эҳтиёҷоти зарурии шаҳрвандон дар

асоси бебозгашт, суғуртаи ҳатмии иҷтимоӣ дар ин радиф дар навбати аввал ҷойгир шуданашон лозим аст. Бо баробари ин қайд кардан зарур аст, ки вазифаҳои низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо танҳо ба ҷиҳатҳои иҷтимоӣ мустаҳкам нагардида, онҳо бояд вазифаи такрористеҳсоли иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҳавасманд-гардониро низ иҷро намоянд. Дар ин ҷода ақидаи пажӯҳишгар О.С. Белокриловаро овардан ҷоиз аст, "вазифаи гуманистӣ, ки сатҳи адолати иҷтимоии дар ҷамъият дастрасшударо ифода мекунад, ба воситаи механизми азнавтақсимкунии даромадҳо амалӣ шуданаш мумкин аст" [1, с. 17].

Дар боло мо вазифаҳои аосии муносибатҳои тақсимотиро дида баромадем. Новобаста ба ин як қатор муаллифон вазифаҳои яктарафа, нопурра ва маҳдудкунандаи муносибатҳои тақсимотиро пешкаш мекунанд. Аксари аҳаммияти онҳоро барзиёд маънидод мекунад, то ки ба муносибатҳои тақсимотӣ нақши ҳама муносибатҳои истеҳсолиро дохил карда, онро ба воситаи таъминоти ҳама ҷараёнҳои иқтисодӣ мубаддал созанд.

Дар асл муносибатҳои тақсимотӣ тарзи тақсимоти захираҳои ҷамъият ва рағбат барои тараққиёти истеҳсолот мебошанд. Вазифаҳои дидашудаи муносибатҳои тақсимотӣ бо ҳам алоқаманд ва аз ҳам вобастагӣ доранд, зеро таъсири такрористеҳсолӣ ва ҳавасмандгардонии онҳо ба ҷараёнҳои зарурии иқтисодиёт бе иштироки якҷояи онҳо имконнопазир аст. Амалигардонии пурраи онҳо доир ба самаранокии таъсири онҳо шаҳодат медиҳад.

Мушоҳидаҳо нишод дод, ки вазифаҳои муносибатҳои тақсимотӣ ба муносибатҳои азнавтақсимкунӣ дохил мешаванд. Амалигардонии аслии вазифаҳои тақсимотӣ дар дараҷаи муайян аз ҷараёни азнавтақсимкунӣ вобастагӣ дорад, зеро бе механизми азнавтақсимкунӣ, ҷараёни тақсимкунӣ дар шароити шакли хоҷагидории бозории такрористеҳсоли ҷамъиятӣ амалӣ шуданаш имконнопазир мебошад. Бо дарназардошти ҳамаи ин марҳалаи баёншудаи ҳаракати маҷмӯи маҳсулот ба сифати марҳалаи зарурии ҷараёни тақсимотӣ баромад мекунад, зеро бо он ташаккулёбии сохтори ибтидоӣ ва интиҳоии ҷудо намудани даромадҳо байни моликиятдорон ва табақаҳои гуногун ба миён меояд.

Бо баробари ин, ба азнавтақсимкунӣ ҳамчун зернизом хусусиятҳои вазифаи худ хос аст, ки мувофиқи он тақсимоти аввалия ҳама талаботҳои объективиро, ки ба муносибатҳои тақсимотӣ дар шароитҳои аниқ мансуб дониста мешавад, таъмин карда наметавонад.

Дигаргунсозии сохтори захираҳои истеҳсолӣ ба сохтори истеъмоли даромадҳои тақсимшудаи корхонаҳо барои пардохти музди меҳнат, суғуртаи иҷтимоӣ ва даромадҳои соф зарур мебошад. Барои дигаргунсозии пурраи сохтори аввалия ба сохтори истеъмолӣ механизме зарур аст, ки даромадҳои аввалиндараҷаро ба дуюминдараҷа мубаддал карда, даромадҳои номиналиро ба даромадҳои аслӣ табдил медиҳанд. Ин вазифаро, вазифаи трансформатсионӣ номидан мумкин аст. Дар чунин ҳолат маҷмӯи шаклҳои муносибатҳои азнавтақсимкунӣ пайдо мешавад, ки андозҳо, ҳиссаҷудокуниҳои ҳатмӣ, трансфертҳои иҷтимоӣ, нархҳо, пасандозҳои аҳолӣ ва дигар шаклҳои азнавтақсимкуниро дар бар мегирад. Бо баробари ин, ҳаракати арзишҳои калон байни давлат, корхонаҳо, ташкилотҳо ва аҳолӣ, соҳаҳо ва минтақаҳо ба миён меояд. Ташкил ва ҳаракати минбаъдаи буҷетҳои ин "интиқолдҳандагон" ва "гирандагон", шакли тақсимот ва азнавтақсимкунӣ, аз ҷумла тақсимоти хислати байнишахсӣ дошта, ташаккулёбӣ ва истифодабарии даромадҳои дуюминдараҷаи хоҷагиҳои хонаводаро дарбар мегирад. Бе чунин дигаргуниҳо муносибатҳои тақсимотӣ амалӣ шуда наметавонанд. Мувофиқан, ҳалли муаммоҳои функсионалии тақсимот – такрор-истеҳсол, ҳавасмандгардонии қувваи корӣ ва таъмини қонеъгардонии кафолатии эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ ба пуррагӣ аз фаъолияти азнавтақсимкунӣ вобастагӣ дорад.

Яке аз фишангҳои танзими иқтисодиёт низоми буҷетӣ ба ҳисоб меравад. Воситаҳоро ҷамъ намуда ва ба иқтисодиёт баргардонида, давлат ба воситаи азнавтақсимкунӣ таносуби байни қисми андухтӣ ва истеъмолии даромади миллиро тағйир медиҳад. Он метавонад талаботи самаранокро ҳавасманд гардонад ё ба пасандозҳо афзалият диҳад, сохтор ва таносуби ин ё он нишондиҳандаҳоро тағйир диҳад, сиёсати зиддисиклиро амалӣ гардонад, рушди иқтисодиро ҳавасманд кунад, сиёсати иҷтимоиро амалӣ намояд. Лекин имкониятҳои истифодабарии азнавтақсимкуниҳои буҷетӣ беҳудуд нестанд. Зиёдшавии хароҷоти давлатӣ аз ҳисоби на танҳо андозҳо, инчунин,, ба воситаи қарзи давлатӣ рӯйпӯш карда мешавад. Дар натиҷа норасоии буҷети давлатӣ афзоиш ёфта, эҳтиёҷоти нав дар даромадҳои азнавтақсимшаванда ба миён меояд, ки ба оқибатҳои манфӣ, ба монанди афзоиши андозҳо, қарзҳои нави давлатӣ ва ғайра оварда мерасонанд.

Барои даромадҳои аслии аҳолӣ вазифаи азнавтақсимкунӣ, ки дар ташаккулёбӣ ва тақсимоти низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо ифода меёбад, махсусан, зарур мебошад. Сарчашмаи он андозҳо ба аҳолӣ, суғуртаи иҷтимоии ҳатмӣ

баромад мекунанд. Ба воситаи трансфертҳои иҷтимоӣ ва имтиёзҳо неъматҳо аз нав тақсим карда мешаванд.

Ҳамин тавр, вазифаи дигаргуншавии азнавтақсимкунӣ ба мақсади объективонаи муносибати тақсимотӣ, яъне фарқгузории даромадҳо, асосноккунии онҳо нисбат ба баробаркунӣ ба воситаи андозбандии прогрессивӣ ва низоми пардохтҳои трансфертии иҷтимоӣ майл мекунад.

Зарурати механизми азнавтақсимкунӣ, ки даромадҳоро тағйир медиҳад, бо норасоии шаклҳои тақсимотӣ ва мавҷудияти даромадҳои пинҳонӣ тавсиф карда мешавад. Бо ибораи дигар, азнавтақсимкунӣ ба амалигардонии "принсипи тақсимот дар он соҳаҳо, ки дар онҳо тақсимоти аввалия ба дараҷаи мувофиқ натиҷаҳои дилхоҳро таъмин намекунад" [7, с. 39] мусоидат мекунад.

Вазифаи тағйирдиҳандаро чунин шаклҳои азнавтақсимкунӣ, ба монанди андозҳо, нархҳо, имтиёзҳо, пардохтҳои гуногун ва ғайра иҷро мекунанд, лекин самтҳои онҳо гуногунанд. Масалан, кумакпулӣ барои кӯдакон, маҷмӯи хизматрасониҳои ройгони маориф, хизматрасонии тиббӣ, пардохтҳо барои суғуртаи иҷтимоӣ ва дигар трансфертҳо ба афзоиши даромадҳои аслии аҳолӣ, тағйироти шаклҳои тақсимотӣ ва мувофиқан ба инкишоф ва дастрасии онҳо таъсир мерасонанд.

Андозбандии мустақими даромадҳо, андозҳои ғайримустақим, аксизҳо, пардохтҳои ҳатмӣ, боҷҳо, фарқи байни меъёри меҳнат ва меъёри истеъмолоти коргаронро шиддат дода, даромадҳои аслии хоҷагиҳои хонаводаро коҳиш медиҳанд. Аз тарафи дигар, низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо ва пардохтҳо дар навбати аввал аз ҳисоби андозҳо ва суғуртаи ҳатмии иҷтимоӣ ташаккул меёбанд. Ҳамин тавр, тағйирдиҳии даромадҳои аслии гурӯҳҳои алоҳидаи аҳолӣ ба воситаи механизми азнавтақсимкунӣ ба миён меояд.

Муносибатҳои азнавтақсимкунӣ метавонанд ду шаклҳои тақсимотро тағйир диҳанд, агар онҳо вазифаи такрористеҳсолиро иҷро накунанд. Дар ин ҳолат ба буҷети хоҷагиҳои хонавода даромадҳо аз иқтисодиёти пинҳонӣ барои кумак ворид мегарданд, ки пайдоиши онҳо одатан, асоси азнавтақсимкуниро дошта, ба назорати расмии азнавтақсимкунӣ фаро гирифта намешаванд.

Азнавтақсимкунӣ вазифаҳои назоратии назаррасро иҷро мекунанд, зеро онҳо ба воситаи пешгӯикунии буҷетҳои давлатӣ, маҳаллӣ, фондҳои ғайрибуҷетӣ, бонкҳо амалӣ карда мешаванд, ки ҳангоми аз сарчашмаҳои додашуда ба категорияҳои аниқи хоҷагиҳо равона карда мешаванд. Дар ҳақиқат, дар ташаккулёбӣ ва истифодаи буҷети давлатӣ назорати ҷиддӣ оид ба мутобиқати қисмҳои даромад ва хароҷоти он, воридоти

саривақтии пардохтҳо, истифодаи самараноки он вогузор карда шудааст. Ба воситаи фишангҳои молиявӣ, ба монанди андозҳо ва пардохтҳо назорат аз болои субъектони муносибатҳои додашуда, хароҷот ва даромади онҳо амалӣ карда мешавад, ки дар тартиботи мӯҳлатнокии амалигардонии онҳо муайян намудани мизони меъёри хароҷот ва ғайраҳо амалӣ карда мешавад.

Муносибатҳои азнавтақсимкунӣ вазифаи мутаносибии ҷоришавиҳои ашёвӣ ва арзишӣ, талаботи пардохтпазирӣ ва пешниҳоди неъматҳои истеъмолиро иҷро мекунад. Фишангҳои асосӣ дар дастраскунии мутаносибӣ нархҳо ва такриби андозҳои ғайримустақим дар онҳо ба ҳисоб мераванд. Андозҳои ғайримустақим ба буҷети ворид гардида, ба нархгузории бозорӣ таъсири танзимкунанда мерасонанд ва ҳамчун воситаи ҷамоварии маблағҳо барои ҳалли масъалаҳои хоҷагии халқ равона карда мешаванд.

Низоми андозӣ умуман бояд дар гузариши захираҳо байни соҳаҳои гуногун ва намудҳои фаъолият иштирок карда, дар таъсисдиҳии сохтори оптималии иқтисодиёт ифода меёбад, ки ба эҳтиёҷоти талаботи бозорӣ мутобиқат мекунад.

Номувозинатии молӣ ва пулии аҳолӣ ба воситаи чунин шаклҳои азнавтақсимкунӣ, ба монанди қарзҳои давлатӣ, фаъолияти амонатӣ, ки муваққатан воситаҳои пулии хоҷагиҳои хонаводаро ҷамъоварӣ карда, барои ҳалли мушкилиҳои камчинии буҷетӣ ва фаъолияти мутасили низоми бонкӣ аз нав тақсим карда мешаванд, бартараф карда мешаванд.

Азнавтақсимкунии воситаҳои пулӣ барои иҷрои ин вазифаҳо ба ғайр аз нархҳои чакана, андозҳои ғайримустақим ва қарзи истеъмолӣ, пардохтҳои пулиро аз низоми трансфертҳои иҷтимоӣ истифода мебаранд, ки талаботи пардохтнокии бозориро пурра мегардонанд.

Бо ибораи дигар, азнавтақсимкунӣ қобилият дорад, ки таъсири мултипликативиро ба ҷараёнҳои иқтисодӣ ба миён оварад: афзоиши ҳаҷми истеҳсолот, масалан, ба воситаи харидҳои давлат, махсусан аз истеҳсолоти масолеҳғунҷоиш ва пурранашуда. Чунин фишангҳои азнавтақсимкунӣ ба афзоиши ҳаҷми маҳсулот, зиёдшавии фонди музди меҳнати коргарони корхона, талаботи онҳо ба молҳои истеъмолӣ ва ғайраҳо оварда мерасонанд. Доир ба чунин хусусиятҳо соли 1936 муҳаққиқ Ҷ.М. Кейн дар китоби худ “Назарияи умумии шуғл, фоиз ва пул” қайд карда буд.

Маъмул аст, ки фишанги зарурии танзими иқтисодиёт низоми буҷетӣ ба ҳисоб меравад, ки аз рӯйи принсипҳои азнавтақсимкунӣ фаъолият мекунад, яъне бо як даст гирифта, бо дасти дигар ба иқтисодиёт

бармегардонад, дар ин васила давлат таносуби байни таркибҳои андухтшаванда ва истеъмолшавандаи даромади миллиро тағйир медиҳад [6, с. 9]. Андозҳо ва хароҷоти буҷетӣ ҳамчун фишанги амалигардонии мақсадҳои сиёсати иқтисодӣ истифода мешавад (муътадилгардонии иқтисодиёт, ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ, азнавсозии сохторӣ ва ғайра).

Нақши ҷараёнҳои азнавтақсимкунӣ дар ҳавасмандгардонии ҳаракати сармоя ва қувваи корӣ, дар ҳалли муаммоҳои барзиёдии омили меҳнат хеле назаррас мебошад. Ба шумораи шаклҳои азнавтақсимкунӣ, ки ба ҷалбкунӣ ва мустаҳкамкунии кордиҳандагону коргарон мусоидат мекунанд, имтиёзҳо барои андозбандӣ, ҳиссаҷудокуниҳои ҳатмӣ, қарздиҳии имтиёзнок, иловапулиҳо ба музди меҳнат, ҳавасмандгардонии коргарон, кумакпулиҳои давлатӣ, низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, сохтмони хонаҳои истиқоматӣ ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Вазифаи ҳавасмандгардонии муносибатҳои азнавтақсимкунӣ дар таъминоти манфиатҳои шахсӣ ва коллективӣ дар амалисозии вазифаҳои овардашуда ба назар мерасад, ки таркиби аслии такрористеҳсоли қувваи кориро муайян мекунанд. Пеш аз ҳама, ин ҳолатҳо бо чунин шаклҳо, ба монанди нархҳо дастрас мегардад. Онҳо истеҳсоли молҳои заруриро ҳавасманд гардонида, сифат ва маҳдудияти онҳо ва баратараф намудани дигар навъҳои на он қадар зарури маҳсулот сабаб мешаванд. Нархҳо бо сатҳи нисбӣ ва тағйирёбии худ ба ташаккулёбии сохтори пешрафтаи эҳтиёҷот таъсир расонида, ҳамзамон, ба ҳалли як қатор масъалаҳои иҷтимоӣ муосидат мекунанд, дар навбати аввал ба такомули муносибатҳои тақсимотӣ. Муносибатҳои азнавтақсимкунӣ ба воситаи нархҳои чакана метавонанд истеъмолоти оқилонаро бо маҳдуд намудани истеъмоли молҳои зарари иҷтимоӣ дошта, ҳавасманд гардонанд.

Маҷмӯи хизматҳои тиббии ройгон, маориф, фарҳанг, инчунин,, дигар имтиёзҳо ва пардохтҳо дастрасии ҳамаи аъзоёни ҷамъиятро ба шароити афзоиши сатҳи тахассуснокӣ, фарҳангӣ, нигоҳдории саломатӣ ҳамчун омили тараққиёти иқтисодиёти миллӣ, пешрафти муҳити иҷтимоии мамлакат мусоидат ва ҳавасманд мекунанд. Масалан, агар нафақа, кумакпулӣ барои бекорӣ ва ғайраҳо бо даромадҳои аз фаъолияти меҳнатӣ бадастоянда, махсусан, бо ҳиссаҷудокуниҳои иҷтимоӣ, низоми ташаккулёбандаи кафолатҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо, пардохтҳо ва музди меҳнат алоқаманд кор шаванд, он гоҳ ҳосилнокии меҳнат ҳавасманд карда мешавад. Ба фишангҳои ҳавасмандгардонӣ бояд низоми андоз, ниҳодҳои молиявию бонкии илман асосноккардашудаи фаъолияти

иқтисодӣ дохил карда шаванд, ки таъминоти самтҳои афзалиятҳои инкишоф, самаранокии механизми такрористеҳсолотро амалӣ гардонанд.

Бо баробари ин, азнавтақсимкунӣ, дар шакли музди меҳнати паст, андозҳои беасос зиёд карда шуда аз як корхонаҳо аз ҳисоби пешкаш намудани имтиёзҳои андозӣ ба дигар корхонаҳо, нархгузории монополӣ ва ғайра ҳамчун бозторанда баромад мекунад.

Чунин нақши муносибатҳои азнавтақсимкунӣ дар чунин ҳолатҳо ифода меёбад, ки агар онҳо даромадҳо шакли пинҳониро гирифта, қоидаҳои савдо риоя нагарданд, суистифода аз мақоми ишғол мекарда, низоми афзалият ва ғайра ба назар расанд.

Ҷараёнҳои бозторанда оқибатҳои манфиро дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ ба вуҷуд меоранд. Доир ба демократияи мукаммал, пешравии иқтисодиёти солим, инкишофи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар ҳолати камбизоатии қисми зиёди аҳолӣ, ришвахӯрии шахсони мансабдор, фаъолияти иқтисодии ғайриқонунӣ, мавҷуд намудани воситаҳо барои илм, маориф, тандурустӣ ва фарҳанг, сухан гуфтан ниҳоят мушкил аст.

Маҷмӯи шаклҳои бозторандаи муносибатҳои азнавтақсимкунӣ дар чунин ҳолатҳо бо афзоиши даромади пинҳонӣ, моҳияти фискалии низоми андозӣ, ғайрисамаранокии фондҳои буҷетӣ, хароҷоти ғайриоқилонаи воситаҳои буҷетӣ, афзоиши қарзи давлатӣ ва ғайра илова карда мешаванд.

Дар шароити пойдоргардии муносибатҳои иқтисодии бозорӣ, нақши бозторандаи андозбандии прогрессивии даромадҳои меҳнатӣ хеле назаррас мебошад. Андозҳои баланд рағбати пинҳон намудани даромадҳо ва густариши фаъолияти иқтисодиёти пинҳониро ба миён меоранд. Афзоиши гаронии андоз ба рағбатҳои соҳибкорӣ ва меҳнатӣ таъсири манфӣ мерасонанд.

Бояд қайд намуд, ки даромадҳои аслии аҳолӣ, ки ба воситаи муносибатҳои азнавтақсимкунӣ ташаккул меёбанд, дар натиҷа баҳодиҳии ҳама шаклҳои муносибатҳои тақсимотӣ ва азнавтақсимкуниро дар амалигардонии вазифаҳои ҳавасмандгардонӣ ва такрористеҳсолии онҳо зоҳир мекунанд. Дар ҳақиқат, зиддияти функсионалии муносибатҳои азнавтақсимкунӣ ба тарафҳои дахлдори муносибати аъзоёни ҷамъият таъсир мерасонанд. Шиддатёбии ин тарафҳои манфӣ, мавҷудияти беохир ва инкишоф зарурати ҷустуҷӯи усулҳо ва шаклҳои нави идоракунӣ ва пешгӯикуниро тасдиқ менамояд.

Ҳамин тавр, қайд кардан мумкин аст, ки ҷараёнҳои азнавтақсимкунӣ на танҳо дар ташаккулёбӣ ва тақсимоти кӯмаки иҷтимоӣ, балки дар худи ҷараёни дастраскунии он то индивид низ ба назар мерасад.

Муносибатҳои тақсимотии мавҷудбуда дар худ унсурҳои низоми иқтисодиёти пешина ва муносибатҳои нави иқтисодиро дарбар мегиранд, ки ба амалигардонии муносибатҳои тақсимотӣ дар ташаккул ва истифодабарии даромадҳои аҳолӣ таъсири бевосита мерасонанд.

Асосноккунии методологии хислати иҷтимоӣ-иқтисодии муносибатҳои тақсимотӣ ва азнавтиқсимкунӣ шакли ҳукмрони моликият дар низоми иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, ки он ҳамчун асоси марказии чунин муносибатҳо баромад мекунад. Хислати амалии муносибатҳои тақсимотӣ ва азнавтақсимкунӣ, ифодаёбии функсионалии он бо сиёсати иқтисодии давлат, аз ҷумла нақши давлат дар танзими равандҳои арзишӣ, сатҳи истеҳсолот, тақсимоти неъматҳои ҷамъиятӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ вобастагии қавӣ дорад.

Низоми муносибатҳои иқтисодии бозорӣ ба қонуниятҳои фаъолияти муносибатҳои тақсимотӣ ва азнавтақсимкунӣ таъсир мерасонанд, ки дар навбати худ, бисёршаклӣ ва мураккабии ҷараёнҳои тақсимотӣ ва азнавтақсимкуниро ташаккул дода, ба даромадҳои аҳолӣ таъсири мусбат ва ё манфӣ мерасонанд. Таҳқиқоти ин бисёршаклии ҷараёнҳо хислати консептуалӣ дорад, зеро муайян намудани талабот ба худи азнавтақсимкунии бозориро аз мавқеи самти иҷтимоӣ тақозо менамояд.

Хулосаи калом, гуфтан мумкин аст, ки муносибатҳои тақсимотӣ ва азнавтақсимкунӣ ба ҷараёни ташаккулёбӣ, истифодабарии даромадҳои аҳолӣ ҳамроҳ шуда, низоми мураккаби шакли иқтисодидоштаро ташкил мекунанд, ки дар ҳама соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва ғайримоддӣ, мубодила, истеъмолот ба миён меоянд.

АДАБИЁТ

1. Белокрылова О.С. Концепция реформы распределения доходов. Ростов на Дону, 2005. С. 17.

2. Белоусов В.М. Экономическая жизнедеятельность человека: обменно-распределительные проблемы и политика региональной администрации. // Общественные науки. М., 2006. № 4. С. 62.

3. Брагинский С. Певзнер Я. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления. М., 1991. С. 185.

4. Капустина Е.И. Совершенствование отношений распределения. М., 1995. С.5

5. Маршалл А. Принципы политической экономии. М., 1993. Т. 1. С. 128.

6. Осадчая И.М. Государство и рынок. // Общество и экономика. М., 2007. № 3-4. С.9.

7. Ракитский Б.В. Орлов В.А., Шохин А.Н. Направления и формы совершенствования распределительных отношений. // Проблемы повышения народного благосостояния и социального развития. М., 1978. С. 39.

8. Сейфуллаев Б.М. Особенности формирования российской модели рынка труда. // Общество и экономика. М., 1997. № 7-8. С. 116.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

АКИЛДЖАНОВ ФУРКАТДЖОН ШАРИФОВИЧ,
кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики Технологического университета Таджикистана
734055, Таджикистан, г. Душанбе, улица Н. Карабоева 63/3;
тел.: +992 93-572-77-72; e-mail: Furkat_75@mail.ru

В статье рассматриваются условия развития рыночных отношений, стоимость и цена труда определяется не только набором средств воспроизводства труда, но и соотношением спроса и предложения. То есть заработная плата определяется сочетанием спроса и предложения в системе общего равновесия. Особое внимание уделяется процессу отделения от закона воспроизводства труда, при котором заработная плата на одного работника снижается относительно стоимости труда, и в этом случае активируется функция перераспределительных стимулов, направленных на повышение производительности труда. Согласно этому случаю, работодатель нанимает рабочую силу в зависимости от трудоспособности, которая определяется прежде всего по результатам работы.

Ключевые слова: *рабочая сила, рыночные отношения, распределительные отношения, доход, заработная плата.*

FUNCTIONAL APPOINTMENT OF DISTRIBUTION RELATIONS IN IMPROVING POPULATION INCOME

AKILDZHANOV FURKATDJON SHARIFOVICH,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Economics of the Technological University of Tajikistan,
734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, N. Karaboev street 63/3,
tel .: +992 93 572 77 72; e-mail: Furkat_75@mail.ru

The article examines the conditions for the development of market relations, the cost and price of labor is determined not only by the set of means of reproduction of labor, but also by the ratio of supply and demand. That is, wages are determined by the combination of supply and demand in the general equilibrium system. Particular attention is paid to the process of separation from the law of labor reproduction, in which wages per employee are reduced relative to the cost of labor, and in this case the function of redistributive incentives aimed at increasing labor productivity is activated. According to this case, the employer hires labor depending on the ability to work, which is determined by the amount of livelihood and the ability to work, primarily based on the results of work.

Keywords: *labor force, market relations, distribution relations, income, wages.*

УДК:330:334

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

ДЖУРАЕВА ХАЙРИНИСО ХАЙДАРОВНА,
преподаватель кафедры бухгалтерского учёта
Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
735140, Таджикистан, г. Бохтар, улица Айни 67;
тел.:(+992) 931–98–32–59; e–mail: juraeva78@bk.ru

ШОДИЕВ БУРХОНИДДИН САИДАЛИЕВИЧ,
старший преподаватель кафедры экономического анализа и аудита
Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
735140, Таджикистан, г. Бохтар, улица Айни 67;
тел.: (+992) 987–83–83–48; e–mail: burkhoniddin_89@mail.ru

В данной статье авторы рассматривают вопросы развития предпринимательской деятельности в Хатлонской области. Отмечается, что предпринимательство является важным фактором ускорения экономического роста и один из способов повышения уровня жизни населения.Как отмечают авторами в соответствиис Программой социально–экономического развития Хатлонской области на 2016–2020 гг., одна из основных целей ориентирована на развитие предпринимательства в регионе и исходя из этого авторами была предпринята попытка анализа реализации мероприятий в этом направлении.

***Ключевые слова**: регион, предпринимательство, социально–экономическое развитие, мораторий, льготные кредиты, валовый региональный продукт, инвестиции, инвестиционный потенциал.*

Улучшение инвестиционного климата и создание благоприятных условий для развития предпринимательства являются приоритетными направлениями экономических реформ Правительства Республики Таджикистан. Учитывая важное стратегическое значение Хатлонской области, взят курс на увеличение темпов экономического роста вместе с увеличением инвестиций частного сектора, что является одним из стабильных факторов [1, 13].

Одна из основных целей Программы социально–экономического развития Хатлонской области на 2016–2020 годы ориентирована на развитие предпринимательства, улучшение условий инвестиционного климата, совершенствование государственного регулирования предпринимательской деятельности и создание благоприятного климата для внутренних и внешних инвестиций в предпринимательскую деятельность.

В результате увеличения количества занятых в указанной сфере, значительно увеличилась доля предпринимательской деятельности в формировании валового регионального продукта, повысилась роль общественных ассоциаций в экономической сфере.

Как показывает иностранный опыт,предпринимательство воплощает в себе все особенности и преимущества рыночных отношений и является важным фактором ускорения экономического роста и повышения уровня жизни. Опираясь на высказанную мысль К.Маркса еще две столетия тому назад и ее теоретической и практической важности для человечества важно признать: «Чтобы жить, люди должны иметь пищу, одежду, обувь, жилище и другие материальные блага. А чтобы иметь их люди должны производить, должны трудиться. Любое общество погибнет, если оно перестанет производить материальные блага. Поэтому производство материальных благ, есть основа жизни и развития всякого общества» [2] и сегодня остаётся наиострейшим стратегическим задачам любой нации и государства в целом.

До принятия Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года в национальной экономике в основном преобладала аграрная направленность, так как переход Таджикистана к рыночной экономике на первых порах требовал именно этого. Однако в настоящий момент предпринимательство должно развиваться в соответствии с социальным направлением, так как только благодаря обеспеченности населения необходимыми для существования товарами, возможно увеличение благосостояние граждан, что является гарантом спокойствия и стабильности в стране. Важным моментом в процессе формирования продовольственного рынка, является предпринимательство, который основан на личном и совместном труде членов семьи или домашних хозяйств. Сейчас они играют особую роль в жизнедеятельности людей, а, в конечном счете, достижения продовольственной безопасности и социального благополучия населения[3].

В связи с этим в первую очередь встает вопрос о правильном использовании природно–ресурсного потенциала Таджикистана своими силами, так как регионы Республики Таджикистан имеют мало земель и являются трудоизбыточными. Как известно, что 93% территории нашей страны это горная местность и в связи с этим в сельской местности проживает 73,8% населения страны[4,27]. Наряду с этим в республике очень высок уровень миграции, материально–техническая база является слаборазвитой, постоянно ощущается нехватка высококвалифицированных кадров, вследствие чего Республика Таджикистан нуждается в периодической гуманитарной помощи.

В своём Послании Президент Республики Таджикистан к Маджлиси Оли Республики Таджикистан отметил: «Мы должны уделять серьезное внимание развитию частного сектора и создать единую правовую

основу для всех участников экономической деятельности, независимо от форм их собственности» [5].

Для улучшения качества ведения предпринимательской деятельности с дальнейшей целью привлечения инвестиций за текущие три года нашим Правительством были введены свыше 30 различных видов льгот в сфере легкой промышленности, аграрного сектора, здравоохранения, туризма, животноводство и лесоводство. Общий объем льгот за 2016–2018 годы составил в среднем 15 млрд. сомони, что явилось ярким подтверждением вклада государства в лице Правительства, в улучшение и развитие качества предпринимательской деятельности, как в экономической сфере, так и производственной.

В целях государственной поддержки субъектов предпринимательства в производственном секторе, создания рабочих мест, усиления промышленного и экспортного потенциала страны, сокращения количества проверок и создания благоприятной среды для предпринимательства и инвестиций в соответствии с Указом Президента Республики Таджикистан от 15 января 2019 года были внесены изменения в Указ Президента Республики Таджикистан от 16 января 2018 г. № 990» согласно которому 530 субъектов предпринимательства производственной сфере в Хатлонской области попали под процедуру моратория.

С учетом этого количество проверок по всем направлениям хозяйственной деятельности уменьшилось, и за отчетный период (по состоянию на 1 октября 2019 года) проведено 12697 плановых и внеплановых проверок. В целом после введения моратория количество проверок в области по сравнению с 2018 годом уменьшилось на 2475 единиц.

На основе правительственной интеграции вышеуказанных реформ, сократились проверки экономических субъектов хозяйственной деятельности в шесть раз по сравнению с прошлыми годами, которые составляли почти триста тысяч, а в истекшем году всего сорок восемь.

По данным Единого государственного реестра в Хатлонской области в период 2009–2020 (с 01.07.2009 по 01.10.2020) году количество действующих юридических и физических лиц составляет 104 214 единиц. Из данного количества индивидуальные предприниматели составляют 91,3%, а юридические лица 8,6% от общего числа действующих субъектов хозяйствования. Выше изложенное свидетельствуют о том, что с созданием благоприятных условий для предпринимательства в регионе количество юридических лиц и индивидуальных предпринимателей из года в год растет.

Данную ситуацию проанализируем по республике за период от 01.01.2020 года по 01.10.2020 года. Показатели свидетельствуют о том, что за 10 месяцев по республике зарегистрированно 22638, ликвидированно 16979 и действуют 5659 индивидуальных предпринимателей.

Таблица 1.

Сведение о индивидуальных предпринимателей согласно Единному государственному реесту (за 01.01.2020 года по 01.10.2020 года)

Наименование городов и районов	Зарегистрированные				Ликвидированные				Действующие			
	Свидетельство	Дехканские хозяйства	Патент	**Всего**	Свидетельство	Дехканские хозяйства	Патент	**Всего**	Свидетельство	Дехканские хозяйства	Патент	**Всего**
Всего по республике	**2 924**	**5 781**	**13 933**	**22 638**	**824**	**1 700**	**14 455**	**16 979**	**2 100**	**4 081**	**–522**	**5 659**
ГБАО	107	215	529	**851**	45	1	490	**536**	62	214	39	**315**
Согдийская область	763	1 754	5 765	**8 282**	229	518	5 370	**6 117**	534	1 236	395	**2 165**
Хтлонская область	657	2 629	3 090	**6 376**	189	844	3 153	**4 186**	468	1 785	–63	**2 190**
Город Душанбе	827	0	1 994	**2 821**	268	0	3 057	**3 325**	559	0	–1 063	**–504**
РРП	570	1 183	2 555	**4 308**	93	337	2 385	**2 815**	477	846	170	**1 493**

Источник: Единный государственный реестр, 2020 г

Диаграмма 1.

Индивидуальные предприниматели согласно ЕГР

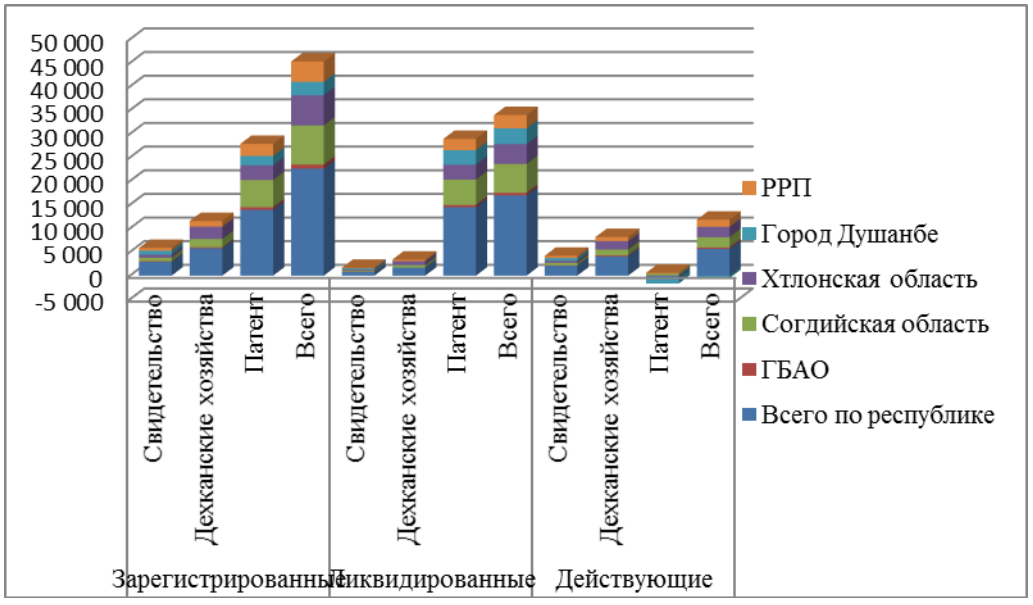

Вместе с тем, необходимо отметить, что немаловажную роль в развитии экономики Хатлонской области играет также малое предпринимательство. К примеру, в настоящее время в области насчитывается свыше 2,5 тысяч дехканских объем производства сельскохозяйственной продукции, которых в совокупности с индивидуальными предпринимателями составляет 9111823,7 тысяч сомони (таблица 2).

Таблица 2.

Объем производства сельскохозяйственной продукции по городам и отраслям Хатлонской области дехканскими хозяйствами и индивидуальными предпринимателями за январь август 2020 года (тысяч сомони)

	Города и районы	Дехканские хозяйства	Индивидуальные предприниматели	Всего
1.	Хатлонская область	4320932,6	4790891,1	9111824
2.	г. Бохтар	3133,1	35317,7	38450,8
3.	р.нКушониён	149499,0	373373,6	522872,6
4.	р.н Вахш	227267,2	299011,3	526278,5
5.	р.нХуросон	119932,3	183479,1	303411,4
6.	р.н Дусти	201228,4	222396,3	423624,7
7.	р.нКубодиен	211762,9	295891,3	507654,2
8.	р.нДж.Балхи	181019,2	335316,9	516336,1
9.	р.н А. Джоми	149680,4	183152,9	332833,3
10.	р.нДжайхун	704624,2	221246,6	925870,8
11.	р.н Пяндж	165751,1	211986,5	377737,6
12.	р.нШахритус	247894,8	227447,3	475342,1
13.	р.н Яван	313651,3	303122,0	616773,3
14.	р.н Н. Хисрав	111880,7	106252,2	218132,9
15.	г. Леванкант	22522,1	60849,9	83372
16.	г. Куляб	63178,3	154728,7	217907
17.	р–н. Муминабад	115118,7	207574,2	322692,9
18.	р–н.Восеъ	224803,4	266067,1	490870,5
19.	р–н. М.С.А Хамадони	176141,8	198789,9	374931,7
20.	р–н. Фархар	266390,1	238416,3	504806,4
21.	р–н. Темурмалик	47392,6	86187,3	133579,9
22.	р–н. Дангара	452495,6	319037,7	771533,3
23.	р–н. Ховалинг	64167,8	53789,3	117957,1
24.	р–н. Ш.Шохин	67398,8	83524,3	150923,1
25.	р–н. Балджуван	25018,4	91740,9	116759,3
26.	г. Нурек	9030,6	33091,1	42121,7

Источник: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Отчет: Социально–экономическое состояние Хатлонской области стр. 17.

Необходимо отметить, что их доля в общей валовой продукции сельского хозяйства области составляет 95,2%.

В 2019 году в целях реализации Постановления Правительства Республики Таджикистан от 1 марта 2019 года № 95 «О Плане

мероприятий по реализации 300 дней реформ для поддержки предпринимательства и улучшения инвестиционного климата в Республике Таджикистан», Постановления Правительства Республики Таджикистан от 31 декабря 2018 г. № 624 приняты соответствующие меры по созданию государственного учреждения «Формирование и развитие предпринимательства в Таджикистане» в городах Бохтара и Куляба созданы филиалы и отделения Государственного предприятия по формированию и развитию предпринимательства в стране.

В то же время в городе Куляб открыто представительство Государственного учреждения «Фонд поддержки предпринимательства при Правительстве Республики Таджикистан» и принимаются меры по финансированию льготных кредитов.

Также в 2019 году вцелях поддержки предпринимательства среди женщин была создана Ассоциация женщин–предпринимателей Хатлонской области, также на основании рекомендаций Консультативного совета при Председателе Хатлонской области по улучшению делового и инвестиционного климата, государственных программ развития бизнеса и плана реализации мероприятий реформ на 300 дней для улучшение инвестиционного климата в Республике Таджикистан создана Ассоциация предпринимателей Хатлона. Данная ассоциация ведет работу над повышением правовой грамотности предпринимателей.

Во исполнение поручений Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по повышению правовой и финансовой грамотности, профессионализма и навыков предпринимателей было проведено 18 семинаров, консультаций, форумов, выставок, которые положительно повлияли на дальнейшей деятельности предпринимателей и инвесторов Хатлонской области.

Для развития предпринимательство в 2019 году банками области направлено кредитов на сумму 1396,2 млн. сомони отраслям экономики, что на 251,9 млн. сомони больше, чем в 2018 году. Кредиты в частности были направлены на развитие сельского хозяйства на сумму 416,0 млн. сомони (29,8%), строительство и транспорт – 487,8 млн. сомони (34,9%), торговля – 262,0 млн. сомони (18,8%), развитие туризма и народных ремесл 7,9 млн. сомони (0,6%) и другие отрасли на сумму 222,5 млн. сомони (15,9%).

Следовательно, в целях создания благоприятных условий для экономического развития и реализации приоритетных проектов по развитию промышленного и сельскохозяйственного производства и созданию малых и средних предприятий по переработке сельхозпродукции, привлечению грантов и внешних льготных кредитов разработаны 99 инвестиционных проектов и заявок на сумму 461259,7 млн.сомони и представлены Государственному комитету по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан и

Государственному учреждению «Фонд поддержки предпринимательства при Правительстве Республики Таджикистан». Следует отметить, что Государственное учреждение «Фонд поддержки предпринимательства» при Правительстве Республики Таджикистан с начала своей деятельности поддержало заявки 73 субъектов хозяйствования на льготные кредиты общая сумма, которых составляет более 95,5 млн. сомони, другие проекты находятся на стадии разработки.

В Хатлонской области реализуются 30 государственных инвестиционных проектов, общая сумма освоенных средств составляет 468,2 миллиона долларов США, которые направляются во все отрасли экономики области.

В настоящее время в регионе действует 46 предприятий с иностранным капиталом, причем наибольший приток капитала в регион поступает из России – 37,4%, Китая – 31,5% и Ирана – 16,8% [4,27].

В целом, реализованная Государственная программа поддержки и развития предпринимательства на 2012 – 2020 годы, было направленно на достижение нижеследующих задач и проведении мероприятий:

– материально–техническая поддержка предпринимательской деятельности за счет доступа техники на льготных условиях, обеспечения производственных и технологических сооружений;

– формирование и создание инфраструктуры для поддержки предпринимательства на территории Республики Таджикистан путём создания органа по государственной поддержке предпринимательства и усиление его полномочий;

– уменьшение административных барьеров на пути создания и осуществления предпринимательской деятельности;

– государственная поддержка приоритетных направлений развития предпринимательства;

– создание самоуправляющих учреждений по поддержке производственных, коммерческих предпринимателей в форме кредитных обществ;

– поддержка инновационных предпринимателей;

– оказание информационной и консультативной помощи предпринимателям;

– обучение и совершенствование профессионального уровня предпринимателей;

– создание условий для предпринимателей, способствующих созданию новых рабочих мест.

Таким образом, результаты проведенного анализа свидетельствуют о том, что вклад малого предпринимательства в экономическое и социальное развитие Хатлонской области увеличивается. Столь значительный рост количества предприятий объясняется как ускорением темпов развития самого

предпринимательства, так и изменениями законодательства Республики Таджикистан о предоставлении предпринимателям различных льгот, особенно крупным предприятиям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Программа социально–экономического развития Хатлонской области на 2016–2020 годы.

2. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. том 25.

3. И. Аминов. Товарно–торговый бизнес в сфере продовольственного рынка в условиях перехода на индустриально–аграрный путь развития страны. Вестник Таджикского национального университета, 2013 г.

4. Статистический ежегодник Республики Таджикистан,2020, стр.27.

5. Послание Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли Республики Таджикистан,26.12.2019 г.

СОҲИБКОРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА

ҶӮРАЕВА ХАЙРИНИСО ҲАЙДАРОВНА,
омӯзгории кафедраи баҳисобгирии муҳосибии
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
735140, Тоҷикистон, Бохтар, кӯчаи Айнӣ 67;
тел .: (+ 992) 931-98-32-59; e-mail: juraeva78@bk.ru

ШОДИЕВ БУРҲОНИДДИН САЙДАЛИЕВИЧ,
муаллими калони кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва аудити
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
735140, Тоҷикистон, Бохтар, кӯчаи Айнӣ 67;
тел.: (+992) 987-83-83-48; e-mail: burkhoniddin_89@mail.ru

Дар мақола оид ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар вилояти Хатлон сухан меравад. Қайд карда мешавад, ки соҳибкорӣ омили муҳими тезонидани рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум мебошад. Муаллиф қайд менамояд, ки мутобиқи Барномаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020, яке аз ҳадафҳои асосӣ ба рушди соҳибкорӣ дар минтақа равона карда шудааст, ки мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо*: минтақа, соҳибкорӣ, рушди иҷтимоию иқтисодӣ, мораторий, қарзҳои имтиёзнок, маҳсулоти нохолиси минтақавӣ.*

ENTREPRENEURSHIP AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

DZHURAEVA KHAIRINISO KHAIDAROVNA,
lecturer at the Department of Accounting,
Bokhtar State University named after Nosir Khusrav.
735140, Tajikistan, Bokhtar, Aini street 67;
tel.: (+ 992) 931-98-32-59. e-mail: juraeva78@bk.ru

SHODIEVBURKHONIDDINSAIDALIEVICH,
senior lecturer at the Department of Economic Analysis and Audit,
Bokhtar State University named after Nosir Khusrav,
735140, Tajikistan, Bokhtar, Aini street 67.
tel .: (+992) 987-83-83-48. e-mail: burkhoniddin_89@mail.ru

The article deals with the development of entrepreneurial activity in the Khatlon region. It is noted that entrepreneurship is an important factor in accelerating economic growth and improving the living standards of the population. The author notes that in accordance with the Program of socio–economic development of the Khatlon region for 2016–2020, one of the main goals is focused on the development of entrepreneurship in the region, therefore, the implementation of measures in this direction is analyzed.

Keywords*: region, entrepreneurship, social and economic development, moratorium, preferential loans, gross regional product.*

УДК: 336.74.2(575.3)

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО ФИНАНСОВО–ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ РЕГИОНА И ПРИОРИТЕТЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

ДАВЛАТМУРОДОВ ШОХМУРОД МИРЗОМУРОДОВИЧ,
кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры
управления государственными финансами
Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;
тел.: (+992) 918–16–13–55; e–mail: shohmurod_1987@mail.ru

ГУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА,
главный специалист Управления анализа отраслевых вопросов
Центр стратегических исследований при
Президенте Республики Таджикистан,
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89,
тел .: (+992) 931-24-01-10, e-mail: fmamadno@gmail.ru

В статье отмечается, что в контексте перехода от командно–административного управления и централизованного планирования к рыночной экономике, наряду с изменениями в экономике, также были проведены реформы в государственном секторе, включая улучшение механизмов управления и финансовой поддержки. Также научно–теоретические особенности региона определяются как район, область, территория, часть страны, включающая в себя совокупность природных или исторически сложившихся экономико–географических особенностей и национального состава населения, отличающегося друг от друга.

В статье с научной точки зрения рассматривается один из факторов, влияющих на механизм финансовой поддержки экономического и социального развития региона – создание и развитие совместных предприятий. Отмечается, что СП, с одной стороны, внедряют в производство современные зарубежные технологии, с другой – это один из источников поступлений в региональный бюджет. Кроме того, создание совместных предприятий благоприятно для создания новых рабочих мест и хорошей заработной платы.

Ключевые слова: *финансовая поддержка, финансовый механизм, совместные предприятия, региональное развитие, валовой региональный продукт, промышленные товары, рыночная экономика, рентабельность.*

В контексте перехода от командно–административного управления и централизованного планирования к рыночной экономике наряду с изменениями в экономике и реформы в государственной структуре, также необхо-

димы изменения в совершенствовании регионального управления и механизма его финансовой поддержки.

Под научно–теоретическими особенностями региона понимаются район, область, территория как часть государства, которым свойственны природные и исторически сложившиеся экономико–географические особенности и население региона, включающее народы, отличающееся друг от друга.

Важностьи особое значение региона выражается в упрощении государственного управления, с одной стороны, и способствует благоприятному условию для планирования социально–экономического развития, с другой, систематизации экономических связей отдельных частей государства.

С учётом природных особенностей, административно–территориального деления, транспортной коммуникации, геополитической, демографическойи других экономических характеристик Республика Таджикистан разделена на пять регионов:

1. центральный: город Душанбе и четыре района в составе города;
2. северный: Согдийская область: восемь городов, четырнадцать районов, девяносто джамоатов и сёл;
3. восточный: Горно–Бадахшанская автономная область: один город, семь районов, сорок три джамоатов и сёл;
4. южный: Хатлонская область: четыре города, двадцать четыре района, сто тридцать три джамоатов и сёл;
5. города и районы республиканского подчинения: четыре города, тринадцать районов, сто один джамоатов и сёл.

существует значительная разница в уровне социально–экономического развития регионовв силу особых природных, климатических условий, расположения, транспортной коммуникации, геополитических, экономических, демографических и других особенностей. (см. таблица 1)

Таблица 1.

Показатели социально–экономического развития регионов Республики Таджикистан до 1.01.2019*

№ п/н	Показатели	Республика Таджикистан	В том числе в регионах				
			Город Душанбе	ГБАО	Согд. область	Хатлон. область	РРП
I	Площадь : тыс. км^2	141,4	0,1	62,9	25,2	24,7	21,5
	уд/вес (%)	100	0,07	44,5	17,8	17,5	20,13
II	Постоянное количество жителей	9126,6	846,4	226,9	2658,4	3274,9	2120,0
	уд/вес (%)	100	9,3	2,5	29,1	35,8	23,2
III	Валовой региональный продукт: – млн. сом.	61368,4	13808,0	1035,6	18343,8	17107,5	11073,5

	уд/вес (%)	100	22,5	1,7	29,9	27,9	18,0
	- на 1 жителя (сом)	6724	1639,9	4564,1	6417,5	5223,8	5223,3
IV	Объем промышлен–ного производства: – млн. сом.	23894	2664,9	238,3	11498,4	7294,0	2198,5
	уд/вес (%)	100	11,2	1	48,1	30,5	9,2
	- на 1 жителя (сом)	2618	3148,5	1050	4325	2227	1037
V	Инвестиции извсех источников: – млн. сом.	13361,0	2829,0	519,2	1514,8	2802,6	5695,4
	уд/вес (%)	100	21,8	3,9	11,3	21,0	42,6
	-на 1 жителя (сом)	1464	3342	2288	569	855	2686
VI	Общие размеры бюджетов регионов :						
	–млн. Сомони	5782,9	1611,3	249,5	1616,7	1466,0	839,4
	уд/вес (%)	100	27,9	4,3	27,9	25,3	14,5
VII	Общие расходы бюджетов регионов:						
	–млн. Сомони	5793,1	1611,3	250,8	1616,7	1473,4	840,9
	уд/вес (%)	100	27,8	4,3	27,9	25,4	14,5

**Источник: Таблица разработана автором на основании материалов Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан по регионам Республики Таджикистан и отчетов Министерства финансов Республики Таджикистан. – Душанбе, 2019. – С. 18,120.*

Из макроэкономических показателей регионов страны, основанных на данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан по состоянию на 1 января 2019 года, приведенных в таблице 1, видно, что показатели регионов во многом отличаются друг от друга. В частности, Горно–Бадахшанская автономная область по территориальному расположению занимает 44,5% от общей площади страны, но по всем показателям стоит на последнем месте.Одной из крупнейших областей страны является Хатлонская область, но по многим показателямуровня социально–экономического развития она отстает от г. Душанбе и Согдийской области. Если город Душанбе и Согдийская область в последнее десятилетие обладают возможностью вносить существенный вклад в республиканский бюджет, то остальные города и районы ГБАО в среднем более 80%, а в Хатлонской области в среднем 20 из 25 городских и районных бюджетов 37–45% своих бюджетных расходов покрывают субвенциями республиканского бюджета. Данная ситуация привлекла наше внимание необходимостью анализа механизма финансовой поддержки социально–экономического

развития Хатлонской области, всестороннего изучения и определения путей его улучшения.

Хатлонская область является крупнейшим сельскохозяйственным регионом страны, на который приходится 53% пахотных земель страны, в том числе 54% посевных площадей под зерновые и 63% посевных площадей под хлопок. В области производится 63% зерновых, 71% хлопка, 55% овощей, 78% бахчевых, 40% фруктов, 52,2% мяса и 48% молока.

В 2018 году в Хатлонской области произведен валовой внутренний продукт на сумму 17107,5 млн. сомони, равный 27,9% валового внутреннего продукта страны, что уступает лишь Согдийской области. Валовой региональный продукт является одним из показателей экономического потенциала региона и свидетельствует об уровне его социально–экономического развития.

Анализ показывает, что объем валового регионального продукта в стране в 2018 г. по сравнению с 2008 г. составлял 3,4%, в 2010–2,4% в 2015 году увеличился до 23% и в 2016 году – снизился до 8%. Подобные показатели характерны также и для Хатлонской области. Доля ОВГП в удельном весе страны за последние 10 лет находится на уровне 28–29%. Валовой региональный продукт в стране увеличилсяна душу населения с 2191 сомони в 2008 году до 60724 сомони в 2018 году, или в 2,76 раза. В Хатлонской области этот показатель увеличился с 1916 сомони в 2008 году до 5223,8 сомони в 2018 году, или в 2,62 раза. Однако показатели валового регионального продукта на душу населения в Хатлонской области оказались ниже, чем в стране: в 2008 г. – 87,4%; в 2010 г.–78,7%; в 2015 г.–78,6% и в 2017 г.–83%. Другими словами, соотношение этих показателей в 2008 г. составляло 1,14/1; в 2010 г. – до 1,27/1; в 2015–1,27/1; в 2017–1,20/1, что требует доработки.

Объем промышленного производства в 2018 году составил 7294,0 млн. сомони, что ставит область на второе место после Согдийской области (50%), или 33% от общего объема промышленного производства страны.

С целью выявления возможностей финансовых и экономических источников и приоритетов развития региона, а также их роли в социально–экономическом развитии региона за последние десять лет, в данной статье нами проведен анализ некоторых отдельных секторов экономики республики.

Одной из приоритетных задач Национальной стратегии экономического развития Республики Таджикистан на период до 2030 года является преобразование страны из аграрно–индустриальной в индустриально–аграрную страну, что может быть достигнуто за счет создания новых промышленных предприятий, технического перевооружения и модернизации предприятий. Решение этого вопроса требует внимания во всех регионах страны создания различных предприятий: крупных, малых и средних, в том числе государственных, акционерных, частных и совместных. Опыт показывает, что одним из способов обеспечения экономического и социального развития

региона в рыночной экономике является построение и развитие малого и среднего бизнеса и торговли в целом и, прежде всего, в реальном секторе экономики.

Особое внимание уделяется развитию предпринимательства в стране и ее регионах, одним из приоритетов которого являются малые предприятия, имеющие юридический статус. В связи с этим, как отмечает профессор Низомова Т.Д. в своих заметках «переход к рыночной экономике требует совершенствования экономических методов и системы показателей оценки производственной и коммерческой деятельности предприятий и их поведения в контексте развития конкуренции» [1, с.3].

Одним из факторов, влияющих на механизм финансовой поддержки экономического и социального развития региона, является создание и развитие совместных предприятий. Совместные предприятия, с одной стороны, внедряют в производство современные зарубежные технологии, а с другой – это один из источников доходов регионального бюджета. Кроме того, создание совместных предприятий на этой основе хорошо для организации новых рабочих мест и хорошей заработной платы. Количество и показатели за период 2008–2017 гг. см. в таблице 2.

Сравнительный анализ, приведённый в таблице 2 показывает, что только за последние два года в стране, в частности в Хатлонской области и в г. Душанбе увеличилось создание совместных предприятий. В 2016 году из 266 совместных предприятий, действующих в стране, 216 или 81,2%, в 2018 году из 649 предприятий 507 или 78,1% расположены в Душанбе. В эти годы 4,0% и 4,5% соответственно – на долю Хатлонской области; 7,9–5,2% – на долю Согдийской области.

За последние 11 лет наблюдается стабильное увеличение объема доходов от продажи совместных предприятий, что составило в 2018 году 10 млрд 751 млн. сомони, это по сравнению с 2008 годом – больше в 11,3 раза, по сравнению с 2010 годом – в 4 раза и в 2015 году в 3,2 раза. Данный показатель в 2018 году в г. Душанбе составлял 5331,9 млн. сомони, по сравнению с 2008 годом в 10,5 раза; в 2015 г. – в 2,0 раза. Из–за малого количества совместных предприятий в Хатлонской области (2008–6 ед., 2010–3 ед., 2015–1 ед.), объем доходов от реализации товаров в этот переход составлял соответственно 71,3; 2.6; 0,3 млн. сомони. Однако за последние два года количество совместных предприятий в Хатлонской области достигло 29 единиц.

Таблица 2.

Количество совместных предприятий, действующих в регионах страны, и показатели их деятельности в 2008–2018 гг. *

Регионы	2008	2010	2015	2016	2017	2018
Количество совместных предприятий (единиц)						
I	156	149	221	266	373	649
II	X	X	1	1	1	1
III	19	22	21	21	21	34
IV	6	3	1	23	23	29

V	120	112	190	216	319	507
VI	11	12	8	5	5	78
Выручка от реализации товаров в текущих ценах (млн. сомони)						
I	946,7	1735	3318	6795	7042	10751,0
II	0	0	2,8	5,7	10,7	7,8
III	361,2	73	1244	1263	2072	2561,1
IV	71,3	2,6	0,3	1567	1712	2418,9
V	507,0	890	2550	2951	3241	5331,9
VI	7,2	109	21,4	8,1	5,5	431,3
Затраты на производство и реализацию товаров (млн. сомони)						
I	946,6	1654	3188	5323	5840	9488,6
II	0	0	6,9	6,3	12,7	9,1
III	344,7	587	1145	1644	1807	2008,3
IV	70,8	2,6	19,6	1375	778	1129,8
V	524,0	919	1995	2280	3037	5704,3
VI	7,1	141	20,6	8,2	5,2	637,1
Доход от продаж на 1 жителя (сомони)						
I	130,7	227,6	388,0	777,3	788,5	1178
II	0	0	12,9	25,9	48,0	34,4
III	167,8	3,2	495,4	493,2	794,3	963,4
IV	27,8	1,0	0,001	501,5	535,2	738,6
V	731,4	1257,2	3176,8	3615,5	3898,2	6299,5
VI	4,4	62,7	10,8	3,9	2,6	203,4

* Источник: на основе годовой статистики Республики Таджикистан: статистический сборник. Душанбе, 2015. – С. 217. Годовая статистика Республики Таджикистан: статистическая сводка. Душанбе, 2018–2019. – С. 230–222.

Примечание: I –Таджикистан; II – ГБАО; III – Согдийская область;IV – Хатлонская область; V – г. Душанбе ; VI – РРП.

Анализ финансовых результатов регионов показывает, что в 2010 г. совместные предприятия потерпели убыток: Согдийская обл. – 579,7 млн. сомони, г. Душанбе–29; РРП–32 млн. сомони; в 2015 г. ГБАО–4.1; Хатлонская область –19,3; в 2017 г. ГБАО–2 млн. сомони.

Сравнение доходов от средних продаж по стране по регионам показывает, что ГБАО, Хатлонская область и ГРРП имеют самые низкие показатели по стране. В том числе Хатлонская область в 2008 г. = 4,7/1; в 2010 г. = 227,6/1; в 2015г. = 388/0,001; в 2016 г. = 1,5/1; в 2017 г.–1,5/1, что свидетельствует о недостаточном внимании к вопросу создания и развития совместных предприятий с зарубежными странами, компаниями и фирмамив регионе.

Сравнительный анализ доходов и расходов совместных предприятий показывает, что данная форма экономической структуры до сих пор не играет существенной роли в формировании доходов бюджета страны и ее регио-

нов и требует совершенствования финансовой поддержки социально–экономического развития регионов.

Приведенный в статье анализ основан на всестороннем рассмотрении сильных сторон экономического и социального развития Хатлонской области, а также с учетом использования внешних и внутренних возможностей, в результате которого мы выделили следующего приоритеты;

– наличие плодородных земель;

– благоприятный климат и солнечные дни;

– бодные ресурсы;

– наличие рабочей силы, трудолюбивых и инициативных людей, опытных и квалифицированных фермеров;

– наличие материально–технической базы;

– близкое расположение к железной дороге и наличие автодорог;

– наличие высококвалифицированных специалистов в данной области;

– близость к границе и расширение приграничной торговли;

– наличие соляных залежей с бесчисленными запасами солей.

Исходя из вышеизложенных фактов, для обеспечения экономического и социального развития региона в рыночной экономике необходимо построение и развитие малого и среднего бизнеса и торговли в целом и, прежде всего, в реальном секторе экономики.

Учитывая стратегическую важность Хатлонской области, было бы целесообразным в рамках Стратегии национального развития Республики Таджикистан на период до 2030 года на уровне государства совместно с органами местного управления Хатлонской области разработать комплексную программу развития Хатлонской области на период 2021–2030 годов. Необходимость такого шага обусловлено тем, что в НСР до 2030 года проблемы приоритетного развития Хатлонской области не рассмотрены.

АДАБИЁТ

1. Низомова, Т.Д. Организация производства на предприятии: Учебник /Т.Д.Низомова. – Д.: ООО «Бебок». – 2012. – 236 с.

2. Каримова, М.Т. Региональная политика: проблемы и перспективы в Таджикистане. / М.Т. Каримова. – Душанбе. Ирфон, 2014. – 204с.

3. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, Регионы Республики Таджикистан. – Душанбе, 2019. – С. 18,120.

4. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. Душанбе, 2018–2019. – С. 230–222.

5. Официальный сайт Хатлонской области: http://khatlon.tj/alasai–jambasti–natijahoi–iqtisodiju–ijtimoii–vilojati–hatlon–dar–soli–2019–bo–ishtiroki–sarvaziri–mamlakat/

ВАЗЪИ ҲОЗИРАИ ҲОЛАТИ МОЛИЯВӢ–ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА ВА САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ ОН

ДАВЛАТМУРОДОВ ШОҲМУРОД МИРЗОМУРОДОВИЧ,
номзади илмҳои иқтисодӣ муаллими калони кафедраии идоракунии молияи давлатии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: (+992) 918–16–13–55; e-mail: shohmurod_1987@mail.ru

ҒУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА,
сармутахассиси Раёсати таҳлили масъалаҳои соҳавии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 931-24-01-10, e-mail: fmamadno@gmail.ru

Дар мақола қайд мегардад, ки дар шароити гузаштан аз идоракунии маъмурӣ–фармонфармоӣ ва банақшагирии мутамарказонидашуда ба иқтисоди бозорӣ дар баробари дигаргунсозиҳо дар соҳаҳои иқтисодиёт инчунин, ислоҳотро дар сохтори давлатӣ, аз он ҷумла, такмили идоракунии минтақа ва механизми дастгирии молиявии онро ба миён оварда. Ҳамчунин, адабиётҳои илмӣ–назариявӣ минтақаро ҳамчун ноҳия, вилоят, территория як қисми мамлакат маънидод карда мешавад, ки он маҷмӯи аломатҳои табиӣ ё таърихан бавуҷудомадаи шароити иқтисодӣ–ҷуғрофӣ ва ҳайати миллии аҳолиро, ки аз ҳамдигар фарқ мекунанд дар бар мегирад.

Дар мақола аз нуқтаи назари илмӣ дида шудааст, ки яке аз омилҳои ба механизми дастгирии молиявии рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақа таъсиркунанда бунёд ва рушди корхонаҳои муштарак ба ҳисоб меравад. Корхонаи муштарак, агар аз як тараф ҷорикунандаи технологияи ҳозиразамони хориҷӣ дар истеҳсолот ба ҳисоб равад, аз тарафи дигар ҳамчун яке аз манбаъҳои қисми даромади буҷети минтақаҳо баромад менамояд. Илова бар ин бунёди корхонаҳои муштарак, дар ин замина барои бунёди ҷойҳои нави корӣ ва музди моҳонаи хуб мебошад.

Калидвожаҳо: *дастгириимолиявӣ, механизмимолиявӣ, корхонаҳои-муштарак, рушдиминтақа, маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ, маҳсулоти саноатӣ, иқтисоди бозорӣ, даромаднокӣ.*

ANALYSIS OF THE CURRENT FINANCIAL AND ECONOMIC STATE OF THE REGION AND THE PRIORITIES OF ITS DEVELOPMENT

DAVLATMURODOV SHOHMUROD MIRZOMURODOVICH,
Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer Department of Economic, Public Finance Management, Tajik National University
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue 17;
тел.: (+992) 918–16–13–55; e-mail: shohmurod_1987@mail.ru

GULOMNOSIROVA FARZONA MAMADNOSIROVNA,
Chief Specialist of the Department for Analysis of Industry Issues
Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 89,
tel.: (+992) 931240110, E-mail: fmamadno@gmail.ru

The article notes that in the context of the transition from command control management and central planning to the market economy, along with changes in the economy, reforms have also been carried out in the public sector, including improving management mechanisms and financial support. Also, the scientific and theoretical features of a region are defined as a district, region, territory, part of the country, which includes a set of natural or historically established economic and geographical features and the national composition of the population that differs from each other.

The article from a scientific point of view examines one of the factors influencing the mechanism of financial support for the economic and social development of the region – the creation and development of joint ventures. It is noted that the joint venture, on the one hand, is introducing modern foreign technologies into production, on the other, it is one of the sources of income for regional budget. In addition, the creation of joint ventures is favorable for the creation of new jobs and good wages.

Keywords: *financial support, financial mechanism, joint ventures, regional development, gross regional product, industrial goods, market economy, profitability.*

УДК 339.137.2

О НЕОБХОДИМОСТИ ПОВЫШЕНИЯ КУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

АМИНОВ ФОТЕХДЖОН ИНОМДЖОНОВИЧ,
кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента
Таджикского государственного университета коммерции
734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Дехоти ½;
тел.: (+992) 935-76-33-55., e-mail: aminov_f@mail.ru

В статье рассматриваются понятия конкуренции, недобросовестной конкуренции, конкурентоспособности товаров (услуг, работ) и хозяйствующих субъектов. Обосновывается, что конкурентоспособность малого и среднего бизнеса является основой экономического роста республики и его регионов. Доказывается, что повышение конкурентоспособности субъектов малого и среднего бизнеса является важнейшим условием обеспечения социально-экономического развития республики.

Ключевые слова: *конкуренция, недобросовестная конкуренция, конкурентоспособность, хозяйствующие субъекты, малые и средние предприятия, индивидуальные предприниматели, ликвидированные.*

Конкуренция в качестве движущей силы эволюции взаимоотношений субъектов бизнеса, функционирующих в деловой среде, играет решающую роль в обеспечении устойчивых темпов роста экономики страны и повышении уровня благосостояния народа. Наиболее успешными участниками конкуренции становятся те субъекты бизнеса, которые выдерживают конкурентную борьбу на внутреннем и внешнем рынках.

В экономической литературе встречаются множество определений понятия конкуренции. В Законе Республики Таджикистан от 30 мая 2017 г., №1417 «О защите конкуренции» отмечается, что «конкуренция – свободное состязание хозяйствующих субъектов, в котором самостоятельное действие каждого из них эффективно ограничивает возможность одностороннего воздействия каждого из них на общие условия обращения товара на соответствующем товарном рынке (работ, услуг)» [1].

Великий мыслитель – представитель классической экономической теории А. Смит определил конкуренцию как «поведенческую категорию, когда индивидуальные продавцы и покупатели соперничают на рынке за бо-

лее выгодные продажи и покупки, соответственно. По его мнению, конкуренция – это та самая «невидимая рука» рынка, которая координирует деятельность его участников» [2].

В качестве участников конкуренции обычно выступают родственные хозяйствующие субъекты, т. е. обычно, производящие товары одинакового назначения, например, швейные изделия или обувь, молочные продукты или кондитерские изделия и т. п. В качестве конкурентов на рынке могут выступать торговые предприятия, реализующие родственные товары одинакового назначения. Также в качестве примера можно отметить хозяйствующие субъекты, оказывающие услуги, удовлетворяющие одинаковые потребности, например, медицинские, образовательные, бытовые, туристические и т. д. Конкурентами на рынке являются также фирмы, выполняющие одинаковые работы (например, строительство жилых домов, различных помещений или их текущий ремонт и т. п.). Противодействие соперникам не является самоцелью конкуренции, ее главная цель – это борьба за получение возможно максимально большей прибыли. Таким образом, конкуренция – это есть борьба, противостояние интересов двух или многих родственных хозяйствующих субъектов за преимущество на рынке и большой прибылью. Конкурентоспособность хозяйствующих субъектов в зависимости от вида выполняемых функций, главным образом, зависит от конкурентоспособности выпускаемых товаров, оказываемых услуг, выполняемых работ с учетом улучшения их качества и потребительских свойств, расширения ассортимента, снижения цены и т. п.

Прежде чем рассматривать необходимость повышения конкурентоспособности хозяйствующих субъектов, заметим, что на практике часто встречается недобросовестная конкуренция. В Законе Республики Таджикистан от 30 мая 2017 г., №1417 «О защите конкуренции» дано следующее определение этого понятия: «недобросовестная конкуренция – любые действия хозяйствующих субъектов, которые направлены на получение преимущества в предпринимательской деятельности и противоречат законодательству Республики Таджикистан, причинили или могут причинить убытки другим хозяйствующим субъектам – конкурентам или нанесли, или могут нанести ущерб их деловой репутации» [1].

Заслуживает внимания, определение, данное Парижской конвенцией по охране промышленной собственности в 1883 г.: «Недобросовестная конкуренция – это правонарушение, которое посягает на правопорядок в сфере предпринимательства, нарушая запрет, установленный Конституцией» [3].

Недобросовестная конкуренция направлена:

а) на вытеснение конкурирующих хозяйствующих субъектов с рынка неправомерными действиями с целью получения сверх прибыли;

б) на причинение убытков конкурентам с целью ослабления их позиции на рынке;

Недобросовестная конкуренция осуществляется на основе распространения ложных и искаженных сведений о производимых товарах, реализуемых услугах и выполняемых работах. При ее осуществлении некорректно и необъективно используют товарные знаки и знаки обслуживания знаменитых бизнес-структур, копируют их упаковку и маркировки. Рекламодатели искусственно показывают преимущества своих товаров, услуг и работ по сравнению с аналогичными товарами, услугами и работами конкурирующих хозяйствующих субъектов. Недобросовестная конкуренция обозначается в нарушении законодательно установленных условий, норм поведения, требования добропорядочности, разумности и справедливости. Она подрывает добрую, справедливую хозяйственную практику и прямо препятствует открытости (прозрачности) товарных и финансовых рынков. Недобросовестная конкуренция – это есть умысел, направленный на приобретение нечестных доходов на основе необоснованных преимуществ в бизнесе.

Исходя из этого, в условиях рыночной экономики важное экономическое значение приобретает обеспечение добросовестной конкуренции хозяйствующих субъектов на основе повышения качества, расширения ассортимента реализуемых товаров (услуг, работы) и снижения их цены. Конечно, на конкурентоспособность продукции и хозяйствующих субъектов влияют и другие обстоятельства, такие как своевременное внедрение новых технологий, повышение производительности труда, состояние финансовых ресурсов, доступности банковских кредитов, наличие инфраструктуры развития, снижение издержек производства, обращения, транспорта, связи и т. п., транзакционных расходов, маркетинговые мероприятия, политика властей и т. д.

Понятие «конкурентоспособность» обозначает степень превосходства одного субъекта над другим. Уровень конкурентоспособности товаров и хозяйствующих субъектов занимает центральное место в теории и на практике конкурентоспособности экономик регионов, отраслей и страны. В иерархии конкурентоспособности первичным является конкурентоспособность товаров (услуг, работ). Она прежде всего зависит от самих хозяйствующих субъектов, т. е. от организаторских способностей менеджеров, внедрения современных достижений науки и техники, цифровизации деятельности, квалификации производственного персонала, рационального использования собственных финансовых ресурсов, привлечения инвести-

ций, снижения внутрифирменных издержек, психологического климата в трудовом коллективе и т. д.

За товарами, услугами и работами стоят бизнес-структуры и от их конкурентоспособности слагается конкурентоспособность экономик городов, районов, регионов, отраслей, стран. Поэтому наряду с хозяйствующими субъектами – производителями продукции (товаров, услуг, работ) в конкурентную борьбу за покупателей, за локальные, региональные и отраслевые рынки, за сырьевые, технологические, трудовые, финансовые ресурсы вступают отрасли, регионы, государства. Исходя из этого, базовой основой для обеспечения конкурентоспособности регионов и отраслей страны выступают первичные ячейки экономики, т. е. хозяйствующие субъекты. К ним относятся отечественные, совместные и иностранные юридические лица и индивидуальные предприниматели. Немаловажную роль в обеспечении конкурентоспособности республики и ее регионов в условиях развития рыночных отношений играют домохозяйства как главные производители продуктов животноводства, растениеводства и садоводства.

В качестве базы для сравнения уровня конкурентоспособности хозяйствующего субъекта с аналогичными показателями субъектов-конкурентов используются показатели об ассортименте, свойствах и цене производимых (реализуемых или выполняемых) товаров (услуг, работ) и о хозяйственно-финансовой деятельности. При этом немаловажное значение имеет сравнительный анализ названных показателей с аналогическими показателями родственных хозяйствующих субъектов за рубежом. Необходимо иметь в виду, что хозяйствующие субъекты обычно производят множество видов товаров, оказывают несколько видов услуг, выполняют разнообразные работы и т. д. В этой связи конкурентоспособность каждого конкретного хозяйствующего субъекта зависит от конкурентоспособности всех видов реализуемых товаров (услуг, работ) т. д.

В Республике Таджикистан количество хозяйствующих субъектов растет высокими темпами (табл. 1). Так, за 2016-2020 гг. общее количество хозяйствующих субъектов в республике увеличилось на 36,18%. Число индивидуальных предпринимателей возросло более высокими темпами – на 38,98%, а прирост количество юридических лиц составил – 9,70%. На начало 2020 г. основную долю в их структуре занимали индивидуальные предприниматели – 92,27%, далее юридические лица – 7,41%. Удельный вес филиалов и представительств иностранных юридических лиц составял всего лишь 0,10%.

Таблица 1

Количество хозяйствующих субъектов в Республике Таджикистан по состоянию на начало года за 2016-2020 гг.

по состоянию на начало года

Показатели	2016 г.		2019 г.		2020 г.		2020 в % к 2016
	ед.	в % к итогу	ед.	в % к итогу	ед.	в % к итогу	
Всего	446695	100,0	569814	100,0	608322	100,0	136,18
в том числе:							
юридические лица	42358	9,48	43252	7,59	46465	7,64	109,70
филиалы и представительства иностранных юридических лиц	494	0,11	558	0,10	588	0,10	119,03
индивидуальные предприниматели	403843	90,41	526004	92,31	561269	92,27	138,98

Источник: составлено на основе данных [4, с 227; 7, с. 206; 8, с. 219].

В общей структуре хозяйствующих субъектов основной удельный вес приходится на малые и средние субъекты бизнеса, и они главным образом сосредоточены в сфере частного сектора. В Послании Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 26.01.2021 отмечалось, что «Правительство страны, вклад частного сектора в «Национальную стратегию развития на период до 2030 года» расценивает как ведущую силу устойчивого экономического развития, как главное средство обеспечения национальных целей и создания на этой основе условий для достойной жизни народа…. В настоящее время частный сектор развивается устойчиво, и на сегодня его доля в валовом внутреннем продукте составляет более 70%, а в деле обеспечения населения рабочими местами его вклад достигает 68%, налоговый доход в государственный бюджет — 80%» [9].

В Республике Таджикистан к субъектам малого и среднего бизнеса относятся малые и средние предприятия и индивидуальные предприниматели. В соответствии с Законом Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства» (в редакции Закона РТ от 18.03.2015г.№ 1194, от 02.01.2020г. №1684) «к субъектам малого предпринимательства относятся предпринимательские субъекты оборот средств, которых в год составляет до 1000000 сомони, к субъектам среднего предпринимательства с 1000000 сомони до 25000000 сомони» [10]. В то же вре-

мя Агенство по статистике при Президенте Республики Таджикистан «к субъектам малого предпринимательства относит юридические лица со средней численностью работников за календарный год не более 30 чел., для производителей аграрного сектора – 50 человек, а к субъектам среднего предпринимательства соответственно – от 30 до 100 чел. и от 50 до 200 человек» [8, с. 227].

Субъекты малого и среднего бизнеса в Республике Таджикистан с каждым годом играют все более возрастающую роль в обеспечении конкурентоспособности экономики страны и ее регионов. Хорошим примером могут служат индивидуальные предприниматели, которые в основном относятся к субъектам малого и среднего бизнеса. В 2020 г. они занимали 92,7% в общей структуре хозяйствующих субъектов против 90,41 % в 2016 (табл. 1). В общей структуре всех предприятий различных форм собственности основную долю занимают частные и коллективные фирмы. Так, в 2015 г. она составила 76,74% (32507 ед.), в 2019 г. 76,60 % (35592 ед.) [расчеты по данным: 4, с 229; 6, с. 217]. В 2015 г. в структуре действующих юридических лиц малые предприиятия занимали 84,40%, в 2020 г. – 80,29%, средние предприятия соответственно 14,34% и 18,31% [расчеты по данным: 4, с 231; 6, с. 219].

Таким образом, число хозяйствующих субъектов в стране с каждым годом увеличивается, в то же время возрастает количество ликвидированных субъектов (см. табл. 2).

Таблица 2

Количество ликвидированных хозяйствующих субъектов Республики Таджикистан по состоянию на начало 2016-2020 гг.

по состоянию на начало года

Показатели	2016		2019		2020		2020 в % к 2016
	ед.	в % к итогу	ед.	в % к итогу	ед.	в % к итогу	
Всего	165020	100,00	251510	100,00	277331	100,00	168,06
в том числе:							
юридические лица	4897	2,97	10035	3,99	11411	4,11	233,02
филиалы и представительства иностранных юридических лиц	86	0,05	185	0,07	214	0,08	248,84
индивидуальные предприниматели	160037	96,98	241290	95,94	265706	95,81	166,03

Источник: составлено на основе данных [4, с 227; 7, с. 206; 8, с. 219].

Положение усугубляется тем, что количество ликвидированных хозяйствующих субъектов, в анализируемом периоде, возросло более высокими темпами (на 68,06%), чем общее их количество (36,18%) и количество действующих (10,24%) [расчеты по данным: 4, с 227; 6, с. 215]. Если общее число индивидуальных предпринимателей увеличилось на 38,98%, то ликвидированных – на 66,035%. При этом число действующих из них возросло на 21,12%, т. е. более низкими темпами. [расчеты по данным: 4, с 231; 6, с. 219]. В целом, в 2015 – 2019 гг. сложилась тенденция более высоких темпов роста ликвидированных хозяйствующих субъектов по сравнению с общим их количеством и количеством дейсствующих. Она более четко просеживается в рисунке 1.

Рисунок 1

Соотношение темпов роста общего количества, действующих и ликвидированных юридических лиц и индивидуальных предпринимателей в Республике Таджикистан

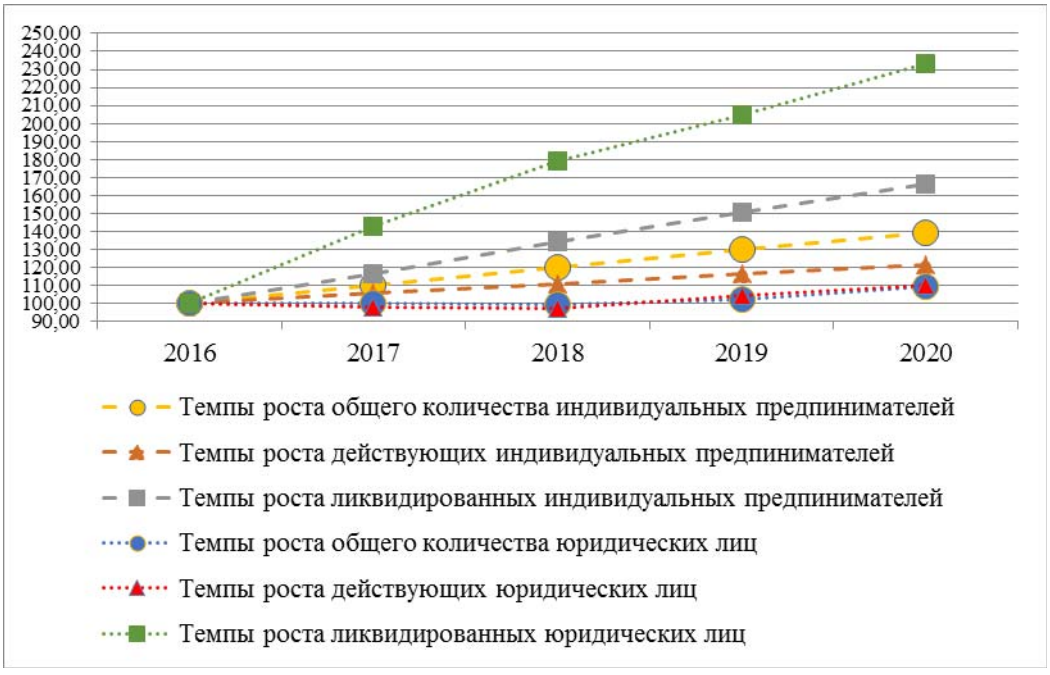

Источник: составлен на основе [4, С. 227; 5, С.204; 6, С. 207; 7, С. 216; 8, С. 215].

Высокий уровень ликвидации хозяйствующих субъетов в значительной степени зависит от уровня их конкурентоспособности. Наблюдения показывают, что производимые и реализуемые, отечественными хозяйствующими структурами, товары (услуги, работы) во многом уступают зарубежным аналогам. Хорошим примером могут служить товары народного потребления. Торговые предприятия и рынки,

особенно по продаже предметов одежды и обуви, товаров культурно-бытового и хозяйственного назначения, парфюмерно-косметических и галантерийных товаров и т.п. заполнены, главным образом, импортными товарами. Основными причинами слабой конкурентоспособности товаров (услуг и работ) отечественного прозводства являются низкий уровень технической оснащенности производства, нехватка финансовых ресурсов, как собственных, так и привлеченных, высокий уровень банковских кредитов, низкий уровень квалификации административно-управленческого и производтственного персонала и т.д. Конкурентоспособность хозяйствующих субъектов также завысит и от множества внутренних и внешних факторов. Данные вопросы являются предметом специальных исследований.

Таким образом, главным определяющим конкурентоспособность экономики республики, ее отраслей и регионов является конкурентоспособность хозяйствующих субъектов, в структуре которых основную долю занимают субъекты малого и среднего бизнеса. В то же нужно иметь в виду, что конкурентоспособность хозяйствующих субъектов также зависит и от должной поддержки соответствующих регионов и отраслей страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Таджикистан от 30 мая 2017 г., №1417 «О защите конкуренции» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ncz.tj /system/files/Legislation/1417_ru.pdf (дата обращения: 18.12.2020 г.).

2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.; передисл. В. С. Афанасьева]. – М.: Эксмо, 2007. – С. 443.

3. Парижская Конвенция по охране промышленной собственности 1883 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www. wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/ru/paris/trt_paris_001ru (дата обращения: 20.12.2020 г.).

4. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2016. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе: Изд-во «ООО «ТоРус», 2016. – 522 с.

5. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2017. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе: Изд-во «ООО «ТоРус», 2017. – 480 с.

6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2018. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе: Изд-во «ООО «ТоРус», 2018. – 483 с.

7. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2019. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе: Изд-во «ООО «ТоРус», 2019. – 478 с.

8. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2020. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе: Изд-во «ООО «ТоРус», 2020. – 495 с.

9. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www. president.tj/ru/node/25006 (дата обращения: 21.12.2020 г.)

10. Закон Республики Таджикистан от 26.07.2014 г., №1107 «О государственной защите и поддержке предпринимательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ncz.tj/system/files/Legislation/1107_ru.pdf (дата обращения: 21.12.2020).

ОИД БА ЗАРУРИАТИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ РАҚОБАТНОКИИ БИЗНЕСИ ХУРД ВА МИЁНА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АМИНОВ ФОТЕҲҶОН ИНОМҶОНОВИЧ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи менеҷменти
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
734055, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Деҳоти ½;
тел.: (+992) 935763355, e-mail: aminov_f@mail.ru

Дар мақола мафҳумҳои рақобат, рақобати носолим, рақобатпазирии молҳо (хизматрасониҳо, корҳо), субъектҳои хоҷагидор баррасӣ карда шудаанд. Асоснок карда шудааст, ки рақобатпазирии бизнеси хурд ва миёна асоси рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он мебошад. Зарурияти баландбардории рақобатнокии субъектҳои соҳибкории хурд ва миёна ҳамчун шарти муҳимтарини таъмини тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар собит карда шудааст.

Калидвожаҳо: *рақобат, рақобати носолим, рақобатпазирӣ, хоҷагиҳои соҳибкорӣ, корхонаҳои хурд ва миёна, соҳибкорони инфиродӣ, барҳамхӯрда.*

ON THE NEED TO INCREASE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

AMINOV FOTEHDZHON INOMDZHONOVICH,
Candidate of Economic Sciences, associate Professor at the Department of management of Tajik State University of Commerce
734055, Tajikistan, Dushanbe city , 1/2, Dehoti str.;
ph.: (+992) 935-76-33-55, e-mail: aminov_f@mail.ru

The article discusses the concepts of competition, unfair competition, competitiveness of goods (services, works), business entities. It is substantiated that the competitiveness of small and medium-sized businesses is the basis for the economic growth of the republic and its regions. It is proved that increasing of competitiveness of small and medium-sized business entities is the most important condition for ensuring the socio-economic development of the republic.

Keywords: *competition, unfair competition, competitiveness, business entities, small and medium-sized enterprises, individual entrepreneurs, liquidated.*

УДК:657(575.3)(076)

ПАНОРАМА МИГРАЦИИ И МОБИЛЬНОСТИ: АБСОЛЮТНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

РАХМОН УЛЬМАСОВ,
доктор экономических наук, профессор
Российско-Таджикского (Славянского) университета;
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул., М. Турсунзаде 30;
тел.:985-73-83-20; e-mail: ulmasovr@gmail.com

Исследуется процесс становления и развития международной миграции населения и демографии. Анализируется широкий спектр текущих и перспективных проблем миграции, взаимодействие в международных организациях. Важное место уделено вопросам возрастающего миграционного движения миллионов землян, современным закономерностям, которые его определяют, последствиям, которые влечет за собой международная миграция населения для республик Центральной Азии, какова должна быть миграционная политика на современном этапе.

Ключевые слова: *иммиграция, этнокультурное разнообразие, ассимиляционизм, мультикультурализм, новая политика гражданской интеграции, поликультурализм, интеркультурализм.*

На сегодняшний день во всем мире утеряно 500 миллионов рабочих мест. По последним данным, более 81 миллиона человек в 191 стране заболели коронавирусной инфекцией, 1 миллион 765 тысяч из них умерли. Пандемия наносит мировой экономике ущерб в размере, обратите внимание, – около 400 миллиардов долларов в месяц. Сегодня в мире практически нет государства и сферы, которые бы не подверглись этому кризису. Пандемия открыла новый тренд в миграционном процессе. Российский рынок труда почувствовал важность труда мигранта. Тема миграции и проблема миграции звучит в разных вариантах со страниц газет, в интернете, с телеэкранов и на радиоволнах. Только за ноябрь – декабрь 2020 года Владимир Путин трижды остановился о нехватке рабочих рук в стране. И портрет мигранта из стран СНГ на сегодняшний день во многом вызывает, взгляд, сочувствие. Миграция расколола Европу. Европа не боится миграции как таковой, она боится укрепления позиций выходцев из исламских стран в Европе, что сплетаются рисками ее «рехристианизации» (Цапенко, 2018).Поэтому вместо мультикультурализма вновь возрождается ассимиляционный подход. Предлагаются и новые интеграционные концепты. Например, интеркультурализм, делающий ставку на перенастройку город-

ской системы управления и общественных структур на функционирование в условиях разнообразия. Перспективы данной концепции неопределенные, пока она не пройдет проверку на национальном уровне. Почему Европа встревожена? 52% населения Земли живет в семи странах мира, и в 2019 г. число международных мигрантов во всем мире достигло 272 млн. чел., 50 млн. из них — дети, женщины составляют 46% всех мигрантов. Миграция существовала всегда — на протяжении всей истории человечества люди перемещались с одного места на другое. Но в последние годы ее масштабы неуклонно растут. Людей заставляют сняться с места, как правило, конфликты, бедность и последствия изменения климата. Из таких примеров сегодня свободно можно собрать знатный миграционный урожай по всей Европе. Сегодня мигранты составляют почти 3,5% населения мира. В 2000 г. этот показатель составлял 2,7%. Генсек ООН отметил, что «миграция — эффективный двигатель экономического роста». По данным ООН, эти люди обеспечивают 10% глобального ВВП. Бюджет Москвы в 2019 г. получил 18 млрд. руб. от продажи патентов трудовым мигрантам. А в целом в РФ — 57 миллиардов. Согласно данным МВД РФ, за 2020 года трудовые мигранты перечислили в регионы более 577,6 миллиона долларов. Это в несколько раз ниже, чем в 2018-м. Тогда сумма, перечисленная мигрантами в бюджет регионов, составила почти 757 миллионов долларов. В 2015 г. доходы бюджета Москвы от продажи патентов на трудовую деятельность превысили доходы от нефтяных компаний, находящихся в столице. Об этом сообщил мэр Москвы Сергей Собянин. В Таджикистане массовая миграция берет начало четверть века назад. Миграция не только таджикская проблема. На сегодняшний момент масштабы миграции только растут. В условиях глобализации создаются предпосылки, благоприятствующие развитию внешней трудовой миграции, которая все ярче выступает как фактор снижения уровня бедности в планетарном масштабе. Этому способствуют процессы региональной и глобальной экономической интеграции, которые создали адекватные механизмы для ускорения приемов межгосударственного движения рабочей силы (Таджикская трудовая миграция.., 2010). Миграция станет приоритетной до конца нашего века, и это — символ нашей эпохи. Недавно министр иностранных дел Германии заявил, что «миграция — источник всех мировых проблем». Миграция вышла из рамок одного государства, и стала глобальной. Многие международные организации определили в своей деятельности на ближайшее время три глобальные задачи: миграция, стабильное экономическое развитие и создание новых рабочих мест. Все эти проблемы переплетаются с миграцией. Почему? К середине века население Европы сократится на 26 миллионов человек.

По оценкам ООН, доля России в населении мира снизилась с 2,8% в 1990 году до 1,9% в 2020 году. Возможности роста населения России, как и Европейского союза, зависят от миграционного прироста. Население России к концу 2020 года уменьшился на 352,5 тысячи человек. Почти половина россиян от 18 до 45 лет не намерены заводить детей.

Миграция — это уравнение с множеством неизвестных. Различные саммиты и встречи, конференции круглые столы ожидаемых результатов пока не приносят. Что делать в такой ситуации — абсолютно непонятно. Однако трудовая миграция не представляет собой какого-то аномального явления (Социально экономические проблемы…, 2019: 67).

Необходимы быстрые совместные решения, предпочтительно на мировом уровне. Пора понять аксиому: без трудовой миграции развитые страны станут среднего размера экономикой и потеряют значительную часть своего национального влияния в мировой экономике. Саммит в Марракеше (декабрь 2018 г.) — это первый серьезный шаг в регулировании миграционных процессов. Глобальный договор о миграции стал первым соглашением, достигнутым в результате межправительственных переговоров и заключенным под эгидой ООН, которое охватит все аспекты международной миграции и будет носить всесторонний и все объемлющий характер. Глобальный договор о миграции предусматривает переселение из одних точек планеты в другие 480 миллионов человек и принуждает все подписавшие его страны выполнять 23 необратимых обязательства. Стабильная экономика — залог успеха, считают политики, экономисты, эксперты. Однако развитие экономики немыслимо без решения демографических проблем. По всему миру можно наблюдать сокращение рождаемости и рост ожидаемой продолжительности жизни. Старение населения ведет к росту расходов на здравоохранение и пенсии, в то время как число работающих стабильно сокращается. Для того чтобы поддерживать стабильную численность населения, рождаемость должна держаться на уровне 2,2 ребенка на женщину. Однако во многих странах этот показатель упал ниже 2, что приводит их к риску превратиться в демографические бомбы замедленного действия, пишет Science Alert. Например, рождаемость в США упала до исторического минимума — 1,76. При этом средняя продолжительность жизни держится на довольно высоком уровне — 78,7 года. Также, согласно проведенному New York Times опросу, желающие завести детей пары часто отказывались от этой идеи из-за высокой стоимости детских садов и нянь (в некоторых штатах — более 10 тыс. долларов в год). Не очень хорошо обстоят дела и в Китае. Предполагается, что при нынешних тенденциях в нем к 2030 г. четверть населения составят люди старше 60 лет, в то время как в 2010 г. их

процент не превышал 13. В Китае начали разрешать семьям заводить двух детей вместо одного, но эта политика не смогла обратить вспять тенденцию сокращения рождаемости. Снятие запрета на рождение детей не помогает повысить рождаемость в Китае. В числе кандидатов на демографический кризис также оказались такие страны, как Испания, Италия, Болгария, Южная Корея, Япония, Великобритания и Сингапур (где коэффициент рождаемости является самым низким в мире — 0,83). Сингапур постоянно называли раем земным и ставили в пример. Получается парадокс: чем слаще жизнь, тем меньше желания иметь детей. Многие европейские страны, в том числе Россия, попали в глубокую демографическую яму и, как говорят эксперты, превратились в «демографическую бомбу». Со времен развала СССР в Россию вернулось более 8 млн. русских, переселилось еще несколько миллионов людей иных национальностей. Но это лишь замедлило сокращение численности населения страны, средний возраст проживающих в России людей продолжил повышаться, что неизбежно при такой низкой рождаемости. Однако в России наблюдается другая проблема. Истинный размах эмиграции из России многократно больше официальной статистики, говорится в последнем исследовании, проведенном объединением независимых журналистов "Проект". Например, по переписям в странах ОЭСР (Организации экономического сотрудничества и развития – Р.У.) Они прошли в 2010-2011 годах, следующие будут на рубеже 2020-го. Там есть данные о пребывании граждан с высшим образованием в странах ОЭСР. Так вот выходцев из России на тот момент проживало около 660 тысяч. Это 0,46 процента населения России. Из Турции - 251 тысяча, это 0,34 процента. А, к примеру, немцев за пределами Германии проживает 1,168 миллиона. Это почти полтора процента. Британцев - 1,384 миллиона, это 2,19 процента населения. В 2017 году – это последние свежие данные – Росстат отчитался о 377 тысячах человек, уехавших за границу, что стало рекордным показателем за последние пять лет. По сравнению с 2012 годом число эмигрантов из России выросло более чем в три раза, покинули 1 миллион 700 тысяч человек. Большинство эмигрантов из России 2017 года – люди трудоспособного возраста, до 34 лет. При этом резко увеличилось количество уезжающих с высшим образованием: по сравнению с 2012 годом – более чем в 4 раза. Количество эмигрировавших с ученой степенью возросло вдвое. "Проект" сравнил эти цифры с количеством эмигрировавших россиян, которое зафиксировали ведомства принимающих стран. За пример брался 2016 год, данные за который доступны в большинстве зарубежных государств. Расхождения оказались существенными: так, по данным Росстата, из России в Германию уехали 4694 человека, в то время как немецкая

сторона зафиксировала 24 983 прибывших.Однако между эмигрантами и иммигрантами есть существенная разница: в Россию приезжают в основном низко квалифицированные рабочие из центрально азиатских республик. Например, миграция из Таджикистана стало сельской. То есть выпускники школ, не имея за спиной ни образование, ни специальность уезжают в миграцию. Среди них только 13-17% имеют высшее образование, отмечают эксперты РАНХИГС. Из России же, напротив, идет «интеллектуальная миграция»: высшее образование имеют 70% уезжающих, что значительно выше среднего уровня в стране. Опрос Boston Consulting Group, в котором участвовали 24 тысячи респондентов, показал, что хотят работать за рубежом 50% российских ученых, 52% топ-менеджеров, 54% IT-специалистов. К ним готовы присоединиться 49% работников инженерных специальностей и 46% врачей. Почти две трети потенциальных эмигрантов (65%) - это «цифровые таланты»: специалисты по искусственному интеллекту, скрам-мастера, дизайнеры пользовательского интерфейса и т.д. 57% из них - это молодые люди в возрасте до 30 лет. В такой ситуации, даже если переселить всех оставшихся русских до последнего человека в Россию, это не решит проблемы дефицита. Каждый, кто рожден в СССР, теперь, если пожелает, сможет получить гражданство РФ. Не будет необходимости собирать документы для подтверждения, что человек отказался от иностранного гражданства. Эту информацию опубликовала газета «Комсомольская правда»(18 сентября 2018 г.). В большинстве республик бывшего СССР сокращение населения приобретает невиданные масштабы. По сравнению с 1991 г. население Украины сократилось на 6 млн. чел., т.е. сокращается в среднем на 200 тыс. чел. в год. Страны Балтии в сумме потеряли 20% своего населения.

Нет детей, нет экономики. Нет экономики, нет развития, нет будущего.

За последние годы в демографической сфере нас ждут новости либо плохие, либо очень плохие. Например, в докладе американского Национального совета по разведке “Глобальные тенденции 2025” демографический спад в России оценивается как один из серьезных факторов риска для дальнейшего развития РФ; еще более мрачны прогнозы известного американского экономиста Р. Шапиро, предрекающего в своей книге “Матрица будущего” для России – «бедной страны со стремительно стареющим населением и неэффективной экономикой» – очень печальные перспективы. Чтобы понять, каким будет завтра, нужно уже сейчас изучать современных детей и подростков — тех, кто будет формировать наше будущее и жить в

нем. Одна из ключевых проблем в социально-экономическом развитии развитых стран мира – демографическая.

Чтобы разобраться в причинах, обратимся к классификации существующих проблем, используемой директором Института демографии ГУ-ВШЭ А.Г.Вишневским. Согласно ей, Россия стоит в 21 веке перед лицом пяти ключевых демографических вызовов: вызов высокой смертности, вызов низкой рождаемости, вызов демографического старения, вызов депопуляции, вызов иммиграции. В ООН заявляют, что скорость, с которой сокращается численность населения, в ближайшие два десятилетия увеличится втрое. Если ситуацию радикальным образом не изменить, считают эксперты, то к середине нынешнего столетия население России сократится вдвое. Согласно данным Департамента по экономическими социальным вопросам ООН, Россия стоит на пороге крупнейшей демографической ямы со времен Великой Отечественной войны. Скорость, с которой сокращается численность населения, в ближайшие два десятилетия увеличится в три раза. Очевидно, данный факт приведет к дальнейшей стагнации экономики, которая не будет компенсирована технологическим прорывом. Наступит самая настоящая демографическая катастрофа: сельское население сократится почти на 40% — с 36,8 до 22,1 млн. чел. Председатель Наблюдательного совета Института демографии и миграции Юрий Крупнов в эфире программы «Пронько. Экономика» заявил, что ситуация куда серьезнее, чем ее в настоящее время представляют. «Чтобы нам компенсировать убыль, которая в ближайшие полвека будет, нам нужно к 2040 году, чтобы у нас не 7% многодетных семей было, а 50. Это кажется невероятным, иначе мы просто исчезнем из истории, и всё. К концу столетия», — эмоционально заявил господин Крупнов. Приток мигрантов (200–300 тыс. чел. в год) лишь на 86% компенсирует эту ситуацию. В 2019 году приобрели гражданство Российской Федерации почти 500 тыс. иностранных граждан и лиц без гражданства. Если сравнивать эту цифру с 18-м годом, когда это было 270 тыс., то, что количество желающих увеличилось на 85%.Российское гражданство в 2019 году получили 44,7 тысячи граждан Таджикистана, следует из отчета Главного управления по миграции МВД РФ. За первые 9 месяцев 2020 года, 44 тысяч 389 уроженцев Таджикистана получили российское гражданство. То есть в среднем каждый день минимум 161 уроженцев Таджикистана меняли свое гражданство на российское! Год назад этот показатель составлял 108 человек в день. Это не только проблема России. Последние данные фонд Бертельсмана по Германии стали сенсацией: немецкому рынку труда ежегодно необходим приток 260 тыс. чел., и это — в течение ближайших 40 лет! Фактически это означает, что стареющая

Германия не сможет выжить без гастарбайтеров или трудовых мигрантов, как их ни называй. Всего до 2060 г. страна ожидает притока около 16 млн. чел. Вывод специалистов однозначен: даже при повышении пенсионного возраста до 70 лет собственных трудовых ресурсов Германии не хватит (Добров, 2019). И еще. Германия обсуждает революционную для страны идею — дать иностранцам разрешение служить в бундесвере.«12% персонала вооруженных сил Германии сегодня составляют женщины, и это далеко не предел». Министр обороны Германии предлагает очень простое решение проблемы: за счет иностранцев. Именно в этом случае два зайца как раз и будут убиты: с одной стороны, иммигрант получает работу и зарплату, а с другой — армия становится полностью укомплектованной. В ноябре 2018 г. в министерстве обороны Великобритании уже допустили, что «8200 вакантных мест в вооруженных силах страны могут быть заняты иностранцами». В Японии планируют начать нанимать на службу уже ушедших на пенсию военных. Сообщается, что годным для дальнейшей службы военным разрешат служить не до 53–56 лет, как сейчас, а до 65. Страны ЕС смогли сохранить демографический потенциал благодаря массовому притоку гастарбайтеров и мигрантов. Только в Германию прибыло, начиная с 1987 г. 10 млн. чел. — в основном из европейских стран, в Испанию — 6 млн. чел. — из Марокко, Латинской Америки и Восточной Европы. Богуслав Соботка (премьер-министр Чехии в 2014–2017 гг.) заявил о необходимости создания европейской армии «перед лицом бесконтрольной массовой миграции». Одновременно подлинная демографическая катастрофа произошла на востоке континента. За 30 лет Румыния потеряла 3,2 млн. чел., или 14% населения, Молдавия — 17%, Украина — 18%, Босния — около 20%, Болгария и Литва —21%, Латвия — 25,3% (Добров, 2019). Население Беларуси за 20 лет сократилось почти на 631,8 тыс. Это вызвано не только эмиграцией молодежи, но и ростом смертности. Как пишет испанский историк и философ Феликс Родриго Мора, «Румыния и ряд других стран Восточной Европы совершили демографическое самоубийство, которое можно сравнить с геноцидом».

Какой результат имеет Европа? Специалистов, каких профессий не хватает в Европе? В Германии, наиболее востребованные профессии связаны с банковской и IT сферами деятельности. Самые привлекательные области: экономическая — сюда входят банковские служащие, консультанты по инвестициям и налогообложению; компьютерные технологии или сфера IT — востребованы работники не только для государственных предприятий, но также и для научных, производственных и социальных учреждений; медицина с расширенным списком приоритетных специальностей — стоматоло-

ги, анестезиологи, пластические хирурги, фармакология; юриспруденция, строительство и архитектура; педагогика и преподавательская деятельность в колледжах и вузах; как новое направление — телекоммуникационная и медийная область. В целом только в Германии необходимо 70 тыс. среднего медицинского персонала, 250 тыс. чел. — в сфере IT и др. Даже в Японии требуется рабочая сила. По прогнозам, население Японии сократится со 127 до 87 млн. чел. к 2060 г. Япония нуждается в рабочих, и она нуждается в них сейчас. По некоторым оценкам, Японии требуется в среднем около 609 тыс. иммигрантов в год в течение почти 50 лет, чтобы восстановить свой объем рабочей силы до уровня 1990-х гг. В России приняли Концепцию государственной миграционной политики на 2019–2025 гг. Там записано, что необходимо последовательно повышать качество государственных услуг в сфере миграции, формировать современную систему миграционных правил, комфортную для законопослушных людей, которые хотят жить и работать в России, уважая традиции, культуру и законы Российской Федерации.

В этой плоскости на экваторе миграции ожидаются непростые времена: на миграционном поле можно ожидать политическое землетрясение. Это приведет к серьезным сокращениям рабочих мест. По оценкам Фонда развития интернет-инициатив (ФРИИ), в течение следующих 10 лет в России при активной модернизации отраслей могут быть сокращены до 6 млн. человек, при этом для 25 млн. могут радикально измениться требования и состав работы, что говорит о фактическом исчезновении и этих мест. Также работникам придется проходить переобучение, чтобы найти новые места и привыкать к тому, что образовательный процесс должен быть непрерывным. Исчезнут специальности, связанные с однообразными, рутинными задачами. Зато в мире появятся более 130 млн. новых рабочих мест. Спросом будут пользоваться эксперты, владеющие редким опытом и навыками. Появится больше свободного времени на творческие и интеллектуальные задачи, развитие, реализацию новых направлений и идей.

Изменился политический ландшафт, популистские партии зарабатывали за счет мигрантов и беженцев политические очки. Наступает другие времена. Современные рынки труда действительно переживают значительные трансформации, вызванные новыми технологиями с одной стороны, и с другой стороны нехваткой рабочей силы. В настоящее время на российском рынке труда растет спрос на рабочие места с наиболее низкими уровнями оплаты труда: неквалифицированных рабочих и работников, занятых в сфере обслуживания населения и торговли. Теперь во всем мире люди будут терять работу не только из-за распространения новых техноло-

гий, как предсказывалось ранее, но и из-за экономического кризиса, утверждается в докладе Future of Jobs («Будущее рабочих мест 2020»), опубликованном недавно Всемирным экономическим форумом (ВЭФ). Согласно докладу, к 2025 г. новые технологии уничтожат 85 млн. рабочих мест и создадут взамен 97 млн. новых. Но эти новые рабочие места будут появляться значительно медленнее, чем ожидалось раньше, а старые рабочие места начнут исчезать, напротив, быстрее. С другой стороны катастрофически не хватает строителей. С дефицитом рабочих рук на стройках столкнулись 55 регионов России. Рынок труда ставит новые задачи. Например, Японские бизнес-лидеры предупреждают, что если страна хочет оставаться конкурентоспособной, ее иммиграционная политика должна быть изменена. Миграционный отток из Казахстана в 2018 г. вырос на 11%. Казахстан оказался лидером в Евразийском союзе по миграционному оттоку населения; Отличительная черта казахской эмиграции это конкретный возраст и отток из страны специалистов высокой квалификации; Понятие «казахстанец – трудовой мигрант» приобретает устойчивость; Доступ к рынку труда России для избыточного населения стран СНГ вполне можно использовать как объект межгосударственного сотрудничества с этими странами, которое в итоге усилило бы региональные интеграционные процессы в рамках СНГ. «Миграционная карта» в руках России. От того, сможет ли Россия правильно воспользоваться этой «миграционной картой», зависит ее будущее, геополитические интересы и сфера влияния на пространстве СНГ.

Какие выводы можно сделать?

Во-первых, Таджикистан находится в зоне глобального фронта миграционных процессов в мире.

Во-вторых, миграцию надо использовать во благо экономики.

В-третьих, миграционная политика должна быть гибкой, способной изменять свою конфигурацию и функции для приспособления к новым условиям.

В-четвертых, необходима ориентированность на участие таджикских граждан в серьезных проектах, национальных программах, приносящих материальную выгоду и прибыль.

В-пятых, миграция не терпит бюрократии в процессе функционирования.

Традиционные формы трудоустройства (ярмарки трудовых мест) устарели, надо находить новые формы работы. Например, виртуальные организации. Виртуальные технологии выступают здесь лишь в качестве инструмента управления.

В-шестых, необходимо разработать программу инновационной деятельности по работе с трудовыми мигрантами и регулированию миграционных процессов, предусматривая, в частности, приоритетность, непрерывность, системность, комплексность, экономическую обоснованность. Это особенно важно в удаленной работе — а многие сейчас работают именно так. Физические границы между домом и местом работы исчезли. Очень легко допустить полное слияние этих двух зон.

И седьмое: наряду с изменениями в отношении мирового сообщества к вопросам прав человека этот процесс вынуждает многие страны, в том числе и такие, как США и Россия, пересматривать свои взгляды на миграцию и методы миграционной политики. Это означает, что Таджикистану необходимо перезагрузить миграционную деятельность.

Каменный век закончился не потому, что стало не хватать камней. Рано или поздно нефтяной век закончится, и вовсе не из-за нехватки нефти, замечено бывшим министром нефти Саудовской Аравии. В мире остается два приоритета: освоение космоса и трудовые ресурсы. Не мигранты, а трудовые ресурсы!!! Недалек тот день, когда за трудовыми ресурсами начнется глобальная охота. Это золотой фонд для трудоизбыточных стран.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

2020 год был непростым для всех. Рынок труда не ограничивается краткосрочными перспективами и необходимо смотреть более широко — на ближайшее десятилетие. Интернет дал людям «супер силу» — быть на связи из любой точки планеты, а также обеспечил человеку независимость. В настоящее время глава Facebook запускает масштабный проект, реализация которого позволит людям со всего мира в течение пяти лет получить к нему доступ. «Интернет спасет от нищеты 160 млн. человек, от безработицы — 140 млн. человек»,— заявил Цукерберг с трибуны Генассамблеи ООН. Пандемия открыла новый тренд – это удаленька. Доля удаленной работы на рынке труда наверняка увеличится во всех отраслях экономики. Со временем местоположение будет иметь все меньшее влияние, и люди будут чувствовать себя востребованными, где бы они ни находились. Наша молодежь имеет возможность, не покидая страну работать за рубежных компаниях. Уже сейчас в Душанбе и Худжанде работают представители российских транспортных компаний. Сидя в Таджикистане, принимают заказы на такси в Москве, Санкт–Петербургу и других крупных городах России. Если в Москве работодатель платил бы по 40 – 45.000 рублей, а в Таджикистане 10 – 15.000 рублей. Компании на удаление экономят на аренду офиса, коммунальные услуги, снижается загруженность на обще-

ственном транспорте, сокращение поездок на работу благотворно скажется на окружающей среде. Демографические процессы в стране не остановить, но на них можно повлиять. Если все оставить как есть, то эти процессы будут подталкивать экономику к формированию растущего спроса на труд мигрантов и, в конечном счете, именно рынок труда, «экономика», в широком смысле слова, будет главным «про- миграционным агентом»

В заключение хотелось бы привести цитату из лекций историка В. Ключевского: «нужны не только крепкие нервы и самоотверженные характеры, нужны и сообразительные умы» (Ключевский, 1987: 62). Как метко замечено 200 лет тому назад.

ЛЕТЕРАТУРА

1. Добров Д. Сколько населения нужно Европе и миру? Об опасности демографического спада. Частный корреспондент, 2019, 24 февраля.
2. Икромов Дж.З. Международная миграция из стран Центральной Азии в Россию. Душанбе, 2019.
3. Исламов С.И. Биосоциальное развитие человека. Демографический и социальный переходы. Душанбе, 2019.
4. Ключевский В.О. Сочинения в 9 т. Ч 1. Курс русской истории. М.: Мысль, 1987. С. 62.
5. Социально-экономические проблемы формирования рыночной экономики: состояние и перспективы. Душанбе, 2019. С. 67.
6. Стратегические ориентиры политики государств Центральной Евразии в условиях глобализации и регионализации. Душанбе, 2019.
7. Таджикская трудовая миграция в условиях глобального финансового кризиса: причины и последствия: Исследовательский доклад. Душанбе, 2010.
8. Цапенко И.П. Поиски новых подходов к социо-культурной интеграции мигрантов. Демографическое обозрение. Электронный научный журнал. 2018, 5(4).
9. Вишневский А. (2013), Новая роль миграции в демографическом развитии России, РСМД http://russiancouncil.ru/inner/index .php?id_ 4=1752#top

ПАНОРАМАИ МУҲОҶИРАТ ВА САЙР: АФЗАЛИЯТҲОИ СИЁСАТИ МУҲОҶИРАТ

РАҲМОН ӮЛМАСОВ,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор
Донишгоҳи славянии Русия-Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, Душанбе, кӯч., М.Турсунзода 30;
тел.: 985-73-83-20;e-mail: ulmasovr@gmail.com

Раванди ташаккул ва рушди муҳоҷирати байналмилалии аҳолӣ ва демография таҳқиқ карда мешавад. Инчунин, доираи васеи мушкилоти муосир ва ояндаи муҳоҷират, ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ. Масъалаҳои афзоиши ҳаракати муҳоҷирати миллионҳо дар тамоми давлатҳои ҷаҳон, сиёсати муҳоҷират дар марҳалаи кунунӣ, пешниҳодҳои дақиқ барои Осиёи Марказӣ, дода мешавад.

Калидвожаҳо: *муҳоҷират, гуногунии этномаданӣ, ассимилятсия, чандфарҳангӣ, сиёсати нави ҳамгироии шаҳрвандӣ, маданият.*

PANORAMA OF MIGRATION AND MOBILITY. THE ABSOLUTE PRIORITIES OF MIGRATION POLICY

RAHVON ULMASOV
Doctor of Economics Sciences, Professor
Russian-Tajik Slavonic University
734025, Tajikistan, Dushanbecity, M. Tursunzade st30;
tell: 985-73-83-20; e-mail: ulmasovr@gmail.com;

The article explores the process of formation and development of internationalmigration and demography. The wide range of current and perspective issues ofmigration, collaboration in international organizations are analyzed. The importantplace is given to the issues of increasing migration movement of grounders, itscontemporary logic, most significant consequences of international migration forthe Republics of the Central Asia, and migration policy appropriate for the presenttime.

Keywords: *immigration, ethnocultural diversity, assimilation, multiculturalism,new policy of civic integration, omniculturalism, interculturalism.*

УДК: 37.011+001.4

САНОАТИКУНОНӢ ҲАМЧУН ПАДИДАИ ИҶТИМОӢ

ЗИЁӢ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,
доктори илми фалсафа, профессор, директори
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: 992-372-27-67-28; e-mail: kziyoev@yandex.ru

Дар мақола чанд лаҳзаи умумӣ аз саноатикунонӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва Ҷумҳурии Халқии Хитой мавриди таҳлил қарор гирифта, дар асоси ин таҷриба ин раванд на танҳо ҳамчун раванди иқтисодӣ, балки ҳамчун падидаи сиёсию иҷтимоӣ арзёбӣ карда шудааст. Дар асоси ин муаллиф хулоса менамояд, ки барои саноатикунонӣ дар Тоҷикистон рушди саноати энергетика, роҳсозӣ ва истеҳсоли семент метавонанд ҳамчун неруи такондиҳанда ё локомотиви ин раванд хизмат кунанд.Дар робита ба ин пешниҳодҳои мушаххас оид ба роҳандозии саноатикунонӣ дар кишвари мо ироа гардидаанд, ки ҳамаи онҳо метавонанд барои ҳалли мусбати паёмадҳои иҷтимоии ин раванд хизмат намоянд.

***Калидвожаҳо**: саноатикунонӣ, падидаи иҷтимоӣ, паёмадҳои иҷтимоӣ, неруи такондиҳанда, шаҳришавӣ, саноатӣ, аграрӣ, механизатсия, автоматизатсия, технологияи инноватсионӣ, технологияи интенсивӣ.*

Саноатикунонӣ, чунонки маълум аст, раванди босуръати гузариш аз марҳилаи анъанавии рушди иқтисодӣ, ки дар он муносибатҳои кишоварзӣ бартарият доранд, ба шакли наву инноватсионии рушди иқтисодиёт мебошад, ки дар он истеҳсолоти саноатӣ нақши асосиро мебозад. Ба ибораи дигар, дар баробари истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ рушд додани коркарди ашёи хом, истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва дар ин замина нисбат ба кишоварзӣ бештар намудани ҳиссаи соҳаи саноат дар Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) нишонаи асосии ташаккули кишвари саноатӣ аст.

Барои гузаронидани иқтисодиёти ҳар як кишвар аз самти аграрӣ ба саноатӣ андешидани чорабиниҳои зиёде зарур аст, ки муҳлат ва захираҳои зиёдро талаб мекунанд. Вале дар ҳар сурате, ки набошад дар ибтидои кор,

ба андешаи мо, омӯзиши амиқи таҷрибаи кишварҳои гуногун дар самти саноатикунонӣ такозо карда мешавад, ки метавонад барои мушаххассозии ҷанбаҳои мусбату манфии ин раванд ва роҳандозии иқдомҳо дар ин самт мусоидат намояд. Вобаста ба ин дар поён кӯшиш ба харҷ рафтааст, ки чанд лаҳзаи умумӣ аз саноатикунонӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва Ҷумҳурии Халқии Хитой ҳамчун мисол оварда шуда, он на танҳо ҳамчун раванди иқтисодӣ, балкиҳамчун падидаи сиёсию иҷтимоӣ низ арзёбӣ карда шавад ва чанд пешниҳоде оид ба роҳандозии он дар кишвари мо ироа гардад.

Рушди иқтисодӣ ва саноатикунонӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар чоряки охири асри XIX як мисоли равшану классикӣ оид ба масъалаи матраҳшуда мебошад **[6].** Ин раванд аз сиёсати Ҳукумати онвақтаи ИМА дар соҳаи бунёди роҳҳои оҳан маншаъ мегирад, зеро ибтидо аз соли 1862 Конгресси ин кишвар барои ширкатҳои сохтмонӣҷудо кардани грантҳоро дар шакли қитъаҳои замин дар тӯли хатҳои роҳҳои оҳани сохташуда оғоз кард, ки соҳибкоронро хеле ҳавасманд сохт. Бо чунин роҳ дар ИМА амалан дигар заминҳои азхуднашуда боқӣ намонд. Муҳаққиқон таъкид месозанд, ки ҳар як мили роҳҳои оҳани навбунёдшуда дар ИМА, агар миллионери нав набошад ҳам, як шахси хеле сарватмандро дар кишвар ба вуҷуд овард. Сармояи афзояндаи чунин шахсон нахобида, фавран ба соҳаҳои ояндадори иқтисодиёти кишвар дар шакли сармоягузорӣ ворид мегардид. Ба ибораи дигар дастгириҳои иҷтимоии соҳибкорон ва аҳолӣ аз ҷониби давлат омили такондиҳандаи рушди умумии иқтисодиёти кишвар гардиданд.

Ба саноатикунонии ИМА инчунин, бунёди роҳҳои оҳан ба сӯйи конҳои маъдани оҳан ва ангишти антратсит, ки дар саноати пӯлодгудозӣ истифода мешаванд, мусоидат намуд. Дар натиҷаи сохтмони роҳҳо ва бунёди корхонаҳои саноатӣ табақаи иборат аз миллионҳо нафар коргарон ташаккул ёфт, ки меҳнати онҳо, тибқи меъёрҳои ғарбӣ, хеле хуб пардохт карда мешуд.

Омили дигаре, ки ба саноатикунонии ИМА мусоидат намуд, механикунонии соҳаи аграрӣ буд, ки афзоиши устувори маҳсулоти кишоварзӣ ва рушди саноати истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворирo таъмин намуд.

Инчунин, сазовори таъкид аст, ки як махсусияти саноатикунонии ИМА дар оғоз ҳамин буд, ки роҳбарони давлат ва иқтисодиёт аз иқтидори рушди бозори дохилӣ истифода намуда, ба он такя кардандва танҳо баъдан давлати худро ҳамчун яке аз пешсафон дар бозориҷаҳонӣ муаррифӣ намуданд.

Чунонки маълум мегардад, саноатикунонии мамлакат чун раванди иқтисодӣ ва падидаи сиёсию иҷтимоӣ асосан ҷанбаҳои мусбат дорад. Вале дар мисоли ин давраи саноатикунонӣ дар ИМА метавон ҷанбаҳои манфии ин равандро низ, махсусан дар соҳаи иҷтимоиёт, мушоҳида намуд. Аз ҷум-

ла, дар корхонаҳои саноатии навбунёдшуда назорати пурраи давлатӣ аз болои шароити меҳнат таъмин нагардида буд. Коргарон асосан дар хонаҳои муваққатии истиқоматӣ ё маҳаллаҳои сернуфуси шаҳрҳо зиндагӣ мекарданд. Ба коргарон бошад, аз ҷониби корфармоён пайваста хавфи аз кор рондан таҳдид мекард. Бо сабаби рушд ёфтани иқтисодиёт муҳоҷират ба ИМА афзуда, коргарони маҳаллӣ бо рақобат бо мавҷҳои нави коргарони муҳоҷир рӯ ба рӯ мешуданд ва ғайра. Дар соҳаи аграрӣ бошад, деҳқонон, фермерҳо, алал хусус онҳое, ки кӯшиш мекарданд оилаҳои худро бо усули кӯҳна, яъне бидуни механикунонӣ, бе истифодаи комбайнҳо ва нуриҳои минералӣ таъмин кунанд, ба душвориҳо дучор гардиданд.

Саноатикунонии ИМА дар охири асри XIX як оқибати хеле манфии сиёсиро низ ба бор овард. Аз ҷумла, чунонки муҳаққиқон таъкид доштаанд, аллакай аз соли 1870 сар карда, сохторҳои ҳокимияти давлатӣ аз назорати элитаи кӯҳнаи сиёсӣ баромада, ба шахсони дар натиҷаи саноатикунонӣ навбойшуда итоат мекарданд. Чунин сарватмандонро халқи амрикоӣ "баронҳои ғоратгар" меномид. Ин падида ба давлати амрикоиён нишонаҳои давлати олигархиро ворид сохт, ки то кунун ҳам баъзе унсурҳои он ба мушоҳида мерасанд.

Таҷрибаи дигаре, ки дар саноатикунонӣ хеле назаррас буда, ин равандро аз лиҳози сиёсию иҷтимоӣ хеле хуб муаррифӣ мекунад, ин саноатикунонӣ дар собиқ Иттиҳоди Ҷумҳурияҳои Шӯравии Сотсиалистӣ – ИҶШС (СССР) мебошад **[1].** Саноатикунонӣ ё бо суръат бунёд сохтани иқтидори саноатии ин кишвар аз моҳи майи соли 1929 то июни соли 1941 амалӣ гардида буд. Агар дар ИМА саноатикунонӣ аз бунёди роҳҳои оҳан маншаъ гирад, дар собиқ ИҶШС ин раванд бо пешрафти соҳаи тавлиди барқ ё бо амалисозии нақшаи ГОЭЛРО ва дар асоси он рушд бахшидани минтақаҳо алоқамандӣ дорад. Тибқи ин нақша, ки барои 10-15 сол пешбинӣ шуда буд, бунёди 30 нерӯгоҳи барқии минтақавӣ бо иқтидори умумии 1,75 миллион кВт сурат гирифт. Аз ҷониби дигар, саноатикунонӣ дар ИҶШС ҷанбаҳои назарраси сиёсию иҷтимоӣ дошт, зеро он ҷузъи ҷудонашавандаи "вазифаи сегонаи азнавсозии куллии ҷомеа" - саноатикунонӣ, коллективонидани хоҷагиҳои кишоварзӣ ва инқилоби фарҳангӣ маҳсуб буд. Саноатикунонӣ дар ин кишвар дар асоси нақшавӣ ва амалисозии нақшаҳои панҷсолаи рушди хоҷагии халқ роҳандозӣ шуда буд.

Хусусиятҳои саноатикунонӣ дар собиқ ИҶШС низ баъзе ҷанбаҳои ин равандро ҳамчун падидаи иҷтимоию сиёсӣ муаррифӣ месозанд. Дар ин самт дар ин давлат чунин амалҳо сурат гирифтанд: таваҷҷӯҳи асосӣ ба рушди истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот дода шуда, металлургия, мошинсозӣ ва сохтмони саноатӣ ҳамчун омилҳои муҳимтарини рушд

интихоб гардиданд, ки барои ташаккули табақаи коргар мусоидат намуд; барои саноатикунонӣ маблағҳо аз соҳаи аграрӣ тавассути паст кардани нархҳои харидории маҳсулоти кишоварзӣ ҷалб мегардиданд, ки боиси пастравии сатҳи зиндагии деҳқонон гардид; шакли ягонаи моликият – сотсиалистӣ ташаккул ёфт, ки дар ду намуд, яъне давлатӣ ва кооперативӣ-колхозӣ вуҷуд дошта, моликияти хусусӣ ба воситаҳои истеҳсолот пурра барҳам дода шуд ва бо ин роҳ табақаи сарватманди аҳолии кишвар аз байн рафт.

Дар баробари махсусиятҳои дар боло зикршуда барои саноатикунонӣ дар собиқ ИҶШС нақши махсуси давлат дар марказонидани маблағҳо барои ин раванд, такя ба захираҳои худӣ хос буд, зеро ба он сармояи хусусӣ ё хориҷӣ (ба ҷуз аз даъвати мутахассисон аз кишварҳои хориҷ) ҷалб карда намешуд. Инчунин, чунонки болотар ҳам қайд гардид, саноатикунонӣ куллан дар асоси банақшагирӣ сурат гирифт, барои ҷалби маблағ бошад, фурӯши арзишҳои моддӣ, фарҳангӣ ва захираҳои анъанавии табиӣ ба кишварҳои хориҷӣ ба роҳ монда шуда буд, ки оқибатҳои ногувори иҷтимоӣ, махсусан барои соҳаи фарҳанг ба бор овард.

Таҷрибаи сеюме, ки мехостем мухтасаран тавсиф намоем, ин саноатикунонӣ дар Ҷумҳурии Халқии Хитой мебошад, ки бо номи «Ҷаҳиши бузург» низ шӯҳрат дорад **[5].** Дар ин кишвар ин раванд аз соли 1958 оғоз гардид. Асоси онро қарзи имтиёзноке ташкил дод, ки аз ҷониби собиқ ИҶШС ба Хитой дода шуда буд (бо нархҳои имрӯза тахминан 15 миллиард доллари ИМА буд). Ҳамзамон зиёда аз 10 ҳазор мутахассисони техникии шӯравӣ ба ин кишвар барои интиқоли таҷриба фиристода шуда буданд.

Саноатикунонӣ дар Хитой ба мисли собиқ ИҶШС дар якҷоягӣ бо коллективонии соҳаи аграрӣ ва инқилоби фарҳангӣ гузаронида шуд. Дар натиҷаи ин соҳаҳои асосии саноати кишвар ташаккул ёфта, мошинсозӣ ба вуҷуд омад ва шаҳришавии бесобиқаи аҳолӣ сурат гирифта, сатҳи саводнокии он боло рафт. Дар маҷмӯъ саноатикунонӣ дар Хитой ҷанбаҳои зиёди мусбат дошта, ба иқтисоди дуюми ҷаҳонӣ табдил ёфтани иқтисодиёти ин кишвар дар даврони муосир аз ҳамин раванд реша мегирад. Вале, мутаассифона, дар адабиёти мавҷуда одатан ба паҳлӯҳои манфии он бештар таваҷҷӯҳ карда мешавад.

Аз ҷанбаҳои манфии саноатикунонӣ дар Хитой якчанд лаҳзаро махсусан таъкид кардан зарур аст. Асоси ин равандро ҳокимияти расмӣ ҳамчун тавлиди "аспи оҳанин", яъне гудохтани пӯлод эълон карда буд. Пӯлод акнун на танҳо дар заводҳо, балки дар танӯрҳои косибӣ низ гудохта мешуд ва ҳатто дар коммунаҳои аграрӣ, дар деҳот деҳқонон низ ба

пӯлодгудозӣ ҷалб шуда буданд. Ин тарзи рушди металлургия боиси он гардид, ки истифодаи танӯрҳои деҳа, ки миқдори зиёди ангиштро истеъмол менамуданд, ба қатъ шудани фаъолияти нерӯгоҳҳои барқӣ ва заводҳо оварда ва пӯлоди истеҳсолшудаи сифати паст ба талаботи саноат ҷавобгӯй набуд.

Аз ҷониби дигар, ҳангоми коллективонии хоҷагиҳои деҳот эълон намудани мубориза бо "чор зараррасон" - каламӯшҳо, пашшаҳо, хомӯшакҳо ва гунҷишкҳо ва ба таври хеле омиёна роҳандозӣ намудани ин тадбир оқибатҳои хеле ногувори иҷтимоӣ дошт. Миллионҳо деҳқонон, ки дар даст чӯб барои мубориза бо ин зараррасонҳо ҷалб гардида буданд, аз шуғли асосии худ боз монда, майдонҳои зиёди кишт бесоҳиб монданд. Инчунин, гунҷишкҳоро нест карда, мардум сабабгори зиёд шудани шумораи малах ва дигар зараррасонҳо гардиданд, ки боиси талафи зироатҳо шуд.

Дар маҷмӯъ баъд аз анҷоми саноатикунонӣ, коллективонии деҳот ва инқилоби фарҳангӣ Хитой бо мушкилоти ҷиддии иҷтимоӣ рӯ ба рӯ гардида, ҳатто теъдоди аҳолии он, тибқи баъзе омор, 50 миллион нафар камтар гардид.

Ба ҳамин тариқ, бо таҷрибаи саноатикунонӣ дар се кишвари олам – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва Ҷумҳурии Халқии Хитой мухтасаран ошноӣ пайдо карда, метавон ба чунин хулоса расид, ки ба ин раванд на танҳо ҳамчун ба зуҳуроти иқтисодӣ, балки ба падидаи сиёсию иҷтимоӣ муносибат кардан зарур аст. Дар ин росто инчунин омилҳои зеринро бояд ба назар гирифт: аввалан, барои ҳар гуна саноатикунонӣ рушди ягон соҳаи муайян ҳамчун неруи такондиҳанда, катализатор ё локомотив хизмат мекунад. Масалан, агар дар Амрико саноатикунонӣ бо бунёди роҳҳои оҳан пайвастагии зич дошта бошад, дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ он бо бунёди истгоҳҳои барқӣ пайваста буд. Дар Ҷумҳурии Халқии Хитой бошад, ин раванд бо ҷалби сармоя ва мутахассисони хориҷӣ ва натиҷаи таҷрибаи давлати шӯравӣ пайвастагӣ дошт; сониян, ҳар як раванди саноатикунонӣ пайомадҳои мусбати иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ дорад, вале оқибатҳои манфии сиёсию иҷтимоии он низ кам нестанд; сеюм, саноатикунонӣ бояд дар ҳама ҳолатҳо дар якҷоягӣ бо механикунонӣ, автоматикунонӣ ё роботкунонии соҳаи кишварзӣ роҳандозӣ карда шавад ва ғайра.

Оид ба раванди саноатикунонӣ дар Тоҷикистон сухан ронда, бояд таъкид намуд, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон аз 26 декабри соли 2018 зикр намуданд, ки солҳои 2016-2018 дар натиҷаи тадбирҳои амали намудаи Ҳукумати мамлакат ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ боло рафта, 17,3 фоизро ташкил дод.

Вобаста ба ин ва бо дар назардошти аҳаммияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ, яъне пайомадҳои мусбат доштани ин раванд на танҳо дар соҳаи иқтисодӣ, балки дар соҳаҳои сиёсию иҷтимоӣ, Пешвои муаззами миллат пешниҳод намуданд, ки "саноатикунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шавад"**[2].** Ногуфта намонад, ки дар "Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030" (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, № 392) низ пешбинӣ шудааст, ки бояд дар натиҷаи амалисозии ин санади стратегӣ гузариш аз иқтисоди аграрию индустриалӣ ба индустриалию аграрӣ дар кишвар таъмин карда шавад **[4].**

Дар баробари ин, Пешвои миллатдар Паёмашон ба Маҷлиси Олии ҷумҳурӣ аз 26 декабри соли 2019 солҳои 2020-2040-умро "Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф" эълон намуданд **[3],** ки як омили муҳимме дар таҳкими раванди саноатикунонии босуръати кишвар хоҳад буд, зеро танҳо мутахассисоне, ки тафаккури рушдёфта ва пешрафтаи техникӣ доранд, метавонанд дастрасӣ ба ҳадафи саноатикунонии кишварро таъмин созанд.

Дар маҷмӯъ, саноатикунонӣ як ҳадафи муҳимми стратегие мебошад, ки барои рушди иқтисодию техникӣ ва сиёсию иҷтимоии Тоҷикистон мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, таҷрибаи ҷаҳониро дар самти саноатикунонӣ мавриди омӯзиши амиққарор дода, бояд самтҳои асосии ин раванд ва омилҳои ба он мусоидаткунанда дақиқ ва барои шароити ҷумҳурӣ мутобиқ карда шаванд.

Дар ин росто бояд ба эътибор гирифт, ки саноатикунонӣ дар Тоҷикистон бо рушди саноати энергетика, роҳсозӣ ва истеҳсоли семент пайванди ногусастанӣ дорад, яъне ин соҳаҳо метавонанд ҳамчун неруи такондиҳанда ё локомотиви ин раванд хизмат кунанд,зеро дар ин самт корҳои назаррасе аллакай ба анҷом расидаанд, ки заминаи устуворе барои саноатикунонӣ мебошанд. Вале ба ин нигоҳ накарда, бояд барои рушди бештаре низ дар ин самт тадбирҳо андешида шаванд. Дар ин ҷо, қабл аз ҳама ба идомаи татбиқи лоиҳаҳои мавҷудаи энергетикӣ ва роҳу пулсозӣ, инчунин ба бунёди неругоҳҳои хурдӣ барқӣ, ки аз ҳодисаҳои табиат ва тағйирёбии иқлим вобаста набошанд (инро таҷрибаи талхи аврупоӣ дар зимистони солҳои 2020-2021 бо сабаби такя ба неругоҳҳои бодию офтобӣ исбот кард), бештар таваҷҷуҳ равона гардад. Барои васеъ кардани заминаи саноатикунонии кишвар бунёди роҳҳои маҳаллӣ ва сохтмони пулҳо дар онҳо низ мусоидат мекунад.

Дар баробари ин, саноатикунонии кишвар аввалан бояд бо дарназардошти талаботи бозори дохилӣ ва баъдан бозори ҷаҳонӣ, ки барои кишвари мо дар баъзе самтҳои худ ҷолиб мебошад, сурат гирад. Вобаста ба ин, эҳё ва рушди инноватсионии саноатҳои анъанавии хӯрокворӣ ва бофандагию дӯзандагӣ,

саноати кӯҳӣ-металлургӣ, саноати кимиёвӣ ва истеҳсоли нуриҳои минералӣ, рушди сохтмон ва амсоли он хеле муҳим ба назар мерасанд. Эҳёи навъҳои асосии саноат низ, ки дар даврони шӯравӣ дар ҷумҳурӣ мавҷуд буданд, дар шароити кунунӣ хеле мубрам мебошад.

Дар пайвастагӣ бо тарзи анъанавии ҳаёти сокинони кишвар бошад, бунёди шумораи ҳар чӣ бештари заводҳои орду равғанкашӣ барои кишвари мо масъалаи муҳим ба ҳисоб меравад. Дар робита бо ин ва бунёди ҷойҳои нави корӣ, бояд ҳар чӣ бештар гандум ба кишвар ворид карда шуда, воридоти орди тайёр кам карда шавад. Барои ба ин навъи фаъолият машғул гардидани соҳибкорон ва ширкатҳои воридкунандаи маҳсулоти ордӣ ва афзун намудани сармоягузориҳои мустақими онҳо ба соҳа бояд ин субеъектҳои фаъолияти иқтисодӣ аз ҷиҳати ҳуқуқию иқтисодӣ ҳавасманд гардонида шаванд.

Бояд таъкид намуд, ки дар раванди саноатикунонии кишварҳо дар баробари рушди истеҳсоли маҳсулоти қобили рақобат ва коркарди ашёи хоми ватанӣ тоҳадди ниҳоӣ, инчунин таваҷҷуҳи асосӣ ба рушди истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот карда мешавад. Аз ин рӯ бояд дар марҳилаҳои ибтидоӣ дар Тоҷикистон ҳадди ақал ба истеҳсоли механизмҳои содаи сохтмону кишоварзӣ таваҷҷуҳи махсус равона гардад. Ташкили сохторҳои хизматрасонии техникӣ чун МТС – истгоҳи мошину трактороҳо дар ҳар як ноҳия, ки дар таҷрибаи даврони аввали шӯравӣ маъруф буданд ва тавассути онҳо ба роҳ мондани иҷораи ҳар гуна механизмҳои сохтмону кишоварзӣ ё лизинги онҳо барои соҳибкорон, сохтмончиёну кишоварзон низ метавонад муфид бошад.

Ҳамзамон бояд ба соҳаҳои нави саноат, ки дар ҷумҳурии мо чун дар давлатҳои дигар хеле бозоргиранд, яъне истеҳсоли маводи сӯхти нефтӣ ва конденсати газӣ, дорусозӣ ва ғайра бо ҷалби сармоягузорони хориҷӣ, ширкатҳои фаромиллӣ ва сармояи дохилии давлатию хусусӣ диққат дода шавад.

Аз ҷониби дигар, хеле муҳим аст, ки саноатикунонӣ ва механизатсияву автоматизатсияи кишоварзӣ дар кишвар ба таври тавъам роҳандозӣ карда шуда, истифодаи технологияҳои нави инноватсионию интенсивии парвариши зироат, чорво, парранда ва моҳӣ, сохтмони гармхонаву сардхонаҳо вусъат пайдо намояд. Рушди саноати ба анъанаҳои миллӣ асос ёфта (сохтани асбобҳои мусиқӣ, бозичаҳо ва ғайра) низ хеле муҳим ба назар мерасад. Дар баробари ин ҳамоҳанг намудани нақшаҳои саноати-кунонӣ ва ташкили иқтисоди рақамӣ дар кишвар метавонад самараи бештар ба бор орад.

Бояд таъкид намуд, ки ҳадафи ниҳоии саноатикунонӣ ин ташаккули табақаи коргар, муҳандисон, вусъати шаҳришавии аҳолӣ, яъне урбанизатсия ва ҳалли масъалаҳои дигари иҷтимоӣ мебошад. Дар натиҷаи амалисозии ин тадбир бояд деҳоту шаҳрҳо ба ҳам наздик шуда, сатҳи истифодаи меҳнати дастӣ дар

кишоварзӣ ҳар чӣ пасттар бурда шавад. Маҳз ҳаминро ба назар гирифта, дар кишвари мо бо иқдоми Пешвои миллат солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардидаанд, ки ҳадафи асосӣ аз он низ боло бурдани сатҳи иқтисодию фарҳангии деҳот ва сокинони онҳо мебошад.

Дар умум, саноатикунонӣ, ки омили хеле ҳам назарраси рушди иқтисодӣ мебошад, ҷанбаҳои зиёди иҷтимоӣ низ дошта, метавонад ҳамчун падидаи гуногунҷанбаи сиёсию иҷтимоӣ арзёбӣ карда шавад, зеро ҳадаф аз амалисозии он на танҳо рушди иқтисодӣ, балки дар ниҳояти кор беҳбуд бахшидан ба сатҳи некӯаҳволии халқи ҳар як кишвар мебошад. Аз ин рӯ умед дорем, ки саноатикунонии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оғозгардида омили муҳиммибоз ҳам паст кардани сатҳи камбизоатӣ, боло рафтани сатҳи зиндагии сокинони кишвар ва рушди босуботу устувори тамоми соҳаҳои иқтисодию иҷтимоии давлати тозаистиқлоли мо мегардад.

АДАБИЁТ

1. Индустриализация Советского Союза. Новые документы, новые факты, новые подходы. В 2-х частях. - М.: Ин-т российской истории РАН, 1997.
2. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2018.
3. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2019.
4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, № 392).
5. Стратегия превращения Китая в супериндустриальное государство (1996-2050 гг.). - М.: Памятники исторической мысли, 2002.
6. Cowan, Ruth Schwartz. A Social History of American Technology. - New York: Oxford University Press, 1997.

ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

ЗИЁИ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,
доктор философских наук, профессор, директор Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.: 992-372-27-67-28; e-mail: kziyoev@yandex.ru

В статье анализируются некоторые общие вопросы индустриализации в США, бывшем Советском Союзе и Китайской Народной Республике, и на основе этого опыта этот процесс оценивается не только как экономическое, но и как политическое и социальное явление. На основании этого автор приходит к выводу, что для индустриализации Таджикистана развитие энергетики, дорожного строительства и производства цемента может служить движущей силой или локомотивом этого процесса. В этой связи внесены конкретные предложения по осуществлению индустриализации в нашей стране, которые могут способствовать положительному решению социальных последствий этого процесса.

Ключевые слова: *индустриализация, социальное явление, социальные последствия, движущая сила, урбанизация, промышленность, сельское хозяйство, механизация, автоматизация, инновационные технологии, интенсивные технологии.*

INDUSTRIALIZATION AS A SOCIAL PHENOMENON

ZIYOI KHURSHED MAKHSHULZODA,
D. Sc. in Phylosophy, director of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734025,Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave., 89,
tel.: 992-372-27-67-28; e-mail: kziyoev@yandex.ru

In this article there are analyzed some general issues of industrialization in the United States, the former Soviet Union and the People's Republic of China, and on the basis of this experience, this process is assessed not only as an economic, but also as a political and social phenomenon. Based on this, the author comes to the conclusion that for the industrialization of Tajikistan, the development of energy, road construction and cement production can serve as a driving force or a locomotive of this process. In this regard, specific proposals have been made for the implementation of industrialization in our country, which can contribute to a positive solution to the social consequences of this process.

Keywords: *industrialization, social phenomenon, social consequences, driving force, urbanization, industry, agriculture, mechanization, automatization, innovative technologies, intensive technologies.*

УДК:327

ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЭМОМАЛИ РАХМОН И СТАНОВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА ПУТЕЙ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА)

САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН,
кандидат исторических наук, доцент Филиала МГУ имени
М. В. Ломоносова в городе Душанбе
734025, Таджикистан, г. Душанбе, улица Бухоро 35/1;
e-mail**:** m-di2005@mail.ru

Статья посвящена вопросам становление принципов и концептуальных основ внешней политики Республики Таджикистан, основоположником которого является Президент Республики Таджикистан, Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон, а также в свете его инициатив поиска путей решения проблемы Афганистана.

Дается краткая характеристика истокам процесса становления внешней политики страны, где изначально соседней дружественной стране, отведено важное место.

Представляет интерес ранний период налаживания отношений между Республикой Таджикистан и Афганистаном, которые переживали непростые страницы истории становления и формирования внешней политики государства. Это, тот самый период, когда Таджикистан после восстановления конституционной власти выступает вкачестве самостоятельного субъекта международного права, устанавливает по всей стране прочный мир, расширяет и укрепляет взаимоотношение, со всеми странами активно участвуя в решении общечеловеческих проблем.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, гражданская война, мир и стабильность, ООН, обращение к народу Таджикистана, Афганистан.*

Истоки становлении внешней политики Республики Таджикистан, направляют взгляд в глубь истории страны, в период начала прошлого века, где по мнение выдающегося ученого, востоковеда – Хакназара Назарова о взаимоотношениях Таджикистана и Афганистана в начале XX веке после образования Таджикской АССР говорил: 327«Статус автономии не дал возможности вести самостоятельную внешнюю политику». [5, С. 66.] В то

же самое время, с учетом политической зависимости республики от центра, правительство автономной республики в своем послании афганскому эмиру подчеркивало: «Автономная Советская Социалистическая Республика Таджикистан являющаяся составной частью Советского Союза, всесторонне будет содействовать укреплению и развитию экономических и культурных отношений между Таджикистаном и расширению связей между независимым Афганистаном и Союзом Советских Социалистических Республик. Правительство Таджикистана со своей стороны заверяет правительство его величества короля, что приложит все свои силы для укрепления т развития экономических и культурных связей со своими ближайшими соседями». [5, С. 66.]

Естественно, что у тогдашнего Таджикистана не было своей самостоятельной внешней политики и как отмечает один из главных экспертов по изучению Афганистана Косимшо Искандаров «С образованием Таджикской Советской Социалистической Республики в 1929 году у Таджикистана также не было больших возможностей для налаживания прямых отношений с Афганистаном. Внешняя политика определялась в Москве и отнюдь не была направлена на сближение родственных народов Таджикистана и Афганистана. Тем не менее именно в те годы была создана та основа на которой должны были строиться таджикско-афганские отношения сегодня». [5, С. 66.]

«Во второй половине 1989 г. с учетом новых реалий политики СССР, в Таджикской ССР соответствующим постановлением Правительства восстановлено Министерство иностранных дел. На основании Декларации о суверенитете Таджикской Советской Социалистической Республики, принятой на второй сессии (двенадцатого созыва) Верховного Совета Таджикской ССР, 24 августа 1990 года, Таджикская ССР являлась субъектом международного права:

«15. Таджикская ССР осуществляет непосредственные сношения с иностранными государствами, заключает с ними договоры экономического, культурного и научно-технического характера, обменивается дипломатическими, консульскими, торговыми представительствами, в случае необходимости принимает участие в деятельности международных организаций.

16.Таджикская ССР является сторонником общепризнанных принципов и норм международного права, решения всех разногласий политическими средствами, уважает права, свободы и суверенитет всех народов и стран, стремится к дружбе, братству и дальнейшему прогрессу во всем мире».[4]

После приобретения независимости в заявлении о Государственной независимости Республики Таджикистан, принятого на внеочередной сессии Верховного Совета Республики Таджикистан двенадцатого созыва 9 сентября 1991 года говорится:

«В международных отношениях Республика Таджикистан выступает в качестве самостоятельного субъекта международного права, добиваясь в своей деятельности прочного мира, ликвидации ядерного оружия, недопущения применения силы в решении споров и противоречий между суверенными государствами, развивая сотрудничество между ними в решении глобальных проблем, стоящих перед человечеством.

Республика Таджикистан объявляет себя открытой для непосредственного подписания равноправных и взаимовыгодных двусторонних и многосторонних соглашений и договоров, не ущемляющих интересы каких-либо суверенных государств, со всеми партнерами без всяких предварительных условий».[3, С. 13.]

Как пишет Ф. Умаров «Новая геополитическая конфигурация, которая сформировалась после распада СССР, вызвала необходимость поиска новых путей взаимодействия между Республикой Таджикистан и зарубежными странами». [9, С. 10.]

Нужно констатировать: «… сложность становления внешней политики Таджикистана состояла в том, что она начиналась фактически с нуля, В стране не было полноценных традиций внешнеполитической деятельности». [2]. И как отмечают эксперты становление внешней политики Республики Таджикистан сопровождалось огромными трудностями объективного и субъективного порядка. [15, С. 30.]

Следует отметить и тот факт, что «Драматическое развитие событий в республике подрывало эффективность внешнеполитических усилий Таджикистана. Но даже в этот сложный период здоровым силам страны удалось обеспечить принципиально важный шаг, сделанный на международной арене Таджикистаном, который оказался как нельзя более актуальным.

26 февраля 1992 года Президент Таджикистана Рахмон Набиев поставил свою подпись под Заключительным актом Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, что свидетельствовало о присоединении Таджикистана к СБСЕ.

Расширение состава СБСЕ и его геополитического пространства, в том числе и государствами бывшего СССР, придали общеевропейскому процессу новое качество в деле укрепления безопасности и развития взаимовыгодного сотрудничества на континенте. Таджикистан, став членом СБСЕ, получил доступ к новым механизмам и структурам международного

экономического сотрудничества, предотвращения и урегулирования локальных конфликтов, обеспечения прав человека». [3, С. 11.]

В феврале 1992 года «суверенное государство Таджикистан официально признали 83 государства мира, включая США, Великобританию, Россию, Францию, Китай (т. е. все члены Совета безопасности ООН)». [7, С. 90-92.]

К несчастью в мае 1992 г. такой конфликт вспыхнул в самом Таджикистане, превратившись в испепеляющий пожар гражданской войны, неся в себе угрозу не только стране, но и всему региону Центральной Азии» [3, С. 11-12.]

Республика Таджикистан являясь ближайшим соседом дружественного Афганистана, в начале 90-х годов, сама находящаяся в состоянии навязанной гражданской войны и, еще нуждающаяся в установлении мира и стабильности, относительно этого направления, формировала свою конкретную внешнюю политику. Основываясь на множество исторических общностей, стороны имели консенсус по основополагающим нормам международных отношений

Согласно Статьи 69, Конституции Республики Таджикистан: Компетенция Президента:

1. Определяет основные направления внутренней и внешней политики республики;

2. Представляет Таджикистан внутри страны и в международных отношениях;[6, С. 109.]

А Статья 11, гласит:«Таджикистан, осуществляя миролюбивую политику, уважает суверенитет и независимость других государств, определяет свою внешнюю политику на основе международных норм. Пропаганда войны запрещается.

Таджикистан, руководствуясь высшими интересами народа, может входить в содружества и другие международные организации, а также выходить из них, устанавливать связи с зарубежными странами. Государство сотрудничает с зарубежными соотечественниками».[6, С. 75.]

Концептуальные основы внешней политики Республики Таджикистан в качестве политического документа, определяющего и регулирующего основные принципы, цели и задачи и приоритетные направления внешней политики молодого независимого Таджикистана в начальный период были изложены в речах и выступлениях Главы государства Таджикистана.

С учетом набирающего оборота изменения в политической и социально-экономической сферах жизни страны, естественно, происходили и соответствующие нововведения в основных принципах, целях и задачах, а также приоритетных направлениях внешней политики страны, что нашло свое

место во внешней политике «Открытых дверей» (2002 г.) страны и безусловно, новой Концепции внешней политики Республики Таджикистан, принятой в 2015 году.

Еще на заре восстановления конституционной власти в Таджикистане, когда не прошло и месяца, 12 декабря 1992 года, Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, в своем Обращении к народу Таджикистан говорил: «Сегодня мы все вместе переживаем один из самых драматических периодов нашей истории. Ситуация такова: определенные силы подвели наш народ к национальной катастрофе, развернули на древней таджикской земле братоубийственную войну. Под угрозу было поставлено само существование нашего молодого независимого государства. Итог развернувшейся трагедии очевиден и жесток: десятки тысяч убитых и раненых, тысячи и тысячи беженцев, потерявших свой кров, родных и близких. Трагедия стариков, детей и женщин - трагедия нации. И все это происходит на нашей с вами земле, которая испокон веков славилась своим гостеприимством и миролюбием».[10, С. 5.]

Следует отметить, что это было время огромного бремени, спасти нацию от трагедии самоуничтожения и недавно получившего независимость молодого государства, Республики Таджикистан, от полного разрушения и небытия.

Основываясь на этом, перед нового молодого лидера государства стояли неимоверно сложные, переплетенные проблемы, приостановить гражданскую войну, установить мир и стабильность, а также ответить на главный вопрос, как представить страну на мировой арене и в такой короткий промежуток времени, соответствовать общепринятым международным нормам и, поднять имидж страны на мировом уровне.

Здесь же, в этом обращении Главы государства, впервые будут определены новые стратегические контуры государства, в том числе и будущие горизонты развития и сотрудничества во внешнеполитическом направлении: «Жизненно важным и стратегическим я считаю работу над основополагающими для каждого суверенного государства проблемами.

Это, в частности:

- обновление законодательной базы республики и приведение ее в соответствие с международными и правовыми нормами;

- формирование нового демократического, правового, светского Таджикистана;

- формирование собственной национальной армии и усиление охраны государственных границ Таджикистана;

- вхождение республики в мировое сообщество и установление дипломатических отношений со всеми странами, которые хотят развивать равноправное и взаимовыгодное сотрудничество с Таджикистаном;

- вступление в международные организации, укрепление и дальнейшее развитие добрососедских связей и всестороннего сотрудничества с государствами СНГ, прежде всего - Российской Федерацией, Узбекистаном, Казахстаном, Кыргызстаном, Туркменистаном и другими.

- Наше молодое независимое государство только встало на путь истинного суверенитета. На основе принципов равноправия, уважения права каждого народа на выбор своего пути развития, невмешательства во внутренние дела мы будем строить взаимовыгодные отношения со всеми странами мира, в том числе с нашими ближайшими соседями Афганистаном, Пакистаном, Китаем, Ираном и другими государствами Азии и Африки, Европы и Америки».[10, С. 5.]

Усилие конституционной власти по налаживанию отношений с мировым сообществом, начала приносить свои плоды. Установлены дипломатические отношения с многими странами мира, в городе Душанбе открыты посольство ряда государств: Российской Федерации, Китая, США, Турции, Пакистана, Индии, ФРГ, Ирана, Консульство Афганистана функционировало с мая месяца 1990 года, открыты дипломатические представительства других государств с центрами в Москве, Ташкенте и Алмате.

25 мая 1993 года между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией подписан Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи.

Само по себе, вхождение в международное сообщество, обязывает обеспечить множество общепринятых общностей, объединяющей и сохраняющей за странами обязательств, где главным вопросом в деле полноценного и всеобъемлющего сотрудничество между сторон, остается мир и политическая стабильность государства.

С приобретением Таджикистаном независимости и формирования нового исторического этапа в стране возникла совершенно новая социально-экономическая и политическая ситуация. Сложившееся ситуация в свою очередь требовала поиска новых путей взаимоотношений со странами мира и занять соответственно свое достойное место в новой геополитической конфигурации.

С учетом специфических особенностей тогдашней обстановки в стране, внешняя политика Республики Таджикистан формировалась в течении нескольких периодов.

Следует отметить, что об этом 8 сентября 1993 года Глава государства Таджикистана говорил в своем выступлении на Втором форуме таджиков

мира в городе Душанбе: «Мы убеждены, что нормализация политической ситуации каждой страны, прежде всего, зависит от ее внешней политики. Поэтому мы в ходе XVI сессии Верховного Совета Таджикистана и после нее старались четко определить основные направления внешней политики государства. Таджикистан недавно стал самостоятельным государством и строит свою внешнюю политику на основе признания и уважения международных правовых норм, принципов международного права, защиты интересов Таджикистана на международной арене, целостности территории, невмешательства во внутренние дела других стран и взаимовыгодного сотрудничества.

Только такая внешняя политика может политическими средствами обеспечить безопасность Таджикистана, способствовать развитию демократических преобразований, экономики, культуры, науки, просвещения, помогать углублению рыночных отношений, установлению новых плодотворных отношений Таджикистана с государствами СНГ и другими странами мира.

Мы намерены на основе такой политики и с учетом интересов Таджикистана установить экономические, политические и культурные связи со всеми государствами мира. В этом деле мы достигли некоторых успехов. Например, нами уже подписаны соглашения о дружбе и сотрудничестве с Российской Федерацией, Республиками Беларусь, Туркменистан, Узбекистан и Казахстан. Эти соглашения создают благоприятные условия для развития всестороннего сотрудничества наших стран, связанных традиционными нитями хозяйствования.

В ходе визитов руководства государства и Правительства Таджикистана в КНР, Индию, Турцию, ИГА заложены основы обнадеживающих отношений и взаимовыгодного сотрудничества. Специально подчеркиваю, что Таджикистан заинтересован иметь добрососедские дружеские отношения и развивать взаимовыгодное экономическое сотрудничество с Исламским Государством Афганистан, Ираном, Саудовской Аравией, Турцией, Пакистаном и другими странами региона.

Мы также хотим установить хорошие, дружественные отношения и сотрудничать с другими странами Азии, в том числе с Кореей и Японией, которые являются развитыми странами региона.

Суверенный Таджикистан стремится установить хорошие отношения со странами Европы, Америки, Африки, использовать их политический, экономический, социальный, научный, технологический и культурный опыт. Мы особенно стараемся развивать сотрудничество с Соединенными Шта-

тами Америки и использовать их богатый опыт управления государством». [11, С. 122-123.]

Как свидетельствует история взаимоотношений, к этому времени, Таджикистан устанавливает дипломатические отношения с более чем 80 странами мира, укрепляя свои позиции на дипломатическом поприще, расширяет связи с Организацией Объединённых Наций.

Что касается взаимоотношения Республики Таджикистан со внешним миром на заре независимости, в разгар серьезных внутриполитических противоречий, нужно отметить и то обстоятельство, что «…1993 год в Таджикистане можно назвать Годом ООН, так широко и ответственно сотрудничает Таджикистан с этой авторитетнейшей международной организацией». И конечно войдет в историю страны то, что в 1993 году впервые на трибуну ООН поднялся Глава государства Таджикистана.

Выступая на 48-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН, Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан Эмомали Шарипович Рахмонов смог напрямую обратиться к представителям мирового сообщества, высказать и боль народа, и видение политических процессов, происходящих как внутри республики, так и на международной арене. Это безусловно сыграло свою роль в дальнейшем реальном продвижении Таджикистана на мировой арене, содействовало утверждению республики в мире, как партнера, которому можно верить, надежному в политической и экономической областях. Кроме этого, конструктивно работая с делегациями 183 стран мира, представители Таджикистана внесли свой вклад в ход осаждавшихся проблем».[3, С. 13.]

Глава государства Таджикистана Эмомали Рахмон впервые выступая на 48-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН обращаясь к мировому сообществу, привлек их внимание к тому, что: «Республика Таджикистан делает шаги в качестве субъекта международного права. Я с глубоким удовлетворением отмечаю, что мы получили равный голос в Содружестве наций и осознаем, что это почетное право налагает на нас значительные обязанности.

Два года нашей независимости, наряду с несомненно позитивными моментами, повлекли за собой и тяжкие испытания, через которые проходит мой терпеливый и миролюбивый народ. Анализировать истоки и причины нынешней ситуации в Таджикистане - удел историков. Я считаю своим долгом отметить лишь один момент. Те, кого мы считаем, базируясь на действующем законодательстве Республики Таджикистан, повитыми в развязывании гражданской войны, грубейшим образом посягнули на саму ос-

нову устройства любого современного общества - верховенство закона.

—

Как и в любой гражданской войне, в этой, не было и не могло быть победителей. Наша неотложная национальная задача как можно быстрее залечить вызванные междоусобицей кровоточащие раны на теле страны».

[12, С. 133.]

Было подчеркнута колоссальная давление военно-политического и социально-экономического характера: «Работая под неимоверным прессингом политических и социально-экономических проблем, за сравнительно небольшой срок нам удалось снять экономическую блокаду со всех регионов республики, приступить к восстановлению разрушенного народного хозяйства и экономической реформе, направленной на поэтапное внедрение рыночных отношений».[12, С. 133-134.]

На этом высоком совещании Глава государства уверял мировое сообщество, что Таджикистан присоединяется к основополагающим международным документам: «Как глава государства с этой высокой трибуны заявляю, что мы будем придерживаться основополагающих принципов Заключительного акта Хельсинкского совещания и Парижской хартии, других международных правозащитных актов».[12, С. 134.]

XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан считается началом и продолжением активизации внешнеполитической деятельности новой независимой страны. Глава государства Таджикистана Эмомали Рахмон, как отмечалось выше, начиная с Обращения к народу Таджикистана в декабре 1992 года, и 28 декабря 1993 года на XVIII сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в качестве руководителя и основоположника внешнеполитической стратегии страны, определял, направлял и эффективно содействовал в ее реализации.

За очень короткий промежуток времени, активно представляя Республику Таджикистан международному сообществу, он снискал доверие и уважение в этом высоком сообществе. Для наглядности, можно привести только один факт его беспримерного поступка, когда он, 29-30 августа 1993 года, во имя установления мира и стабильности в своей стране, ведения переговоров с неподчиняющимися афганскими полевыми командирами, захватившими вместе с командирами таджикской вооруженной оппозицией, на совместной таджикско-афганской границе в районе Дарваза, российских и казахских пограничников из числа Миротворческих Сил СНГ, а также налаживание межгосударственных отношений с Афганистаном, совершил поездку в Кабул. Как пишет А. Адамишин: «Верховный Совет обратился к странам СНГ с просьбой ввести миротворческие силы. Уже 1 декабря (1992

года – М. С.) заключено соответствующее соглашение.

Миротворцы состояли в основном из российских военнослужащих, но «бренд» был многосторонний, службу несли также небольшие подразделения Казахстана, Узбекистана и Киргизии. Вклад миротворцев велик: они, в частности, доставили, в том числе в труднодоступные горные районы, сотни тысяч гуманитарных грузов».[1]

Как показывает анализ этого небольшого отрезка, по временным рамкам, наряду с установлением стратегических отношений с Российской Федерацией и приоритетных отношений со странами Содружества Независимых Государств, высшее руководство Республики Таджикистан учитывая развитие и расширение связей с другими государствами, объявили официальную позицию страны о том, что Таджикистан для дружественного, плодотворного и доброжелательного отношения открыт для всех стран.

В своей речи Глава государства Таджикистана подчеркнул и о взаимосвязи и всеобщей соборности всех жителей планеты, которые под эгидой ООН спешащих в трудную минуту в помощь друг другу, о чем и свидетельствует события в Таджикистане. Здесь же отмечалась миротворческая роль этой авторитетной международной организации, совместно с другими ее институтами как Миссия наблюдателей ООН, УВКБ ООН. Особо следует отметить и дальновидность Председателя Верховного Совета Республики Таджикистан, который в это непростое время уделяет внимание и экологическим проблемам, в том числе высыханию Аральского моря. Можно констатировать, что первое выступление с этой высокой международной трибуны, открывало молодому Главе государства Таджикистана широкие горизонты видения мира на планете с его проблемами и тем самым предложить конструктивные инициативы по его улучшению. В этом контексте было сказано: «Господин Председатель, вопросы, которые обсуждаются на 48-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, свидетельствуют о стремительно растущей взаимозависимости наций. В Таджикистане в этом убедились воочию в трудное для народов нашей республики время.

Мы высоко оцениваем миротворческие и гуманитарные усилия ООН. Нам особенно дорого, что инициативы Таджикистана по включению институтов Сообщества наций в широкую миротворческую деятельность на территории нашей страны не были оставлены без внимания.

Продлен мандат пребывания в Таджикистане специального посланника Генерального секретаря ООН И. Киттани. В республике плодотворно работают Миссия наблюдателей ООН, Представительство Управления Верховного комиссариата ООН по делам беженцев, другие международные неправительственные организации.

Наша особая признательность Совету Безопасности ООН, который неустанно держит в поле зрения развитие ситуации в Таджикистане и вокруг него.

В Таджикистане искренне надеются, что усилия Содружества наций будут все больше концентрироваться на обеспечении условий устойчивого развития. Мы всецело, поддерживаем принципы и рекомендации повестки дня XXI века. Считаем, что реализация таких важных вопросов повестки, как передачатехнологий и ресурсов, благотворно скажется на изменении положения в зонах бедствий типа ситуации в Аральском море или в районах массовой бедности».[12, С. 138-139.]

Как отмечает Глава государства, Таджикистану нужно разрабатывать свою концепцию внешней политики, через призму которой налаживать свои взаимоотношения с внешним миром: «…международные организации, прежде всего ООН и СБСЕ, большинство стран мира не только официально признали нас, но и помогают нам. Я чувствовал их внимание, когда говорил с трибуны ООН.

Итак, нам тоже дана возможность уверенно шагать в одном ряду с другими странами, занять подобающее место на международной арене и, используя поддержку дружественных государств мира, развивать и благоустраивать свою республику.

Для этого нам надо иметь свою концепцию внешней политики, через которую мы должны ясно представить себе, что происходит в мире и как нашему государству действовать на международной арене. Эту концепцию надо проработать с использованием интеллектуальных возможностей республики, в том числе недавно созданного Института мировой экономики и международных отношений». [14, С. 155.]

Становление принципов и концептуальных основ внешней политики, Республики Таджикистан были озвучены 28 декабря 1993 года Председателем Верховного Совета Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном на XVIII сессии Верховного Совета Республики Таджикистан: «Во время разработки концепции внешней политики нашей страны мы должны учесть, что Республика Таджикистан с точки зрения географического расположения, геополитического положения и своих экономических интересов входит в пять политических сегментов:

Первый сегмент — Содружество Независимых Государств, которое, несмотря на трудности первых лет своего формирования, содержит в себе тенденцию к укреплению всесторонних связей.

Второй сегмент — Центральная Азия, которая в настоящее время стремится к экономическому и политическому единству.

Третий сегмент — пространство жизнедеятельности соседних персоязычных государств, которые, хотя пока ещё и не пришли к какому-либо единому политическому или экономическому союзу, тем не менее притягиваются друг к другу не только историческим единством и культурными истоками, но и реальными перспективами национального развития.

Четвёртый сегмент — широкий круг населённых мусульманами стран Востока, которые связаны друг с другом не только единством обычаев и духовных традиций, но и возможностями и потребностями национального развития.

Наконец, пятый сегмент — это мировое сообщество, которое как никогда ранее проявляет свою внешнюю и внутреннюю сплочённость и медленно, но последовательно движется в направлении единой общечеловеческой цивилизации.

Все знают, что любая политика государства в конечном счёте направлена на защиту национальных интересов. Поэтому высшее политическое мастерство на мировой арене заключается в нахождении разумного и справедливого баланса интересов различных государств.

Молодой независимый Таджикистан, который всего лишь два года назад вышел на арену мировых отношений, не имеет достаточного опыта в сфере международной деятельности — как в политике, так и в торговле. В связи с этим, при определении основных направлений нашей внешней политики, и особенно — приоритетности тех или иных международных мероприятий или инициатив, мы не должны противопоставлять друг другу те интересы или потребности, которые мы имеем или будем иметь в указанных секторах. Разумеется, ввиду того, что мы входим в те секторы, которые имеют свой региональный облик и особенности, нам необходимо иметь и региональную политику (как, например, на территории Центральной Азии), но при этом нельзя допускать регионализма, который может привести лишь к неблагоприятному отчуждению и изоляционизму.

Наряду с этим мы входим в те секторы, которые носят местный, то есть региональный облик и особенности, (как, например, на территории Центральной Азии). Поэтому нам необходимо иметь свою региональную политику. При этом нельзя допускать регионализм, так как это приводит к неприятным политическим последствиям - сепаратизму и обособленности».[14, С. 156-157.]

Что касается взаимоотношения с Российской Федерацией и странами центральноазиатского региона, то Глава государства остановился на двух основных моментах, относящиеся особенностям отношений с этими странами, где немаловажную роль сыграет вопрос о границе с нестабильным

Афганистаном в этот период, Надо учесть и то обстоятельство, что именно Таджикистан имеет самое протяженное в 1444 км, для южных границ СНГ с Афганистаном. Основываясь на то, что и в Таджикистане и в Афганистане все еще продолжалась навязанная гражданская война, укрепление военно – политических основ молодого независимого государства Таджикистана, в том числе на примере этих рубежей представляла важное значение: «Касаясь вышеуказанных систем международных отношений, коротко расскажу о принципах отношений нашей республики с Российской Федерацией и Республикой Узбекистан, так как эти отношения имеют для нашей страны жизненно важное значение.

Из исторических источников известно, что таджикский и русский народы, начиная со средних веков, имеют тесные торговые и культурные связи. Русская культура очень сильно повлияла на судьбу таджикского народа. Сегодня эту правду не может отрицать ни один гражданин республики.

Сегодня Таджикистан и Россия, находясь в единой политической, геополитической и экономической системе, еще крепче развивают свои отношения.

Географическое, политическое и культурное положение Таджикистана как южных ворот стран Европы в Южной и Центральной Азии, дает широкие возможности Российской Федерации через Таджикистан укреплять связи с этим регионом. В то же время Россия, через которую Таджикистан познакомился с европейской цивилизацией, сохранит и в будущем свою роль. И еще, Россия играет важную роль в деле осуществления экономических реформ в Таджикистане, его сотрудничества со странами Запада и Востока.

Республика Таджикистан подписала с Российской Федерацией Соглашение о создании единой «рублевой» зоны, которая, несомненно, играет решающую роль в оздоровлении экономической ситуации в нашей республике.

Два фактора способствуют развитию сотрудничества, расширению связей Таджикистана и России.

Первый фактор- вопрос границы между Таджикистаном и Афганистаном, которая с учетом стратегических значений объявлена внешней границей СНГ, и ее охраняют пограничники и коллективные миротворческие силы.

Кстати, надо сказать, что эти силы ни в коем случае не направлены против ИГА. Я это специально отмечал в ходе своих полезных встреч с Бурханнуддином Раббани в Душанбе.

Второй фактор - всесторонние связи нашей экономики с народным хозяйством России, которые успешно развиваются с первых дней образования нашей республики».[12, С. 157-58.]

Обращаясь к самому сложному периоду становления внешней политики Республики Таджикистан, нужно упомянуть и о тех государствах, отношения с которыми в то время определяли будущий вектор взаимоотношений. В первую очередь это касается стратегического партнера в перспективе Российской Федерации и Республики Узбекистан, о которых особо останавливался в своем выступлении Глава государства Таджикистана, что и подтвердило время по происшествии много лет, с тех самых тяжелых времен. «Касаясь вышеуказанных систем международных отношений, коротко расскажу о принципах отношений нашей республики с Российской Федерацией и Республикой Узбекистан, так как эти отношения имеют для нашей страны жизненно важное значение.

Из исторических источников известно, что таджикский и русский народы, начиная со средних веков, имеют тесные торговые и культурные связи. Русская культура очень сильно повлияла на судьбу таджикского народа. Сегодня эту правду не может отрицать ни один гражданин республики.

Сегодня Таджикистан и Россия, находясь в единой политической, геополитической и экономической системе, еще крепче развивают свои отношения.

Географическое, политическое и культурное положение Таджикистана как южных ворот стран Европы в Южной и Центральной Азии, дает широкие возможности Российской Федерации через Таджикистан укреплять связи с этим регионом. В то же время Россия, через которую Таджикистан познакомился с европейской цивилизацией, сохранит и в будущем свою роль. И еще, Россия играет важную роль в деле осуществления экономических реформ в Таджикистане, его сотрудничества со странами Запада и Востока.

Республика Таджикистан подписала с Российской Федерацией Соглашение о создании единой «рублевой» зоны, которая, несомненно, играет решающую роль в оздоровлении экономической ситуации в нашей республике.

Два фактора способствуют развитию сотрудничества, расширению связей Таджикистана и России.

Первый фактор - вопрос границы между Таджикистаном и Афганистаном, которая с учетом стратегических значений объявлена внешней грани-

цей СНГ, и ее охраняют пограничники и коллективные миротворческие силы.

Кстати, надо сказать, что эти силы ни в коем случае не направлены против Исламского Государства Афганистан. Я это специально отмечал в ходе своих встреч с Бурхануддином Раббани в Душанбе.

Второй фактор - всесторонние связи нашей экономики с народным хозяйством России, которые успешно развиваются с первых дней образования нашей республики».[14, С. 157-158.]

В декабре 1993 года в городе Ашхабаде, где состоялось очередное заседание Совета глав государств и правительств СНГ, Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан выступил с речью, где в том числе было отмечено о расширение и укрепление взаимоотношений в рамках Экономического союза Содружества Независимых Государств, перед которыми стояли неимоверно трудные задачи по восстановлению потерянных связей. В этом контексте, Таджикистану, которому предстояло укрепить основы политического устройства государственного аппарата, восстановление и все еще находящемуся в трудных экономических условиях народного хозяйства, необходимо было определить принципы и концептуальные основы внешней политики. Именно на этих саммитах, Глава государства Таджикистана положил основу будущей, перспективной внешней политики. Об Ашхабадской встрече сказано заседании: «Главным итогом этого заседания, которое было очень эффективным, является возрождение, укрепление и расширение экономических связей в рамках Экономического союза. Соглашение о таком союзе было подписано раньше, и оно является одним из важнейших условий нормализации экономической ситуации государств Содружества.

Можно сделать вывод, что Содружество Независимых Государств, несмотря на трудности, которые то и дело встречаются, идет по пути политического и экономического совершенства.

Республика Таджикистан, являясь полноправным Членом Содружества, должна активно участвовать в этом обнадеживающем деле.

Должен сказать, что дружеские, крепкие и долгосрочные отношения с Узбекистаном для нас, таджиков, являются историческим фактором, и наш народ нуждается в них».[12, С. 158.]

15 ноября 1993 года Глава государства Таджикистана выступая в годовщину XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан, с учетом сложившееся ситуации в стране, акцентировал внимание мировой общественности к контурам внешнеполитических ориентиров государства на данный исторический период. В этом контексте, с учетом того, что Таджи-

кистан входит в Содружества Независимых Государств и все области взаимоотношения страны тесно переплетены с этим сообществом, определялся главенствующее направление сотрудничество со странами С Н Г:

«Во внешней политике мы акцентируем свою деятельность на сотрудничестве со странами - членами Содружества Независимых Государств, потому что Таджикистан, прежде всего, является полноправным членом данного Содружества. С другой стороны, все сферы нашей жизни тесно связаны с этими странами».[13, С. 144.]

Одновременно, дается пояснение о том, что данное обстоятельство вовсе не имеет того смысла, что ограничивается отношения с другими странами и регионами, Наоборот, подчеркивается необходимость тесного сотрудничества со странами Ближнего и Среднего Востока, арабским миром: «Это не означает, что мы не должны иметь связей с другими государствами. Мы должны иметь со всеми странами мира отношения, основанные на соблюдении равноправия и взаимной выгоды. Таджикистан заинтересован в тесных связях с Исламским Государством Афганистан, Исламской Республикой Пакистан, Саудовской Аравией, Исламской Республикой Иран и другими исламскими государствами на основе добрососедства и экономического сотрудничества». [13, С. 144.]

Здесь же, особо акцентировано внимание на стремление Республики Таджикистан к установлению равноправных, всеобъемлющих, взаимовыгодных отношений со всеми странами мира, так как именно в этот судьбоносный период, необходим опыт и уроки всех государств планеты на предмет изучения, освоения, применения и укрепления основ миро строительства и стабильности в Таджикистане: «Мы прилагаем усилия для того, чтобы иметь хорошие отношения со странами Европы, Америки, Африки и Азии, чтобы использовать передовой опыт этих государств в вопросах политики, государственности и экономики».[13, С. 144.]

Этот небольшой исторический промежуток времени (всего год, после восстановления конституционной власти) в истории независимой Республики Таджикистан свидетельствует о ее признании большинством стран мировой общественности, представление ее интересов с высоких трибун международных организаций, знакомство с ее проблемами и безусловно оказания соответствующего содействия: «За прошедший год Республика Таджикистан стала полноправным членом ряда международных и региональных организаций, и сегодня наше независимое государство официально признало 114 государств мира. Участие главы государства Таджикистан в работе 48-й сессии Организации Объединенных Наций явилось новой страницей в истории таджиков. Мне посчастливилось выступить с самой

высокой политической трибуны мира и ознакомить мировую общественность с сегодняшними проблемами Таджикистана. Хотя большинство государств мира официально признало нас, немногие из них имели полную информацию о прошедших событиях в нашей стране и о тех трудностях, которые переживает в настоящее время наш народ в результате братоубийственной войны. Сегодня взгляды многих государств в отношении нас изменились, и они готовы оказать нам всестороннюю помощь. Мы будем продолжать всестороннее сотрудничество с международными организациями, так как нами взяты обязательства по соблюдению уставов этих организаций».[13, С. 143-144.]

На этом совещании, Глава государства произнесет: «Я уверен, что Таджикистан, как молодое независимое государство, войдет в ряды стран мирового сообщества и займет в нем достойное и надежное место». [13, С. 143-144.]

И эти слова окажутся пророческими. Так как в то самое непростое время, проблемы нового независимого государства были настолько сложны и переплетены со множеством внутренних и внешних факторов, что многие эксперты видели в нем второго Афганистана.

Избранный путь главы государства во внутренней и внешней политике нашли свое оправдание на практике.

Одним из ключевых вопросов, касающееся вопросов мира и стабильности в Таджикистане, на фоне разрастающихся вызовов и угроз из Афганистана, является обеспечение стабильности на совместной таджикско-афганской границе, ее укрепление, а также возвращения таджикских беженцев, по волею судьбы оказавшихся в этой стране.

Наряду с этими немаловажными факторами, присутствовала еще одна немаловажная, имеющая особое значение, установление, укрепление и развитие взаимовыгодных взаимоотношений с близким соседним государством Афганистан, находящемся в состоянии непрекращающийся гражданской войны. Глава государства Таджикистан о своих встречах с лидерами государств важное место отводить встрече с Президентом Исламского Государства Афганистан, Бурхануддину Раббани: «Встречи и переговоры с главами этих государств были эффективными. Я не хочу сейчас останавливаться конкретно на каждой из этих встреч. Хотел бы упомянуть о значимости одной из них - о встрече с руководителем Исламского Государства Афганистан профессором Бурхониддином Раббани. Переговоры, которые прошли в Кабуле, и встреча, запланированная в Душанбе, сыграют важную роль в решении такой проблемы, как полное возвращение на родину беженцев и превращение границы между двумя государствами в границу ми-

ра и сотрудничества. Пользуясь, случаем, хотелось бы выразить сердечную признательность от имени моего народа профессору Бурхониддину Раббани. И другие встречи, и переговоры имели такую же значимость». [13, С. 144.]

Следовало бы отметить, что еще на одно обстоятельство, что в этот период, в течении 1993 года, между высшим руководством Таджикистана и Афганистана установились теплые, доверительные отношения, которые заложили основу для будущих взаимовыгодных связей сторон. Только в течении 1993 года состоялись визиты Глав государств Таджикистана и Афганистан в страны друг друга, итоги которых стали, подписание основополагающего пакета документов, положивших надежную основу для укрепления и расширения отношений.

Первый этап приходиться на период объявления Государственной независимости (9 сентября 1991 года), вплоть до 1992 года, когда начинается гражданская война, и те немногочисленные дипломатические представительства стран были вынуждены временно прекращать свою деятельность и покинуть Республику Таджикистан.

Специфика взаимоотношений Республики Таджикистан со внешним миром вытекает из концептуальных положений внешней политики Республики Таджикистан, изложенные Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном в его бытность Председателем Верховного Совета Республики Таджикистан на XVIII сессии Верховного Совета Республики Таджикистан 28 декабря 1993 года.

Как отмечает .З Саидов: «В условиях становления государственного суверенитета приходилось принимать нелёгкие решения. Они содействовали вхождению нашей страны в мировое сообщество в качестве субъекта международного права и отношений, что являлось задачей огромной исторической важности. И это был первый этап в международной деятельности Республики Таджикистан (до марта 2000 г.), в ходе которого наше государство прошло путь от актуальных для международной обстановки тех лет дипломатических акций до уровня реализации полномасштабной концепции взаимодействия с внешним миром. Характер, динамика, насыщенность событиями и продолжительность этого этапа были обусловлены гражданской войной в стране и преодолением её последствий в рамках мирного процесса установления национального согласия».[8, С. 4-6.]

Хотя, здесь бытует мнения о том, что первый этап завершается 27 июня 1997 года, подписанием Общего Соглашения о мире и национальном согласии в Таджикистане, где мировое сообщество в лице ООН приветствовала достижение Таджикистана в установлении долгожданного мира и

стабильности, после межтаджикских переговоров начавшееся 5 апреля 1994 года и продолжавшееся в восьми раундах до июня 1997 года.

Сам факт межтаджикских переговоров является ярчайшим положительным примером мирного завершения диалога противоборствующих сил, что и может быть использован в качестве так называемого модели сближения позиции непримиримых сторон. Эта модель, безусловно, не навязывается никому и может стать объектом изучения для еще многих горячих точек этого далекого от гармонии мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адамишин А. Уроки примирения в Таджикистане. Опыт российской дипломатии девяностых

«Россия в глобальной политике».5 сентября 2012, №4, 2012 г., С. 119. https://globalaffairs.ru/number/Uroki-primireniya-v-Tadzhikistane-15647

2. АлиджановаА.Х.. Некоторые аспекты внешней политики Республики Таджикистан на современном этапе//Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики.-2011.-№3//URL:http://cyberleninka.ru/artiklen/nekotorie-aspekty-vneshey-politiki-respubliki-tajikistan-na-sovremennom-etape//ixzz3 ezam4r0s

3. Дипломатия Таджикистана (к 50 – летию создания Министерства иностранных дел Республики Таджикистан). Душанбе, 1994, с. 13.

4. Достижения внешней политики Таджикистана. Цит. по: https://mfa.tj/ru/main/vneshnyaya-politika/dostizheniya-vneshnei-politiki-tadzhikistana

5. Искандаров К. Проблемы международных отношений Республики Таджикистан с Исламским Государством Афганистан. Известия Академии Наук Республики Таджикистан. Серия экономика и политология. 1997, №1-2 (7), С.66.

6. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе «НашриётиГанҷ», 2016, с.109. (135)

7. *Назаров Т., Сатторзода А.*Дипломатияимуосириторҷик. На тадж. языке. (Дипломатия современного Таджикистана). Душанбе, 2007, С. 90—92.

8. Саидов З. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. Монография. 4-е, дополненное издание (новая редакция). Душанбе, 2011, с. 4-6.

9. УмаровФ. Республика Таджикистан и мусульманский мир: особенности сотрудничества. Душанбе, «Ирфон», 2011, 10. (183 стр.).

10. Эмомали Рахмон. Обращение Председателя Верховного Совета Республики Таджикистан к народу Таджикистана. 12 декабря 1992

г.//Рахмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 11 т. – Душанбе, 2006, т.1, с. 5.

11. Эмомали Рахмон. О положении в Таджикистане. Выступление на втором Форуме таджиков мира. 8 сентября 1993 года. Душанбе// Рахмонов Эмомали. Независимость Таджикистана и возрождение нации. В 11томах. Душанбе, 2006, т. 1, с. 122-123.

12. Эмомали Рахмон. Мировая общественность приветствует наши благородные шаги. Выступление на 48-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. 29 сентября 1993 г. Нью Йорк//// Рахмонов Эмомали. Независимость Таджикистана и возрождение нации. В 11томах. Душанбе, 2006, т. 1, с. 138-139.

13. Эмомали Рахмонов. По пути стабилизации и развития. Выступление в связи с годовщиной XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. 15 ноября 1993 года. Рахмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 11 т. – Душанбе, 2006, т.1, С.144.

14. Эмомали Рахмонов. Наша сила в консолидации. Речь XVIII сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. 28 декабря 1993 года//Эмомали Рахмонов. Независимость Таджикистана и возрождение нации : в 11 т. Душанбе: Ирфон. Т. 1. С. 158.

15. Юлдашев К. Эмомали Рахмонов - основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. - Душанбе: Ирфон, 2001. - 30с.

ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ВА ТАШАККУЛИ ПРИНСИПҲО ВА ЧАҲОРЧӮБИ КОНСЕПТУАЛӢ БАРОИ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (ДАР ЗАМИНАИ РОҲҲОИ ҶУСТУҶӮИИ ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ АФҒОНИСТОН)

САФОЛЗОДА МУҲАММАДӢ ҚУРБОН,
н.и.т., дотсенти Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар ш. Душанбе
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Бухоро 35/1;
e-mail: m-di2005@mail.ru

Мақола ба мавзуи ташаккулёбии усулҳо ва асосҳои консептуалии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бунёдгузори он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, бахшида шуда, масъалаи ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли қазияи

Афғонистонро дар партави ташаббусҳои Пешвои миллат инъикос менамояд.

Маълумоти мухтасар вобаста ба сарчашмаҳои ҷараёни ташаккулёбии сиёсати хориҷӣ дар кишвар дода мешавад, ки аз оғоз ба мавзуи кишвари дӯст мақоми мӯҳим ҷудо карда шудааст.

Ибтидои давраи ҳамоҳангсозии муносибатҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Афғонистон ҷолиб аст, зеро ҳарду кишвар, саҳифаҳои ғайриоддии таърихи ба миён омадан ва ташаккулёбии сиёсати хориҷии давлатҳояшонро паси сар кардаанд. Ин давра, ҳамон замонест, ки кишвари Тоҷикистон баъди барқарор намудани сохти конститутсионӣ, ба ҳайси субекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ баромад намуда, дар тамоми қалamрави кишвар сулҳи пойдорро устувор менамояд, равобити мутақобилан судмандро бо тамоми кишварҳо васеъ намуда, таҳким мебахшад ва дар ҳалли масъалаҳои умумибашарӣ бо тамоми давлатҳо ҳамкорӣ менамояд.

Калодвожаҳо: *Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ҷанги шаҳрвандӣ, сулҳу субот, СММ, муроҷиат ба мардуми Тоҷикистон, Афғонистон.*

PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN EMOMALI RAHMON AND THE FORMATION OF PRINCIPLES AND CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (IN THE CONTEXT OF SEARCHING WAYS TO RESOLVE THE PROBLEM OF AFGHANISTAN)

SAFOLZODA MUHAMMADI QURBON,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the
Branch of Moscow State University named after
M.V. Lomonosov in the city of Dushanbe
734025, Tajikistan, Dushanbe, Bukhoro street 35/1;
e-mail: m-di2005@mail.ru

The article is devoted to the formation of the principles and conceptual foundations of the foreign policy of the Republic of Tajikistan, the founder of which is the President of the Republic of Tajikistan, the Leader of the nation respected Emomali Rahmon, as well as in the light of his initiatives to find ways to solve the problem of Afghanistan.

A brief description of the origins of the formation of the country's foreign policy is given, where an important place is allotted to the initially friendly neighboring country.

Of interest is the early period of the establishment of relations between the Republic of Tajikistan and Afghanistan, which experienced difficult pages in the history of the formation and formation of the state's foreign policy. This is the very period when, after the restoration of constitutional power, Tajikistan acts as an independent subject of international law, establishes lasting peace throughout the country, expands and strengthens relations, actively participating in solving common human problems with all countries.

Keywords: *Republic of Tajikistan, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, civil war, peace and stability, UN, appeal to the people of Tajikistan, Afghanistan.*

УДК:316.75:930.85(035.3)

ДАРКИ ФАЛСАФАИ НАВРӮЗ

НАЗРИЕВА ОЙНИЁЛ ШАРИФОВНА,
номзади илмҳои фалсафа, муовини сардори Раёсати таҳлил ва ояндабинии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: +992 372-272-093

Дар мақола робита ва баробарии пайдоиши Наврӯз ва олами зиндаро аз диди фалсафӣ чун илм ва ҷаҳонбинӣ таҳқиқу баррасӣ гардидааст. Муаллиф исботи онро хусусан дар эҷодиёти Фахриддини Ироқӣ қайд менамояд.

Ба ақидаи муаллиф мавқеи ҷашнгирии Наврӯз дар аксари ҷаҳонбиниҳои гуногун ва этникаи мухталиф, новобаста аз оне ки ба унсурҳои табиӣ чӣ гуна таваҷҷуҳ доранд, як хела аст.

Калидвожаҳо: *фалсафаи Наврӯз, олами зинда, баробарии шабу рӯз, унсурҳои табиӣ, динҳо.*

Баъд аз пешниҳоди аҳли илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ эълом гардидани ҷашни бостонии Наврӯз дар минтақаҳои алоҳидаи ҷаҳон, махсусан дар Осиёи Марказӣ баррасии ибрози ақида ва баҳсу мунозираҳо аз диди фалсафӣ чун илм ва ҷаҳонбинӣ ва ҳамчунин, кӯшиши исботи он бо бурҳону далел аз ҷониби олимони илмҳои гуногун афзун гардид. Чунин «фарҳанг дорем» гуфтани олимону омиён дар тӯли асрҳо аз ҷониби мутафаккирон, пажӯҳишгарон, адибон ва фолклори даҳониву хаттии мардуми тоҷик далелу гувоҳи ишораҳои ҷиддӣ аст, ки аз пайдоиш ва шакли мушаххасу мураккаб гирифтани он дарак медиҳад. Маълум аст, ки дар айни замон ҳама кӯшишҳо барои дуруст иброз кардани асолати ин ҷашн равона шудаанд. Зиёда аз он дар ин форматсияи иқтисодӣ, ки хусусияти моддӣ дорад, зарурати таҳлил ва арз намудани моҳияти он дар масъалаҳои иҷтимоии ҷаҳонӣ масъулияти мардуми ҳикматпарасту заҳматқарини моро даҳчанд меафзояд. Ба ин маънӣ ҷашни ҷаҳонӣ чун ёдгории ғайримоддӣ пешниҳод ва эълон карда шудани Наврӯз як дарки олӣ буд.

Наврӯз волотар аз ҳама ҷашнҳо аст, чунки ҷашни кайҳонӣ аст, чун нуре аз роҳи каҳкашон аст, ҷашни эҳёи ҷаҳон мебошад. Наврӯз барои инсоният буда, ягон ҳизбу ҷамоа, дин ва ғайра ба пайдоиши он иртиботе надорад. Бори нахуст дар куҷо ҷашн гирифтани Наврӯз ва ба тамаддуни кадоме аз минтақаҳои олам мутааллиқ будани он масъалае аст, ки дар сатҳи байналмилалӣ баррасӣ шуда, ба пуррагӣ ҳалли худро ёфтааст. Решаи асли пайдоиши калимаи Наврӯз тоҷикӣ аст ва дар кишварҳои форсизабон ва умуман,

дар ҷомеаи ҷаҳонӣ он бо асли худ, яъне Наврӯз, вале дар шаклҳои гуногуни талаффузҳои садонокӣ истифода мешавад.

Наврӯз ҷашни фаромиллӣ ва ҷаҳонӣ аст ва дуруст аст, ки моҳияти иҷтимоӣ доштани Наврӯз ба кулли инсоният хос аст, аммо ҷашн гирифтани он ва калимаи Наврӯз хоси миллати тоҷик аст.

Ҳар кадом шуури ҷамъиятӣ, хоҳ динӣ бошаду хоҳ сиёсӣ, дар давлатдорӣ ва ё вобаста ба ҷаҳонбинӣ, ё аз нигоҳи этникӣ ба шакли мукаммал Наврӯзро пазируфтаанд. Якчанд омил ва далелҳое барои исботи ин ақида вуҷуд доранд: Наврӯз на танҳо ҷашни Сари сол аст, балки дар раванди пайдоиши олам аз олами ғайризинда ба олами зинда сароғоз мебошад. Ин ҷаҳонбинии хушку холие нест ва дар ин боб назарияҳои мукаммале вуҷуд доранд.

Наврӯз ҷашне аст, ки табиат ва инсонро бо ҳам пайванди бештаре дод. Он андешаҳои иҷтимоӣ, табиатдустӣ (ё экологӣ), ахлоқӣ, зебоипарастиро дар бар мегирад, ки дар тӯли асрҳо аз ҷониби мутафаккирон тарғиб мегардид ва барои кулли инсоният дар ҳама гуна давр ва вазъ муҳим барои зиндагиаш буд ва мемонад. Аз ин рӯ, новобаста аз тағйир ёфтани форматсия ва ё идеология моҳияти Наврӯз умумибашарӣ мемонад.

Осори илмию фалсафии ниёгонамон далолат аз он мекунад, ки мутафаккирон дар ҳамаи давраҳо таваҷҷуҳ ба Наврӯз доштаанд. Ҳатто дар асрҳои миёна ҳам, ки назарияи теосентрикӣ (на табиат, балки Худо меҳвари тамоми олам аст,) ғолиб буд, дар ирфони назарӣ ақидаҳое иброз мешуданд, ки гуфтаҳои болоро тасдиқ мекарданд. Фахриддини Ироқӣ, шахсияти соҳибмаърифату шинохтаи асри сездаҳ, дар “Ламаъот”─ рисолаи абадзиндаву фалсафии худ менависад:

Партави ҳусни ӯ чу пайдо шуд,
Олам андар нафас ҳувайдо шуд.
Вом кард аз ҷамоли худ назаре,
Ҳусни рӯяш бидиду шайдо шуд.[5.С.25]

Бар ин ақида такя карда метавон иброз кард, ки Наврӯз, рамзи зебоию накуӣ аст. Чун Худованд хост зебоии худро бубинад, оламро офарид, накуии худро бубинад, инсонро офарид ва табиатро низ барои он офарид, ки инсон бо зеҳну ақлу шуури худ аз он истифода бинамояд.

Пайдоиши олами зинда дар як нафасе низ ҳикмати худро дорад. Ривояте ҳаст дар ин мавриd, ки мегӯянд: Вақте ки Наврӯз фаро мерасад, дар ҳамон як лаҳзаи баробаршавии шабу рӯз олам ончунон нозук ва ҳассос мешавад, ки агар сӯзанро болои санг бигузорӣ, сӯзан онро мешикофаду андарунаш фурӯ меравад.

Фахриддин Иброҳими Ҳамадонӣ дар “Ламаъот” меоварад:

Ё ҳаво ранги офтоб гирифт,
Рахт бардошт аз миёна зилом.
Рӯзу шаб бо ҳам оштӣ карданд,
Кори олам аз он гирифт низом.[5.С.25]

Чун Наврӯз баробарии шабу рӯз аст, пас низом гирифтани олам дар фалсафаи ҳатто ин мутафаккири асрҳои миёна, ки аз Қуръон ва ҳадисҳои пайғамбар дур намерафт, низ далелест барои тақвияти гуфтаҳои боло.

«Маҳмуди Гардезӣ дар асараш «Зайн-ул ахбор» чунин меорад: Ҷамшед Наврӯзро бо шукронаи он, ки Худованд гармову сармову бемориву маргро аз мардумон гирифт ва сесад сол бар ин ҷумла буд, таҷлил намуд ва дар ҳамин рӯз буд, ки вай савори гӯсолае сӯйи ҷануб рафт ба ҳарби девон ва сиёҳон ва ба он ҳарб карду ҳамаро маҳқур кард.”[2.С.39.]

Осоршиносон ба ҷашни Наврӯз таърихи чандҳазорсолаҳо додаанд, аммо он бо пайдоиши худ чун олам азалию абадист. Аз ин рӯ, дар ҳамбастагӣ бо он шуури инсонӣ дар ҳар форматсияи ҷамъиятӣ кӯшиши кашф намуданашро кард ва асрору қонунҳои табиатро одамӣ вобаста ба дараҷаи даркаш шарҳу эзоҳ дод. Арзишҳои идеологӣ, аз ҷумла Наврӯзро, ки ба нафъи ҷамъият мебошанд, худи ҷамъият, яъне халқ пос медорад ва ҳеҷ гуна шаклҳои шуури ҷамъиятӣ наметавонанд онҳоро аз байн бубаранд ва монеаи ҷашнгириашон бигарданд. Мукаммал будани ин идея аз он ҳувайдост, ки ҳарчанд ҳанӯз аз даврони қадим ҷашн гирифтани Наврӯзро таърих гувоҳӣ диҳад ҳам, аз диди фалсафӣ, ки ба илм ва андеша кардан такя мекунад, ин чизест пештар ва бештар аз он. Дуруст аст, ки идеяи ҷашн гирифтани Наврӯз ба шуури ҷамъиятӣ иртибот дорад, аммо мавҷудияти Наврӯз марбут аст ба Шуури Кулл.

Далели дигар он аст, ки амсоли Наврӯз ва ҳам ин ҷашни бостонӣ дар олами ҳастӣ ва таърихи инсоният дигар иде вуҷуд надорад то ин дараҷа барои одам зарурӣ, чунки замин одамиро мехӯронаду мепӯшонад ва зоҳири ин эҳёгарӣ зуҳури табиат аст ва ботинаш нумӯи он. Чун дар ин рӯз ҳаёт бар марг, садо бар сукунат ва гармӣ бар сардӣ ғалаба мекунад, ки ин боиси дилгармии инсон, махсусан деҳқон мегардад ва ӯ донаи умед бар киштааш мепошад.

Одамӣ аз азал вобаста ба шуури инфиродиаш ба табиат сару кор гирифта, талаботи иҷтимоии худро қонеъ мегардониданд. Агар мантиқан тавақҷуҳ кунем, Наврӯз барои инсони ҳамондавраина рамзи аз табиат дарёфт кардани ризқу рӯзӣ, хурсандӣ, ҷашни олами ботинӣ буд, ки оҳиста–оҳиста, чун инсонҳо бо ҳам ҷамъ омаданд, дар муносибатҳои истеҳсолии ҳар форматсияи ҷамъиятӣ шуури ҷамъиятиро ба вуҷуд овард. Акнун таърих гувоҳ аст, ки инсон чи гуна онро дар марҳалаҳои гуногуни ҷамъиятӣ ҷашн мегирифт, ҷашн мегирад ва таҳқиқи он ба дӯши фалсафаи иҷтимоӣ ва илмҳои кумакрасонаш вогузор мегардад.

Мусаллам аст, ки дастури омода намудани суманакро, ки рамзи асосии Наврӯз аст, аввалин инсонҳое, ки дар ҳудуди Осиёи Миёна маскун шуданд, дар зимистони қаҳратун эҷод карда буданд. Мувофиқ ба ривоятҳо, дар ҳоле ки захираҳои ғизоии мардум тамом шуда буданд ва ҳанӯз сабзаи гандум наврусте шуда буд, мардум аз вазъи бади иҷтимоӣ ба пухтани суманак пардохтанд. Ингуна хӯрок онҳоро аз марг наҷот дод, яъне то баҳор расонид.

«Ҷашни Наврӯз зодаи хирад, андеша, ҷаҳонбинӣ, тафаккури гузаштагони бузурги мост ва маҳз ҳамин категорияҳои ахлоқию фалсафиро, ки ҷомеаи мо имрӯз аз ҳарвақта дида бештар ба онҳо ниёзманд аст, дар ниҳоди худ дорад» [1.]

Ҳар Наврӯз табиат дар шаш шакл – дар осмон, дар об, дар замин, дар наботот ва ҳайвоноту ҳатто инсоният аз нав зинда мегардад.

Ба масъалаи мавҷудияти тафаккури омиёнае, ки аҳёнан дар ҷаҳонбинии нокомил, гӯиё хосатан ҷашнгирии Наврӯз ба “оташпарастон”, ки дар дини Зардуштия роиҷ буд ва агар шахси мусулмон Наврӯзро ҷашн бигирад, оташпараст мешавад, розӣ шуда наметавонем. Чунки маълум аст, ки дар динҳои гуногуни ҷаҳонӣ мавқеи ҷойгирии унсурҳои асосии ҳастӣ – об, оташ, хок, ҳаво дида мешавад. Таваҷҷуҳ ба ин унсурҳо дар ҳама динҳо ҷой дорад, аммо ба таври хосатан яке аз онҳо дар таърих дар дини алоҳидае мавриди истифодаи бештаре мегардад, ки усулан барои поксозӣ бо анъанаҳои гуногун шакл гирифтааст. Масалан, оташ дар дини Зардуштия, об дар дини Ислому Насронӣ. Аммо: “Дар ин миён об аз умдатарин аносири табиат ба шумор меояд, ба тавре ки дар миёни адёни илоҳӣ ҳеҷ кадом ба андозаи дини муъбини ислом ба вижа Куръони карим ба мавзӯи об напардохтаанд.”[4.]

Дуруст аст, ки унсурони табиӣ аз азал мавриди таваҷҷуҳи инсоният қарор дошта, аз қадим то он ҷое мавқеъ пайдо намуда буд, ки вобаста ба ҷаҳонбинии ҳамондавраинаашон барои ҳар як унсури табиӣ худои махсус таъин мекарданд. Аз даврони қадим худои об ва оташ вуҷуд дошт. Бо вуҷуди баъдтар яккахудоиро парастиш намудан инсоният аз ин чаҳор унсури табиӣ дар зиндагии ҳаррӯза истифода менамуданд. Яъне дар даврони ислом низ об василае барои поксозӣ (вузӯъ) дар ҳолати таҳорат ва ҳатто дар ҳоли шустушӯ пеш аз гӯрондан истифода мешавад. Дар дини Насронӣ низ то ҳол аслан аз обпошӣ чун усули поксозӣ истифода менамоянд. Об унсури пок аст ва ҳам поккунанда аст. Дар дини Зардуштия низ оташ унсури поккунанада ба ҳисоб мерафт, аммо сабаб чӣ бошад, ки ақидаи “Наврӯз–зардуштиён–“оташпарастон” баъдтар дар тафаккури инсоният то андозае реша давонид....?! Шояд аз он лиҳоз ба унсурҳои табии обу оташ назари содалавҳона мекунанд, ки таваҷҷуҳи омиёнаи тарси таҳти таъсири эътиқоду парастиши худои обу оташ афтодан дар байни мардум ҳанӯз боқӣ монад....

Яъне худи Наврӯз ба оину дине вобастагӣ надорад ва танҳо ҷашнест, ки вобаста ба талаботҳои иҷтимоӣ, яъне аз хӯрдан ва ғизо асос мегирад. Оне, ки имрӯз дар фаҳмишҳои гуногуни ифротӣ ҷашнгирандагони Наврӯзро дар умум “оташпараст” меноманд, ҳеҷ алоқамандие ба эътиқоду имондорӣ дар мусулмонӣ надорад.

Дар мавриди эволютсияи табиӣ маҳз ба набототу ҳайвонот дар психологияи ҷамъиятӣ ва ҳатто шуури таърихӣ фаҳмишҳои гуногун боқӣ мондаанд. Хонатозакунӣ, хариди Наврӯзӣ, сайри Наврӯзӣ, талоши дарёфти солмҳои (салам- калимаи арабӣ) мусобиқаҳои варзишии Наврӯзӣ,

қалбҳоро пок гардонидан, чоршанбеи сурӣ, гулгардонӣ рафтан ба хонаи ҳамдигар, реҷаи ғизоӣ, ҳафтсин ва ҳафтшин, сездаҳ рӯзи ҷашн аз истилоҳот ва ибороте ҳастанд, ки ба шаклгирии ҷашни Наврӯз тақвият бахшиданд ва ҳамчунин, аз ривоятҳо низ бар он зам гардиданд. Байтҳои зиёде дар фолклор вуҷуд доранд, ки нозукона аз пайки Наврӯзӣ дарак медоданд. Масалан, дар айёми Наврӯзӣ кӯдакон бо суруду шодӣ ба даст гули сияҳгӯш гирифта, аз омад-омади баҳор ба ҳар хонадон чунин пайғом медоданд:

Гул овардам ба меҳмонӣ,

Ту қадри гул намедонӣ....

Ё ин ки шоири муосири тоҷик Забеҳуллои Сафо бо ду мисраъ шеър Наврӯзро чунин тавсиф менамояд, ки аз ҷаҳонбинии фалсафӣ доштани мардуми тоҷик бо дарки Наврӯзӣ гувоҳ медиҳад:

Ман фалсафаи баҳорро медонам,

Ҳамроҳии гул ва хорро медонам.

Чуноне ки қайд кардем, дар психологияи ҷамъиятӣ ва оинҳои мардумӣ ривоёт ва эътиқодҳои гуногун ба вуҷуд омадаанд. «Мувофиқи ривояте дар замони шоҳ Ҷамшед шумораи ҷонварон чунон зиёд шуд, ки паҳнои замин ба онҳо танг гардид. Бинобар ин, бо қудрати Худованд замин се маротиба васеътар гардид ва он рӯзро рӯзи нав, яъне рӯзи васеъшавии заминро Наврӯз ниҳоданд.» [2.С.38]

Ҳамчунин, дар рӯзи чоршанбе ҷашн гирифтани Наврӯз ҳикмати худро дорад, чунки дар тӯли таърихи инсоният дар психологияи ҷамъиятӣ яке аз оинҳои неки Наврӯзӣ ─ поксозӣ, яъне аз гуноҳон худро пок сохтан ва аз гуноҳҳои дигарӣ гузаштан, ҳафтае пеш аз ҷашни Наврӯз шурӯъ мешуд ва ҳатман дар рӯзи чоршанбе амалӣ мегардид. Дар ин ҳафта гулханҳо ороста, аз болои оташ ҳафт маротиба мегузаштанд ва дар шаби охир ба сари якдигар об пошида, ҳатман аз болои оби ҷоришаванда ҳам мегузаштанд. Ин рӯзро “Чоршанбеи хушбахтӣ” меномиданд.

Ва ё, пеш аз ислом ҳафтае то омади Наврӯз ба гузаштагон бахшида мешуд ва аз рӯҳи онҳо наҷот аз ҳама бадиҳо хоста мешуд.

Аммо бояд гуфт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали чун мероси ғайримоддии ҷаҳонӣ эътироф гардидани Наврӯз, олимон, аз ҷумла тоҷикон Наврӯзро акнун на танҳо чун ҷаҳонбинӣ ва ё урфу одат медонистанд, балки барои таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни илмии он пардохтанд. Дар баробари онҳо мақолаи муаллиф низ дар маҷаллаи “Адабиёт ва санъат” соли 2012 бо номи “Назаре ба фалсафаи Наврӯз” чоп гардид. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҳқиқу таҳлил аз Наврӯз ва барои ташаккули он дар ҳуввияти миллати тоҷик ҷанбаҳои таърихиву бостонӣ, асосҳои нуҷумии он, мавқеи Наврӯз дар динҳои гуногуни ҷаҳонӣ, ҳикмати ахлоқии Наврӯз, арзишҳои суннати Наврӯз, наврӯзгузаронӣ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон, ҷойгоҳи Наврӯз дар тӯли таърих дар осори меросии мутафаккирону олимони тоҷик оид ба Наврӯз афзоиш ёфта истодааст.

Аз диди идеологияи ҷамъиятӣ имрӯз ҷашн гирифтан, зиёда аз он дарк кардани моҳияти Наврӯз ва дарёфти пайдоишу асли он амри зарурӣ аст.

Дигар, ин идея, хушбахтона, дар давлатдории имрӯзаи тоҷикон низ идеяи ташаккулёфтаест, ки тамоми шаклҳои шуури ҷамъиятӣ қабулаш кардаанд.

Ақл ва дарке, ки бо ҷонибдории кишварҳои азалиҳикмат дар боби аз ҷониби Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид ба ҳайси ҷашни ҷаҳонӣ қабул шудани Наврӯз саҳми худро дареғ надошт ва он ба феҳристи ёдгории ғайримодии ҷаҳонӣ ворид карда шуд, боз як маротиба аз кишвари азалбунёд, хиради комили мардуми асолатпарвари тоҷик гувоҳ аст. Дигар ин ки набояд фаромӯш кард, ки имрӯз беш аз дигар форматсияҳои ҷамъиятӣ инсоният ба табиати зинда муҳтоҷ аст ва хосса, ба ин ҷашн, ки ҷашни зебоию фаросат, бедорию заҳмат, ҷашни паёму ваҳдату муҳаббат, покию садоқат ва дарки ҳакимона мебошад.

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат.//Суханронӣ зимни мулоқот бо зиёиён, 19 марти соли 1997: ҷилди дуюм. –Душанбе, «Ирфон», 2002.

2. Масъалаҳои омӯзиш ва таҳқиқи таърих ва фалсафаи Наврӯз.//Қурбонхонова Н.. Алоқамандии ҳайвоноту парандагон бо оини Наврӯзӣ: –Душанбе. «Империал групп». 2016. –С.170.

3. Назриева О.Ш. Адабиёт ва санъат. 20-уми марти соли 2012, –С.4.

4. Расонаи байналмилалии хабарии Қуръон. Аҳамияти об аз дидгоҳи ислом. https://kurdistan.iqna.ir/fa/news/ (санаи воридшавӣ рӯзи 05.02.2021, соати 12.18.)

5. Фахридини ИРОҚӢ. Ламаъот.//Таҳия, муқаддима ва тавзеҳоти О.Назриева: –Душанбе, 2004.

ОСМЫСЛЕНИЕ ФИЛОСОФИИ НАВРУЗА

НАЗРИЕВА ОЙНИЁЛ ШАРИФОВНА,
кандидат философских наук, заместитель начальника управления анализа и прогнозирования внутренней политики Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: +992 37 2272093

В статье рассматривается взаимосвязь и равенство между происхождением Навруза и возникновением живого мира с философской точки зрения как науки и мировоззрения. Автор подчеркивает этот факт в произведениях Фахриддина Ираки.

По мнению автора, позиция празднования Навруза у разных мировоззрений и этносов почти одинакова, независимо от их интереса к природной стихии.

Ключевые слова: *философия Навруза, живая природа, равенство ночи и дня, природные элементы, религии.*

PERCEPTION OF THE PHILOSOPHY OF NAVRUZ

NAZRIEVA OYNIYOL SHARIFOVNA,
candidate of philosophical sciences, Deputy head of the Department of domestic policy analysis and forecasting, Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
89 Rudaki Ave., Dushanbe, , Tajikistan, 734025
telephone: +992 37 2-27-20-93.

The article examines the relationship and equality between the origin of Navruz and the emergence of the living world from a philosophical point of view as a science and worldview. The author emphasizes this fact in the works of Fahriddin Iraqi.

Author considers that the position of celebrating Navruz among different worldviews and ethnic groups is almost the same, regardless of their interest in the natural elements.

Keywords: *philosophy of Navruz, wildlife, equality of night and day, natural elements, religions.*

УДК: 338+351

РУШДИ БАЪЗЕ САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ СОҲАИ ТАНДУРУСТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ХУДОЙДОДОВА ФАРЗОНА ИСЛОМИДИНОВНА,
муовини сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои иҷтимоии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 937010683; e-mail: Farzon2705@mail.ru

НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА,
сармутахассиси Раёсати таҳлили масъалаҳои иҷтимоии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

Дар мақолаи мазкур масъалаи рушди баъзе самтҳои афзалиятнорки соҳаи тандурустии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ба ақидаи муаллифон, нақши сиёсати иҷтимоӣ дар соҳаи тандурустӣ бо фароҳам овардани шароити мусоид, рушди муносибатҳои баробарӣ ва боадолатӣ дар ҷомеа вазъи солимии ҳар як қишри ҷомеаро беҳтар мегардонад. Ҳамчунин, хизматрасониҳои босифати тиббӣ аз нерӯ ва донишу малакаҳои кормандони соҳа ва мавҷуд будани заминаи моддию техникӣ дар рушди соҳаи тандурустӣ нақши муҳим дорад.

Калидвожаҳо: *соҳаи тандурустӣ, самтҳои афзалиятнок, тибби оилавӣ, стратегияи миллии солимии аҳолӣ, соҳаи ҷарроҳӣ, кумакҳои иҷтимоӣ, хизматрасонии тиббию иҷтимоӣ, муассисаҳои тиббӣ.*

Дар раванди сиёсати иҷтимоӣ яке аз унсурҳои асосии амнияти миллӣ вазъи соҳаи тандурустӣ мебошад, ки бевосита ба саломатии миллат таъсир мерасонад. Солимии инсон ва ҷомеа, умуман, солимии миллатро аз фазои иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсии кишвар муйян карда мешавад. Сиёсати иҷтимоӣ дар соҳаи тандурустӣ ҳамон вақт натиҷабахш мегардад, ки агар қонунгузории соҳа хуб ба роҳ монда шуда, барномаю стратегияҳои самарабахш қабул карда шаванд. Дар ин раванд Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аввали соҳибистиқлол гардидани кишвар баҳри ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидани сиёсати иҷтимоӣ дар самти тандурустӣ

пайваста кӯшиш менамояд. Давра ба давра вобаста ба мушкилоти соҳа ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид намуда, рафти иҷрои барномаю стратегияҳои қабулгардида таҳлил ва назорат карда мешаванд.

Дар давоми солҳои соҳибистиқлолӣ барои такмили амнияти тандурустӣ як қатор ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардидаанд. Яке аз снаадҳои асосии меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи тандурустӣ Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки он аз 2 фасл, 29 боб ва 223 модда иборат мебошад. Кодекси мазкур дар таърихи соҳаи тандурустии кишвар бори аввал соли 2017 аз тарафи Маҷлиси намояндагон қабул гардида, бо ҷонибдории Маҷлиси Миллӣ аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расидааст.

Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи Қонун “Дар бораи ҳифзи саломатии аҳолӣ” ва дигар санадҳои қонунгузории соҳаи тандурустӣ қабул гардида, муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи тандурустӣ танзим менамояд ва ба таъмини ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон ба ҳифзи саломатӣ нигаронида шудааст. Ҳамзамон, низоми тандурустӣ, тартиби ташкил ва рушди фаъолияти тиббии давлатию хусусӣ, намудҳои кумаки тиббӣ, омода намудани кадрҳои соҳа, таъмини модару кӯдак бо кумаки тиббӣ, ҳифзи солимии ҷамъиятӣ, таъмини амнияти санитарию эпидемиологӣ, расонидани кумаки тиббӣ ба гурӯҳҳои алоҳидаи ҷомеа, назорати давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ, маблағгузории соҳа, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои кормандони соҳаи тандурустиро танзим менамояд.

Баъди қабул гардидани Кодекси тандурустӣ тибқи боби 29, моддаи 222–и ин санад як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи соҳаи мазкур аз эътибор соқит карда шудаанд (Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 июни соли 1991 “Дар бораи муолиҷаи маҷбурии бемории майзадагӣ ё нашъамандӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 майи соли 1997 “Дар бораи ҳифзи саломатии аҳолӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2002 “Дар бораи фаъолияти хусусии тиббӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2002 “Дар бораи солимии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2002 “Дар бораи ёрии равонпизишкӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 декабри соли 2003 “Дар бораи таъмини амнияти санитарию эпидемиологии аҳолӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 декабри соли 2003 “Дар бораи ёрии наркологӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 декабри соли 2004 “Дар бораи тибби халқӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2005 “Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон

аз 22 декабри соли 2006 “Дар бораи ҳимояи ғизодиҳии табиии кӯдакон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2006 “Дар бораи ҳимояи аҳолӣ аз бемории сил”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июли соли 2007 “Дар бораи пайвандсозии (транплантатсияи) узв ва (ё) бофтаҳои инсон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 марти соли 2009 “Дар бораи донории хун ва ҷузъҳои он”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009 “Дар бораи ҳимояи тиббию иҷтимоии шаҳрвандони мубталои диабети қанд”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2010 “Дар бораи тибби оилавӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2010 “Дар бораи иммунопрофилактикаи бемориҳои сироятӣ”) [1], зеро предмети танзими ин санадҳо пурра дар Кодекси мазкур оварда шудаанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки самтҳои афзалиятноки амнияти тандурустии ҳар як кишварро аз рӯйи нишондиҳандаҳои демографӣ, сатҳи беморӣ, маъюбӣ, таъминоти заминаи моддӣ–техникӣ ва ғайраҳо муайян кардан мумкин аст, ки ин бевосита ба ҳаёти иҷтимоӣ–иқтисодии аҳолии кишвар таъсир мерасонад. Дар шароити муосири Тоҷикистон дар самтҳои гуногуни соҳаи тандурустӣ афзалиятҳои назаррас мушоҳида мегардад. Ҳифзи сиҳатии аҳолӣ ва расонидани кумаки тиббию санитарӣ ба аҳолӣ, пеш аз ҳама, ба модару кӯдак, ворид намудани раванди тибби оилавӣ, фаъолияти фарматсевтӣ, густариш намудани соҳаи ҷарроҳӣ, таъмини аҳолӣ бо муассисаҳои тиббӣ, рушди тибби хусусӣ ва ғайра самтҳои афзалиятноки амнияти тандурустӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар шароити муосир яке аз самтҳои афзалиятноки соҳаи тандурустӣ, ки аз “Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 –2020” бармеояд, рушди сифатноки кумаки аввалияи тиббию санитарӣ мебошад, ки бо тибби оилавӣ асос ёфтааст. Фаъолияти тибби оилавӣ дар ҷумҳурӣ аз солҳои 1998 ба роҳ монда шуда, нисбати фаъолияти дигар соҳаҳои тандурустӣ бартарӣ дорад. Зеро, пеш аз ҳама, бо он вобаста мебошад, ки як табиб метавонад дар самтҳои гуногуни соҳаи тиб кӯмаки тиббӣ расонад, алалхусус дар шаҳру ноҳияҳо ва деҳоти дурдаст, ки дар он ҷо мутахассиси ин ё он соҳаи тиб намерасад. Дар ин самт вазифаи асосии тибби оилавӣ – огоҳ намудани аҳолӣ аз паҳн гардидани бемориҳои гуногун ва роҳҳои пешгирии он, ҳифзи аҳолӣ аз ҳар гуна бемориҳои сироятӣ мебошад.

Рушди тибби оилавӣ дар Тоҷикистон бо фармони Вазорати тандурустӣ аз 23 июни соли 1998, №236 «Оид ба зина ба зина гузаштани ташкили хизматрасонии тиббӣ бо принсипҳои табиби амалияи умумитиббӣ (табиби оилавӣ) барои солҳои 1998-2000» ва баъдан, бо мақсади рушди тибби

оилавӣ дар ҷумҳурӣ бо фармони Вазорати тандурустӣ аз 12 январи соли 2006, №13 «Оид ба рушди тибби оилавӣ» оғоз гардид.

Дар ин самт «Барномаи рушди тибби оилавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2015» амал мекард, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2011, №330 тасдиқ гардида буд [7]. Асоси тибби оилавиро табиб ва ҳамшираи тибби оилавӣ ташкил медиҳад. Раванди тибби оилавиро дар ҷумҳурӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2010 “Дар бораи тибби оилавӣ” ба танзим медароварда. Чунончи, дар боло қайд намудем, соли 2017 бо қабули Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари як қатор қонунҳо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тибби оилавӣ” низ аз амал боз дошта шуд. Зеро ҳамаи он талаботе, ки оид ба раванди тибби оилавӣ дар қонуни мазкур дарҷ гардида буд, дар боби 11–уми Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

Имрӯз дар қаламрави ҷумҳурӣ раванди тибби оилавӣ хеле хуб ба роҳ монда шудааст, аммо дар ин самт норасоии духтурон ва кормандони миёнаи соҳаи тиб вуҷуд дорад, хусусан дар ноҳияҳои дурдасти ҷумҳурӣ. Баъди ворид намудани раванди тибби оилавӣ дар кишвар сатҳи расонидани кумаки аввалияи тиббию санитарӣ дар муассисаҳои тиббӣ ва дигар бахшҳои соҳаи тандурустӣ рушд намуда истодааст. Ҳамзамон, метавон гуфт, ки як қатор нишондиҳандаҳои демографӣ, аз ҷумла сатҳи фавти модару кӯдак, дар байни аҳолӣ паст гардида истодааст. Масалан, тибқи таҳлилҳо дар замони соҳибистиқлолӣ нишондиҳандаи умумии фавт қариб ду баробар, аз ҷумла фавти кӯдакони синни то панҷсола 3,2 баробар кам шудааст. Инчунин,, дар ин давра аҳолии Тоҷикистон аз панҷуним миллион қариб ба 9,5 миллион нафар расида, беш аз 70 дарсад афзудааст [2].

Тибқи Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 – 2020 азнавсозии объектҳои тандурустӣ яке аз самтҳои афзалиятнок ба ҳисоб рафта, ҳамаи муассисаҳои тандурустӣ давра ба давра азнавсозӣ ва бо технологияҳои муосир таъмин карда мешаванд.

Дар стратегияи мазкур омадааст, ки дар марҳалаи якум бояд заминаҳои моддию техникии муассисаҳои тандурустии пойтахт, дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва шаҳрӣ, дар марҳалаи дуюм муассисаҳои тандурустии сатҳи вилоятӣ дар самти дастрасии аҳолӣ ба ташхиси томографияи компютерӣ, офталмодиагностикаи компютерӣ, маҷмӯи дастгоҳҳои реаниматсионӣ барои тифлони навзод ва ғайра, дар марҳилаи сеюм беморхонаҳои марказии ноҳиявӣ ва шаҳрӣ беҳтар гардонида шуда, бо таҷҳизотҳои зарурии тиббӣ муҷаҳҳаз гардонида шаванд. Вобаста ба ин, имрӯз ҳам дар сатҳи ҷумҳурӣ ва ҳам дар сатҳи вилоят, шаҳру ноҳияҳо аз тарафи Ҳукумати

кишвар ва худи аҳолӣ шабакаҳои моддию техникии соҳаи тандурустӣ беҳтар гардида истодааст.

Дар баробари маблағгузории соҳаи тандурустӣ аз тарафи буҷети давлат, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста барои бартараф намудани камбудиҳои соҳа созмонҳои байналмилалиро барои кумак даъват менамояд, ки он метавонад рушди устувори иқтисодии кишварро таъмин намояд.

Баъди ба даст овардани истиқлоли давлатӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист бо ҳамаи сохторҳои байналмилалӣ ҳамкории судмандро ба роҳ монад. Яке аз чунин сохторҳои байналмилалии намоён–Бонки Ҷаҳонӣ мебошад, ки бо дастгирии он дар самтҳои гуногуни рушд, пеш аз ҳама, дар соҳаҳои энергетика, нақлиёт, тандурустӣ, кишоварзӣ, пешгирии офатҳои табиӣ ва дигар соҳаҳои афзалиятнок дар ҳар гӯшаи мамлакат корҳои назаррас анҷом дода шуданд. Айни замон бо дастгирии ин созмони бонуфузи молиявӣ дар Тоҷикистон лоиҳаҳои зиёди сармоягузории давлатӣ дар соҳаҳои гуногун татбиқ гардида истодаанд.

Лоиҳаи «Беҳтаркунии хизматрасонии тиббӣ» мисоли хубест доир ба ин ҳамкорӣ, ки дар беҳтар намудани хизматрасонӣ дар самти кумаки аввалияи тиббӣ, бахусус дар минтақаҳои деҳот кӯмак мерасонад. Он аз ҷониби Бонки Ҷаҳонӣ ва Фонди мақсадноки натиҷаҳои инноватсионӣ дар соҳаи тандурустӣ ба маблағи 33 миллион доллари ИМА маблағгузорӣ мешавад ва аз тарафи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

Бо омӯзонидани кормандони тиб, сохтмон ва ҷиҳозонидани муассисаҳои тиббӣ ва аз ҳама муҳим, бо пешниҳоди тавсияҳои мушаххас ва ҳавасмандгардонии молии кормандони соҳаи тандурустӣ ҷиҳати расидан ба натиҷаҳои беҳтар тавассути равиши «маблағгузории натиҷаи фаъолият», лоиҳа ба боло бурдани сатҳи фарогирӣ ва сифати хизматрасониҳои асосии кумаки аввалияи тиббию санитарӣ нигаронида шудааст.

Дар доираи лоиҳаи мазкур 37 маркази нави саломатии деҳот дар саросари мамлакат, аз ҷумла дар ноҳияҳои Фархор, Ёвон, Ҷалолиддини Балхӣ, Данғара, Девештич, Ҷаббор Расулов, Мастчоҳ, Файзобод ва Ишкошим бунёд шуда истодаанд. Зиёда аз 10 ҳазор корманди тиб омӯзонида шуданд, аз он ҷумла доир ба масъалаҳои нигоҳубини самарабахши модарон, кӯдакон ва калонсолоне, ки фишори баланд доранд. Ҳиссаи занҳои ҳомилае, ки духтури табобатӣ мунтазам ба онҳо ҳангоми ҳомиладорӣ кумаки тиббӣ мерасонид ва он раванди ҳомиладорӣ ва таваллудро нисбатан бехатар мекунад, дар ноҳияҳои лоиҳавӣ тақрибан 100

дарсадро ташкил медиҳад. Сифати кумаки тиббии дар муассисаҳои лоиҳа расонида ба ҳисоби миёна ба беш аз 20 дарсад дар марказҳои саломатии деҳот ва ба зиёда аз 30 дарсад дар бунгоҳҳои саломатӣ беҳтар гардид. Дар маҷмӯъ, беш аз як миллион нафар ё 14 дарсади аҳолии Тоҷикистон, бахусус занҳо ва кӯдакон, аз фаъолияти лоиҳа манфиат бардоштанд [7].

Яке аз самтҳои афзалиятноки соҳаи тандурустӣ, ки аз рӯйи он сатҳу сифати хизматрасонии тиббии ватанӣ муайян мегардад, ин густариши соҳаи ҷарроҳӣ мебошад. Ҷарроҳӣ яке аз нишондодҳои асосии хизматрасонии тиббӣ ба аҳолии кишвар маҳсуб меёбад, зеро агар баҳодиҳӣ барои табобати дигар гуруҳи бемориҳо нисбӣ бошад, мардум ба хизматрасонии тиббие, ки тавассути ҷарроҳӣ анҷом дода мешавад, бевосита баҳо медиҳад. Барои он, ки табобати ҷарроҳӣ дар лаҳзаҳои аввал ҳам натиҷа медиҳад ва ҳам сатҳи хизматрасониро муайян мекунад.

Мутаасифона, бештари шаҳрвандони кишвар барои ҷарроҳӣ ба мамлакатҳои хориҷа сафар менамоянд, зеро имрӯз соҳаи ҷарроҳӣ дар Тоҷикистон ба он сатҳе нарасидааст, ки ҳама навъи амалиёти ҷарроҳиро дар дохили кишвар анҷом бидиҳад. Ин он маъноеро надорад, ки иқтидори тавоноии табибони ҷарроҳи ватанӣ бесифат аст, сабаби ин омил дар он аст, ки барои анҷом додани як чанд амалиёти ҷарроҳӣ, ба монанди ҷарроҳии бемориҳои вазнини дарғоти дил, иваз намудани клапанҳои дил, роҳҳои маҷроҳои хунгарди дил, ҷарроҳиҳои дил барои кӯдакони навзод, бемориҳои ҳароммағз, сутунмуҳра ва баъзе амалиётҳои ҷарроҳии дигар аз нигоҳи технологӣ дар кишвар як андоза мушкилот доранд, бо ин сабаб шаҳрвандони мамлакат барои анҷом додани онҳо ба хориҷи кишвар сафар мекунанд. Барои бартараф намудани ин камбудӣ Тоҷикистонро зарур меояд, ки бо дастгирии сармоягузорони ватанӣ ва хориҷӣ аз он технологияи муосири тиббие, ки дар ҷаҳон арзиши гаронро дорад, бихарад, ё ин ки якҷоя бо ширкатҳои бонуфузи хориҷӣ мувофиқи шартнома дастгоҳҳои замонавии ҷарроҳиро истеҳсол намояд.

Ба ҳар ҳол, тибби муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хусусан, соҳаи ҷарроҳӣ дар тӯли даврони истиқлол ба таври бесобиқа рушд намуда истодааст. Солҳои охир ҳатто чунин ҳолатҳоро низ мушоҳида намудан мумкин аст, ки шаҳрвандони хориҷӣ барои аз амалиёти гуногуни ҷарроҳӣ гузаштан, ба Тоҷикистон меоянд. Эътимод дар дараҷаи баланди хизматрасонӣ, касбияти мутахассис ва дастрас будани нархи ҷарроҳӣ мебошад. Бояд гуфт, ки шаҳрвандони хориҷӣ бештар бо мақсади пайвандсозии узвҳо ба табибони тоҷик муроҷиат менамоянд. Чунончи, табибони тоҷик тавонистанд дар кӯтоҳтарин марҳала гузаронидани

ҷарроҳии пайвандсозии узвҳоро азхуд кунанд ва арзандаи касби хеш гарданд.

Бо мақсади дастрас гардонидани хизматрасониҳои ҷарроҳӣ ба шаҳрвандони мамлакат ҳанӯз соли 2010 маҳз бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Муассисаи давлатии «Маркази миллии илмии пайвандсозии узв ва бофтаҳои инсон» таъсис дода шуд. Ба фаъолият шурӯъ намудани чунин як маркази ҷавобгӯй ба талаботи замонавӣ имкон ба вуҷуд овард, ки шаҳрвандони мамлакат бо харҷи камтари маблағ дар ватани худ амалиёту пайвандсозии узвҳоро гузаранд [7].

Ҷиҳати коҳиш додани шумораи нафароне, ки ба хориҷи кишвар барои ташхис ва табобат сафар мекунанд, дар заминаи Муассисаи давлатии «Маркази миллии илмии пайвандсозии узв ва бофтаҳои инсон» шуъбаи пайвандсозии мағзи устухон фаъолият дошта, то имрӯз ба 12 нафар бемор амалиёти пайвандсозии мағзи устухон гузаронида шудааст. Тибқи маълумоти ҳисоботии Вазорати тандурустӣ, то охири соли 2019 дар ҷумҳурӣ ба 126 нафар шаҳрванди хориҷӣ амалиёти пайвандсозии узвҳо гузаронида шудааст.

Солҳои охир мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар масъалаҳои татбиқи самараноки барномаҳои соҳавӣ, омӯзиш ва андешидани тадбирҳо вобаста ба масъалаҳои хизматрасонии маъюбон ва солимгардонии онҳо, самаранок ва мақсаднок истифода намудани маблағҳои сармоягузорӣ, мукаммалгардонии сохторҳои низоми тандурустӣ, такмили сиёсати кадрӣ, ҷобаҷогузории кормандони соҳаи тандурустӣ ва компютерикунонии самтҳои мухталифи хизматрасонии тиббӣ ба аҳолӣ дар муассисаҳои соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ корҳои муайян ба анҷом расонида шуд.

Масъалаҳои ҳифзи солимӣ ва иҷтимоии аҳолӣ дар баробари 4 афзалияти стратегии сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар меҳвари амалҳои давлат дар самти баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми Тоҷикистон дар мадди аввал қарор доранд. Солҳои охир мавриди муҳокимаи пайваста ва тафсири дақиқ қарор додани ҷанбаҳои гуногуни хизматрасонии тиббию иҷтимоӣ ба ҳар як қишри ҷомеа дар маҷлисҳои ҳукуматӣ, ҷаласаю машваратҳои шӯрои амният, ҳамоҳангсозӣ оид ба масъалаҳои тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ, ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон, мубориза бо бемориҳои сироятӣ, аз ҷумла бо бемориҳои сил, вируси норасоии масунияти одам, вараҷа, мубориза бо нашъамандӣ ва ғайра дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

таваҷҷуҳи махсуси роҳбарияти давлат ба масъалаҳои иҷтимоӣ шаҳодат медиҳанд.

Бояд тазаккур дод, ки дар даврони соҳибистиқлолӣ мунтазам роҳбарияти давлат ба рушди маблағгузории соҳаи тандурустӣ диққати хоса дода, давра ба давра онро зиёд менамояд. Дар ин муддат буҷети соҳаи тандурустӣ 25 маротиба афзоиш ёфта, музди маоши кормандони соҳаи тандурустӣ низ зиёда аз 19 маротиба баланд карда шудааст. Ҳамзамон, пардохти саривақтии музди маош, кумакҳои иҷтимоӣ, ҷубронпулиҳо таҳти назорати қатъии Ҳукумат қарор дошта, ҷиҳати бартараф намудани қарздории пардохти ин маблағҳо, ҳамзамон беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонӣ чораҳои бетаъхир андешида шуда истодаанд.

Тибқи ҳисоботи Вазорати тандурустӣ, дар соли 2019 чорабиниҳои зиёде вобаста ба самтҳои гуногуни соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, ба монанди Конгресси кардиологҳо ва терапевтони кишварҳои Осиё ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, конфронси байналмилалӣ вобаста ба масъалаҳои мубрами сироят бо ВНМО, бемории сил, норасоии ғизо, вобаста ба кори ҳамширагӣ, 20–солагии вориднамоии тибби оилавӣ, Форуми байналмилалии сатҳи баланд оид ба масъалаҳои тавонбахшии маъюбон, Шӯро доир ба масъалаҳои тандурустии давлатҳои аъзои ИДМ ва Шарҳи якҷояи соли нуҳуми татбиқи “Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 – 2020” (Саммит – 9)” гузаронида шуданд [6].

Хулоса, марҳалаи солҳои 2010 –2019–ро ҳамчун солҳои бобарору пурмаҳсули соҳаи тандурустӣ ҳисобидан мумкин аст, чунки дар давоми ин солҳо як қатор рӯйдодҳои муҳимми таърихии фаромушнашаванда ба амал омаданд, хусусан дар соли 2019, ки таҳлили амиқ ва баҳогузории нишондиҳандаҳои рушди иқтисодиёту иҷтимоиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи сиёсати дохилию хориҷии ҷумҳурӣ санаи 26 декабри соли 2019 зимни Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шуд. Боиси фараҳмандист, ки Роҳбари давлат дар баробари дастовардҳои дигар соҳаҳои иқтисодиёту иҷтимоиёти кишвар, инчунин,, тамоюли беҳтар гардидани нишондиҳандаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, вазъи демографӣ ва тандурустии аҳолӣ, аз ҷумла дарозумрӣ, нишондиҳандаҳои умумии фавт, хусусан фавти кӯдакони синни то панҷсола, беҳтар гардидани вазъи инфрасохтори соҳа тавассути ба истифода додани иншооти тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ бо қайди саҳми назарраси соҳибкорону сармоягузорон, нисбат ба

солҳои пешин ва рушди ҳифзи солимии модарону кӯдаконро ҳамчун дастовардҳои назаррас қайд намуданд.

Бо ташаббуси бевоситаи Сарвари давлат эълон гардидани солҳои 2019 – 2021 ҳамчун “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” маънои хосса дорад, зеро ин раванд анъанаи нав дар сиёсати пешгирифтаи давлат буда, дар ин раванд дар соли 2019 дар соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ тавассути бунёди беш аз 125 муассисаи тандурустию ҳифзи иҷтимоӣ рушди инфрасохтори соҳа дар сатҳи деҳот вусъат дода шуд [6].

Ҳамин тариқ, нақши сиёсати иҷтимоӣ дар соҳаи тандурустӣ бо фароҳам овардани шароити мусоид, рушди муносибатҳои баробарӣ ва боадолатӣ дар ҷомеа вазъи солимии ҳар як қишри ҷомеаро беҳтар мегардонад. Ҳамчунин, хизматрасониҳои босифати тиббӣ аз нерӯ ва донишу малакаҳои кормандони соҳа ва мавҷуд будани заминаи моддию техникӣ дар рушди соҳаи тандурустӣ нақши муҳим дорад.

Дар маҷмӯъ, дастовард ва навгониҳое, ки айни замон дар соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар мерасанд, худ далели раднопазири онанд, ки соҳаи мазкур дар мамлакат рӯ ба рушд аст, вале бархе норасоиҳо дар баъзе бахшҳои тиб ҳоло ҳам мушоҳида карда мешаванд, ки барои боз ҳам рушд ва муккамал намудани бахши тандурустии Тоҷикистон ҳалли худро тақозо менамоянд. Яке аз мушкилоти глобалӣ, ки айни замон ба сатҳи хизматрасонии тибби ватанӣ таъсири манфӣ мерасонад, ин аз даст додани кадрҳои касбии ботаҷрибаи ин соҳа мебошад, ки бо сабабҳои гуногун ҷумҳуриро тарк мекунанд.

Беҳтар кардани сифати хизматрасониҳои тиббӣ, бешубҳа, бе беҳтар кардани сифати таълим ғайриимкон аст. Барои қонеъ гардонидани талаботи соҳа ба мутахассисони соҳибихтисос, ки маълумоти олӣ ва миёнаи касбӣ доранд, зарур аст:

– ҳамасола афзоиши фарогирии донишҷӯёнро тибқи фармоиши давлатӣ таъмин намуда, бо назардошти талаботи байналмилалӣ стандартҳои нави давлатӣ, ки ҳатмии маълумоти олии тиббӣ ва фармасевтӣ мебошанд, таҳия ва татбиқ намоянд;

– ба таври назаррас мустаҳкам намудани заминаи моддию техникии муассисаҳои таълимии тиббӣ. Барои ин дар донишгоҳҳои тиббии кишвар марказҳои таълимӣ ва клиникии донишҷӯён барои таҷрибаомӯзии малакаҳои амалӣ, омӯзиши омӯзгорони донишгоҳҳои тиббӣ дар технологияҳои нави таълимӣ (ҳам дар хориҷ ва ҳам дар дохили кишвар) бо ҷалби мутахассисони пешбари хориҷӣ зарур аст;

– ба омодагии клиникии донишҷӯён диққати махсус дода шавад, таҷрибаи байналмилалии марказҳои таълимӣ ва клиникии донишгоҳҳои

пешбари тиббии хориҷиро омӯхт, дастгирии методологии ҷараёни таълим, кори мустақилона, арзёбии малакаҳои клиникӣ ва амалии донишҷӯёнро таъмин намояд.

Барои ба даст овардани самаранокӣ ва сифати омода кардани кадрҳои тиббӣ интихоб ва қабул ба донишгоҳҳои тиббӣ аҳамияти муҳим дорад. Бо ин мақсад зарур аст, ки меъёрҳо ва талабот ба сатҳи тайёрии ҳатмии пеш аз донишгоҳ дар соҳаи илмҳои табиӣ ва ташкили санҷиши психометрӣ таҳия карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон, боби 29, Муқаррароти хотимавӣ, моддаи 222, Душанбе с.2017;
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26 декабри соли 2019, шаҳри Душанбе;
3. Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 – 2020;
4. Тандурустӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”//маҷмӯаи омории Агентии омори назди Президенти ҶТ, соли 2019;
5. Ҳисоботи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018;
6. Ҳисоботи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019;
7. http://moh.tj/ (06.04.2019/12.06.2019/22.07.2019)

РАЗВИТИЕ НЕКОТОРЫХ ПРИОРИТЕТОВ В СЕКТОРЕ ЗДРАВООХРАНЕИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

ХУДОЙДОДОВА ФАРЗОНА ИСЛОМИДИНОВНА,
заместитель начальника Управления
анализа социальных проблем Центра стратегических исследований при
Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г.Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992) 937 01 06 83; e-mail: Farzon2705@mail.ru

НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА,
главный специалист Управления анализа социальных проблем Центра
стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г.Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

В данной статье анализируется развитие некоторых из приоритетных направлений здравоохранения в Таджикистане. По мнению авторов, роль социальной политики в сфере здравоохранения заключается в улучшении здоровья всех слоев общества путем создания благоприятных условий, развития равноправных и справедливых отношений в обществе. Также можно сказать, что качественные медицинские услуги зависяшие от силы и знаний и навыков персонала и наличия материально–технической базы играют важную роль в развитии здравоохранения.

Ключевые слова: *сфера здравоохранения, приоритетные направления, семейная медицина, национальная стратегия здоровья населения, хирургия, социальная помощь, медико–социальные услуги, медицинские учреждения.*

DEVELOPMENT OF SOME PRIORITIES IN THE HEALTH SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

KHUDOYDODOVA FARZONA ISLOMIDINOVNA,
deputy head of the Department analysis of social problems of the Center for strategic researchs under the President of the Republic of Tajikistan
734025, 89 Rudaki ave., Dushanbe city, Republic of Tajikistan,
tel.: (+992) 937 -01- 06- 83; e-mail: Farzon2705@mail.ru

NAZIROVA MARKHAMAT NAZAROVNA,
Chief specialist of the "Department of analysis of social problems" of the Center for Strategic Researches under the President of the Republic of Tajikistan 734025, 89 Rudaki ave, Dushanbe city, Republic of Tajikistan;
tel.: (+992) 918-42-91-84 e-mail: nmarxamat@mail.ru

This article analyzes the development of some priority areas of health care in Tajikistan. According to the authors, the role of social policy in the field of health care is to improve the health of all strata of society by creating favorable conditions, developing equal and fair relations in society. It can also be said that high-quality medical services that depend on the strength and knowledge and skills of personnel and the availability of material and technical resources play an important role in the development of health care.

Keywords: *health care, priority areas, family medicine, national health strategy, surgery, social assistance, medical and social services, medical institutions.*

УДК: 1+39(575,3)

ВИЖАГИҲОИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛИФТИ ФАРҲАНГӢ ДАР МУҲИТИ СУБЭТНИКӢ

ПИРОВ АЛАМШО КАРИМОВИЧ,
номзади илмҳои фалсафа, Донишгоҳи давлатии Бохтар
ба номи Носири Хусрав
735140, Тоҷикистон, ш. Бохтар, кӯчаи Айнӣ 67;
тел.: 904 35-36-22; e-mail: pirov.alamsho@mail.ru

Дар мақолаи мазкур аз нигоҳи фалсафӣ баррасии хусусиятҳои хосси ташаккули амалҳои муштараки фарҳангҳои хурдақавмӣ сурат гирифтааст. Муаллиф нишон додааст, ки дар заминаи чунин амалҳои муштарак дилбастагии гурӯҳҳои субэтникӣ бо арзишҳои фарҳанги умумимиллӣ ба амал омада, ҳувияти умумишаҳрвандии тоҷикистонӣ дар аъзоёни ҷомеа новобаста аз вобастагии қавмию фарҳангӣ ташаккул меёбад. Қайд карда мешавад, ки дар баробари дигар омилҳо, ба хусусиятҳои ин амалҳои муштарак табиати иҷтимоиёти онҳо низ таъсир мерасонад, зеро ҳар кадоми онҳо бо хусусияти навъи муносибатҳои дар сохтори иҷтимоиёти онҳо бартарӣ дошта, аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Аз сабаби мавҷуд набудани таҷрибаи танзими устувори давлатии ҳаёти иҷтимоӣ типи бартариёфтаи муносибатҳо дар сохтори иҷтимоиёти ин гурӯҳҳо на ба ниҳодҳои расми ҷомеа, балки ба гурӯҳҳои ибтидоӣ ҳамбастагӣ доранд.

***Калидвожаҳо**: этникӣ-фарҳангӣ, амали муштарак, вижагиҳои хурдақавмӣ, гурӯҳҳои этникӣ, маросимҳои анъанавӣ, гурӯҳҳои хурдақавмӣ, модели иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа, амали муштараки иҷтимоӣ.*

Ҳоло тағйироте, ки дар низоми иҷтимоии ҷамъияти мо ба вуҷуд омадаанд, тасаввуроти аъзоёни онро низ дар бораи шаклҳои ҳамкориҳои хусусияти муколамадошта бо гурӯҳҳои дигари субэтникӣ ва байни худ тағйир додаанд. Чунки ҷомеаи мо, ки таҷрибаи интихоби мустақилона ва татбиқи амали муштараки унсурҳои таркибии онро надорад, ҳоло дар назди интихоби тарзҳои алтернативии татбиқи он меистад. Аммо ин интихоб бинобар зарурат ва бунёди яклаҳзаинаи асосҳои институтсионалии ба роҳ мондани амалҳои муштараки муколамавӣ ва пешбурди саривақтии торҳои робитаҳо бо воҳидҳои мувофиқи субэтникӣ мушкил гаштааст. Агар пештар ба сифати пули барқароркунандаи чунин муколама дар тасаввуроти аъзоёни ҷомеа зарурияти наздик сохтани манфиатҳо хизмат мерасонданд, пас ҳоло онҳо ҷустуҷӯи меъёрҳои иловагии марбут ба таъмини бехатарии муҳити зисти

иҷтимоиро пеш мегузоранд. Бинобар ин, консепти “ҷомеи бехатар” акнун нисбати баъзе аз ангезаҳои истеъмолӣ мартабаи беҳтарро касб менамояд. Яке аз сабабҳои мушкилоти ба роҳ мондани муколамаи комил дар асоси амали муштараки фарҳангӣ аз рӯйи принсипи мувофиқ омадани артефактҳои фарҳангӣ ба асосҳои давлат–миллат ва аз мазмуни худогоҳии миллӣ ташаккулёбанда, ки аз тарафи давлатҳои миллӣ қабул карда шудааст, бар меояд. Намодҳои ҳувияти миллӣ, ки дар асоси артефактҳои фарҳангӣ ташаккул ёфтаанд, на ҳамеша аз ихтилофот озоданд ва воридшавии онҳоро ба сохтори ҳувияти тамоми гурӯҳҳои субэтникие, ки дар сарҳади он зиндагӣ мекунанд, бозмедорад.

Зуҳури тасдиқи гуфтаҳои болоро дар раванди ҷустуҷӯи роҳҳои нави амали муштараки бо гурӯҳҳои субэтникии ба таркиби он дохилшаванда пайгирӣ кардан мумкин аст. Қобили қайд аст, ки ин масъала дар доираи дигар пробпемаҳо солҳои охир аз тарафи олимони тоҷик муфассал таҳқиқи худро ёфтааст [2. 3. 4.]. Ба ақидаи Т. Н. Бозрикова “муносибатҳои байнимиллӣ ва байниқавмӣ ба маънои васеъ чун амалҳои муштараки халқҳо дар соҳаҳои гуногун – сиёсат, иқтисодиёт, маданият ва ҳ.к., дар маънои маҳдуд бошад – чун муносибатҳои байнишахсии одамони миллатҳои гуногун дар соҳаҳои меҳнат, оилавӣ–маишӣ ва намудҳои дигари муошарати ғайрирасмӣ, фаҳмида мешаванд.

Бинобар ин, бешубҳа, дар муносибатҳои ҳозираи байни миллатҳо дар ҷумҳурӣ таҷдид ва тағйиротҳои дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа дар давоми солҳои охир ба вуҷуд омада таъсири худро расониданд”[1, с.36]. Модели аз ҷиҳати идеологӣ асоснокшудаи ба роҳ мондани амалҳои муштараки гурӯҳҳои мазкур дар асоси умумияти манфиатҳои синфӣ, ки дар даврони шӯравии рушди онҳо ҷой дошт, акнун талаботи инкишофи ҷомеаро дар самти таъмини асосҳои ҳамгироии табақаҳо ва умумиятҳои гуногун баҳри мақсаду вазифаҳои муштарак, қонеъ гардонида наметавонист. Бинобар ин, баъд аз ба даст овардани истиқлолият ин кишварҳо ба ҷустуҷӯи механизмҳои дигари бунёдии таъмини амали муштараки самараноки иҷтимоии гурӯҳҳои субэтникии худ, шурӯъ карданд. Ҷустуҷӯи ин асосҳо дар аснои касби истиқлолият бо роҳи ҷалби артефактҳои фарҳангӣ, ки ҳувияти этноси давлат ташаккулдиҳандаро бояд қонунӣ месохтанд ва бо ин амали муштаракро бо гурӯҳҳои дигари субэтникӣ ба роҳ мемонданд, амалӣ мегашт. Аммо бинобар гуногунии фарҳангии гурӯҳҳои субетникие, ки дар мамлакат зиндагӣ мекунанд, ин лоиҳа дар мавриди ба роҳ мондани амали муштараки пурмаҳсули байнифарҳангӣ байни онҳо натиҷаи дилхоҳ надод. Пас интиқол дар воқеяти “давлат–миллат”-и артефактҳои фарҳангӣ, ки дар қаринаи дигари сиёсӣ ташаккул ёфтаанду мазмуни намудҳои давлати муосири миллиро инъикос

намекунанд, на ҳамеша бомуваффақият анҷом меёбанд, онҳо дар аксари мавридҳо номашонро иваз менамоянд ва ё фаромӯш мешаванд.

Ҳар яке аз ин омилҳои ҳамкории муколамавӣ ҳам тарафи мусбат ва ҳам манфӣ доранд. Аз ин рӯ, аксари мамлакатҳои минтақа ҳоло дар назди интихоби яке аз ин омилҳо ба сифати авлавият дар ба роҳ мондани муколама бо мамлакатҳои дигари ҳамсоя қарор доранд.

Ҳоло дар манзари тағйироти дар ҳаёти ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйдиҳанда, масъалаи чӣ тавр зимни таркиби бисёрқавмии аҳолӣ, рушди худогоҳии миллӣ ва эҳёи маънавии халқи тоҷик дар дурнамои дарозмуддат муносибати таҳаммулпазиронаи гурӯҳҳои гуногуни этникиро ба анъанаҳои дигари фарҳангӣ ва арзишҳои ҳаётӣ ба даст овардан мумкин аст, муҳим боқӣ мемонад. Ба андешаи мо, яке аз механизмҳои муҳимми ба даст овардани ин мақсад вусъат додани шакли муколамавии амали муштараки иҷтимоӣ байни тамоми гурӯҳҳои қавмие, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат доранд, шуда метавонад ва ин ба фаъолона воридшавии онҳо ба ҳаёти ҷамъиятии мамлакат имконият фароҳам меоварад. Маҳз бинобар ҳамин, шиносоии ин гурӯҳҳо бо арзишҳои этникӣ ва анъанаҳои хоси иҷтимоӣ–фарҳангии ҷомеаҳои дигар ва ҳамроҳшавӣ ба онҳо яке аз омилҳои асосии бунёди модели ҳамзистии фарҳангӣ ва сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда метавонад. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дарк намоянд, ки бунёди чунин модели иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа, на танҳо аз давлат, балки аз сохторҳое низ вобаста аст, ки пеш аз ҳама, ба идоракунии соҳаҳои шаҳрвандӣ ва иқтисодӣ робита доранд. Ин имконият медиҳад, ки ҳар гуна замина барои зуҳури муносибати мутакаббирона ва нописандонаи намояндагони як гурӯҳи қавмӣ нисбат ба гурӯҳи дигари қавмӣ осоишта бартараф карда шавад.

Дар робита ба ин зарурати муайян намудани сабабҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷудо намудани гурӯҳҳои маргиналии қавмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бунёди механизмҳо барои татбиқи модели гуногун (плюралистӣ) ва ҳамзистии иҷтимоӣ–фарҳангии ҷомеа ба вуҷуд меояд. Ин ба баланд бардоштани таҳаммулпазирӣ нисбат ба ҳамдигар, новобаста ба фарқият дар фарҳанг, анъанаҳо, маишат ва ғайраҳо зуҳуршаванда, имконият медиҳад. Бинобар ин, мо дар назди худ вазифа гузоштем, ки бо роҳи васеъ намудани доираи захираҳои мавҷуда дар омӯзиши анъанаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии гурӯҳҳои алоҳидаи қавмӣ таҳқиқоти иктишофӣ (ҷустуҷӯӣ) ба амал бароварда, баъдан консептуализозии зуҳуротеро, ки ба вазъияти муносибатҳои байниҳамдигарии гурӯҳҳои ҳурдақавмӣ алоқаманданд, амалӣ гардонем.

Ташаккул ва такомули амали муштараки муколамавии иҷтимоӣ байни гурӯҳҳои гуногуни қавмӣ як қисми тағйирёбии ҷомеа мебошад. Муносибатҳои байниқавмӣ зернизоми муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд. Қисми муҳим ва суръатфизои рушди муносибатҳои байниқавмӣ сиёсати илман асоснокшудаи миллӣ ба шумор меравад. Он ҳамоҳангии амалҳои муштаракро байни тамоми гурӯҳҳои қавмӣ таъмин менамояд. Сатҳи ташаккул ва амалӣ гардидани сиёсати миллӣ аз фаъолияти иҷтимоӣ–иқтисодӣ, сиёсӣ, маънавии миллатҳо, гурӯҳҳои қавмӣ ва умумиятҳои дигар вобаста аст.

Раванди васеъ гардидани ҳудудҳои амали муштараки таҳаммулпазиронаи байниқавмӣ як қисми бузурги тағйирёбиҳои ҷомеаро дар бар мегирад ва барои ҳамгироии гурӯҳҳои гуногуни қавмӣ дар атрофи мақсаду вазифаҳои рушди ҷомеаи мушаххас чун асос хизмат мерасонад. Нуқтаи назаре, ки мувофиқи он иқтидори этнопсихологии амали муштараки таҳаммулпазиронаи гурӯҳҳои гуногуни қавмӣ танҳо аз рӯйи анъанҳои фарҳангӣ ва арзишҳои онҳо сурат мегирад, беасос мебошад. Аксари арзишҳое, ки асоси маъмул гардидани амали муштараки муколамавиро ташкил медиҳанд, дар раванди ҳаёту фаъолияти муштараки тамоми табақаҳои иҷтимоӣ ва субъектҳои ҷомеаи мушаххас ба вуҷуд меоянд. Дар аксари мавридҳо шаклҳои амали муштараки таҳаммулпазирона аз тарафи ниҳодҳои иҷтимоии ҷомеа бо мақсади муқаррар намудани амали муштараки мутаносиб байни аъзоёни ҷомеа, барои коркард ва пешниҳоди тарзи беҳтарини ба даст овардани мақсадҳои худ ва роҳати иҷтимоӣ, моделсозӣ мегарданд. Самтҳои асосии сиёсати миллии Тоҷикистони муосир инҳоянд: бунёди асосҳои эҳёи тамоми ҷамъиятҳои қавмии Тоҷикистон, таъмини иштироки онҳо дар идоракунии ҷомеа, мақомоти ҳокимияти сиёсӣ ва давлатӣ. Масъалаҳои афзалиятноки сиёсати муосири милии Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо маҳсуб меёбанд: мустаҳкамсозии давлатдории миллӣ, ташаккули ваҳдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон чун ҷомеаи муосири тафдидёфта.

Афкори муосири миллии мо дар давраи то бозсозӣ дар коркарду таҳқиқоти ҷанбаҳои гуногуни амалҳои муштараки қавмӣ–фарҳангӣ асосан вижагиҳои ҳамин таъйинотро ба асос мегирифтанд. Ба усули таърихият такя карда, баъзе олимон ташаккули амали муштараки қавмӣ–фарҳангиро дар мисоли мушаххаси таърихи ин ё он халқ мавриди таҳлил қарор медоданд. Дар маводи Тоҷикистон ин раванд, пеш аз ҳама, дар мисоли ошно кардани халқҳои бодиянишин ба фарҳанги моддӣ ва маънавии тоҷикон нишон дода мешуд. Ин, нисбатан, дар осори намояндагони мактаби этнографӣ баръало нишон дода шудааст.

Интихоби стратегияи дигар дар афкори иҷтимоии ибтидои асри XX, ки дар он омилҳое ба назар гирифта мешуданд, ки дар консепсияҳои қаблан

баррасикардаи мо мавҷуд набуданд, ихтиёру беихтиёр мунтазам рӯй овардан ба афзалияти қорӣ намудани унсури таҳаммулпазириро ба мазмуни амали муштараки байниқавмӣ муҳим гардонд ва он бо дарназардошти манфиатҳои гурӯҳҳои дигар ба қонеъ гардонидани манфиатҳои гурӯҳҳои қавмӣ роҳ кушод. Зимни баррасии ин масъала намояндагони фалсафаи иҷтимоии ин давра суоле мегузоштанд: дараҷаи муносибати таҳаммулпазиронаро байни субъектҳои амали муштараки байниқавмӣ аз ҷиҳати сотсиологӣ магар андоза кардан мумкин аст? Ба ин савол дар осори муҳаққиқон ҷавоби қаноатбахш пайдо кардан мумкин аст.

Бо такя ба гуфтаҳои боло, ба сифати объекти таҳқиқот барои омӯзиши дараҷаи таҳаммулпазиронаи муносибатҳои байниҳамдигарии гурӯҳҳои субэтникӣ мо аҳолии ноҳияҳоеро интихоб кардем, ки дар онҳо таҷрибаи аз нав ба вуҷуд овардани сохтори иҷтимоиёти худ ҳам хусусияти фосиладор ва ҳам бефосилавӣ дорад. Бояд қайд кард, ки агар дар гурӯҳи якуми ноҳияҳо ба инсон амалан имконияти алтернативии интихоби рафтор, худҳаммонандсозӣ дар доираи анъанаҳои ташаккулёфтаи анъанавӣ дода нашуда бошад, пас дар ҳолати дуюм, бо такя ба ҷудошавӣ аз решаҳои сохтори анъанавӣ инсон мунтазам дар назди масъалаи ҷустуҷӯи шаклҳои самтҳои арзишноки рафтор, муносибат ба худ, ба ҷомеа ва давлат меистад. Бинобар ин, дар раванди ҷустуҷӯи моделҳои муносиби рафтор дар шароити тағйирёбандаи ҳаёти одамон дар маҳалҳое, ки таҷрибаи тасвиби аз нав ба вуҷуд овардани сохтори иҷтимоиёти аҳолӣ ҷой дорад, аксаран ба умқи сохтори анъанаҳо мераванд. Дар маҳалҳое, ки чунин таҷриба мавҷуд нест, сотсиум мунтазам дар назди зарурат ба кашф ва ё дарки шаклҳои нави самтҳои арзишнокӣ–рафтории ҳаёт қарор дорад. Аз мадди назари муҳаққиқони алоҳида, ки ҳаёти иҷтимоиро дар қаринаи тағйирёбиҳо меомӯзанд, дар канор мондани ин вижагиҳои фазои иҷтимоӣ–фарҳангии Тоҷикистон дар гузашта тамоюл ба он дошт, ки сотсиуми тоҷик ҳоло наметавонад ба равандҳои навсозӣ ба қадри кофӣ таассур кунад, ки ин равандҳо ба он равона карда шудаанд. Вақте ки мо шоҳиди он мегардем, ки зери таъсири шароти нав мавҷудияти робитаҳои иҷтимоӣ, амалҳои муштарак, муносибатҳо тадриҷан, тавсифоти тамоман дигарро касб мекунанд, агарчанде шиддатнокӣ дар ҳамаи нуқтаҳои фазои иҷтимоии он якхела нест. Дар баъзе ҷойҳо арзишҳое, ки моделҳои асосии рафтори одамонро муайян менамоянд, аз нишондодҳои фарҳанги анъанавии дар ҷомеа маъмулшуда бармеоянд, дар ҷойҳои дигар иқтидори синтезкунандаи сармояи иҷтимоии фарҳанги сотсиуми тоҷик дар мутобиқшавии моделҳои муосири робитаву самтҳои арзишию-рафторӣ бомуваффақият зоҳир мегардад. Вижагиҳои зуҳури лаҳзаи аввалро мо дар ҷойҳое омӯхтем, ки таҷрибаи тӯлонии таърихии аз нав ба вуҷуд овардани моделҳои рафтор бо такя ба ҳифзи робитаҳои

анъанавии музофотии одамон, гузариш ба сохторҳои амиқи анъанавӣ барои ҷустуҷӯи асосҳои ҳаммонандсозӣ ва худмуайянкунии онҳоро доштанд. Раванди тағйирёбии ҷанбаҳои дар боло ишорашудаи ҳаёти иҷтимоии сотсиум равшану возеҳ дар ҷойҳои мавҷудбудаи таҷрибаи на чандон ғании мустақилонаи аз нав ба вуҷуд овардани анъанаҳои рафтори одамон, робитаҳои сотсиум баръало ошкор мегардад. Маҳз дар ин ҷо одамоне, ки бештар аз дигарон аз шаклҳои анъанавии тамоюлҳо дур шудаанд, ба раванди тағйирёбиҳо ва таҷрибаи нави иҷтимоӣ–эҷодӣ ҷалб гардидаанд.

Моҳияти чунин ҷойгиршавии маҳалҳо дар фазои иҷтимоӣ–фарҳангӣ ба мутамарказонидани диққат на танҳо ба он равона аст, ки фазои иҷтимоӣ-фарҳангии Тоҷикистони муосир якхела аст, балки бо чунин далеле ифода меёбад, ки ҷавобҳо ба ҳамон як зуҳурот аз нуқтаҳои гуногуни ин фазо бармеомада, вижагиҳои гуногун доранд. Ин фарқ на танҳо ба суръатнокӣ, таҳдидҳои муосир, балки ба мазмуни он низ тааллуқ дорад. Бинобар ин, дар нуқтаҳои ишорашудаи фазои иҷтимоӣ-фарҳангии Тоҷикистони муосир дар маркази диққати мо тамоюлҳои рафтори иҷтимоӣ, хусусияти робитаҳои иҷтимоӣ, вижагиҳои бунёди сохтори умумиятҳо, хусусиятҳои хоҷагирдорӣ ва сохтори макони зисти қавмҳо меистоданд. Омӯзиши ин ҷанбаҳои ҳаёти иҷтимоии ҷомеаи муосири кишварамон ба мо иттилооти боэътимодро дар бораи тарҳи равандҳои тағйирёбанда дар он тасдиқ менамояд.

Зуҳури ин падидаро мо дар мисоли хусусиятҳои амалҳои муштараки иҷтимоии гурӯҳҳои алоҳидаи қавмии даштиқипчоқӣ, ки дар ҷануби ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунанд, омӯхтем. Маълум гардид, ки дар баробари дигар омилҳо, ба хусусиятҳои ин амалҳои муштарак табиати иҷтимоиёти онҳо низ таъсир мерасонад, зеро ҳар кадоми онҳо бо хусусияти навъи муносибатҳои дар сохтори иҷтимоиёти онҳо бартардошта, аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Бо такя ба ин, аз сабаби мавҷуд набудани таҷрибаи танзими устувори давлатии ҳаёти иҷтимоӣ типи бартариёфтаи муносибатҳо дар сохтори иҷтимоиёти ин гурӯҳҳо на ба ниҳодҳои расми ҷомеа, балки ба гурӯҳҳои ибтидоӣ ҳамбастагӣ доранд. Чунин сифати иҷтимоӣ дар ин гурӯҳҳои қавмӣ ва гурӯҳҳои дигари туркӣ дар Тоҷикистони муосир дар натиҷаи тарзи ниммуқимии тарзи ҳаёт ва шакли мувофиқи иҷтимоишавӣ, ки ҳоло низ тағйир наёфтаанд, нигоҳ дошта шудааст.

Ҳамин тариқ, ноустувории мувофиқати мусбат дар сохтори ҳувияти хурдақавмҳои даштиқипчоқӣ ба ниҳодҳои расмӣ қисман бо он маънидод мегардад, ки моҳияти муносибатҳои иҷтимоӣ, сохтори иҷтимоиёти онҳо дар шакли патернализм, трайбализм ва ғайра ба низом дароварда шудааст. Аз ин бармеояд, ки онҳо ҷустуҷӯи воҳиди бақои зинда мондани худро дар худсобитсозӣ дар ҳудуди гурӯҳҳои ибтидоӣ ба роҳ мемонанд.

Ҳамзамон, дар сохтори иҷтимоиёти тоҷикон мавҷуд набудани механизмҳои коркардшудаи берун рафтан аз доираи ҷамоати худ, робитаҳо, уҳдадориҳои ахлоқӣ, масъулият силсилаи унсури норасо ҳисоб меёбад. Аз рӯйи принсипи алоқаҳои хешутаборӣ минтақавӣ ба роҳ мондашуда онҳо дар дохили ҷамоат амал мекунанд. Берун аз доираи онҳо одамон ба дигарон боварии кам ва ё умуман бовар надоранд, дар назди дигарон, ки ба минтақаҳои дигари гурӯҳҳои этникӣ, ҷамоатҳо мансубанд, масъулият ҳис намекунанд. Ин шиддатнокии амали муштараки онҳоро бо ҷамоатҳои дигар, ки бо онҳо муносибати наздик надоранд, заиф мегардонад. Дар натиҷа ҳоло байни ҷамоатҳои қавмии баъзе аз минтақаҳои ҷанубӣ, робитаи мустаҳками бевосита, ки ба бовари дуҷониба асос ёфтааст, камтар вуҷуд дорад. Ниҳодҳои расмӣ, сохторҳои ҷамъияте, ки дар гузашта ин вазифаҳоро ба дӯш доштанд, ҳоло низ аз рӯйи аломатҳои маҳдуди гурӯҳӣ тақсимбандӣ шудаанд. Пештар мавҷудияти чунин амали муштарак дар доираи фазои умумии хоҷагидорӣ таъмин мегашт, яъне воҳидҳои он вақт мавҷудаи хоҷагидорӣ (колхозҳо, савхозҳо, қитъаҳо, бригадаҳо) гурӯҳҳои гуногуни қавмиро дар бар мегирифтанд. Акнун хоҷагиҳои саҳомии деҳқонӣ (фермерӣ)-и дар ҷойи онҳо ташкилшуда асосан аз рӯйи усули қавмӣ, минтақавӣ ва ё оилавӣ сохта шудаанд, аёну ноаён фазои амали муштараки ҷамоатҳои гуногунро дар асоси татбиқи шаклҳои фаъолияти хоҷагидории дар ин ҷо ба таври васеъ паҳншударо, маҳдуд месозанд. Дар навбати худ, амалҳои муштараки гурӯҳҳои гуногуни қавмии ба дин асосёфтаро дар сатҳи ғайрирасмӣ ниҳодҳои ғайрирасмӣ (намози панҷвақта, маросимҳо, хайрот, идҳо ва ғ.) аз рӯйи принсипи дар боло номбаршуда тадриҷан таъмин менамоянд. Аз ин рӯ, дар чунин ҳолатҳо ниҳодҳои расмӣ, механизмҳои таъминкунандаи амали муштарак ва ҳамгироии ҳувияти дастаҷамъии гурӯҳҳои қавмии дар сатҳи давлати мавҷудбуда бояд ба мадди аввал бароянд. Нақши асосии механизмҳои расмиро дар ба роҳ мондани амали муштараки ҷамоатҳои гуногун муҳаққиқ Ҷ. П. Мердок ба таври махсус қайд кардааст: “Масъалаи ташкили амали ҳамоҳангшудаи коллективӣ, инчунин, риояи қонуният ва тартибот дар сиёсати калон назар ба ҷамоати алоҳида муҳимтар аст. Роҳҳои ғайрирасмии ба даст овардани ризоят, ҳамкорӣ ва назорати иҷтимоӣ дар ҷое кор карда наметавонанд, ки робитаҳои мустақими шахсӣ вуҷуд надошта бошанд ва онҳо бо механизмҳо ва тартиботи расмӣ иваз карда шаванд. Муносибатҳои байнишахсӣ, ки аъзои иттиҳодияи ҷамоатиро ба ҳам мепайванданд, аз рӯйи зарурат на мушаххас ва мустақим, балки нисбатан абстрактӣ ва ё шартӣ хоҳанд буд. Албатта, онҳо одатан аз рӯйи модели муносибатҳои шахсии байни аъзоёни як ҷамоат ташаккул меёбанд, аммо вақте ки муносибатҳои

байнишахсӣ аз доираи ҷамоат берун мешаванд, онҳо расмӣ ва қолабӣ мегарданд”[5, с. 113].

Хулоса, ки мавҷуд набудани амали муштараки самаранок байни истиқоматкунандагони гурӯҳҳои қавмӣ дар ин ҷойҳо то андозае дар ташкили таҷриба, расму оин, маросимҳо, ҳаёти ҳамарӯзаи ин ҷамоатҳо сабаби худро дорад. Дар ин ҷода агар чорабиниҳои алоҳидаи анъанавӣ, ки тоҷикон баргузор мекунанд, бештар ба фарогирии васеи ҷамоатҳои мувофиқ нигаронида шуда бошанд, пас дарбайни гурӯҳҳои субэтникии даштиқипчоқӣ онҳо дар доираи гурӯҳҳои хешутаборӣ ва оилаҳо маҳдуд мегарданд.

АДАБИЁТ

1. Бозрикова Т. Н. Проблемы этнических меньшинств в Таджикистане. – Душанбе: Типография Музей древности Таджикистана, 2003.- 108 с.

2. Джононов С. Исторический опыт решения проблем национальных меньшинств и его значение для государственного строительства // Национальные меньшинства Таджикистана: проблемы и перспективы. Душанбе: Типография Министерства образования Республики Таджикистан, 2002.- 135 с.

3. Касымова Р. Проблемы развития этнических меньшинств в современном Таджикистане (политико-правовой аспект). Душанбе: Эчод, 2004.- 223 с.

4. Ким В. Аналитический обзор положения национальных меньшинств в Республике Таджикистан. – Душанбе: ООО «Тасвир» 2005.- 127 с.

5. Мердок Дж. П. Социальная структура. – М.: ОГИ, 2003. – 608 с.

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ КУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ В СУБЭТНИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

ПИРОВ АЛАМШО КАРИМОВИЧ,
кандидат философских наук, Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
735140, Таджикистан, г. Бохтар, ул. Айни 67;
тел.: 904 35-36-22; e-mail: pirov.alamsho@mail.ru

В статье с философской точки зрения рассматривается специфические особенности формирования взаимодействий между субэтническими культурами. Автор указывает, что благодаря таким взаимодействиям этносы приобщаются с ценностями национальной культуры, а у членов общества, независимо от их этнической и культурной принадлежности формируется общегражданская идентичность. Отмечается, что, наряду с другими фактора-

ми, на характеристики этих взаимодействий также влияет природа их социальности, поскольку каждое из них отличается друг от друга характером типа отношений, который доминирует в их социальной структуре и микросреде. Из-за отсутствия опыта устойчивого государственного регулирования социальной жизни в развивающихся обществах доминирующий тип отношений в социальной структуре этих групп зависит иногда не от формальных институтов общества, а от активности первичных групп.

***Ключевые слова**: этнокультурные взаимодействия, социокультурные особенности, этнические группы, традиционные обряды, субэтнические группы, социокультурная модель общества, социальное взаимодействие.*

FEATURES OF THE FORMATION OF CULTURAL INTERACTIONS IN THE SUB-ETHNIC ENVIRONMENT

PIROV ALAMSHO KARIMOVICH,
Ph.D candidate on philosophy Bokhtar State University
named after Nosiri Khusrav
735140, Tajikistan, Bokhtar city, 67 Aini Street;
tel: 904353622, E-mail: pirov.alamsho@mail.ru

From a philosophical point of view, the article examines the specific features of the formation of interactions between sub-ethnic cultures. The author points out that thanks to such interactions, ethnic groups become familiar with the values of national culture, and members of society, regardless of their ethnic and cultural affiliation, form a common civic identity. It is noted that, along with other factors, the characteristics of these interactions are also influenced by the nature of their sociality, since each of them differs from each other in the nature of the type of relationship that dominates in their social structure. Due to the lack of experience in sustainable state regulation of social life, the dominant type of relations in the social structure of these groups depends not on the formal institutions of society, but on the primary groups.

***Keywords:** ethnocultural interactions, sociocultural characteristics, ethnic groups, traditional rituals, subethnic groups, sociocultural model of society, social interaction.*

УДК: 37.011+001.4

МАСЪАЛАҲОИ ЭҲЁИ ҲУВИЯТИ ОРИЁӢ ДАР ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ

АБДУЛЛОЗОДА МАСРУР АҲМАД,
доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи
журналистикаи ватанӣ ва байналмилалии
Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. М. Турсунзода;
тел.:(+992) 988-06-86-01-30; e-mail: masrur_a@mail.ru

Дар мақола дар асоси осори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон масъалаҳои эҳё ва ташаккули ҳувияти ориёӣ дар давраи Истиқлоли давлатии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таъкид мегардад, ки сиёсати фарҳангии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба эҳёи фарҳанги бостонии ориёӣ ва худшиносии ориёӣ ба ҳайси яке аз ҷанбаҳои худогоҳии миллии тоҷикӣ мусоидат менамояд. Тазаккур дода мешавад, ки аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2006 - Соли бузургдошти тамад дуни ориёӣ эълон шуда, дар асарҳои бунёдии ӯ масъалаҳои маърифати фарҳанги ориёӣ дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ илман асоснок карда шудаанд.

Дар мақола аз тариқи таҳлили осори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳияти инсонпарваронаи тамаддуни ориёӣ ва тафовути чунин фаҳмиши дуруст аз дигар тафсирҳои нодурусти масъалаи мазкур ошкор гардидааст.

Калидвожаҳо: *Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлоли давлатӣ, соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ, ҳувияти ориёӣ, фарҳанги ориёӣ, худшиносии миллӣ, А.А. Семенов*

Соли 2021 мардуми шарифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷашни 30-солагии истиқлоли давлатии кишварро ботантанаву шукӯҳи хос таҷлил менамоянд. Дар ин 30 соли пуршараф миллати тоҷик роҳеро тай намуд, ки метавон онро барҳақ сарнавиштсоз номид, чун аз ҷангу хунрезии таҳмилӣ ба сулҳу ваҳдати комили миллӣ расид. Сулҳу субот, осоишу оромиш, ки ба шарофати сиёсати хирадмандона, сулҳофарин ва фарҳангпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имконпазир гашт, заминаи мусоиду созандае фароҳам овард, кирушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлакат таъмин гардад.

Сиёсати фарҳангпарваронаи Пешвои миллат дар самтҳои мухталиф – арҷгузорӣ ба забони тоҷикӣ, таҷлили 1100-солагии давлати Сомониён, эҳёи ҷашнҳои бостонии Сада, Наврӯз, Меҳргон, бузургдошти намояндагони шинохтаисиёсат, адабиёт, ҳунар, илм амалӣ мегардад, ки ҳадаф аз онҳо ташаккул додани худшиносиву ҳувияти фарҳангиву таърихии миллати тоҷик мебошад, чун танҳо афроди худшинос қодиранд истиқлоли давлатиро ҳифз намоянд ва таҳким бахшанд.

Яке аз чунин иқдомҳои ҳувиятсози Пешвои муаззами миллат, эълон намудани соли 2006- чунсоли бузургдошти тамаддуни ориёӣ мебошад. Ва басо рамзист, ки дар партави ҷашни бошукӯҳи 30-солагии истиқлоли давлатӣ мо 15-умин солгарди бузургдошти тамаддуни ориёиро низ истиқбол хоҳем кард. Ба ин хотир, пас аз гузашти солҳо, месазад роҷеъ баин ибтикори фарҳангпарваронаи Сарвари давлат, қабл аз ҳама, аз пайомад ва таъсиру нуфузи он ба шаклгирии шуур ва худшиносии миллии тоҷиконсухане чанд гуфта бошем.

Ҳаёту мамоти ҳар як давлати миллии соҳибистиқлол аз сатҳу савияи худшиносиву ҳувияти мардуми он вобаста аст. Агар миллат худогоҳу худшинос аст, пас пояҳои давлати миллӣ устуворанду истиқлоли давлатӣ осебнопазир. Ва билъакс, агар мардуми кишвар худшинос набошанд ва ҳувияти миллиашон заифу нопурра бошад, пас он ба истиқлоли давлати миллӣ хатар эҷод мекунад. Ин аст, ки таблиғи ифтихори ватандорӣ ва худшиносии миллӣ – асоси мафкуравии давлатҳои миллист, ки ҳадафи он шакл додани ҳувияти миллии ҳама қишрҳои ҷомеа мебошад.Ин ё он андеша ҳамон вақтнеруву тавон дорад, ки агар фарогиру пурвусъат буда, миллионҳо нафар ҷонибдору муътақид дошта бошад. Ба ин хотир, ҳама гуна андешаву мафкураҳо ба масъалаҳои ташвиқу таблиғ диққати аввалиндараҷа медиҳанд, бо ҳам дарнабард мешаванд, зеро танҳо ба ин васила метавон сафи муътақидонро афзуд ва мафкураҳои бегонаро заиф сохт.

Давлати соҳибистиқлоли мо аз ин раванд истисно нест. Бисту нуҳ сол инҷониб моҳияту ҷавҳари сиёсати мафкуравии давлати Тоҷикистонро тарғибу таблиғи худшиносиву ҳувияти миллӣ ташкил медиҳад, ки ҳадаф аз он худшиносу худогоҳу ватанхоҳу миллатпарвар намудани шаҳрвандони кишвар ба ҳисоб меравад. Чунонки Пешвои миллат дар робита ба ин таъкид намудаанд «пешрафти устувори миллат ва ҷомеа дарҷаҳони муосир, қабл аз ҳама, ба ифтихори баланди милливу ватандорӣ, худшиносиву худогоҳии афроди он ва садоқату муҳаббати фарзандонаш ба ин сарзамини аҷдодӣ вобаста мебошад» [10].

Ҳувияти миллии тоҷикӣ, ба андешаи мо, аз панҷ самти ба ҳамдигар алоқаманд иборат аст:

а) ҳувияти сиёсӣ-ватандорӣ -ифтихор аз давлати миллии муосир бо ҳама хосияту рамзҳояш, қабл аз ҳама, аз шахсияти бузурги Пешвои миллат ва сиёсати ӯ мебошад, зеро маҳз ба шарофати ин сиёсати хирадмандона мо имкони шакл додани ҳувияти миллии тоҷикиро пайдо намудем. Инчунин, ба самти мазкур ифтихор аз соҳибистиқлолии кишвар, парчам, нишон, суруди миллӣ, артиши миллӣ, рушди иқтисодиву иҷтимоиву фарҳангӣ, сулҳу оромиш ва омодагӣ ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ дохил мешаванд.

б) ҳувияти ориёӣ ё нажодӣ – шинохти нажоди худ, ифтихор аз асли ориёии хеш. Чунонки маълум аст, қавму миллатҳои рӯйи замин аз нажодҳои мухталиф иборат мебошанд ва бо асолати нажодии худ ифтихор мекунанд. Миллати сарбаланди мо ба нажоди ориёӣ мутааллиқ буда, ҳар як фарди худогоҳи тоҷик асли ориёии худро бояд шиносад ва аз он фахр намояд;

в) ҳувияти таърихӣ–шинохти роҳи таърихии пурпечутоби миллату давлати тоҷикро аз замонҳои қадим то давраи ҳозира дар бар мегирад. Ҳофизаи таърихӣ, ифтихор аз шахсиятҳои сиёсии таърихӣ (мисли Куруши Кабир, Исмоили Сомонӣ), нигаҳдории ёдгориҳои даврaҳои гузашта, омӯзиши амиқи таърихи миллӣ яке аз муҳимтарин рукнҳои ҳувияти миллӣ буда, дар маҷмӯъ ифтихор аз давлатдории хешро дар назар дорад;

г) ҳувияти фарҳангӣ– ифтихор аз фарҳангу тамаддуни моддиву маънавии миллӣ, забон, адабиёт, шахсияти адибону олимони бузурги классик ва муосир (Рӯдакӣ, Сино, Фирдавсӣ, Умари Хайём, Ҷалолиддини Балхӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ, Бобоҷон Ғафуров, Мирзо Турсунзода ва бузургони дигар). Ҳифзи арзишҳои фарҳанги миллӣ, бавежа асолати забони модарӣ, таҳкиму тақвияти амалкарди забони тоҷикӣ ба ҳайси забони давлатии кишвар;

д) ҳувияти динӣ-мазҳабӣ – шинохти исломи суннатӣ тибқи мазҳаби таҳаммулпазири Имоми Аъзам, ифтихор аз мусулмони ҳанафимазҳаб будан. Ҳифзи мазҳаби анъанавии ҳанафӣ азҳар гуна олоишҳои беруна, муборизаи беамон бо мафкураҳои динии ифротгароёна ва бегонапарвар.

Чунонки зикраш рафт, ин панҷ самти ҳувияти миллии тоҷикӣ ба ҳам зич алоқаманд буда, яке аз онҳо ҳувияти ориёӣ ё нажодӣ аст. Лозим ба ёдоварист, ки бидуни ифтихори нажодӣ худшиносии мо ноқис хоҳад буд,чун ориёият аслу решаи миллати мост.Ба ибораи дигар, нахуст решаи худро дониста бошем, бидонем, ки кистему аз куҷоем! Он гоҳ ҳувияти мо пурраву комил хоҳад гашт.

Маҳз бо мақсади шинохти аслу насаби хеш, бо мақсади шакл додану комил намудани ҳувияти нажодии тоҷикон бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2006 соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ эълон гардид,

ки ба андешаи мо, яке аз иқдомҳои бузургу созандаи Сарвари давлат маҳсуб меёбад.

Гузашта аз ин Пешвои миллат дар бораи тамаддуни ориёӣасарҳои пурмуҳтаво ва барномавиеро рӯйи кор оварданд, ки дар эҳё ва асоснок намудани ҳувияти ориёии тоҷикон нақши босазо доранд. Асарҳои мондагори Пешвои миллат «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» (2006), «Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ» (2006) ва «Арзишҳои ориёӣ дар тамаддуни ҷаҳонӣ» (2006)заминаи неруманди ғоявии шакл додани худшиносии ориёии тоҷикон маҳсуб мешаванд. Дар ин осор Пешвоимиллат шинохти тамаддуни ориёиро аз ҷониби насли кунунӣ, ҷойгоҳи арзишҳои ориёиро дар тамаддуни ҷаҳонӣ ва аз ҳама муҳиммаш зарурати бузургдошти соли тамаддуни ориёиро барои наслҳои имрӯзу ояндаи тоҷикон матраҳ ва ҳамаҷониба асоснок намудаанд.

Лозим ба ёдоварист, ки таълифоти мазкури Сарвари давлат маводи ниҳоят васеъро дар бар гирифта, натиҷагириву ҷамъбастҳои ҷолибе баён гардидаанд, ки таҳлил ва фарогирии ҳамаҷонибаи ҳар кадоми ондар оянда аз аҳли қалам таҳқиқоти мукаммалеро тақозо менамояд. Ин ҷо ҳадафи мо дар доираи имконоти як мақола аҳаммияти бузурги андешаҳои Пешвои миллатрооид ба моҳияту арзиши фарҳангу тамаддуни ориёӣ барои ташаккули худшиносии нажодии тоҷикони имрӯза, ки дар асарҳои ӯ матраҳ шудаанд, дар арафаи ҷашни бошукӯҳи 30-солагии истиқлоли давлатӣ нишон додан мебошад. Дар ин мақоламо бештар ба асари «Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ» такя намудем, аммо ҷо-ҷо, дар мавриди муносиб аз баъзе нуктаҳои муҳимми дигар асарҳои ба ин мавзӯъ бахшидаи Роҳбари давлат низ ёдовар гардидем.

Дар оғози асари пурмуҳтавои «Ориёиҳо вашинохти тамаддуни ориёӣ» Сарвари давлат таъкид месозанд, ки маҳз «истиқлолият дар таърихи давлатдории тоҷикон ва сарнавишти миллати тоҷик оғози марҳилаи сифатан нав гардида, барои шинохт ва дарёфти арзишҳои тамаддуну фарҳанги миллӣ заминаи устувору пойдор фароҳам овард». Сипас мақсад аз бузургдошти соли тамаддуни ориёиро ин тавр муайян мекунанд: «Ҳадафи асосии бузургдошти соли тамаддуни ориёӣ ҳамчун мероси сирф фарҳангӣ асосан пос доштани арзишҳои маънавӣ, илмӣ ва таърихии мардуми тамаддунсозу фарҳангофарини тоҷик мебошад, то ин ки наслҳои имрӯз ва ояндаи миллати мо аз он ба таври васеъ баҳрабардорӣ карда, барои рушду такомули ҳастии худ кӯшиш намоянд. Зеро дар тӯли таърих миллати тоҷик ҳамеша ҳаракатҳои нажодпарастӣ, миллатгароӣ ва бузургманиширо инкор ва маҳкум месозад» [8, с. 4]**.**

Чунонки мебинем, Роҳбари давлат ҳадафи созандаву фарҳангофарини бузургдошти соли тамаддуни ориёиро сароҳатан баён намуда, зимнан таъкид кардаанд, ки тоҷикон ҳамеша зидди ҳама гуна нажодпарастӣ, миллатгароӣ ва бузургманишӣ буданду ҳастанд.

Ин таъкиди Сарвари давлати тоҷикон албатта сабабҳои ҷиддӣ дорад, чун баъзе интиқодгарони муғриз пайдо шуданд, ки мехостанд бузургдошти соли тамаддуни ориёиро ба назарияҳои нажодпарастона вобаста намоянд. Маълум аст, ки дар нимаи дуюми қарни 19 ва аввали қарни 20 аврупоиён назарияи нажодпарастии ориёиятро матраҳ ва таблиғ намуда, ориёиёнроирқи олӣ ва мардумони дигар, махсусан яҳудиёнро ба ирқи паст ворид намуданд. Ин гуна андешаҳои нажодпарастиро фаронсавиён - Жозеф Артур де Гобино (1816-1882), Важе де Ляпуж (1854-1936); англисҳо – Хюстон Стюарт Чемберлен (1855-1927), Френсис Галтон (1822-1911); олмониҳо – Алфред Плётс (1860-1940), Алфред Розенберг (1893-1946), Ганс Гюнтер (1891-1968) ва дигарон дар асарҳои худ «асоснок» ва таблиғ кардаанд. Пайомади сиёсии ин андешаҳои нажодпарастона шакл гирифтани ҷунбиши натсионал-сотсиалистӣ ва ба сари қудрат омадани фашистон дар Италия ва Олмон гардид. Дар Олмони фашистӣ сиёсати зидди яҳудиён ва наслкушии онҳо авҷ гирифт, ҷангҳои истилогарона бар зидди кишварҳои дигар, аз ҷумла Иттиҳоди Шӯравӣ оғоз ёфт. Фашистони олмонӣ дар шаҳри Нюрнберг ду қонуни нажодпарастона қабул намуда, андешаи ирқҳои оливу пастро қонунан сабт намуданд. Тибқи ин қонунҳо, яҳудиёну лӯлиҳо ирқи паст ва олмониҳову миллатҳои ба онҳо хеш ирқи олӣ хонда шуданд. Рамзи бостонии тамаддуни мардумони ҳиндуэрониву пайравони дини буддоӣ (махсусан дар фарҳанги буддоии Тибет) сувастӣ (свастика) чун рамзи Олмони фашистӣ пазируфта шуд ва моҳияти асливу созандаи он таҳриф гардид. Ин ҳама амалҳои мафкуравию сиёсии аврупоиён ва қабл аз ҳама ваҳшигариҳои фашистони олмонӣ сабабгори он гардид, ки баъди Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ дар кишварҳои Ғарб номи ориёӣ ва рамзи сувастӣ бадном гашт ва бо мафкураву амалҳои нажодпарастона алоқаманд карда шуду то ҳол мешавад.Дар китоби «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» Пешвои миллат ба ин масъала таваҷҷуҳ намуда менависанд, ки «дар нимаи аввали асри гузашта фашистони Германия ба ин истилоҳ тобиши нажодӣ дода, бо сиёсати ҷангҷӯёна ва қатли оми миллионҳо мардуми бегуноҳи Аврупо ин номро бадном ва беобрӯ сохтанд»[7, с. 16].

Хуллас, гуноҳи ирқпарастон аст, ки этнонимиориёиву рамзи сувастиро бадном сохтаанд, ҷавобгарӣ дар назди таърих низ бар дӯши онҳост, зеро мусаллам аст, ки фарҳангу тамаддуни мардумони Ховарзамин, махсусан тоҷикону эрониён, рабте ба ин кору амалҳои аврупоиён надоранд.

Пешвои миллат бо такя ба таҳқиқоти олимоне мисли В.М. Жирмунский, М.М. Дяконов, Г.Ф. Илин, А. Мейе ва дигарон бо мисолҳои мушаххас назарияҳои нажодпарастонаро дар бобати «нажоди ориёии шимолӣ» (ба истилоҳ «нордизм» ё «нордитсизм») маҳкум намуда, таъкид кардаанд, ки «дар бораи мансуб будани номи ориёӣ танҳо ба мардумони эронӣ ва ҳиндӣ ва ё дар

маҷмӯъ мардумони ҳиндуэронӣ тақрибан ҳамаи муҳаққиқон назари ягона доранд»[8, с. 8-9].

Аз ин лиҳоз, барои мо тоҷикон ориёият фарҳангу тамаддун, номи таърихии миллати тоҷик, асолати нажодӣ мебошад, зеро ба қавли Пешвои миллат«ҷавҳар ва бунёди ин фарҳанг бар пояи андеша ва ахлоқи башардӯстӣ ва мақоми волои инсон устувор гардидааст. Се меъёр ё усули ахлоқ ва ё андешаи тарбияи инсон, кибо шиори пиндори нек, гуфтори нек, кирдори нек, аз номи паёмбари оини ориёӣ гуфта шудааст, ки дар бунёди худ дар ҳеҷ тамаддуни дигар ҳамто надорад» [8, с. 5]**.** Ин аст, ки фаҳмиши мо тоҷикон аз мафҳуми ориёият, ба андешаҳои бебунёду беасоси назарияпардозони нажодпарасту бузургманиши аврупоӣ рабте надорад ва аз онҳо ба куллӣ фарқ мекунад.

Бинобар ин яке аз ҳадафҳои соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ барқарор намудани ҳақиқати илмиву таърихии номи неки ориёӣ буду ҳаст. Лозим ба ёдоварист, ки то давраи Ҷанги дуюми ҷаҳон вожаи ориёӣ, чун мутародифи тоҷику эронӣ дар асарҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва публитсистӣ васеъ истифода мешуд ва маънии манфӣ ба бор надошт. Масалан, яке аз мақолаҳои шарқшиноси машҳур, академик В.В. Бартолд, ки соли 1896 навишта буд, чунин ном дошт: «Чанд сухан дар бораи фарҳанги ориёӣ дар Осиёи Миёна» («Несколько слов об арийской культуре в Средней Азии»). Мақоларо В.В. Бартолд бо чунин суханон оғоз менамояд: «Ба он дараҷае, ки мо метавонем таърихи Осиёи Миёнаро пайгирӣ намоем, аҳолии бумии он ҳама вақт ба қабилаи ориёӣ, маҳз ба гурӯҳии эронии халқҳои ориёӣ тааллуқ дошт» [1, с. 322]. Вақте осори бисёрҷилдаи В.В. Бартолд солҳои 60-ум асри XX мунташир гардид, таҳиягарони мақола аз ҷониби муаллиф истифода шудани вожаи «ориёӣ»-ро дар поварақ ин гуна шарҳ додаанд: «Истилоҳи «ориёӣ»-ро В.В. Бартолд, **чунонки дар он замон маъмул буд,** барои нишон додани мансубияти забонии аҳолии бостонии Осиёи Миёна, ки ба забонҳои гуногуни шарқии эронӣ гуфтугӯ мекарданд, истифода бурдааст» [1, с. 322]. Аммо ин баҳои ноқис аст ва мазмуни мақолаи В.В. Бартолд баръало нишон медиҳад, ки вай вожаи ориёиро на танҳо чун мафҳуми забонӣ, балки чун мафҳуми этникӣ низ ба кор бурдааст. Ба таври мисол: «ҳукмронии табақаи заминдорро дар марҳалаи маълуми ҳаёти фарҳангӣ, мо дар ҳамаи ориёиён ба мушоҳида мегирем»; «дар шаҳри нав миллати ориёӣ ва дини Зардушт макон ёфтанд»; «зардуштия то истилои мусалмонон дини ҳамаи ориёиёни Осиёи Миёна набуд»; «амалӣ намудани ин низом…дар Осиёи Миёна кори Сомониён буд, ки ҳокимони асилзодаи ориёӣ ба ҳисоб мерафтанд»[1, с. 323-329].

Зимнан бояд қайд намуд, ки Сарвари давлат аз дидгоҳҳои академик В.В. Бартолд ёдовар шуда таъкид кардаанд, ки «В.В. Бартолд дар давроне, ки истилоҳи ориёӣ ба маънои ҳиндуаврупоӣ истифода мешуд, ин истилоҳро бисёр

дуруст ва огоҳона ва бо дарки воқеияти таърих барои забонҳои гуногуни шарқии эронии сокинони қадими Осиёи Миёна – гузаштагони тоҷикон ба кор бурдааст. Ба гумони мо В.В. Бартолд истилоҳи ориёиро барои давроне, ки ин мардумон нажоди худро бо ин ном ёд карда ва худро танҳо бо ҳамин ном мешинохтаанд ва дигар мардумон низ онҳоро бо ҳамин ном мехондаанд, хеле муносиб истифода кардааст». Сипас Пешвои миллат дар мавриди корбурди мафҳуми ягонаи ориёӣ ҳаққи баробар доштани мардумони «ориёии ҳиндӣ» ва «ориёии эронӣ»-ро қайд намуда, дар муҳити «ориёиёни эронӣ» «корбурди бештар ва суннати тӯлонитар» доштани онро таъйид карда, ба чунин хулосаи муҳим меоянд: «Бинобар мақоми таърихии номи нажодии арйа (ориёӣ) ин истилоҳ, ҳамон тавре ки барои ориёиҳои ҳиндӣ ба кор меравад, ҳамин тавр барои ориёиҳои эронӣ он ҳамчун номи таърихӣ ва суннатии ин мардумон бояд истифода ва пазируфта шавад» [8, с. 10].

Мисоли дигарро аз фаъолияти илмии муаррихи машҳури рус А.А. Семенов меорем. Соли 1925 А.А. Семенов дар маҷмӯаи дастҷамъии «Тоҷикистон», ки аз тарафи «Ҷамъияти омӯзиши Тоҷикистон ва халқиятҳои эронӣ дар хориҷ аз он» («Общество для изучения Таджикистана и иранских народностей за его пределами») ба нашр расида буд, мақолае чоп кард бо номи «Ёдгориҳои моддии фарҳанги ориёӣ» («Материальные памятники арийской культуры») [4, с. 113]. Ин таҳқиқоти арзишманди А.А. Семенов, ки бо як меҳру садоқати беандоза нисбат ба тоҷикону аҷдоди ориёии онҳо таълиф ёфтааст,бо чунин суханон оғоз мешавад: «Тоҷикон аксари аҳолии Ҷумҳурии Худмухтори Тоҷикистонро ташкил намуда, авлоди қадимтарин мардуми бумии кишвар - ориёиёни Осиё ба ҳисоб рафта, ба гурӯҳи эронии қабилаи бузурги ориёиёнтааллуқ доранд. Дар давоми ҳаёти таърихии бисёрасраи худ, онҳо қариб дар тамоми минтақаи шарқии пуштакӯҳи Эронзамин асари фарҳанги моддии худро боқӣ гузоштаанд. Ва агар дар бисёр ҷойҳо имрӯз аҳолии ориёӣ тамоман аз байн рафтааст, вале ёдгориҳои гузашта омирона ба мо дар бораи ин аҳолӣ нақл карда, ишора ба он мекунанд, ки фарҳанги ориёӣ аз қаламрави Тоҷикистони имрӯза беҳад ба дуродур баромадааст. Нақшу асари дурахшони онро мо то кунун дар ҷумҳуриҳои худмухтор ва дигар вилоятҳои Туркистон дучор меоем.Дар ҳама ҷои ин минтақа ганҷинаи бузурги бостоншиносӣ на танҳо таҳқиқ нагардидааст, балки ба қадри кифоя санҷида ҳам нашудааст» [4, с. 113].

Вақте А.А. Семенов қайд мекунад, ки «дар бисёр ҷойҳо имрӯз аҳолии ориёӣ тамоман аз байн рафтааст», аз ҷумла сарзамини Хоразмро дар назар дошта, онро «қадимтарин макони фарҳанги ориёӣ»[4, с. 150] меномад.

Баъди бист сол мақолаи мазкури А.А. Семенов бо номи тағйирхӯрдаи «Ёдгориҳои моддии фарҳанги эронӣ дар Осиёи Миёна» («Материальные памят-

ники иранской культуры в Средней Азии») соли 1944 дар Сталинобод, дар шакли китобчаи алоҳида, бо теъдоди 1500 нусха, аз нав чоп шуд. Муҳаррирони масъули китоб Б. Ғафуров ва Н. Прохоров буданд.Дар аннотатсияи китоб зикр шудааст, ки «акнун рисолаи мазкур дар шакли аз ҷониби муаллиф хеле иловашуда ва ислоҳёфта ба чоп мерасад»[5, с. 2].

Бояд тазаккур дод, ки бозчопи ин китоб талаби замон буд, чун дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ вобаста ба мубориза бар зидди истилогарони фашистӣ масъалаҳои худшиносии миллии халқҳои шӯравӣ, аз ҷумла тоҷикон ба мадди аввал баромад. Дар ин давра асосан осоре таълиф ва нашр шудаанд, ки худшиносиву худогоҳии миллиро инъикос ва таблиғ менамуданд, аз ҷумла чунин асарҳоимондагори устод Садриддин Айнӣ - «Исёни Муқаннаъ» ва «Қаҳрамони халқи тоҷик - Темурмалик». Дар ин солҳо китоби А.А. Семенов низ дар радифи чунин асарҳо интишор ёфт, вале ба мушоҳида мегирем, ки дар охири ҷанг аз корбурди вожаи «ориёӣ» парҳез шудааст. Сабаби ин, албатта, маълум аст, чун амалҳои зиддинсонии фашистони олмонӣ, мафҳуми «ориёӣ»-ро манфӣ сохта буд ва акнун муаллифону ноширон маҷбур буданд, кидар истифодаи он эҳтиёткор бошанд. Дар ин бора, муаррих Б. Литвинский ёдовар мешавад: «Семенов дар вақташ китобчае навишта буд бо номи «Ёдгориҳои моддии фарҳанги ориёӣ», ки баъдан тоҷикон онро аз нав чоп карда, дар номаш эҳтиёткорона вожаи «ориёӣ»-ро ба «эронӣ» иваз намуданд. Маҳз ба хотири ин китобча вазъи Семенов хеле душвор шуда,аз дасти вай Пажӯҳишгоҳи дастхатҳои шарқиро ки худаш таъсис дода буд, кашида гирифтанд» [6]. Баъди ин ҳодиса А.А. Семенов бо даъвати Б. Ғафуров ба Тоҷикистон омад ва ӯ сарвари пажӯҳишгоҳи таърих, бостоншиносӣ ва этнографияи Академияи илмҳои ҷумҳурӣ таъйин гардид.

Аз ҷумла Л.А. Бретаницкий ном санъатшинос дар шумораи 7-уми маҷаллаи «Вопросы истории» аз соли 1947 ба асари мазкури А.А. Семенов тақризи манфие навишта, ӯро ҷонибдори «назарияи панэронӣ» эълон намуд ва ба он гунаҳкор кард, ки вай танҳо тоҷиконро меросгари фарҳанги бостонии Осиёи Миёна медонад (айнан): «В заключительной части автор считает, что им дана "возможность составить представление о великих достижениях, относящихся к тому времени, когда здесь (в Средней Азии - Л. Б.) преобладала иранская культура, указывавшая мощное влияние на соприкасавшиеся со среднеазиатскими иранцами народы". Тем самым проф. А. А. Семёнов подчеркивает свои принципиально неверные положения, исключающие действительный ход исторического процесса, и совершенно игнорирует культуру остальных народов Средней Азии, кроме таджикского, связанных на протяжении многовековой совместной жизни своими историческими судьбами» [2, с.131].

Бояд гуфт, ки иқтибоси мазкурро Л.А. Бретаницкий аз матни китоби А.В. Семенов канда гирифтааст. Матни пурраи ин пора чунин аст (айнан): «Хотя мы сделали беглый схематический обзор материальных памятников иранской культуры в Средней Азии, он тем не менее дает возможность составить представление о великих достижениях, относящихся к тому времени, когда здесь преобладала иранская культура, оказывающая мощное влияние на соприкасавшиеся с среднеазиатскими иранцами народы. Исчерпывающий во всех подробностях обзор всех памятников прошлого, связанных с иранской культурой страны, имеет исключительное значение для разработки вопросов истории народов Средней Азии вообще и в частности таджиков, являющихся, как уже было сказано в начале нашего обзора, потомками древнейших иранских засельников этой страны» [5, с. 46].

Дар аввали тақризи худ Л.А. Бретаницкий менависад, ки «рисолаи соли 1925 чопшудаи профессор А.А. Семенов таҳти унвони «Ёдгориҳои моддии фарҳанги ориёӣ», ба қавли муаллиф «дар шакли хеле иловашуда ва ислоҳёфта», соли 1945 бо номи «Ёдгориҳои моддии фарҳанги эронӣ дар Осиёи Миёна» аз нав нашр гардид. Илова ва ислоҳҳои ин рисола аз чӣ иборат мебошанд, ки бояд то ҳадде натиҷаҳои корҳои таҳқиқотии 20 соли охирро инъикос менамуданд. Ҳамзамон, то кадом андоза консепсияи умумии таърихии муаллиф дуруст аст, ки тибқи он ёдгориҳои бисёрасраи фарҳанги халқҳои Осиёи Миёна ба хонандаи шӯравӣ дар нашри соли 1925 ба ҳайси ёдгориҳои фарҳанги ориёӣ, аммо дар нашри соли 1945 чун фарҳанги эронӣ муаррифӣ шудаанд?» [2, с. 128].

Дар ҷойи дигари тақриз дар ин маврид боз ишора рафтааст: «Ба консепсияи яктарафа ва зарарноке, ки дар умум асоси корро ташкил дода, дар давоми ду даҳсола ҳеҷ гуна тағйир наёфтааст, зикр менамоем, ки ислоҳҳо ҷузъӣ буда, моҳиятан хислати зоҳирӣ доранд. Дар ҳама ҷо мафҳумҳои - фарҳанги ориёӣ, қабилаи ориёӣ, аҳолии ориёӣ ва ҳоказо – ба вожаи эронӣ иваз карда шудаанд» [2, с. 129].

Чунонки мебинем, масъалагузории Л.А. Бретаницкий ғайриилмӣ буд, зеро ба қавли Б. Литвинский «эҳтиёткорона» иваз намудани вожаи «ориёӣ» (ки соли 1945 маънии манфӣ ба бор гирифта буд) ба «эронӣ», табиӣ буда, сабабҳои ҷиддӣ дошт, ки аз он муаллифи тақриз бошуурона чашм пӯшидааст. Аз ин дидгоҳ, ҳадафи Л.А. Бретаницкий ба хубӣ маълум мешавад. Мақсади ӯ сиёҳ намудани шахсияти А.А. Семенов ва ақидаҳои ориёигаройӣ-тоҷикигароии ӯ буд. Тақриз нисбати А.А. Семенов ва китоби ӯ бо чунин суханони айбдоркунанда хотима ёфтааст: «Мо чунин меҳисобем, ки рисолаи тақризшаванда бо тамоюли худ ва мазмуни бунёдияш таърихи халқҳои Осиёи Миёнаро таҳриф сохта, хонандаро раҳгум месозад. Ин рисола дастовардҳои илми шӯравиро дар

давоми 20 сол ба назар нагирифта, дорои камбудиҳои зиёд ва иштибоҳи услубӣ буда, ба ҳеҷ ваҷҳ наметавонад талаботи рӯзафзуни хонандаи шӯравиро оид ба рушди фарҳанги моддӣ, аз ҷумла меъмории халқҳои Осиёи Миёна,ки ба методологияи илмии марксистӣ-ленинӣ асос ёфтааст, қонеъ созад» [2, С. 131].

Ба ибораи дигар мавқеи тоҷикигароии А.А. Семенов ба мафкураи марксистӣ-ленинӣ мухолиф эълон гардида (ҳарчанд дар асл ин тавр набуд), олими номдор мавриди интиқоди шадид қарор гирифт. Дар ин вазъ роҳбари вақти ҷумҳурӣ, Бобоҷон Ғафуров, А.А. Семеновро ба Тоҷикистон даъват намуд, ки то охири умраш сарварии пажӯҳишгоҳи таърихро ба уҳда дошту баҳри ривоҷи илми тоҷик хидматҳои арзанда анҷом дод.

Минбаъд, аз оғози солҳои 70-уми асри гузашта сафед кардани мафҳуми ориёӣ бо асарҳои аллома Б. Ғафуров, махсусан китоби «Тоҷикон» алоқаманд аст, ки дар он мафҳумҳое мисли: «ориёӣ», «қабилаҳои ориёӣ», «аҳди ориёӣ», «қабилаҳои ҳиндуориёӣ», «нажоди ориёӣ», «тоифаҳои ориёӣ», [3, с. 49-65] ба ҳайси аҷдоди халқи тоҷик,ба таври фаровон ба кор рафтааст.

Дар асари «Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ» Роҳбари давлат боз ба ду масъалаи муҳим дахл намудаанд, ки наметавон аз он ёдовар нашуд: яке, муносибати андешаи ориёият ва ислом, ва дигаре аз нажоди ориёӣ будани қавмҳои тӯронӣ.

Дар мавриди муносибати андешаи ориёият бо ислом Пешвои миллат зикр намудаанд, ки «вобаста ба эълони бузургдошти тамаддуни ориёӣ сару садоҳое баланд гардиданд, ки гӯё омӯзиши тамаддуни ориёӣ ва арзишҳои он ба сатҳи диёнат ва эҳсоси динии мардуми мусулмони мо халал ворид мекарда бошад» [8, с. 4]. Сарвари давлат чунин гузориши масъаларо «бе бунёд ва аз воқеият дур» арзёбӣ намуда, чунин таъкид месозанд: «воқеият ин аст, ки мо тамаддуни ориёиро ҳамчун падидаи сирф фарҳангӣ баррасӣ карда, ба наслҳои имрӯзу оянда омӯхтани онро ба хотири шинохти беҳтар ва амиқтари баромади таърихии миллатамон талқин менамоем. Ва ин амал пояҳои дини мубини исломро, ки аксарияти мутлақи мардуми мо пайрави онанд, заррае халалдор нахоҳад кард»[8, С. 5].

Дар ин маврид Пешвои миллат ба робитаи арзишҳои тамаддуни пешазисломӣ ва баъдиисломии тоҷикон ишора намуда, пайвандии ононро таъйид карда, андешаи худро дар китоби «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» боз ҳам инкишоф дода, менависанд: «…дар таҳаввулу инкишофи маданияти исломӣ ва рушду нумувви илму адабу фарҳанги он, маданияти ориёӣ, ки аз тафаккури аҳди қадим бархӯрдор буд, нақши фаъол дошт. Имрӯз шеърҳои Рӯдакиву достонҳои Фирдавсӣ, ғазалиёти Ҳофиз, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдиву эҷодиёти Ҷомиро, ки нашъаи тамаддуни ориёӣ доранд, тамоми ҷаҳон бо ифтихор

ба забон меоранд»[7, с. 10]. Дар ин таъкидоти муаллиф мо меросбарии ду тамаддуни бузурги тоҷикон ва ғанӣ гардидани фарҳанги тоҷикии асрҳои миёнаро аз фарҳанги бостонӣ ба мушоҳида мегирем.

Лозим ба ёдоварист, ки масъалаи асолати нажодии тӯрониён яке аз қазияҳои баҳсноки илми таърих ва этнологияба ҳисоб меравад. Ин масъалаест, ки дар мавриди онду мавқеъ мавҷуд буда, аз ҳамдигар тафовути куллӣ доранд. Андешаи тоҷикӣ, ки пойбанди ҳақиқати таърихист, ба ин назар аст, ки тӯрониён (турҳо) ба ирқи ориёӣ мансуб мебошанд. Ин нуктаи хеле муҳимми худшиносии нажодӣ ва таърихии тоҷиконро Пешвои миллат бори дигар таъкид намуда, менависанд: «дар мавриди тӯрониён ва мансубияти ин қавм ба ориёиҳо дар илмиэроншиносии ҷаҳон таълифоти фаровон анҷом дода шуда ва дар мансубияти нажодии ин мардум ҷойи гумон ва шубҳа вуҷуд надорад» [8, с. 26].

Тавре ки аз баррасӣ ва таҳлили иҷмолии дидгоҳҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои Миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба мазмуну моҳияти тамаддуни ориёӣ маълум мегардад, маҳз ба василаи сиёсати хирадмандонаи ин абармарди миллат ҳувияти ориёии тоҷикон аз нав эҳё гардид. Барҳақ, маҳз Сарвари давлати тоҷикон – эҳёгари ҳувият ва худшиносии ориёӣ аст!

Агар дар даврaҳои қабл аз истиқлол роҷеъ ба асли ориёии миллати тоҷик доираҳои маҳдуди зиёиён хабар дошта бошанд, пас тавассути сиёсати фарҳангпарваронаи Пешвои миллат, ки қабл аз ҳама, барои ташаккули худогоҳиву хештаншиносии миллӣ равона карда шудааст, дар бораи асли ориёии хеш оммаҳои васеи мардум бохабар гаштанд. Ва худшиносии миллӣ ҳамон вақт қавӣ аст, ки агар фарогири шуури оммаҳои васеъ бошад. Бо ташаббуси Пешвои миллат эълон шудани соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ, ки 15-солагии он бо 30-юмин солгарди истиқлоли кишвари азизамон рост меояд, имконеро фароҳам овард, ки ҳувияти ориёии тоҷикон хислати ҳамагонӣ пайдо намояд.

Заминаи асосӣ ва муътамад барои минбаъд ҳам амиқ рафтан ҳувияти ориёии тоҷикон, пеш аз ҳама, асарҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи фарҳангу тамаддуни ориёӣ мебошад, ки аҳаммияти онҳо дар шароити набардҳои мафкуравии ҷаҳони имрӯза беш аз пеш меафзояд. Ба ин хотир, ин асарҳои пурмуҳтаво, ки ба миллати тоҷик қарнҳо хидмат хоҳанд намуд, бояд аз тариқи расонаҳо, чорабиниҳои илмиву фарҳангӣ, навиштаҳои илмӣ-оммавӣ, асарҳои бадеӣ пайваста таблиғу ташвиқ шаванд, зеро танҳо бо ин роҳ метавон тоҷики худогоҳи ориёӣ, шаҳрванди худшиноси давлати милливу дунявии соҳибистиқлолро тарбия кард ва ташаккул дод.

АДАБИЁТ

1. Бартольд В.В. Сочинения. Т.II.Ч. 2. – М.: Изд-во «Наука», 1964. – 657 с.
2. Бретаницкий Л.А. Проф. А. А. Семенов «Материальные памятники иранской культуры в Средней Азии» / Вопросы истории. – 1947. - № 7. – С. 128-131.
3. Ғафуров Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав. – Душанбе: «Нашриёти муосир», 2020. – 976 с.
4. Семенов А.А. Материальные памятники арийской культуры / Таджикистан. Сборник статей с картой. Под редакцией члена общества Н.Л. Корженевского. – Ташкент, 1925. – С. 113-150 с.
5. Семенов А.А. Материальные памятники иранской культуры в Средней Азии. – Сталинабад: «Госиздат при СНК Таджикской ССР», 1944. – 47 с.
6. Литвинский Борис. Бободжан Гафуров, великий и ужасный (воспоминания историка) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://centrasia.org/newsA.php? st=1237526940 (дата обращения: 06.20.2020)
7. Эмомалӣ Раҳмон. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006. - 372 с.
8. Эмомалӣ Раҳмон. Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 96 с.
9. Эмомалӣ Раҳмон. Арзишҳои ориёӣ дар тамаддуни ҷаҳонӣ/ Садои мардум. – 2006. - 31 август. – № 99.
10. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Осорхонаи миллӣ ва мулоқот бо зиёиёни кишвар. 20 марти соли 2013 [Захираи электронӣ]. - Реҷаи дастрасӣ: http://www.president.tj/node/4130(таърихи мурочиат: 03.05.2020)

ПРОБЛЕМЫ ВОЗРОЖДЕНИЯ АРИЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

АБДУЛЛОЗОДА МАСРУР АХМАД,
доктор филологических наук, профессор кафедры отечественной и международной журналистики Российско-Таджикского славянского университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. М. Турсунзаде 30;
тел.:(+992) 988-06 86-01; e-mail:masrur_a@mail.ru

В статье на основе произведений Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона рассматриваются проблемы возрождения и становления арийской идентичности в период государственной независимости Таджикистана. Подчеркива-

ется, что культурная политика Президента Республики Таджикистан способствует возрождению древней арийской культуры и арийского самосознания в качестве одного из аспектов таджикского национального самосознания. Отмечается, что Президентом Республики Таджикистан 2006 год был объявлен годом празднования арийской цивилизации, а в его фундаментальных произведениях научно обосновываются вопросы постижения арийской культуры в условиях современной глобализации.

В статье через анализ произведений Президента Республики Таджикистан раскрывается гуманистическая сущность арийской цивилизации и отличие такого правильного познания от других неверных трактовок данной проблемы.

Ключевые слова: *Президент Республики Таджикистан, государственная независимость, год празднования арийской цивилизации, арийская идентичность, арийская культура, национальное самосознание, А.А. Семенов*

PROBLEMS OF ARYAN IDENTITY REVIVAL IN THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE

ABDULLOZODA MASRUR AHMAD,
Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of national and international journalism of Russian-Tajik (Slavonic) University
734025, Tajikistan, Dushanbe, M. Tursunzade Street. 30,
tel.: (+992) 988-06-86-01; e-mail: masrur_a@mail.ru

Based on the works of the Founder of Peace and National Unity, Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, the article examines the problems of revival and formation of Aryan identity during the period of state independence of Tajikistan. It is emphasized that the cultural policy of the President of the Republic of Tajikistan contributes to the revival of the ancient Aryan culture and Aryan identity as one of the aspects of the Tajik national identity. It is noted that the President of the Republic of Tajikistan declared 2006 the year of celebration of Aryan civilization, and his fundamental works scientifically substantiate the issues of understanding Aryan culture in the context of modern globalization.

Through the analysis of the works of the President of the Republic of Tajikistan, the article reveals the humanistic essence of the Aryan civilization and the difference between such correct knowledge and other incorrect interpretations of this problem.

Keywords: *President of the Republic of Tajikistan, state independence, year of celebration of Aryan civilization, Aryan identity, Aryan culture, national identity, A. A. Semenov*

УДК:327(470:575)

СТАНОВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА ПУТЕЙ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА)

САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН,
кандидат исторических наук, доцент Филиала МГУ имени
М. В. Ломоносова в городе Душанбе
734025, Таджикистан, г. Душанбе, улица Бухоро 35/1;
e-mail: m-di2005@mail.ru

Статья посвящена вопросам становление принципов и концептуальных основ внешней политики Республики Таджикистан, основоположником которого является Президент Республики Таджикистан, Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон, а также в свете его инициатив поиска путей решения проблемы Афганистана.

Дается краткая характеристика истокам процесса становления внешней политики страны, где изначально соседней дружественной стране, отведено важное место.

Представляет интерес ранний период налаживания отношений между Республикой Таджикистан и Афганистаном, которые переживали непростые страницы истории становления и формирования внешней политики государства. Это, тот самый период, когда Таджикистан после восстановления конституционной власти выступает вкачестве самостоятельного субъекта международного права, устанавливает по всей стране прочный мир, расширяет и укрепляет взаимоотношение со всеми странами активно участвуя в решении общечеловеческих проблем.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, гражданская война, мир и стабильность, ООН, обращение к народу Таджикистана, Афганистан.*

Второй этап внешней политики Республики Таджикистан стартовавший с апреля 2000 года отражает трансформацию внешней политики Таджикистана в новых исторических условиях, которое открывает новую страницу в истории взаимоотношений страны с внешним миром. В этот период, новая внешняя политика Таджикистана более известная как политика «от-

крытых дверей» определяет основные направления и ее концептуальных основ, тем самым представляется миру как многовекторная внешняя политика.

Одной из особенностей данного периода внешней политики Республики Таджикистан, несмотря на то, что только в 1997 году было подписано Общее Соглашение о мире и национальном согласии в Таджикистане и еще продолжалось процесс мирного строительства в стране, Республика Таджикистан во внешнеполитическом сегменте, опираясь на внутреннюю и международного сообщества поддержку, шла серьезными шагами, ярким свидетельством которого является активизация внешней инфраструктуры страны, что и отражается в открытии новых дипломатических представительств и иных инфраструктур, реализующих налаживание эффективных взаимовыгодных отношений сторон.

В 2002 году принимается Закон Республики Таджикистан «О дипломатической службе», укрепилась нормативно-правовая база деятельности отечественных дипломатов. Всё это эффективно повлияло на уровень и качество осуществления внешней политики республики и формирования ее положительного имиджа на международной арене.

Данный документ с учетом новых реалий во внешнеполитической деятельности Республики Таджикистан определяющий организационно-правовые основы дипломатической деятельности, правовой статус и социальные гарантии государственных служащих дипломатической службы страны, был представлен в «…новой редакции 2 января 2019 года, №1574».[5]

После события 2001 года и активного присоединения Республики Таджикистан к международной антитеррористической коалиции в борьбе против международной террористической организации «Аль Каиды» и экстремистской организации движения «Талибан» в Афганистане, возрос международный авторитет страны, которая предоставляла свои наземные и воздушные коридоры государствам, борющимися с этими вызовами и угрозами современного мира.

Следовало бы отметить и то, что по мнению некоторых исследователей, в том числе С. Салиходжаевой, ссылающаяся на работу К. Юлдашева: [18, С. 30.]«Подлинным прорывом во взаимоотношениях Таджикистана с внешним миром стало заявление Президента страны Эмомали Рахмона в начале 2003 года о политике «открытых дверей». Объявленный формат проведения внешнеполитического курса означал, что республика открыта для всех стран, которые хотели бы поддерживать с ней взаимовыгодные и дружественные отношения на основе равноправия, невмешательства во

внутренние дела других государств и уважения суверенитета, поддержки баланса интересов, при этом наша страна отвергает какие-либо идеологизированные подходы. Наряду с установлением стратегических отношений с Российской Федерацией было уделено серьезное внимание развитию и расширению связей с другими государствами мира».[9, С. 30.]

В свою очередь этот же автор придерживается мнения о том, что «Первый период (1991-1997 гг.) характеризируется осмыслением перемен, вызванных распадом Советского Союза, обретением Республикой Таджикистан независимости, гражданской войной и межтаджикскими переговорами до достижения мирного соглашения. Второй период (1997-2001 гг.) известен в таджикской исторической науке как эпоха восстановления и проведения более самостоятельной внешнеполитической линии, что оказало благоприятное воздействие на его отношения со странами региона и дальнего зарубежья. Третий период (2001-2016 гг.) – эпоха признания Таджикистана как мирного демократического государства; период активного участия Таджикистан в международных отношениях, созидательных инициатив».[9, С. 16-17.]

Нужно отметить, что по некоторым деталям определяющим периодизацию внешней политики Республики Таджикистан мнения вышеназванных авторов разнятся.

Как отмечается в исследованиях, учитывая огромную заслугу Главы государства Таджикистана Эмомали Рахмона в деле прекращения гражданской войны и установления всеобъемлющего мира, а также достойного представления страны на мировой арене: «С установлением мира и стабильности в Таджикистане, (именно, М. С.) Эмомали Рахмон с целью развития и расширения внешних связей, ускорил многовекторную внешнюю политику, которую также именуют как «политика открытых дверей», тем самым он расширил и развивал географию и направления взаимоотношений. Республика Таджикистан благодаря такой взвешенной и выверенной политики, наряду со своими традиционными друзьями и партнерами, привлек и привнес большое количество государств и организаций в сферу и пространство своего сотрудничества, осуществляя великую заслугу во имя укрепления положения республики в мировой политике и защиты ее национальных интересов. По сей день, почти 150 стран мира официально признали Таджикистан и со 130 из них установлены дипломатические отношения. Таджикистан ежегодно реализует товарообмен с более чем 100 странами мира». [11, С. 4.]Если быть более точным, то к этому дню (к концу второго десятилетия XXI века) Республику Таджикистан официально при-

знала 151 страна мира, из этого количества государств со 121 из них установлены дипломатические отношения, к тому же, Таджикистан является членом 51 международных, региональных и финансовых институтов, которые успешно сотрудничают и содействуют стране в различных всеобъемлющих проектах обращенных к улучшению взаимоотношений между стран и народов.

Вышеназванная политика, предоставила Таджикистану расширять и укреплять в сфере международного сообщества свою позицию, оказать содействие в решении мировых проблем, активно и эффективно взаимодействовать со многими странами и, учитывая национальные интересы своего государства, тем самым обеспечивая баланс своих и общих интересов во внешней политике. По мнению экспертов: «Политика «открытых дверей» – основа внешней политики Таджикистана. Ее наглядные результаты отражены в следующем: ежегодно между Таджикистаном и сотнями стран мира ведется товарооборот. В 2013 году Таджикистан стал полноправным членом одной из влиятельных организаций мира – Всемирной торговой организации.

На сегодня Таджикистан подписал более 1200 двусторонних документов, которые охватывают вопросы сотрудничества в политической, экономической, торговой, военно-технической областях, а также в сферах безопасности, науки, культуры, образования, медицины, туризма и т.д.

Большинство политических инициатив, выдвинутых руководством Таджикистана, были приняты и поддержаны мировым сообществом. К числу этих инициатив относятся: решение внутреннего конфликта посредством переговоров, содействие решению политических и экономических проблем Афганистана, развитие регионального сотрудничества, ряд инициатив по рациональному использованию водных ресурсов, сотрудничеству в области энергетики, борьбе против терроризма, экстремизма и незаконного оборота наркотиков».[4]

Вышеупомянутые этапы международной деятельности Республики Таджикистан включают в себе определенные специфические периоды.

В этой связи, изучение работ экспертов в этой области свидетельствуют об особенностях данных этапов. Например, как отмечает З. Саидов: «Задачей первого этапа было формирование международно-правовой базы сотрудничества с другими странами как на двусторонней основе, так и в многостороннем формате. Наряду с этим и наработкой определённого опыта дипломатической деятельности, на первый план вышла задача формирования механизма обеспечения стратегических национальных интересов за рубежом. В этом большое значение имели внешнеполитические действия и

позиционирование в постсоветском пространстве и таджикско-российское взаимодействие на уровне особых отношений. Вот как об этом писал в июле 1997 года в своей статье «Таджикистан на пороге будущего» Президент Таджикистана Эмомали Рахмон: [8, С. 6.]«Мир делится не только на страны, но и на охватывающие их различные мировые образования, цивилизации и центры сил. Ни одна страна не может находиться вне геополитического пространства этих образований, которые сложились исторически. В связи с этим следует отметить особое значение для государственного развития Таджикистана единства его геополитического пространства с Российской Федерацией. Изменение единой геополитической орбиты Таджикистана и России может оказать разрушительное воздействие на целостность народа и страны, а с другой стороны, может привести, на наш взгляд, к резкому ослаблению государственности самой России. Такова современная глобальная историческая ситуация». [12, С. 152.]

Установка на тесные связи и контакты с Россией обусловлены не только её политическим и экономическим весом в мировом сообществе и на постсоветском пространстве, но и осознанием такого важного фактора, как духовная близость и общность исторических судеб народов наших стран.

Становление внешней политики Республики Таджикистан сопровождалось огромными трудностями объективного и субъективного порядка. [18, С. 30.] [2, С. 12.]

Анализ данного промежутка времени о формировании принципов и концептуальных основ внешней политики Республики Таджикистан в период с конца 1992 по 2003 гг. в особенности после того, как Глава государства продекларировал 31 декабря 2002 года многовекторный характер внешней политики страны, дают все основания констатировать развитии приоритетов и основных направлений этой политики, а также позволяет умозаключить о ее четком самовыражении.

В этой связи представляет интерес мнения экспертов по многовекторной политике, Например В. Воронов в своей статье «Теория и практика многовекторной внешней политики: хороший инструмент в крепких руках» пишет: «Многовекторную внешнюю политику вполне можно называть синтетической или даже гибридной: равноудаленностью от основных центров силы она напоминает нейтралитет, однако, носит куда более активный характер. Лавирование и игра на их противоречиях тоже имеет место, однако, в отличие от традиционной активной политики влиятельных стран, происходит более взвешенно, осторожно, часто завуалировано».[3]

К тому же, интересным является то, что именно благодаря такой взвешенной и равноудаленной политике: «Многовекторную внешнюю политику

вполне можно называть синтетической или даже гибридной: равноудаленностью от основных центров силы она напоминает нейтралитет, однако, носит куда более активный характер. Лавирование и игра на их противоречиях тоже имеет место, однако, в отличие от традиционной активной политики влиятельных стран, происходит более взвешенно, осторожно, часто завуалировано».[3]

Со времени объявления политики «открытых дверей» прошло чуть больше года и, новые тенденции дают положительные плоды. О чем в 2004 году Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан заявил, что главная цель внешней политики Республики Таджикистан является взаимовыгодное сотрудничество со всеми странами мира с учетом защиты национальных и государственных интересов Таджикистана.

К тому же, многогранное противоречие появившееся в последнее время в международной политике, свидетельствует о новой геополитической ситуации, новых подходах и новых столкновениях интересов на современном этапе, что по сути своей требует совершенно иных более тонких, прагматичных взаимоотношений сторон.

На этой основе, великие державы активизируя свою внешнюю политику, преследуют цель формировать в международных отношениях новый мировой порядок.

В этой связи, Глава государства Таджикистана учитывая возрастания роли центральноазиатского региона говорил: «Хотя сегодня страны Центральной Азии являются местом столкновения глобальных интересов, с другой стороны они превратились в субъекты полезного стратегического сотрудничества.

На нынешнем этапе комплекс интересов великих держав вокруг Центральной Азии с геополитической и геостратегической точек зрения состоит в получении контроля над евразийским пространством, природными ресурсами и коммуникационными сетями региона.

В связи с этим мы должны всегда иметь в виду воздействие политики развитых государств на процессы реализации политики стран региона». [15, С. 25.]

Учитывая то обстоятельство, что сама Республика Таджикистан в начале 90 – годов прошлого столетия соприкасалась со страшней трагедией, навязанной извне гражданской войной и терроризмом, события 11 сентября 2001 года и международное коллективное стремление к обузданию и предотвращения международного терроризма в Афганистане нашли непосредственную поддержку и отклик всецело способствовать этому процессу, чтобы привнести

свой вклад в деле мира и стабильности многострадальному афганскому народу.

Эта международная инициатива была отражена в очередном послании Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмонова: «В мировой истории еще никогда не было такого благоприятного международного климата, когда бы все великие державы планеты объединились в борьбе против новых вызовов и угроз. И эта тенденция важна для стран Центральной Азии.

Если эта положительная энергия мирового сообщества будет укрепляться, то это, без сомнения, будет иметь огромное значение и для Центральной Азии, и для всего мира.

С другой стороны, сегодняшний мир сталкивается с такими новыми вызовами и угрозами, как терроризм, экстремизм, производства и незаконный оборот наркотических веществ и контрабанда оружия, трагические последствия которых сегодня известны всем.

Ни одно государство мира, даже великие державы, не могут в одиночку противостоять этим страшным явлениям».[15, С. 25.]

Благодаря приобретенному опыту в период строительства нового независимого Таджикистана, прошедшего через тернии к мирной и стабильной жизни, основываясь на сильную власть в виде президентской республики, стало возможным успешная реализация многовекторной политики, которые приносит свои плоды.

Как пишут некоторые авторы «Взаимоотношение Республики Таджикистан с Исламской Республикой Афганистан на ранних этапах в основном охватывала вопросы безопасности. Со стабилизацией обстановки в Республике Таджикистан после гражданской войны оно вышло на качественно новый уровень всестороннего сотрудничества вплоть до создания нового регионального центра силы в рамках проекта создания союза фарсиязычных государств (Таджикистан, Иран, Афганистан), идея которого была заложена еще в 1993 году в концептуальных положениях внешней политики Республики Таджикистан». [10, С. 125.]

Следует отметить, что 30 апреля 2007 года Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан одновременно подытоживал пройденный путь многовекторную внешнюю политики страны, под названием политика «открытых дверей», спустя пять лет: «Сегодня, воочию убедившись в правильности этой политики, мы внимательно отслеживаем ход развития связей Республики Таджикистан, которая находится на международном перекрёстке, со всеми странами Востока и Запада и, как и прежде, являемся сторонниками конструктивных, бескорыстных и честных отношений со всеми странами мира». [15]

Прошедшее время показала и доказывала правильность выбранного курса высшего руководства страны и осуществления намеченных планов по взаимовыгодному сотрудничеству с мировым сообществом. Вдобавок, благодаря конструктивным и созидательным инициативам и предложениям Президента Республики Таджикистан, страна под эгидой ООН становится инициатором проведения международной конференции по такой важной теме планетарного масштаба как «Вода для жизни (2005-2015 гг.)». Данная инициатива и ее новые программы будут продолжены и впредь, что и находить свою реализацию под названием «Вода для устойчивого развития (2018-20028 гг.)».

Внешняя политика Республики Таджикистан выполняя стратегическую роль в истории страны, смогла преподнести мировому сообществу имидж современного государства, успешно преодолевшего множество сложных барьеров на своем пути, устремленного в будущее со своими проектами равного, дружественного и взаимовыгодного сотрудничество со всеми странами мира. Как отмечают: «На примере практического опыта Республики Таджикистан в первом десятилетии государственного суверенитета, можно утверждать, что внешняя политика сыграла определяющую роль в установлении мира и согласия в стране, наращивании экономического потенциала, реализации внутренних возможностей в транспортно – коммуникационной сфере, освоении гидроэнергетических запасов рек и обеспечении национальной безопасности, т.е. укрепление и развитие суверенитета нации и политической независимости власти как единого государствообразующего элемента» [7, С. 25.]

Таким образом, приоритеты и основные направления внешней политики Республики Таджикистан в исследуемый период (1992-2014 гг.) основывающиеся на государственных и национальных интересах реализуются на основе «…требованиям текущей геополитической и геоэкономической обстановки».[1]

В 2002 году была утверждена и в последующем реализована внешняя политика, основывающаяся на взаимном уважении сторон, равноправии и взаимовыгодном сотрудничестве, которая и определила цели и задачи Республики Таджикистан со всеми государствами мира.

Если провести параллели в свете новой внешнеполитической стратегии страны, именуемой как политика «открытых дверей», то она как миролюбивая и бескорыстная исходила из новых реалий современного мира, далекого от совершенства, где новые глобальные вызовы и угрозы, на подобии международного терроризма, экстремизма, религиозного радикализма, сепаратизма, усиления контрабанды наркотических веществ, контрабанды

оружия и торговля людьми требовали надежную защиту государственных и национальных интересов, укрепляя государственные основы, реализовать «…поступательного стремления к достижению согласия и учета обоюдных интересов с иностранными государствами и международными организациями в процессе решения приоритетных задач этой политики». [1]

Прошедший период истории требует нового видения реалий в современном мире и выстраивании отношений, учитывая изменений происходящих в нем.

С учетом этих обстоятельств, 15 марта 2013 года, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем выступлении перед дипломатическими сотрудниками страны, во время церемонии открытия нового здания Министерства иностранных дел Республики Таджикистан, подчеркивал на необходимость разработки новой Концепции внешней политики Республики Таджикистан.

Новая Концепция внешней политики Республики Таджикистан принципы внешней политики страны и ее национальных интересов определяет следующим образом:

«…-защиты и укрепления государственного суверенитета Таджикистана и обеспечения его национальной безопасности; формирования пояса безопасности и добрососедства на границах страны;

- развития отношений доверия, дружбы и сотрудничества со всеми странами мира на основе взаимного учета интересов;

- формирования благоприятных условий для экономического, социального и культурного развития, постепенного роста благосостояния народа, обеспечения экономической безопасности страны;

- обеспечения энергетической независимости Таджикистана, достижения продовольственной безопасности и выхода страны из коммуникационного тупика;

- обеспечения и защиты прав и свобод, достоинства и интересов граждан Таджикистан внутри и за пределами страны;

- укрепления положительного имиджа Таджикистана в мире как демократического, светского и правового государства;

- содействия созидательной и законной деятельности обществ таджиков и соотечественников в других странах».[6]

Нужно отметить, что концептуальные основы внешней политики Республики Таджикистан в новой Концепции отражены в примере отношений со странами региона, а также с сопредельными государствами в качестве «…политики дружбы, добрососедства и невмешательства во внутренние дела друг друга, нацеленной на формирование пояса доверия и безопасно-

сти по периметру границ страны. Вместе с тем, такая политика опирается на мирное разрешение всех спорных вопросов, в том числе пограничных и водно-энергетических, посредством диалога и переговоров, на основе взаимного доверия соответствующих сторон и признания принципа равенства и неделимости безопасности в регионе».[1]

В этом контексте следовало бы подчеркнуть внешнеполитические приоритеты в качестве высших национальных интересов Республики Таджикистан,по происшествии небольшого отрезка, по историческим меркам, времени, со дня приобретения Государственной независимости, приобретавшие всеобъемлющий характер во взаимоотношениях с мировым сообществом.

В сфере двусторонней дипломатии реализация долгосрочных и стабильных отношений с традиционными партнерами – государствами-участниками Содружества Независимых Государств является приоритетным направлением внешней политики Республики Таджикистан. В рамках Содружества, основываясь на концепцию разноскоростной и разноуровневой интеграции, она будет стремиться к углублению взаимовыгодного сотрудничества с ними.

С учетом места Российской Федерации в мире и в регионе, в качестве важного фактора обеспечения регионального мира и стабильности, в концепции, особое место отведено развитию дружественных отношений и стратегическому партнерству с ней в политической, военной, экономической, торговой, инвестиционной областях, сферах трудовой миграции, культуры, информации, науки и образования и других направлениях, соответствующим национальным интересам Республики Таджикистан.

Таджикистан являясь сторонником углубленной региональной интеграции, как важного механизма в экономических и социальных сферах, а также в области охраны окружающей среды и обеспечения безопасности и стабильности в центральноазиатском регионе, наряду с общностью целей и задач, в новой Концепции подчеркнута «…необходимость расширения и углубления отношений с Узбекистаном, Казахстаном, Туркменистаном и Кыргызстаном на основе доверия, дружбы и взаимовыгодного сотрудничества».[6]

Благодаря конструктивным интеграционным процессам со странами региона, которые основываются на многовековой и созидательный опыт дружественного сосуществования его народов, создается благоприятные условия для реализации экономических, социальных, экологических вопросов, а также обеспечения устойчивого мира и стабильности.

С Китайской Народной Республикой отношения Республики Таджикистан как одной из важнейших задач внешней политики достигли уровня стратегического партнерства, охватывая и развивая политическую, военно-техническую, торгово-экономическую и культурную сфер, также имея тенденции усиления в области безопасности.

Для Республики Таджикистан во внешней политике важнейшими являются взаимоотношения с Украиной, Республикой Беларусь, Республикой Молдова, Азербайджанской Республикой, Грузией и Республикой Армения, имеющие корни совместного сотрудничества.

В новой Концепции внешней политики Республики Таджикистан учитывая исторические, языковые и культурные общности с Исламской Республикой Афганистан и Исламской Республикой Иран отведено важное место. В этом контексте, особо отмечается позиция Республики Таджикистан продолжающая поддерживать всеобъемлющие инициативы международного сообщества относительно постконфликтного экономического возрождения этой страны, расширяя и укрепляя взаимовыгодное сотрудничество с дружественным соседним государством.

Учитывая важную роль и авторитет Соединенных Штатов Америки в мировой политике и экономике, Республика Таджикистан поддерживает и в перспективе с этой страной взаимовыгодные, многоплановые отношение, сохраняя их партнерский характер.

Национальным интересам Республики Таджикистан соответствуют такие же взаимовыгодные взаимодействия со странами Северной, Центральной и Южной Америки, в частности Канады, Республики Куба, Мексиканских Соединенных Штатов, Федеративной Республики Бразилия и Аргентинской Республики.

С началом XXI столетия в отношениях между Таджикистаном и Европейским Союзом произошли коренные изменения позитивного свойства, и эта тенденция год от года укрепляется.

Европейский Союз, рассматривается Республикой Таджикистан в качестве важного экономического партнера, содействующего развитию и расширению приоритетным направлениям национальной экономики и как отмечается в Концепции: «Это взаимодействие в совокупности будет охватывать различные европейские институты, включая Европейский Парламент, Совет Европы, Европейский инвестиционный банк и другие организации и структуры.

Наряду с этим, укрепление и расширение двустороннего разноплановой сотрудничества с различными европейскими странами, в том числе Федеративной Республикой Германия, Соединенным Королевством Великобри-

тании и Северной Ирландии, Французской Республикой, Итальянской Республикой, Королевством Испания, Швейцарской Конфедерацией, Королевством Бельгия, Австрийской Республикой, Чешской Республикой, Венгерской Республикой, странами Балтии представляют для Республики Таджикистан приоритетное значение».[6]

Республика Таджикистан приложит усилия для дальнейшего плодотворного сотрудничества с арабскими странами Персидского залива, в том числе Королевства Саудовской Аравии, Государства Катар, Государства Кувейт, Объединенных Арабских Эмиратов. Намерение этих государств в инвестировании экономических проектов Таджикистана, по сути своей имеют не только национальное, но и направлены на благо благотворного развитие народов центральноазиатского региона.

В новой Концепции внешней политики Республики Таджикистан отмечены дружественные, взаимовыгодные взаимоотношения со всеми странами мира.

Республика Таджикистан в реализации своей внешней политики, в качестве приоритетного направления отдельное место отводить многосторонней дипломатии. «В этом контексте отношения с Организацией Объединенных Наций, Организацией по безопасности и сотрудничеству в Европе, Содружеством Независимых Государств, Шанхайской организацией Сотрудничества, Организацией Договора о коллективной безопасности, Организацией исламского сотрудничества, Организацией экономического сотрудничества, Азиатским диалогом по сотрудничеству, Совещанием по взаимодействию и мерам доверия в Азии и международными финансовыми институтами являются приоритетными. [6]

В этом направлении важными считаются экономическая дипломатия, дипломатия водного сотрудничества, культурно-гуманитарная дипломатия, а также информационная дипломатия, которые по своему значению играют конструктивную роль во взаимоотношениях между стран и международных и региональных организаций.

В Концепции определено, что укрепление сотрудничества с Организацией Объединенных Наций, Организацией по безопасности и сотрудничеству в Европе, Содружеством Независимых Государств, Шанхайской организацией Сотрудничества, Организацией Договора о коллективной безопасности, Организацией исламского сотрудничества, Организацией экономического сотрудничества, Азиатским диалогом по сотрудничеству, Совещанием по взаимодействию и мерам доверия в Азии и другими международными финансовыми институтами являясь требованием современного мира, соответствуют национальным интересам Республики Таджикистан.

Как отмечается в исследованиях: «Республика Таджикистан является сторонником роли Организации Объединенных Наций в качестве единственного института-регулятора международных отношений, обладающего полномочиями по принятию решений, связанных с коллективными действиями по защите мира и поддержанию безопасности международной системы».[1]

Таким образом, анализ приоритетов и основных направлений внешней политики Республики Таджикистан, свидетельствуют о пройденном пути становления и концептуальных основ важной стороны деятельности государства на международной арене.

Этот неоспоримый факт, что благодаря преодоления серьезной внутриполитической проблемы страны, - гражданской войны и подписания исторического документа «Общего Соглашения о мире и национальном согласии в Таджикистане, 27 июня 1997 года, международный имидж Республики Таджикистан перед мировой общественностью возрос во много раз. Данное обстоятельство в качестве самого сложного внутриполитического процесса, доказала миру, что вооруженное противостояние, навязанное извне Таджикистану можно остановить благодаря неустанным, беспримерным, конструктивным инициативам Основателя мира и национального согласия, Лидера нации Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, пойдя на огромные уступки во имя мира и стабильности в стране.

Данное обстоятельство, отразилось и на внешнеполитическом имидже государства, которое шло уверенными, созидательными шагами в семейство мирового сообщества.

Концептуальные основы внешнеполитического курса Республики Таджикистан, определенные после восстановления конституционной власти, по мере развития, расширения и укрепления, всеобъемлюще охватили все стороны взаимовыгодного сотрудничества страны с мировым сообществом.

Приоритеты и основные направления внешней политики Республики Таджикистан показывают пройденный этап и новые пути эффективного сотрудничества с международным сообществом, ярким примером которого является политика «Открытых дверей», объявленная Президентом Республики Таджикистан в конце 2002 года.

Данный внешнеполитический курс, известный еще как многовекторная внешняя политика, подтвердила необходимость нового подхода в международных делах Республики Таджикистан, открывающих широкий горизонт взаимовыгодного взаимоотношения на двусторонней и многосторонней основе, определяющие пути и способы реализации национальных интересов Республики Таджикистан. Они являются примером реализации по-

литики невмешательства во внутренние дела друг друга, дружбы и добрососедства, преследующие благородные намерения в этих отношениях – создания пояса доверия и устойчивой безопасности вокруг границ страны.

Более того, прошедшее время констатируя происходящие трансформации в политической и экономической сферах современного мира и регионе, тем самым подтвердило необходимость нового подхода и взгляда во взаимоотношениях сторон.

На этой основе, по поручению Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона вырабатывается новая Концепция внешней политики страны, учитывающая все аспекты политического, экономического, многостороннего, разно -уровневого интеграционного процессов, прошедшего на международной арене в течении более десяти лет.

Следует отметить и то обстоятельство, что глубокое знание истории народов и анализа их перспективы развития Главою государства Эмомали Рахмоном прослеживается и в последующих его фундаментальных трудах, где он подчеркивает: «Знание истории-необходимо не только ради самого прошлого- оно, как компас, помогает определить дальнейший путь нации, выявлять новые процессы течения, с которыми сталкивается в своем развитии любая государственность». [14, С. 127.]

Как показывает время, при новых обстоятельствах взаимоотношений между стран современного мира, Республика Таджикистан активно участвуя в сфере международных и региональных организаций, она «…установила дипломатические отношения со 178 дальними и близкими государствами»,[16] тем самым присоединившись к 171 международной конвенции, внося свой вклад в расширении эффективного созидательного международного диалога, а также в сфере безопасности и стабильности. «На этой основе Таджикистаном подписано и выполняются более 2 тыс. правовых актов с различными государствами мира». [17.]

Следует отметить, что в этом контексте необходимо подчеркнуть конструктивные инициативы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона имеющие важное значение по вопросу поиска путей решения «афганского узла», где незыблемыми остаются принципиальныепозиции Таджикистана по отношению к проблеме Афганистана. Они всецело направленына всемерное содействие повозрождению экономики, а также созданию соответствующих благоприятных условий для межафганского национального диалога, логическим заключением которого является мир и стабильность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аслов С. Путеводный документ внешней политики Республики Таджикистан. http://mfa.tj/?l=ru&cat=10&art=1085

2. «Бизнес и политика». - №22 (176), 28 мая 2009 года. - с.12.

3. Воронов В. «Теория и практика многовекторной внешней политики: хороший инструмент в крепких руках». Центр Азия. 27 сентября 2017 г. Постоянный адрес статьи - http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1506287280

«Бизнес и политика». - №22 (176), 28 мая 2009 года. - с.12.

4. Достижения внешней политики Таджикистана. Цит. по: https://mfa.tj/ru/main/vneshnyaya-politika/dostizheniya-vneshnei-politiki-tadzhikistana

5. Закон Республики Таджикистан о дипломатической службе. 02.01.2019 г., №1574. https://mfa.tj/ru/main/view/122/zakon-respubliki-tadzhikistan-o-diplomaticheskoi-sluzhbe

6. Концепция внешней политики Республики Таджикистан. Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 27 января 2015 года, №332.14.09.2020. https://mfa.tj/ru/main/view/4255/kontseptsiya-vneshnei-politiki-respubliki-tadzhikistan

7. Ризоев Ш. Проблемы реализации национальных интересов Таджикистана в условиях геополитических альтернатив. Таджикистан и современный мир.Душанбе, 2014, №1 (39), С. 25.

8. Саидов З. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. Монография. 4-е, дополненное издание (новая редакция). Душанбе, 2011, с. 4-6.

9. Салиходжаева С. Историография внешней политики Республики Таджикистан (1991-2016). Автореферат на соискании ученой степени кандидата исторических наук. Душанбе, 2019, с. 30. (214 с.)

10. Умаров Ф. Республика Таджикистан и мусульманский мир: особенности сотрудничества. Душанбе, «Ирфон», 2011, 10. (183 стр.).

11. Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон (на тадж.языке). (Эмомали Рахмон – основатель внешней политики Таджикистана). Душанбе, 2012, с. 4. (271 стр.)

12. Эмомали Рахмонов. Таджикистан на пороге будущего. Москва, 24 июля 1997 г.Рахмонов Эмомали. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Том второй. - Душанбе: «Ирфон», 2006, с. 152.

13. Эмомали Рахмонов. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмонова Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Душанбе, 30

апреля 2004 года. Дипломатия Таджикистана. Информационный бюллетень. 2004, №4, С.25.

14. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. Лондон, 1999, с. 127. (321)

15. Эмомали Рахмон. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Парламенту страны. 30 апреля 2007 года. // president.tj/nod/868

16. Эмомали Рахмон. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 26 января 2021 года. Народная газета. 27 января 2021 года.

17. Э. Рахмон. Выступление по случаю первого празднования «Дня работников дипломатической службы» 29.09.2016. https://mfa.tj/ru/main/view/1705/vystuplenie-po-sluchayu-pervogo-prazdnovaniya-dnya-rabotnikov-diplomaticheskoi-sluzhby

18. Юлдашев К. Эмомали Рахмонов - основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. - Душанбе: Ирфон, 2001. - 30с.

ТАШАККУЛИ ПРИНСИПҲО ВА ЧАҲОРЧӮБИ КОНСЕПСИЯ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (ДАР ЗАМИНАИ ҶУСТУҶӮҲОИ ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ АФҒОНИСТОН)

САФОЛЗОДА МУҲАММАДӢ ҚУРБОН,
н.и.т., дотсенти Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар ш. Душанбе
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Бухоро 35/1;
e-mail: m-di2005@mail.ru

Мақола ба мавзуи ташаккулёбии усулҳо ва асосҳои консептуалии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бунёдгузори он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, бахшида шуда, масъалаи ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли қазияи Афғонистонро дар партави ташаббусҳои Пешвои миллат инъикос менамояд.

Маълумоти мухтасар вобаста ба сарчашмаҳои ҷараёни ташаккулёбии сиёсати хориҷӣ дар кишвар дода мешавад, ки аз оғоз ба мавзуи кишвари дӯст мақоми мӯҳим ҷудо карда шудааст.

Ибтидои давраи ҳамоҳангсозии муносибатҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Афғонистон ҷолиб аст, зеро ҳарду кишвар, саҳифаҳои ғайриоддии таърихи ба миён омадан ва ташаккулёбии сиёсати хориҷии давлатҳояшонро паси сар кардаанд. Ин давра, ҳамон замонест, ки кишвари Тоҷикистон баъди барқарор намудани сохти конститутсионӣ, ба ҳайси субекти мустақили ҳуқуқи

байналмилалӣ баромад намуда, дар тамоми қалamрави кишвар сулҳи пойдорро устувор менамояд, равобити мутақобилан судмандро бо тамоми кишварҳо васеъ намуда, таҳким мебахшад ва дар ҳалли масъалаҳои умумибашарӣ бо тамоми давлатҳо ҳамкорӣ менамояд.

Калидвожаҳо: *Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ҷанги шаҳрвандӣ, сулҳу субот, СММ, муроҷиат ба мардуми Тоҷикистон, Афғонистон.*

FORMATION OF PRINCIPLES AND CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (IN THE CONTEXT OF SEARCHING WAYS TO SOLVE THE PROBLEM OF AFGHANISTAN)

SAFOLZODA MUHAMMADI QURBON,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the
Branch of Moscow State University named after
M.V. Lomonosov in the city of Dushanbe
734025, Tajikistan, Dushanbe, Bukhoro street 35/1;
e-mail: m-di2005@mail.ru

The article is devoted to the formation of the principles and conceptual foundations of the foreign policy of the Republic of Tajikistan, the founder of which is the President of the Republic of Tajikistan, the Leader of the nation respected Emomali Rahmon, as well as in the light of his initiatives to find ways to solve the problem of Afghanistan.

A brief description of the origins of the formation of the country's foreign policy is given, where an important place is allotted to the initially friendly neighboring country.

Of interest is the early period of the establishment of relations between the Republic of Tajikistan and Afghanistan, which experienced difficult pages in the history of the formation and formation of the state's foreign policy. This is the very period when, after the restoration of constitutional power, Tajikistan acts as an independent subject of international law, establishes lasting peace throughout the country, expands and strengthens relations with all countries, actively participating in solving common human problems.

Keywords: *Republic of Tajikistan, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, civil war, peace and stability, UN, appeal to the people of Tajikistan, Afghanistan.*

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В Вестнике Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Таджикистан и современный мир» печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редколлегию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе MS Word, шрифтTimes New Roman 12 пт для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией МС Офис необходимо использовать клавиатурный редактор Keyman. Интервал между строками– 1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать10 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы(не более 15 источников), ри сунки, число которых не должно превышать 6.

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в форматеExcel, ри сунки и фотографии в форматеJPEG.

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора(ов) (полностью), ученая степень и(или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса(почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1, 3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в порядке упоминания в тексте и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

Например:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство). – Душанбе: Авесто, 2009.–С. 8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикскомязыках(не менее5 строк) и ключевые слова(3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и ре дакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию.

Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте ЦСИ (www.mts.tj) на главной странице в разделе ВЕСТНИК– ТАДЖИКИСТАН И СОВРЕМЕННЫЙ МИР.

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 89,
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-16-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
E-mail: info@mts.tj

Ба матбаа 02.04.2021 таҳвил гардид. Чопаш 08.04.2021
ба имзо расид. Коғази офсет. Андозаи 70х100 1/8.
Ҷузъи чопии шартӣ 37,5. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 3 /21. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21